

A VILÁGHÁBORÚ TÖRTÉNETE AZ ÖSSZEOMLÁS KEZDETÉTŐL A BÉKEKÖTÉSIG

DIPLOMÁCIAI OKIRATOK. HIVATALOS JELENTÉSEK,
SZEMTANUK HITELES FÖLJEGYZÉSEI ÉS
EREDETI ADATOK NYOMÁN

ÍRTA

OLYSÓI ÉS HÉTHÁRSI GABÁNYI JÁNOS

SZÁMOS KÉPPEL, EREDETI FELVÉTELEKKEL ÉS VÁZLATOKKAL

1. KÖTET

ASZERZŐ KIADÁSA

A nyugati döntő harcok

A német hadvezetés célja

Foch Ferdinánd, a hatvanhétéves francia tábornok tehát 1918 április 24-én a központi hatalmak ellenségeinek főparancsnoka lett. Az év tavaszán a szövetségesek csak nehezen tudták kivédeni a németek szívós támadásait. Már úgy látszott, hogy a nyugati rettentő viaskodás a németek előnyére dől el.

Ez azt jelentette volna, hogy a központi hatalmak megnyerték a háborút.

Azonban nem így történt. Vérnek, sok vérnek kellett még folynia, amíg Mars isten dühöngése megszűnt és ez a vér a szövetséges és társult hatalmak győzelmének piros virága lett.

Az orgona- és gyöngyvirágos május nem hozott nyugalmat a francia harctérre. A németek nem pihentek és — nem is volt szabad pihenniük! A tavaszi sikerek után szilárdan megmaradtak előbbi elhatározásuk mellett, hogy az angol hadsereget fogják megsemmisíteni és így csikarják ki a döntést, a diadalt ellenségeiktől.

A helyzet azonban tavasz óta rosszabbodott. Április 11-én ugyanis az angolok háromezer fogoly visszahagyásával feladták a fontos Armentières városát, azonban *Foch* tábornok — főképpen e kudarc miatt — nagy erőket küldött Flandriába az angol csapatok szaporítására.

Ez nem maradt titokban az éber német hadvezetőség előtt. Alkalmazta tehát azt a régi sztratégiai szabályt, hogy ahol döntő támadást keresünk, onnan el kell vonni az ellenség figyelmét. Ezért elhatározta, hogy csapásszerűen megrohanja a *franciák* leggyengébb védőszakaszait, hogy ott nagy erőket kössön le és arra kényszerítse *Foch* fővezért, hogy — éppen Flandriából hozzon a veszélyeztetett területre segítséget, új csapatokat. A németek arra számítottak, hogy ha ez megtörténik, akkor mindenesetre sikerülni fog a meggyengített flandriai front áttörése és az ellenséges csapatok felgöngyölítése.

Kitűnő terv! Méltó a kiváló német vezérekhez, *Hindenburg* és *Ludendorff* tábornokokhoz! Azonban — háborúban sohasem lehet teljes bizonyossággal semmit sem tudni, legkevésbé az ellenségről...

A német hadvezetőség a megtévesztő és az ellenség figyelmét Flandriáról elterelni szándékolt nagy támadás helyül Soissons környékét, a Chemin des Dames-t választotta, mert azt vélte, hogy ez a francia harcponal leggyengébb, legkönnyebben megsebezhető, sőt át-törhető része. Terve szerint a támadást Noyon és Reims városok között a 7. és az 1. hadseregnek kellett végrehajtania. Ha aztán ez a két hadsereg már sikereket ér el, akkor csatlakozik hozzájuk a 18. hadsereg balszánya is.

Természetes, hogy ilyen hatalmas művelet előkészítése hosszú időt követelt.

A tavaszi küzdelmek a nyugati fronton 1918 március 21-től április végéig tartottak. Akkor az entente több mint harmincezer foglyot és négyszázötven löveget veszített, hősi halottainak, sebesültjeinek és hadifogságba került hőseinek összes száma meghaladta a háromszáz-ezretet. Azonban — a németek is súlyos veszteséget szenvedtek és — ami különösen fontos, az új küzdelmekhez rengeteg új hadianyagot kellett a frontra és e mögé szállítani. De ahhoz is sok idő volt szükséges, hogy a tervezett megtévesztő, valamint a főttámadás helyére is a csapatokat, titokban, idejében, de kellő számban odaállítsák.

Nem csoda tehát, ha a német hadvezetőség a támadás megkezdését csak május 20-ára tűzte ki. Majdnem három héttel a lezajlott súlyos, de diadalmas küzdelmek után. Ezalatt az ellenség sem pihent. Neki is ideje volt a rendezkedésre, a pótlások beiktatására, a lőszer, élelmezés és egyéb hadianyag kiegészítésére.

A németek úgy tervezték, hogy a megtévesztő támadást az említett három hadsereg összesen huszonhat hadosztállal végzi, amelyek mögött mint tartalék még hét hadosztály állott volna ugrásra készen.

Flandriában június közepén kellett a főttámadásnak megindulnia. Ezt *Rupprecht herceg* haderőcsoportja készítette volna elő. Hogy pedig az ellenség ne is sejtse az élethalál-küzdelemre való készülődést, a flandriai offenzívának a „Hagen“ rejtő nevet adták.

A németek lelkes harci kedvvel néztek a bekövetkező események elé, hiszen tavasszal egyik győzelem a másik után követte derék seregeik működését. Tudták, hogy ha a nyári küzdelmek sikerülnek, akkor az ellenség, — még az amerikai segítség megérkezése előtt annyira megtörik, hogy fizikai és lelki teljesítőképessége már nem bírja

ki a további megpróbáltatásokat. Velük szemben az angol hadseregben a csüggedés bizonyos jelei már mutatkoztak. Ennek főoka az addigi vereségek és súlyos veszteségek voltak. Nyolc hadosztályt föl kellett osztaniok, öt hadosztályuk harcképtelenné vált. Mindössze negyvenhárom gyenge angol hadosztály állott az angolok frontreszén liarcrakészen, ott, ahol a németek döntésre lecsapni szándékoztak.

De a franciák is felhasználták tartalékaik legnagyobb részét a Somme és a Eys folyóknál.

Így minden remény megvolt arra, hogy a németek kettős megrohanása sikerülni fog. Kár, hogy a műveletek megkezdésével oly hosszú ideig várniok kellett, mert az angolok sürgősen intézkedtek, hogy az erőben mutatkozó aránytalanságot megszüntessék. Palesztinából vontak a nyugati frontra huszonnégy zászlóaljat és Angliában meg Kanadában is újoncozást rendeltek el.

Az 1918. év május végén viharfelhők tornyosultak a nyugati harctér felett. Mindenki érezte, hogy azok a villámok, amelyek a fellegek-ből lesújtani készülnek, nemcsak ezer és ezer ifjú életet oltanak ki, hanem irtóztató erővel talán trónokat és országokat is döntenek romba. Mintha a földalatti szellemek is segítségükre jöttek volna a vértől mámoros embereknek. Minden jel arra mutatott, hogy a csendes nyári napok kedvessége csak pihenés a mindent összetépő, összetipró orkán és zivatar előtt és mindenki érezte, hogy az esténként megszólaló csalogány dalát ismét felváltja Mars isten és véreskezű szolgálóinak gúnyos, őrjöngő kacaja ...

Szörnyű napok küszöbén állottak az egymással farkasszemet néző megviselt harcosok ...

Szörnyű küzdelmeket vívtak már addig, de érezték, hogy ami most következik, az valóban az életnek, vagy a teljes elpusztulásnak borzalmas játéka ...

Chateau Thierry

Ez a virágzó kis francia város, mely már a rómaiak korában is létezett s melynek neve *Castrum Tiderici* volt, nemcsak arról nevezetes, hogy falai alatt *I. Napóleon* 1814-ben legyőzte az egyesült porosz-orosz haderőt, és hogy *Lafontaine* híres meseíró itt született, — hanem arról is, mert a világháború utolsó mérkőzéseiben nagyon emlékezetes szerepet játszott.

A német hadvezetőség következetesen megmaradt nagyszerű el-

határozása mellett. A német trónörökös valóban megkezdte offenzíváját 1918 május 27-én, a 7. és 1. hadsereggel. A német katonák körülbelül hetven kilométer széles sávon törtek elő az Aisne—Oise-csatorna vonaláról. A francia hadosztályokat rendkívül meglepte a váratlannak mondható támadás és — kiürítették állásaikat. A diadalmas németek május 30-án Chateau Thierry és Dormans között már elérik a szomorú emlékezetű Marne folyót, ötven kilométerrel hátrább szorították a franciákat és Párizst 85 kilométerre megközelítették.

Elképzelhető ennek a mámorítóan nagyszerű német sikernek le' verő hatása annál a francia népnél, amely még nem feledte el, hogy a németek márciusban 130 kilométer távolságból magát Párizs városát hatalmas tüzérségi lövedékekkel árasztották el. *Foch* tábornok észrevette, hogy a német erők nem Calais veszélyeztetik, hanem magát a francia fővárost, tehát neki sürgősen intézkednie kellett!

A kitűnő német vezetés egyelőre diadalmaskodott és a fegyelmezett, kitartó német harcos megtette kötelességét. A nehéz terepen a titokban tartott előtörés kifáradt ellenséges csapatokra bukkant, amelyek nem bírtak ellenállani a kemény nyomásnak. A pillanatnyi diadalt Párisban hihetetlen riadalom követte. Sok lakó elmenekült, a francia kamarában heves viták keletkeztek és már úgy látszott, hogy *Foch* tábornok addigi tekintélye is megingott. Mindezekhez hozzájárult az is, hogy az angolok és az olaszok is sürgős segítséget kértek.

Foch helyzete valóban nehéz volt. Intézkednie kellett és ezt sikeresen meg is tette. Gyors elhatározással meggyengítette a frontnak azt a részét, amely az Oise folyó melletti Noyon várostól észak felé fordult. Elvette onnan, Arras környékéről és Beauvais-tól a 10. és az 5. hadsereget és azokat sürgősen bedobta a már válságos helyzetben levő bajtársak segítségére. Miután ez a művelet megtörtént, a betört front-rész két szegletében, Noyonnál és Reimsnél erős tartalékokat alakított és azokat rendkívül heves ellentámadásra rendelte. Ekkor már — amerikai katonák is résztvettek a küzdelemben. Azok a katonák, akik még akkor is pompás felszereléssel, ruházattal és fegyverrel végezték kötelességüket a harctéren, amikor a többiek már úgyszólván erejük utolsó tartalékát is odaadták a haza oltárára. Azok a katonák, akik még akkor is sonkát reggeliztek, amikor a többieknek már száraz kenyér is alig jutott... Különösen vonatkoznak az utolsó, szomorúan jellemző szavak a központi hatalmak harcosaira, tehát a németekre is...

A németek, a hirtelen föllépő és két oldalukat veszélyeztető támadással szemben megállani kényszerültek. De csak ideiglenesen

szándékoztak harcszünetet tartani, mert a hadvezetőség most már arra utasította a jobbszárnyon küzdő hadsereget, hogy nyugat felé fordulván, Noyon környékéről ismét támadjon és ezzel segítse a 16. hadsereg támadását is. A szünet június legelső napjaitól 8-ig tartott. Kilencedikén ismét megkezdődött a mindent megsemmisítő és a lelkeket is összetörő pergőtűz a szelíden hullámzó Oise mellett. A német katonák újabb előrohanása nyilvánvalóvá lett. A „Blücher“- , „Goltz“- és „Gneisenau“-támadások egymást követték. Az utolsó offenzíva szintén hozott bizonyos sikert a német fegyvereknek, azonban *Focit* tábornok Noyon ellen is megtette a szükséges ellenintézkedéseket. Megállította a veszedelmes ellenséget és — az *Oise és a Marne között június közepén ismét csendes lett a harc*tér. Az elmenekült lakók visszatérhettek, *Foch* generális tekintélyének napja ismét felragyogott és a francia kamarának immár nem kellett arra gondolnia, hogy újra Bordeauxba költözik, mint 1914-ben az akkor vívott Marne-i csata után.

Hanem azért mégis lesújtó volt a németek sikere az entente államaira. Június elején Versailles-ban haditanácsot tartottak és szorongva fordultak Amerikába, Wilson elnökhöz katonákért, fegyverekért és egyéb hadiszerekért. Érezte az entente hadvezetősége, hogy elérkezett az a lélektani pillanat, amikor — veszteni nem szabad! Anglia pénzzel és erőszakkal elszedte a semlegesek kereskedelmi gőzöseit és azokat, a maga felesleges hajóival együtt, Amerika rendelkezésére bocsátotta, hogy minél gyorsabban, minél több ember siessen a fojtogató gyűrű szét pattantására. Még azzal se törődött, hogy csapatait egy ideig sem élelemmel, sem hadiszerei kellőképpen nem láthatta el.

Mindezekből látható, mily hatalmas erőfeszítéssel dolgoztak a központi hatalmak ellenségei, hogy végre mégis kivívják a végleges sikert! Rendkívüli jelentőségű és helyes elhatározás volt, hogy a nyugati harc téren küzdő valamennyi — francia, belga, angol, amerikai, portugall stb. — csapat élére *egyetlen egy fővezért állítottak 1918 április 24-én, amiként már láttuk, Focit generális személyében*. Ez a kitűnő öreg katoná kiváló vezérnek mutatkozott. Szerencséje az entente-nak, hogy a harcmezőn *Focit*, Párizsban pedig *Clemenceau* állottak a sorsdöntő ügyek élén.

Clemenceau György, az öreg „tigris“, a világháború idején megbuktatta *Painlevé* kormányát és valósággal kierőszakolta *Poincarétól*, a francia köztársaság elnökétől, hogy ez utóbbi őt bízta meg a kormányalakítással. Ez 1917 novemberben meg is történt. A „tigris“ 1920 januárig volt a francia minisztérium elnöke. Mint ilyen a legnagyobb

erőszakossággal nyomott el minden béketörekvést. Ebben az igyekezetében sem egyéneket, sem pártokat nem ismert, de legkevésbé ismerte a — kíméletet.

Találkozunk még vele és szereplésével, mely akkor volt a legbehatóbb, sőt azt mondhatjuk: legvégzetesebb, amikor a Párizs körüli békéket — diktálta ...

Érdekes taktikai újítást látunk a lefolyt harcokban. Már *Pétain* tábornok ajánlotta az 1917—18. évi csatákban, hogy a szövetséges csapatok a legelső állásokat csak gyengén szállják meg, az igazi ellenállást hátrább, a második vonalban fejtsék ki. Ennek a javaslatnak célja, melyet később a gyakorlati életbe is átültettek, az volt, hogy a támadó ellenséget meglepjék, fejlődésre kényszerítsék, annak sorait esetleg meg is bontsák, tőle időt raboljanak. Ha ugyanis ezt a célt már elérték, akkor a legelső lövészárkokat megszálló csapatok észrevétlenül visszamentek a fő védelmi vonalba. Természetes, hogy a német csapatok, azt vélvén, hogy az állások kiürítése a teljes visszavonulást jelenti, úgyszólván teljes biztonságban nyomultak az ellenség után, aki azonban mindennel kitűnően fölszerelt, nagyszerűen épített második vonalaiban rendkívül szívós ellenállással fogadta az utána nyomulókat. A francia 3. hadsereg a Noyon melletti csatában már csaknem kizárólag ezt a taktikai módszert alkalmazta és sikerült is neki a németek megállítása.

A németek további tervei

Mielőtt a nyugati fronton a végső döntő csata megkezdődött volna, az olasz harctéren a központi hatalmak seregei balsikerrel harcoltak. A *Piave folyó* neve örökké emlékezetes marad mindazokra, akik annak szennyes habjai mellett emberfeletti küzdelmeket vívtak...

Ezekről a küzdelmekről később fogunk részletesebben megemlékezni, itt csak azért kellett megemlítenünk, mert a piavei csata szoros okozati kapcsolatban állott a nyugati harctér eseményeivel.

Hiszen 1918 nyarán minden körülmények között ki kellett valahol csikarnunk a végső diadalt. Nemcsak azért, mert derék hőseink már elérkeztek a teljesítőképeség legutolsó határához és mivel ellátásuk és pótlásuk már többé alig volt lehetséges, hanem azért is, mert a tengerentúlról már útban voltak a hatalmas amerikai szállítmányok. Az Északamerikai Egyesült-Államok kormánya és pénzvilága valósággal ideglázt kaptak még annak gondolatától is, hogy az entente elveszti a játszmát, mert tudták, hogy akkor azok a milliók is örökre elvesznek,

amelyeket az amerikai bankok és gyárok készpénzben és hadi gyártmányokban éveken át zúdítottak Európába, a szövetséges és társult hatalmak támogatására. Tudták ezt a németek. Tudták, hogy „minden perc egy halál“, hiszen minden percben megérkezhetett egy-egy hajó valamelyik francia kikötőben, hogy ott kirakja a katonákat, ágyúkat, repülőgépeket és az egyéb hadiszerek ezer más fajtáját. Velük szemben a központi hatalmak napról-napra gyengébbeknek mutatkoztak.

Ilyen viszonyok között a németek elhatározták, hogy a június első harmadában megállott támadásokat újra megkezdik és addig folytatják, amíg az entente államai békét kötni hajlandók lesznek. Hiú reménység volt!... Még ha Anglia és Olaszország — talán — készek lettek volna is arra, hogy leülnek a tárgyalóasztalhoz, Franciaországtól ezt elvárni nem lehetett. Attól a Franciaországtól, melynek miniszterelnöke a vasököllel dolgozó és inkább mindenkit megmarni, mint kímélni és megérteni tudó és akaró — *Clemenceau György* volt.

Mindegy! A német hadvezetés elhatározta a további támadásokat. Bár a franciák, miként leírtuk, Flandriából nagyobb erőket vontak is el, ott az angoloknak még mindig erős tartalékaik voltak. Hogy pedig ezeket is elvonják, a németek ismét azt határozták el, amit a nyár elején, hogy tudniillik a harc tér déli vonalán 'megtévesztő offenzívát kezdenek és midőn ennek kivédésére *Foch* főparancsnok a flandriai frontrészeiről az Oise és a Marne közé nagyobb ellenséges erőket küld, akkor az így meggyengített fontos arcvonalra döntő csapást mérnek.

Tehát: ugyanaz a terv, amelyet a nyár elején is láttunk.

Az offenzívát „Hagen“-támadásnak nevezték.

Reims!...

Gyönyörű francia város. Nagyobb mint Szeged. Székesegyháza már a XIII. században kezdett épülni. A korai góthika világhírű nevezetessége. Reims a világháborúban úgyszólván sarokpontja volt a pusztító harcoknak. Magára a városra nem kevesebb, mint tízezer gránát hullott és a pompás katedrális is sokat szenvedett. Jellemző a háború fűriáira, akik nem ismernek kíméletet és kegyeletet, hogy az Istennek ezt a fenséges házát a franciák megfigyelő állomásnak rendezték be...

Reims volt az 1918 nyarán megindult új offenzíva középpontja. A németek ugyanis azt tervezték, hogy a város két oldalán, a Vesle folyón át kezdik meg a — tüntető — támadást, nyugaton a 7-ik, keleten az 1. és 3. hadsereggel. Azt vélték ugyanis, hogy az ellenségnek abban a frontszakaszban, mely Reims és a Maas folyó, illetve Verdun közt vonult, legkevesebb tartaléka van. Azonban azért is birtokba óhaj-

tották venni Reims városát, hogy megjavítsák azt az arcvonalt, amely az előző sikeres offenzívából származott, mert az úgyszólván minden oldalról át lehetett karolni. Már pedig ez rendkívül veszedelmes lett volna, mert Soissons városához csak egyetlen egy vasúti vonal vezetett, amelyen a hadseregnek táplálása emberfeletti erőfeszítést követelt. Ha ellenben a franciák Reims városát elvesztik, akkor a németek fontos vasúti csomópontnak jutnak birtokába és frontjuk sztratégiai helyzete is sokkal kedvezőbbé válik.

Ez a megítélés alkotta a német hadvezetőség új elhatározásának és tervének alapját. Kétségtelen, hogy a terv kitűnő volt, de a kivitelhez szükséges erők nem voltak elegendők...

A támadásnak július 10-én kellett volna kezdődnie, míg a flandriai offenzíva kezdő napja július 20-ika lett volna.

Sajnos, a németek az említett határnapokra nem lehettek készen, mert a csapatok, a tüzérség, lőszer, élelem és sok más hadianyag óraszállítása nem volt befejezhető július 10-ig. Így tehát a reimsi offenzívát öt nappal későbbre tolták ki, ami azt vonta maga után, hogy a „Hagen“-támadás kezdete is öt napi késedelmet szenvedett.

Pedig valóban „minden perc egy halál volt!“

Foch tábornok ellenintézkedései

Ami a németeknek a nyár elején sikerült, azt most megtagadta tőlük a hadi szerencse. Akkor minden titokban maradt és ezért az ellenséget Soissons és Reims között meglepően támadhatták meg, most azonban az egyesült seregek parancsnoka, *Foch* generális éber figyelemmel kísérte még a németek gondolatait is. A német hadvezetőség terveiről a kiterjedt kémhálózat és a beható földérítés útján kitűnően és idejében értesült, azonban az értesülések szerzésében legkiválóbb szerepük volt az elzászi születésű szökevényeknek és hadifoglyoknak.

Foch tábornok már két héttel a német támadás megkezdése előtt ismerte a tervezett két offenzívának minden részletét. Gyorsan elrendelte a szükséges erőcsoportosítást. Négy angol és nyolc francia hadosztályt vont össze a veszélyeztetett frontiészen és további négy angol hadosztályt Amiens városánál, a Somme mellett helyezett készenlétbe, amelyek onnan, mint központi helyzetiről, szükség esetén akár Eimshoz, akár a Calais-t közvetett módon védő arcvonalt részhez azonnal szállíthatók lehettek.

Haig Douglas angol tábornok, aki már 1915 végén *French* helyett a nyugati fronton küzdő angol erők parancsnoka volt, hevesen ellenkezett, hogy *Foch* tőle annyi hadosztályt elvegyen. Aggodalma érthető, hiszen ő viselte a felelősséget a Noyon-tól észak felé vonuló arcvonalszékettetésük megbénításával. Azonban *Foch* — nem engedett. Ő viszont előrelátta, mily óriási jelentőségű volna Reims elvesztése, melynek további következménye a francia front további áttörése, esetleg Párizs veszélyeztetése volna.

Időközben az amerikai csapatok is mindig nagyobb számban érkeztek szövetségeseik támogatására. *Foch* generális hét hadosztályt küldött a Reims körüli harcvonalrész megerősítésére. Ilyen körülmények között és előrelátó intézkedések után a szövetséges és társult hatalmak fővezérsége most már nyugodtan tekinthetett a már földértett német offenzívák elé.

Azonban, — régi katonai közmondás, hogy a „legjobb védelem a támadás“. *Foch* tábornok még ezt az elvet is alkalmazta, mert elhatározta azt is, hogy *Fayolle* tábornok a 6. és a 10. francia hadsereggel azonnal ellentámadást kezdjen Soissons környékén, amint a német előretörése megkezdődik.

De — a kitűnő francia tábornok még a taktikai részletekben is előkészítette a sikert. Elfogadta *Pétain* tábornoknak már ismert javaslatát és elrendelte, hogy a védő csapatok a védelem súlypontját a második vonalra helyezték, miután már az első vonalaktól megtévesztették és részben meg is rendítették az előnyomuló német erőket.

A Marne—Champagne-i csata

Elérkezett tehát a nagy nap, a döntő mérkőzés megkezdésének napja, amikor mindkét fél megkezdte a „lenni vagy nem lenni“ véres tusakodását. Ez a nap 1918 július 15-ike volt. A német tüzérség és az aknavetők már éjfél után megkezdték halálos munkájukat. Szörnyű tüzüket a francia első vonalakra irányítják és azokat teljesen szétrombolják. Azt hitték a németek, hogy íme, most már az ellenség állása megtörni kezd és a küzdelem megérett arra, hogy a gyalogság fel-fűzött szuronnal és kézi gránátokkal előretörve, úgyszólván veszteség nélkül birtokába vegye a franciák rommá lőtt állásait.

A német gyalogosok valóban el is indultak, de — nagy meglepetés várt rájuk. Az első vonalakban majdnem semmi ellenállást sem találtak. Ellenben Reims városától keletre, midőn a német 1. és 3. hadsereg az ellenség második vonalához érkezett, a franciák tüzérségi és géppuskatüzében igen nagy veszteséget szenvedett és megállani kényszerült. A várostól nyugatra a 7. hadsereg balszárnya alig bírt előre jutni. A jobbszárny nagy erőfeszítések után átkelt ugyan a Marne folyón, mivel azonban tüzérségét nem tudta áthozni a déli partra, ez a — különben sikeresnek mondható — támadás is megakadt. Július 17-én, azaz az offenzíva megkezdése után két nappal a támadó németek mindenütt megszüntetik a harcot. Igaz, hogy meglehetősen nagy zsákmány és tizennyolcezer hadifogoly bizonyította törekvésük sikerét, azonban a hadművelet mégis meghiúsultnak mondható.

A német hadvezetőség még mindig verőfényes színben akarja látni az aggasztó harctéri helyzetet. Abban a vélekedésben, hogy az ellenség a flandriai frontrészt a Reims körüli izzó harcok táplálására meggyengítette, elhatározza, hogy a „Hagen“-támadást megkezdi. Július 16-án már útba is indul az első katonai szállítmány Reims környékéről Flandriába.

Azonban — hiába!...

Sikert már nem érhetek el.

A nyugati harctér égető júliusi napja fölperzselte a németek minden reményét, amelyet a végleges győzelembe vetettek ...

Hadseregeik sorait járványos betegségek kezdték pusztítani.

Az entente rettentő erőfeszítéseket tesz, hogy nemcsak megállítsa, hanem harcra képtelenné is tegye a német csapatokat.

Flandriában májusban és júniusban és július első felében negyvenháromszor, Amiens körül negyvennyolcszor rohantak a német állások ellen és a front más részein is megszámlálhatatlan kisebb-nagyobb előretörésekkel igyekeztek az ellenség idegeit felőrölni, fizikai erejét teljesen megtörni.

Ha visszatekintünk a nyugati harctéren 1918 első felében vívott küzdelmekre, meg kell állapítanunk, hogy a németek határozottan több sikert értek el, a döntést ellenben kicsikarni már képtelenek voltak. Abban is keservesen csalódnok kellett, hogy⁷ az entente maga fogja kimutatni a békére való készségét. Igaz ugyan, hogy rövidebb-hosszabb harcszüneteket tartott, de ezeket csak arra használta ki, hogy a végső és országok sorsát eldöntő csapáshoz a lehető legjobban fölkészüljön.

Piave — a magyarok szent folyója

Helyzet 1918 első felében

Bárminő nagy legyen is a hazafiúi lelkesedés és a harci vágy, ezeket a nemes érzelmeket nem lehet nagyon hosszú ideig fentartani, még a legerősebb hősnek lelkében sem.

Különösen altkor billen át a lélek a nemes vágányokról a nemtelen indulatokhoz, ha a küzdelem kilátástalannak kezd mutatkozni és ha a harcosoknak nélkülözniük kell.

Ezek az általános igazságok, amelyek olyan régiek, mint maga az emberiség, rendkívüli reálítással mutatkoztak a világháború utolsó évében. Valóban igaza volt Hindenburgnak, aki már régen megjósolja, hogy „az fog győzni, akinek az idegei tovább bírják“. Igen ám, de az idegeket táplálni kell! Hittel, reménnyel, bizalommal és — ami nagyon prózai, de rendkívül fontos: jó ellátással, meleg ruhával, az ellenség teljesítőképeségeit legalább is elérő harcszerekkel...

Lássuk, mindeme követelmények megvoltak-e a világháború utolsó évének első felében, amikor már mindenki érezte azt a rettentő lelki depressziót, amelyet az okvetlenül elkövetkező döntés közeledése okoz.

A központi hatalmak serege azokat a nagy válságokat, amelyekben az -1916. és 1917. években voltak, diadalokkal átélték. Helyzetük a harctereken mindenütt kedvező volt.

Csak Törökország volt kivétel.

Törökországban mutatkoztak legelőször a teljes kimerülés és harcképtelenség kétségtelen jelei.

Hadászati helyzete napról-napra kedvezőtlenebb, haderejének ellenállóképessége csökken. Ellátása fokozatosan nyomorúságossá válik. Az arab legénység megbízhatatlan. A szökések napirenden vannak.

Ellenben a többi harctereken a központi hatalmak frontjai szilárdak. Hanem már látszik, hogy a háborút — nem bírják sokáig! A

szükség és nélkülözés egyre nagyobb méreteket öltött. Az ellenséges propaganda hatása mindig jobban megmérgezte a lelkeket. Az orosz bolsevizmus mótelyei már a csapatokba is átszivárogni kezdettek. Az entente semmi szín alatt sem volt békére kapható. A központi hatalmak 1916 december 12-iki békeajánlata, a német birodalmi gyűlés 1917 júliusi, békét óhajtó nyilatkozata, a pápának 1917 augusztus 1-én kelt békejavaslata az entente előtt mind hatástalanok maradtak.

Nem csoda! Hiszen az entente-nak úgyszólván az egész világ a rendelkezésére állott és a föld egyik leghatalmasabb állama, Amerika is belépett már a szövetséges és társult hatalmak oldalán a világtörténelem legnagyobb mérkőzésébe ...

A központi hatalmak az orosz szovjettel 1918 március 3-án líreszt-litovszkban megkötötték a békét; ezt követte március 5-én a románokkal fűftea helységben előzetesen, majd május 7-én Bukarestben véglegesen megkötött béke.

Bár előrelátható volt, hogy ezek a békeszerződések csak akkor lehetnek végérvényesek, ha őket a nyugati ellenségek is elfogadják, a németek, magyarok és osztrákok mégis igyekeztek az új helyzet előnyeit kihasználni. Tovább nyomultak elő Oroszországban és eljutottak az Azovi-tenger északkeleti csúcsától kezdve Novocserkesz—Karkhov—Gomel—Polock—Narva vonalig, sőt kisebb erőket Finnországim és Kis-Ázsiába is küldöttek.

Az osztrák-magyar csapatok megszállották Ukrajnát Odessza és Nikolajev városok környékén, valamint a Krim-félszigettől északra.

Miért tették ezt?

Egyrészt azért, mert ezt kívánta a katonai és a politikai helyzet, de főképpen azért, mert a rettentő helyzetbe került küzdő erőknek — élelmet igyekeztek biztosítani.

Hiszen a központi hatalmak valósággal ostromlott várban voltak és minden nap közelebb érkezett annak a valószínűsége, hogy az ellenségtől körülvett és sokáig vívott várak közös sorsa várakozik reájuk: vagy az elbukás, vagy a kiéhezetés!

Midőn azonban az oroszokkal és a románokkal mégis csak megkötötték a békét, a központi hatalmak seregeit és népeit szorító vasbilincsek kelet felé feloldódtak. Mi sem természetesebb, hogy ezen a résen át azonnal előresiettek, hogy Ukrajna gabonakészleteit és Romániában is, ami található, összegyűjtsék és a távoli, többi harcterekre szállítsák.

Ez a művelet meg is történt, a megszálló csapatok azonnal meg-

szervezték a területek kihasználásának közigazgatását és nagyobb-mennyiségű élelmikészleteket küldöttek a harcterekre. Sajnos, késő volt! Annyit már nem lehetett összegyűjteni, hogy a milliós haderők egyre fokozódó éhínsége tartósan, vagy éppen állandóan egyhítható lett volna. Minden előnye mellett hátrányos is volt oly nagy területek megszállása, mert ahhoz sok katona kellett, márpedig reájuk a többi harctereken nagyon is szükség lett volna, hiszen a hátsó területek, az anyaországok már — embert is alig adhattak!

Ukrajnában hat és fél gyalog- és három lovas-hadosztály végezte a megszálló és a harácsoló szolgálatot, míg Romániában, *Mackensen parancsnoksága alatt*, négy német és két osztrák-magyar hadosztály maradt.

A szövetséges és társult hatalmak 1918 január 2-től február 4-ig Versailles-ban haditanácsot tartottak és ott kimondották, hogy mindnyájuk egyetlen kötelessége a háborút a legnagyobb eréllyel és egymással a legszorosabb együttműködéssel addig folytatni, amíg a békét az ő — katonai győzelmükkel biztosíthatják, azaz: a békét ők diktálhatják!

Ilyen elhatározás után a központi hatalmak sem tehettek egyebet, mint az élethalál-viaskodásnak a végletekig folytatását.

De ezt — nem teheték már sokáig!

És a balsikert egyedül az Északamerikai Egyesült-Államok katonai közbelépése okozta. Hiába, az üzlet — üzlet! Amerikának meg kellett mentenie azt a rendkívül nagyszegű pénzt, amelyet a központi hatalmak ellenségeinek adtak.

Az Unió kormánya már 1917-ben olyan magatartást tanúsított, hogy abból az Északamerikai Egyesült-Államoknak az entente oldalán való közbelépése már akkor következtethető volt. 1917 május 8-án életbe léptette az általános védkötelezettséget, de már előbb, április 6-án hadat üzent Németországnak. Nem késett azonban a háborút az Osztrák-Magyar monarchának is megüzenni; ez 1917 december 7-én történt meg.

Az amerikai katonák 1917 november 6-án kezdték meg fegyveres támogatásukat a nyugati harctéren, Cambrai körül. 1918 augusztus 10-én már megalakult az amerikai első hadsereg is, *Pershing* tábornok parancsnoksága alatt. Az Unió csapatai azután mindig jobban szaporodtak és hadiszereik messze felülmúlták a központi hatalmak fölszerelését. Mindent összefoglalva, az 1918. év közepén már a központi hatalmak tökéletes letörése a legnagyobb valószínűségek közé tartozott.

A Piave melletti csata előzményei

Bár a nyugati és az olasz frontok messze voltak egymástól, a kettő mégis szerves összefüggésben állott egymással, mert az entente nem engedhette meg, hogy a központi hatalmak bármely arcvonalon döntő sikert érjenek el. Ez ugyanis nagyon könnyen okozhatta volna a másik front megrendülését, sőt összeomlását is. De ez az elmélet a központi hatalmakra is vonatkozott. Ezért tehát természetesnek mutatkozik, hogy abban az élethalál-küzdelemben, amely a nyugati harctéren 1918 tavaszán megkezdődött, az Osztrák-Magyar monarchia csapatainak is részt kellett venniük. Ezt kívánta a nagy cél elérése és a szövetségi hűség.

Azonban mit adhatott volna a monarchia, amikor seregei már napról-napra ritkább sorokkal és létszámokkal küzdöttek?

És mégis! A monarchia hadseregfőparancsnoksága eleintén negyvenhat nehéz üteget küldött a nyugati frontra, azután Elzász-Lotharingiába szállították a krakói 1., később a kolozsvári 35., a kombinált 106. császári és királyi, végül a pozsonyi 37. honvéd gyaloghadosztályokat.

Pedig ezekre az erőkre is égetően szükség lett volna az olaszok ellen, annál is inkább, mert a németek a Piave folyótól, ahova a diadalmas központi hatalmak seregei az isonzói 12. csata után érkeztek, elszállították csapataikat a nyugati mérkőzéshez.

Az isonzói utolsó csatában résztvett seregeinknek két hónapig mindenük megvolt, amit óhajtottak. Hanem amint az offenzíva befejeződött és a seregek a Piavénai megtorpantak, akkor az előbbi nélkülözés, sőt ínség fokozottabb mértékben jelentkezett. Hús és kenyér nagyon kevés volt, sőt még a kukacos főzelékben is nagy hiány mutatkozott. A lovak ellátása valósággal nyomorúságossá vált. Ember és ló éhezett és fázott.

Elég, ha néhány jellemző adatot megemlítünk.

Talán még Verescsagin se tudta volna merész képzelőerejével elgondolni azt a borzalmat, ami 1918-ban az olasz fronton küzdő csapataink kötelékeiben mutatkozott.

Volt olyan tüzérüteg, amelynek már csak egy lova volt, holott majdnem száz lovának kellett volna lennie!

A hátsó területben dolgozó munkások szintén ínséget szenvedtek s ezért munkaképességük ijesztően csökkent. Ennek visszahatását első-sorban a harctér érezte meg, mivel a vontatóeszközök és a hadianyagok pótlása alig volt lehetséges.

Hiány volt nyersanyagokban és kőszénben is.

A vasutak teljesítőképessége is napról-napra kisebb lett.

Egyszóval ember, ló és hadianyag oly hiányokat mutatott, amelyek minden sikert kizártak.

Különösen a repülőgépek voltak azokban a válságos időkben a haderő mostoha gyermekei. A monarchiának csak kevészámú, nagyrészt elhasznált repülőgépével szemben az entente nagyszerű repülőparkokkal állott szemben.

Az orosz hadifogságból a Breszt-Litovszkban megkötött béke után hazaözönlő embertömegeket alig lehetett elhelyezni, még kevésbé élelmezni. De, ami ezeknél is aggasztóbb volt, azok az emberek magukkal hozták a bolsevizmus szellemét és mint a méreggel, úgy fertőzték meg azzal az itthoni harcosok lelkét.

Márpedig ezek a harcosok elérkeztek a lelki és a fizikai ellenállás végső határára, könnyű volt őket megfertőzni...

Ezerszámra szaporodtak a szökevények, a bújdosók, a lógósok, sőt itt-ott már fosztogató és rablóbandákba is alakultak.

Íme, ez volt az évek óta tartó rettentő háború eredménye!

Az entente soraiban ugyancsak mutatkoztak defetista és pacifista tünetek, azonban azokat egyrészt a kormányok, Franciaországban különösen *Clemenceau*, kíméletlen eszközökkel eltiporták, másrészt pedig hadseregeik ellátását könnyen végezheték. Végül az amerikai csapatok nemcsak erőttöbbletet jelentettek, hanem a már-már kimerülő franciákba, olaszokba és a többi katonákba is fölemelő erkölcsi energiát varázsoltak.

Voltak ugyan az entente államaiban, nevezetesen a hátsó területek pöttesteinél is kisebb-nagyobb zendülések, de olyanok, mint aminek a központi hatalmaknál történtek, nem törtek ki. Ez utóbbiak pöttesteit ugyanis legkönnyebben elérhették az orosz bolsevizmus mételeyei, amelyek az ellenség rendkívül ügyes propagandájával együtt valósággal kirobbantották a lelkekből az engedetlenséget és a lázadást.

Ausztria-Magyarország belpolitikai viszonyai is hozzájárultak a helyzetnek komorabbá tételéhez. — Bécsben pacifista és poroszellenes politikusok végezték az aknamunkát. A nemzetiségek, különösen a csehek fokozták a zűrzavart. Az osztrák-német szocialisták jelszava az „azonnali béke“ volt és Magyarországon is egyre hangosabb lett az ellenzéknek háborúellenes szava.

Ha még mindezekhez hozzáfűzzük, hogy a német és az osztrák-magyar kormányok és hadvezetőségek között sem volt már az a min-

elén tekintetben kifogástalan egység, ami régebben volt, akkor idejegyezhetjük, hogy azok az offenzívák, amelyeket a központi hatalmak 1918 nyarán megindítani szándékoztak, a lehető legkedvezőtlenebb viszonyok között indulhattak meg.

A Tolméin—Karfreit-i áttörés után, az isonzói 12. csatában a német, magyar és osztrák csapatok 1917 november 23-ig elértek a Piave folyóhoz és arcvonaluk tovább nyugat felé Vidor—Arsiero vonaláig jutott.

Olaszországot a támadók megverték, de — nem győzték le!

Olaszországban a vereség miatt nem defetizmus, nem pacifizmus ütötte föl a fejét, hanem éppen ellenkezőleg, a nemzeti öntudat lángolt fel minden jóra való olasz lelkében. Voltak ugyan ott is szórványosan háborúellenes jelenségek, de azokat vagy könnyen megfékezhetették, vagy csekélységük miatt semmit sem ártottak a jó közszellemnek.

Az entente haderőinek egységes fővezérsége 130.000 francia és angol katonát küldött a veszélyeztetett olasz frontra.

Az olaszok az azelőtti áttörés alkalmával egyetlen egy hét alatt 275.000 emberüket veszítették el, akik hadifogságba kerültek és — egyéb igen nagy tömeg hadiszer mellett — 2500 lövegük is elveszett.

De mindez nem csökkentette sem a harcos szellemet, sem pedig a végső győzelembe vetett rendíthetetlen bizalmat.

Mivel a központi hatalmak csapatai a Piave folyónál megállották, hosszú harcshüvely állott be, amelyet az olaszok kitűnően kihasználtak a sikeres védekezés céljából.

A megvert olaszok, később már franciákkal és angolokkal is támogatva, nem pihentek. Az 1917 késő ősztől kezdve sok helyen törtek elő és 1918 május végén már valóságos csatát vívtak a szembenálló ellenséggel. De mindezek a küzdelmek egyelőre csak jelentéktelen sikereket hoztak, a döntő offenzíva később történt.

Külön utakon!...

Már láttuk, hogy az entente seregeiben megvolt a teljes összhang és az egységes vezetés. Ezen nélkülözhetetlen feltételei a várható sikereknek. Ezt az egységességet nélkülözték a központi hatalmak. Igaz, hogy minden nagyobb hadművelet előtt egymással szoros kapcsolatban letárgyalták a véghezvinni szándékolt támadást, védelmet, átcsoportosítást és ezeknek várható következményeit, azonban a központi hatal-

mák seregeinek hatalmas gépezete mégsem volt olyan szervezetű, hogy *csak egyetlenegy fő* akarata hatotta volna át a nagy gépezet minden legkisebb részét is.

Ausztria-Magyarország haderejének fővezére tulajdonképpen maga *IV. Károly* császár és király volt, aki mellett mint vezérkari főnök *Siraussenburgi Ars Artúr báró* gyalogsági tábornok, majd vezérezredes működött 1917 óta. Németország szárazföldi és tengerészeti, valamint légi erőinek fővezére szintén maga az uralkodó, *II. Vilmos* német császár volt, a vezérkar főnöke *Hindenburg Pál* tábornagy; hűséges munkatársa, *Ludendorff Erik* tábornok. Törökország és Bulgária seregei szintén általában ilyen vezetésben részesültek. Azt lehetne mondám, hogy a központi hatalmak és szövetségeseik hadseregfőparancsnokságai egymás *mellé* rendelték voltak, anélkül, hogy bármelyiknek akarata döntő súlyú lett volna a nagy műveletek elrendelésében.

A legfőbb vezetésnek ez a hiányos szervezése gyakran okozott nemcsak kisebb-nagyobb félreértéseket, sőt azt is eredményezte, hogy valóban átütő hatású hadműveletet egyetlen egy harctéren sem lehetett véghezvinni. Ha a németek a nyugati fronton szándékoztak a döntő sikert kierőszakolni, akkor az osztrák-magyar főparancsnokság nem adott, de valljuk meg: *nem is adhatott* olyan támogató erőt, amelyre a siker kivívásához föltétlenül szüksége lett volna. Viszont a németek támogatták ugyan szövetségésüket, azonban ez a támogatás sohasem volt olyan nagymértékű, hogy a magyarok és osztrákok az ő főharctereiken letipró diadalt arathattak volna.

A következő sorok bizonyítani fogják a leírt általános megállapításokat.

A nyugati harctéren 1918 tavaszán olyan küzdelmek kezdődtek, amelyekről mindkét fél érezte, sőt tudta is, hogy azok sikere vagy balsikere az egész hadjáratot eldönti. A németek akkor 158 hadosztálllyal állottak az entente 176 hadosztályával szemben. Ez a kedvezőtlen, sőt aggasztónak látszó erőarány arra indította a németeket, hogy a monarchiától segítséget kérjenek. Hosszú tárgyalások után *Czernin Ottokár gróf*, a monarchia külügyminisztere, a német államférfiaknak meg is ígérte csapatoknak a nyugati frontra való küldését, amihez *Károly* császár és király hozzájárult.

Azonban — a segítség küldése mégis elmaradt. Harcoltak ugyan már ekkor a magyar és osztrák csapatok a nyugati harctéren is, különösen tüzerütegek és voltak ott más csapatok is, azonban további erőnek a németek legkényesebb frontrészére küldése nem történt meg.

Ennek két oka volt. Az első, nagyon fontos ok az, hogy a központi hatalmak közül az osztrák-magyar monarchia már akkor, 1918 első felében, a békére való törekvéstől indítatva, komolyan fontolni kezdte azt az eszmét, hogy az entente államaival békét köt, már pedig az erre irányuló esetleges tárgyalásait nagyon megnehezítette volna az, ha a németeket a nyugati harctéren további segítségben részesítik. A másik ok pedig a monarchia két államának, de — akkor még különösen Ausztriának belpolitikai viszonyaiban kereshető. Bécsben pacifista és poroszellenes politikusok igyekeztek magát az uralkodót visszatartani a németek támogatásától, a csehek és más szláv nemzetiségek is ugyanezt tették s Magyarországon is voltak már olyan ellenzéki hangok, amelyek helytelenítették a németekkel való további együttthaladást.

Károly király megváltoztatta előbbi elhatározását. Így tehát akkor, amikor a német legfelsőbb hadvezetőség kiküldöttei Badenben, a monarchia főparancsnokságának székhelyén a tárgyalásokat megkezdették, *Ars báró*, a vezérkar főnöke hosszas habozás után kijelentette, hogy „osztrák-magyar gyalogságnak a nyugati harctérre küldését legfelsőbb helyen nem látják szívesen“.

Erre a meglepő kijelentésre a németek nem is erőszakolták tovább a támogató csapatokat, *Ludendorff* 1918 februárban csak tüzéséget kért, amit — mintegy 50 üteget — meg is kapott. Mivel azonban a németek a maguk csapatait az isonzói 12-ik csata megnyugvása után, amikor a győztes központiak a Piave folyóig üldözték a megvert olaszokat, az olasz frontról elszállították, a magyarok és osztrákok ezen a harctéren egyedül maradtak.

Ha már az erőknek egy harctéren egyesítése nem történt meg, annyit mégis megtettek a szövetséges hadvezetőségek, hogy körülbelül *egy időben* szándékoztak támadni a velük szemben álló ellenség ellen. Vagyis az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokság elhatározta, hogy a németeket közvetve fogja támogatni élet-halál küzdelmükben, oly módon, hogy amikor a német offenzíva ismét megkezdődik nyugaton, akkor az osztrák és magyar erők az olasz harctéren szintén támadni fognak, nehogy az ellenség innen a nyugati frontra csapatokat szállíthasson.

Ezt az elhatározást, miként előrelátható volt, *Hindenburg* és *Lndendorff* is helyeselték.

Az olasz harctéren ekkor 48 és fél gyalog-, 7 lovas osztrák-magyar hadosztály állott.

Velük szemben 62 és fél entente- (főképpen olasz) hadosztály.

Az olasz harctér legfontosabb része a Piave-front volt.

Az említett elhatározás alapján indult meg az olaszok elleni offenzíva, amelyet első Piave-inenti csatának nevezünk.

Az erőket szétforgácsolták.

Most, a világháború megszűnése után tizennégy esztendővel, világosan áll előttünk, hogy helyesebb lett volna *egy harctéren* elsöprően döntő sikerre törekedni, mint két harctéren — az ellenségénél kevesebb csapatokkal, amelyek műszaki és egyéb tekintetben sem voltak úgy felszerelve, ahogyan a szembenálló ellenséges csapatok.

A döntő siker mindkét harctéren elmaradt és ennek következménye — a háború elvesztése és — közvetve — a központi hatalmak összeomlása lett.

Az osztrák-magyar támadás terve

Megérett tehát a végső küzdelmekkel való döntés az olasz fronton is. Az osztrák-magyar monarchia hadseregfőparancsnoksága csak akkor határozta el, hogy megkezdji a támadást, amikor az oroszokkal és a románokkal megkötötte a békét, mert csak ekkor számíthatott arra, hogy keletről nagy veszély nem fenyegetheti ottan tartózkodó seregeinket.

Dramai tanácskozások előzték meg az offenzívát.

Ekkor nagyon kirívóan látszott, hogy nem volt egyetlen egy erős, kemény akarat, amely, miként az acéltőr, mindenén áthatolt volna. Nem volt *Clemenceau*, aki a harcos szellemet fentartotta a bomlani készülő francia népben és nem volt *Focit Ferdinánd* tábornok, aki egységesen vezette a műveleteket az ellenség táborában.

Az olasz front vezérei és *Arz Artúr báró* nem tudtak megegyezni még arra vonatkozóan sem, hogy — megkezdődjék-e tehát a nagy offenzíva.

Arz Artúr báró, a vezérkar főnöke, a főtámadást a Brenta völgyének mindkét oldalán tervezte, amelyet Boroevics az Oderzo—Treviso-i vasúti vonal megindítandó támadással támogatna.

Hötendorfi Conrád báró tábornagy, a tiroli frontrész parancsnoka, az Astico és a Piave folyók között, a Veneziai alpokon át szándékozott támadni. Ezt az offenzívát több melléktámadás támogatta volna.

Krausz Alfréd tábornok, aki a Monte-Grappa területén működött, a főtámadást a Garda-tó mindkét oldalán javasolta.

Ezekkel a tervekkel és javaslatokkal szemben *Boroevics Szvetozár tábornagy*, a Piave-frontrészt parancsnoka, nem tartotta célszerűnek a támadást. Inkább azt kívánta, hogy az olasz fronton védekező osztrák-magyar erőket ütőképes állapotban tartsák meg addig, amíg a fegyverszünet és a békekötés ideje elérkezik. Ha azonban a hadsereg-főparancsnokság mégis elrendelné az offenzívát, akkor a főoffenzívát csak az Alsó-Piave-nál, Treviso irányában vélte helyesnek.

A hadsereg-főparancsnokság mérlegelte a vezérek véleményét.

És ebből a mérlegelésből, az összetevő erőkből, nem alakult ki egy erőteljes — eredő, hanem olyan terv, amely úgyszólván minden javaslattal számolt és — minden javaslattevőnek véleményét figyelembe vette volna.

A tanácskozásokon maga *Károly* király elnökölt.

Nem kívánatos huzavona származott. A vezérek ismét előhozták érveiket.

A döntés legfelső fokon az ifjú király kezében volt.

Conrad tábornagy végre rávette az uralkodót, hogy az ő tervét fogadja el, mely valamelyest módosulna a többi javaslatnak részbeni figyelembevételével.

A terv szerint a főtámadás az Astico és Brenta folyó közötti területtől, a „Hétközség fensíkján“ (*Sette comuni*) indulna meg. Azonban támadni kell *Arz* terve szerint a Brenta folyótól keletre is. Hogy pedig *Boroevics* javaslata is érvényesüljön, az Oderzo—Treviso-i vasútvonal két oldalán, valamint az Alsó-Piave-n, San Dona di Piave helységnél tüntető támadással kell az ellenség figyelmét a főtámadás helyétől elvonni.

Ugyanebből a célból a front legnyugatibb részén *Metzger* altábornagy hadosztályának a Tonale-hágón szintén támadnia kellett.

De ez még mindig nem elég!

A hadsereg-főparancsnokság abba is beleegyezik, hogy a 6. hadsereg keleti szárnya a Piave folyón át a Montello-hegyre támadjon. *Ennek a hadseregnek vitéz parancsnoka József főherceg vezérezredes volt.*

Tehát — amikor valamennyi katonát egyetlen egy területre kellett volna összegyűjteni, hogy onnan áttörjék az ellenség acélfalát, akkor úgyszólván az egész olasz fronton szétforgácsolták az erőket.

Valóban csodálatos, hogy azok a vezérek, akik az addigi küzdelmekben kiválóan megállották a helyüket és tiszta judiciummal hozták terveiket s azokat kemény akarattal és elszántsággal valószínűsítették meg,

— mintha most, a nagy tragédia utolsó felvonása előtt elvesztették volna tisztánlátásukat.

Csodálatos és nagyon tanulságos lélektani jelenség! ...

A szétforgácsolt támadásoknak sehol sem volt eltipró ereje, már pedig ez annál is inkább aggasztónak mutatkozott, mert az ellenség számban is, de különösen ellátás és felszerelés tekintetében hasonlíthatatlanul erősebb volt a magyar és osztrák csapatoknál.

Hiszen, ha az egész tervtömeget meg lehetett volna valósítani!

Akkor az olasz, francia és angol seregtettek összeszorulnak a Bassano és Treviso városok közötti területre és ott magukat megadni kényszerülnek. Azonban — az ilyen nagyszabású és sokirányú támadásnak még a legfontosabb előfeltételei is hiányoztak.

A haditerv csak balsikert eredményezhetett, aminthogy így is történt.

József királyi herceg véleménye

Minthogy az 1918 nyarán tervezett és végre is hajtott, azonban nem sikerült nagy támadásunk a központi hatalmak letörésének egyik legnagyobb okozója volt, szükségesnek mutatkozik arról is megemlékeznünk, minő véleményt alkotott *József királyi herceg* vezérezredes, a Piave mellett védekező 6. hadsereg parancsnoka a tervezett műveletről?

Szó szerint idézünk erre vonatkozóan néhány részletet *Gabányi János* tábornok *József főherceg tábornagy* című nagy művéről.

A szerző ezt a művet a fenséges vezér eredeti naplójából és okmányokból állította össze, annak adatai tehát meg nem cáfolhatók.

„*Cramon* német tábornok Berlinien, 1920-ban, Unser österreichisch-ungarische Bundesgenosse im Weltkriege címmel értékes művet adott ki, amelyben a többek közt a következőket írta: „Mindezenfelül még *József főherceg* hadseregpáncsnoksága is szóhoz jelentkezett s a Montello-magaslatok elfoglalását tűzte ki feladatául.“

Cramon tévedett. A következő sorokban, az igazság földérite végett; röviden ismertetjük, hogy a királyi herceg miként vélekedett a tervezett nagy csatáról, mely tulajdonképpen gyengeségünk bizonyítója és összeomlásunk kezdete volt.

József főherceg, amint az olasz harctérre megérkezett (1918 elején) azonnal fölismerte azt, hogy éhező és 'minden felszerelést nélkülöző csapataival legföljebb ideig-óráig tartó védelmet lehet kifejteni, támadásra ellenben még gondolni sem szabad. A helyzetet nagyon sö-

tétnek látta. Naplójában ezeket a sorokat is olvashatjuk: „Ellátásunk napról-napra rosszabb lesz. Ma (február vége) már csak 250 gram húst, melynek kétharmadrésze csont, vizes levest és 400 gram kukoricakenyeret kap egy ember 24 órára. Egész éjjel nehéz munkát végezni, nappal őrsegen lenni, esetleg küzdeni vagy gyakorlatozni, semmit sem enni és a szabadságtilalom miatt még szabadságra sem gondolhatni: ez már valóban túlságosan sok követelmény, amelyet csak rövid ideig lehet elbírní. Pedig a *Journal de Genève* szerint az entente ma inkább, mint valaha, teljesen fel akarja darabolni Ausztria-Magyarországot és a cseheket a tótokkal egyesítve, önálló állammá tenni...”

A főherceg mindennp jelentette, hogy csapatai nagyon szenvednek és hogy katonái, csodálatraméltó akaraterejük mellett is, napról-napra kevesebbre képesek. Bejelentette, hogy így nem lehet háborút viselni és hogy ilyen viszonyok között — *offenzívat kezdeni súlyos bíni*.

A legénység is panaszkodott az éhezés miatt.

A főherceg április 5-én kapta azt a parancsot, hogy nagy offenzívára készüljön, mely az Adige (Ecs) folyóig vinné előre a frontot. A támadás sikere érdekében mindent elkövetett, hogy nemcsak az élelmezésen, hanem a fölszerelésen is segítsenek. *Boroevics tábornagy* ebíjen az igyekezetében erélyesen támogatta a királyi herceget, aki bejelentette, hogy ha megfelelő segítséget nem adnak, akkor a Piavenál súlyos vereség következik.

Miután *József főherceg* támadásának tervét kidolgozta és azt a hadseregfőparancsnokság el is fogadta, egyúttal arról is értesítette a királyi herceget, hogy a kért csapatokat és fölszerelést távolról sem adhatja, akkor a királyi herceg május 10-én leplezetlenül jelentette *Borovics* haderőcsoportparancsnoknak, hogy „ezekután el kell ejtenie bárminő támadó szándékát és ő csak a két támadó hadsereg előnyomulását fogja követni”.

Midőn *Waldstätten* tábornok, a hadseregfőparancsnokság hadműveleti osztályának vezetője azt jelentette *József főhercegnek*, hogy gázlőszert bőségesen fog kapni a királyi herceg, — de csak június végén, tehát tizenöt nappal a tervezett nagy csata megkezdése után, akkor a főherceg kijelentette, hogy „így nem fog támadni”. Egyúttal erélyesen követelte, hogy jó gázt utaljanak ki, mert csak ezzel lehet az ellenséget annyi időre harcképtelenné tenni, hogy a gyalogság sikerrel támadhasson.

Minthogy sem a kívánt — legalább három hadosztályt nem kaphatta meg, sem a fölszerelést, élelmezést, gázlőszert stb. nem utalták

ki, május 28-ikán Udine-ban *Boroevics* haderőcsoportparancsnoknál jelentkezett és — benyújtotta lemondását. Amint kijelentette, „nem bírja a könnyelmű packázást tovább nézni és még kevésbé a felelősséget vállalni“.

Miután *Boroevics* hosszú ideig rábeszélte a királyi herceget, hogy végzetes szándékát ne valósítsa meg, *József főherceg* engedett. Megígérte, hogy nem megy el. Azután hosszú ideig tárgyalt még *Boroevics* tábornaggal; csapatokat, tüzérséget, sárga keresztes gázt és minden egyéb hadieszközt kért tőle. Majd így folytatta előadását: „Ha ezeket a feltételeket megteremtették, akkor én sikeremben egészen bizonyos vagyok. De ha ezek nincsenek, akkor a legsürgősebben ajánlom, hogy az egész vállalkozással várjunk. Legnyomatékosabban kértem, hogy ő is lépjen közbe, hogy ne azt a gázt kapjuk, amelyet a németek már nem tudnak használni, mert az entente-csapatok maszkjai ez ellen biztos védelmet nyújtanak...“ *Boroevics* nyomatékosan megígérte ugyan minden támogatását, de kijelentette, hogy a hadseregfőparancsnokság aligha fog valamit kiutalni.

A királyi herceg május végén újra sürgette *Waldstatten* tábornokot, hogy adják meg a támadáshoz szükséges csapatokat és anyagot. Mivel azonban *Waldstatten* csak híselgett a királyi herceg „híres vezetésének“ és a „csodálatos hadseregről“ meg a „bámulatos szellemről“ áradozóan nyilatkozott, a kért csapatokat és anyagi fölszerelést ellenben nem helyezte kilátásba, a királyi herceg jogos fölháborodással jelentette ki, hogy „a nagy offenzívát készületlenül fogják megkezdeni; ennek nagy vereségünkkel kell végződnie; igazán, ez már a — *fegyházra megérett könnyelműség...*“ *Keserveit* újra meg újra elmondta *Boroevicsnek* is; fölmentését ismét kérte, de ezt *Boroevics* nem fogadta el. Amint végre megkapta a határozott parancsot, hogy *neki támadnia kell* a Piave nyugati partjára, különösen sürgette az áthajózóeszközöket, de — alig kapott valamit. Helyzetét igazi tragédiának mondja. Előre látta, hogy ha sikerülne is a támadás a *Montello-hegyre*, azonban ha átkelőanyagot és még legalább három hadosztályt sürgősen nem utalnak ki, csapatai a legnagyobb veszélybe kerülnek az elfoglalt magaslaton. Hiábavaló volt minden kérése! Nemcsak nem adták meg a szükségeseket, hanem még csökkentették is csapatait. Az offenzíva előtt a főherceg hadseregének kötelékébe tartozott a XV. hadtest is; ezt át kellett adnia *Conrad* hadseregének. A 41. honvédhadosztály, melyért valósággal harcolnia kellett, végre kiutaltatott ugyan, de ez már csak a csata második napján érvényesülhetett.

A hadsereg fő parancsnokság — észrevehető határozatlanságot mutatva — úgy látszott, nem kívánja *József főherceg* hadseregének támadását, ellenben *Borgevics* nagy súlyt helyezett arra, mert a Montello-hegy elfoglalása nélkül az olaszoknak megverését attól délre lehetetlennek vélte. *József királyi hercegnek* szintén ez volt a véleménye. A támadást — ha már az általa helytelennek tartott nagy csatát okvetlenül meg kellett kezdenie, — helyeselte, minthogy azonban őt hosszú ideig bizonytalanságban tartották, végre június 9-én a hadsereg főparancsnoksághoz a következő táviratot intézte: „Kérek egy érthető parancsot, amelyből végre tisztába jöhessek azzal, mi az én feladatom? Támadjak-e vagy nem?“ Határozott kérésére végre *Boroevics* döntött. Támadnia kellett és így reáharult az az óriás feladat, hogy ki nem elégitó számú csapatokkal és fölszereléssel, a Piave folyón át, kieroszakolja az olaszoktól mesterien védett Montello-hegyet. Pedig ő maga minden nap hajnalán személyesen megfigyelte a Piave mentét; sőt egy kis szigetére át is gázolt a folyó mellékágán és megállapította, be is jelentette, hogy az átkelés, különösen a neki kiutalt csekély anyaggal, nagyon nehéz és hogy az ellenségnek helyenként betonból készített állásai vannak.

Mintha minden ellenünk esküdött volna, június 13-án már két nap óta zuhogott az eső. A folyók rendkívül megáradtak, a Piave úgyszólván tengerré változott és — a támadásnak június 15-én meg kellett kezdődnie! Neiii csoda, ha az előrelátó vezér a csata előtt két nappal ismét így jajául fel:

„Én a leghatározottabban elleneztem az offenzívát ilyen formában és csapataink állapotára, meg készületlenségére való tekintettel. Óva intettem a fölöttes hatóságokat, azt mondván nekik, hogy ez „*gonosztett*“; elhamarkodják s anélkül, hogy az előkészületek tökéletesen be lennének fejezve, egy esztelenül képtelen hadműveletet hajtanak végre. Hogy én részt veszek benne, azért van, mert lemondásomat megtiltották. A Montellót csekély veszteségekkel el fogom ugyan foglalni, de tartalékok nélkül és főképpen olyan csekély áthajózó-anyaggal, mint amennyi rendelkezésemre áll, a támadás meg fog akadni, különösen, ha Conrad Asiago-nál vereséget szenved, amit bizonyosnak tartok ... És akkor ... az Isten irgalmazzon nekünk!.. “

A leírt rövid tájékoztatásból megítélhető, hogy *József főherceget* a Piave-i súlyos balesetekért semmi felelősség nem terheli. Ellenkezőleg, ő a csatát mindenképpen meg akarta akadályozni, minthogy azonban neki, a katonának, engedelmeskednie kellett, a nagyon kétes si-

kerü támadás elől nem volt szabad kitérnie. *Cramon* német tábornoknak tehát nincs igaza, midőn azt mondja, hogy a támadáshoz „a 6. hadseregparancsnokság is szóhoz jelentkezett“. Pedig ennek az előkészületlen offenzívának döntő jelentőséget tulajdonítottak; éppen *Cramon* szavai szerint, aki május elején *IV. Károly király* kíséretében az olasz harctéren volt, az addigi hadműveletek csak előjátékai voltak az ellenségre mérendő nagy csapásnak, amelyet a németek nyugaton, a magyarok és osztrákok az olasz harctéren intéznek s „mely föltétlenül sikerülni fog“. Sajnos, *Cramonnak* ez a feltevése egészen tévesnek bizonyult. Piave súlyos kudarccal végződött.

A csata kedvezőtlen kilátásait növelte az *árulás* is. Az olaszok, franciák és angolok offenzívánkról, melynek június 15-én hajnalban kellett megkezdődnie, tökéletesen tájékozottak voltak. Egyéb árulásokon kívül a támadás megkezdése előtt egy cseh hadnagy, a Piave alsó folyásánál álló csapatok közül, átszökött az ellenséghez s amit tudott, mindent elmondott.

A cseh csapatok megbízhatatlansága a királyi herceget is aggodalomba ejtette.“

Szükségesnek tartottuk részletesebben foglalkozni azzal, miként vélekedett *József királyi herceg* a tervezett nagy offenzíváról, mert egyrészt ő a háború kezdete óta megosztotta annak minden viszontagságát csapataival és rendkívül nagy tapasztalatokat szerzett, véleménye tehát az igazi hadvezér véleménye volt, másrészt pedig — miként látni fogjuk — a Montello-hegy volt a támadás súlypontja; ezt a hegyet kellett a királyi herceg 6. hadseregének megtámadnia és elfoglalnia. Már itt megjegyezzük, hogy a támadás sikerült, azonban a hegyet megtartani a többi frontrész balsikere és az ellenségnek úgyszólván percről-percre növekvő fölénye miatt — nem sikerült.

Ezt betűről-betűre megjósolta *József királyi herceg*, de — nem hallgattak szavára ..

Erőviszonyok. Aggasztó kezdet

A tervezett nagy csata elején az egymással szembenálló erők elosztása a következő volt:

A Garda-tótól nyugatra *Krobotin* alatt a 10. hadsereg 8 hadosztállal.

Vele' szemben a 8. és 3. olasz hadsereg, 16½ hadosztály.

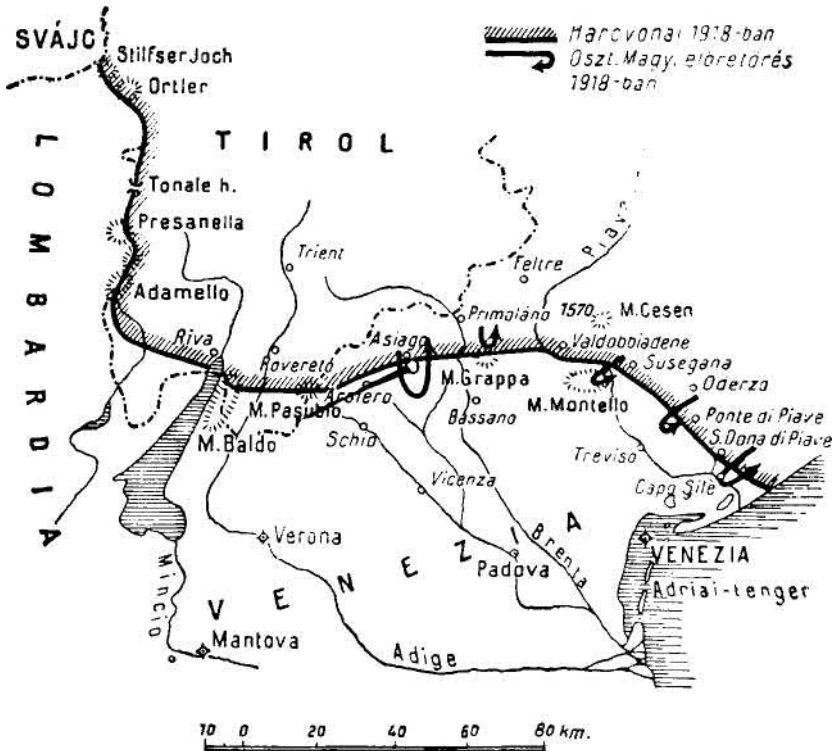
A Garda-tó és a Piave között *Scheuchenstuel* 11. hadserege 21 gyalog- és 3 lovashadosztállal.

Vele szemben a 6. és 4. olasz hadsereg, 20 hadosztállal. Azután még 1—1 angol és francia hadtest.

A Piave folyó mentén *Boroevics* tábornagy alatt a 6. és az Isonzo-hadsereg 15½ gyalog- és 4 lovashadosztállal. A 6. hadsereg parancsnoka *József királyi herceg* volt.

Vele szemben a 8. és 3. olasz hadsereg 16% hadosztály.

Tartalék: osztrák-magyar részen 4, az ellenségénél 2 hadosztály.

A leírt erőelosztás bizonyítja, hogy az osztrák-magyar csapatok létszáma kisebb volt, mint az ellenségé. Így tehát valóban lehetetlen feladatnak mutatkozott bárhol is eltipró erőt harcbanvetni. Ezt a kedvezőtlen arányt növelte még az, amiről már részletesen-megemlékeztünk, hogy a magyar és osztrák csapatok ellátása és felszerelése meg sem közelítette az ellenségét.

A siker kilátásait csökkentette az is, hogy a mintegy 250 km. hosszú fronton *nem volt egységes parancsnok*. A Monte-Grappe kör-

nyékétől nyugatra egészen a Tonale-hágótól északra fekvő Ortler-hegycsoportig és a Stilsfer-Jochig, azaz a svájci határig *Conrad báró tábornagy* volt a parancsnok. Alája tartoztak a 10. és 11. hadseregek. Tőle balra viszont egészen a Piave torkolatáig *Boroevics tábornagy* vezette a 6. és az Isonzo-hadsereget.

A támadást a Tonale-hágónál *Metzger* altábornagy már június 13-án megkezdte, azonban minden kísérlete meghiúsult az olaszok hős ellenállásán. Mindazok a csapatok, amelyek a 10. hadseregből, a Garda-tótól nyugatra a támadáshoz csatlakoztak, már a mozdulatok megkezdésének első napján megakadtak.

A Garda-tótól az Adriai-tengerig terjedő szakasz főtámadása június 15-én indult meg.

A Garda-tó és a Piave között előtörő csapataink a köd oltalma alatt kezdetben elértek ugyan bizonyos eredményt, azonban az olaszok — részben áruháza miatt, már tudták, hogy a támadás megindul és így fölkészülten várták a támadást, részben pedig nagyon erős tüzérségi oldalozó tüzellel árasztották el hős katonáinkat. Így ezek már a kezdő előretörések után régi állásaikba visszatérni kényszerültek.

Összefoglalva az eddig mondottakat, a hatalmasnak készülő offenzíva a svájci határ és Piave között már a kezdetén összeroppant.

Csak a Piave mentén és csak József királyi herceg 6. hadserege ért el sikert. San Dona di Piave községnél is elértünk valamelyes eredményt. Itt is magyar vezér volt a parancsnok.

József királyi herceg, a 6. hadsereg parancsnoka és *Wurm* vezérezredes, az Isonzo-hadsereg vezére, idejében kérték, hogy halasszák el a támadást, azonban a hadseregfőparancsnokság nem teljesítette kérésüket. Így tehát a támadást június 15-én megkezdték. Az Isonzo-hadsereg déli szárnyán *Csicserics Miksa tábornok* vitéz csapatai nagy küzdelemmel átkeltek a Piave folyón és San Dona di Piave községnél megvetették a lábukat a nyugati parton s ott ki is tartottak.

A nagy csata legnagyobb küzdelmét *József királyi herceg* vívta meg, szemben a Montello-heggyel, a Piave folyónál. Erről a küzdelemről részletesebben be kell számolnunk.

A királyi herceg 6. hadseregének hadrendje 1918 június 15-én, a támadás megkezdésének napján a következő volt.

Parancsnok: József királyi herceg, vezérezredes.

Vezérkari főnök: Willerding Rudolf báró altábornagy. Itt megemlíjtük, hogy Willerding báró a kommunizmus bukása után hosszabb ideig az újra szervezett magyar királyi honvédség főparancsnoka volt.

Csapatok: A II. hadtest. (A 9., 35. gyalog- és a 8. lovashadosztályok.) A XXIV. hadtest. (31. és 17. közös, 41. és 51. honvéd gyaloghadosztályok, a 13. osztrák lövészhadosztály és a 11. honvéd lovas-hadosztály.)

A honvédcsapatokon kívül a 35. (erdélyi), 31. (budapesti) és a 17. (nagyvárad) gyaloghadosztályok magyar katonákból állottak, tehát a királyi herceg a montellói támadást magyar vitézekkel végezte. A 35. hadosztályt később Verdun alá szállították.

Emberfeletti küzdelmek vártak a 6. hadseregre, mely azonban feladatát emberfeletti hősiességgel oldotta meg. A vezér szuggesztív ereje a legegyszerűbb katona lelkét is áthatotta azzal a nemes törekvéssel, hogy — vagy győzni, vagy meghalni kell!...

Piave — a magyarok és olaszok szent folyója ...

San Dona di Piave vasúti állomás mellett, a Piave folyó alsó folyásánál van egy meglehetősen magas tűzfalal bíró liáz. Erre nagy betűkkel valaki ezeket a sokat jelentő és valósággal drámai erővel ható szavakat írta:

„*Piave fiume santo delta patria.*“

Igaza van annak, aki ezeket az örök mementónak tekinthető szavakat odaírta hatalmas betűkkel arra a házra. Mert a Piave folyó valóban szent az olasz hazának, hiszen annak habjai igyekeztek a nagy háborút az entente, tehát az olaszok csapatai előnyére eldönteni.

De — a Piave folyó a magyarok szent folyója is, mert mérhetetlenül megáradt, szennyes hullámaiban sok, nagyon sok' derék magyar vitéz találta hősi halálát és partjain ma is ott szomorkodnak azoknak a korhadó fakereszteknek százai, amelyek alatt egy-egy örökre kihült magyar szív porladozik...

Pia ve!... Ez a szó megdobogtatja Itália népének szívét. Fölemelő érzéssel tölti el és a boldog visszaemlékezés sugarait varázsolja a szemükbe ...

Piave!... Ez a szó megdobogtatja Hungária gyermekeinek szívét is, mert a fájdalom, a keserűség komor zenéjét ülteti oda ...

De hagyjuk el ezeket az érzelmi momentumokat. Térjünk vissza a történetíró objektív szellemi vágányaira ...

Ha valaki megtudni óhajtja, mi történt 1918 júniusában a Piave folyónál, az leghelyesebben teszi, ha előveszi azt a történeti művet, amelyet e sorok írója írt *József királyi hercegről* s amelyről már meg-

emlékeztünk. Ennek a műnek 93. oldalán kezdődik a szörnyű csata leírása. Idézzük ez a leírást.

„Június 15-én 3 órakor reggel, mint a Szahara számumja, üvöltve felordított sokezer ágyúnk torkából a pergőtűz... Hetven percig csak gázbombákat okádnak az összes lövegek. Az ellenség lassan lecsendesül... Ekkor romboló tűz kezdődött az ellenség első és második állásai ellen. Ezután a megsemmisítő tűz; ennél hevesebbet elképzelni se lehetne. Apokaliptikus lázalom, amelyben az égő föld reszket s a zengő ég beszakad ... Hét óra negyvenöt perckor az én dicső 69. (Székesfehérvár), 44. (Kaposvár) és 46. (Szeged) ezredeh elfoglalták és átlépték a Montello sziklás meredeke fölötti ellenséges állást; nemsokára a második is a kezükben volt. (A 69. ezred volt az első, mely halhatatlan lendülettel áttörte az ellenség vonalát.) Ahogy sejtettem, rossz gázunk nem hatott... Csapataim azt jelentik, hogy támadásuk könnyen, minden nagyobb veszteség nélkül megy előre. Jó, jó! ... De egy ember tartalékom sincs és így nem tehetem ki három támadó hadosztályomat annak, hog.v az ellenség két oldalról megfogja ...“

Estefelé aggasztó hírek jönnek a szomszédoktól. A királyi herceg csapatai a Montello legmagasabb pontját elfoglalták.

„*Conrad* tábornagy vereséget szenvedett. Mindenütt kénytelen volt a kiinduló helyzetébe visszatérni, azaz oda visszaveretett. Én a Montellót majdnem egészen elfoglaltam, de meg kellett állunom, mert bal szomszédom, a XVI. hadtest a Piave innenső (keleti) oldalára veretett vissza — június 16-án... Nincs áthajóanyag és a Piave rémesen megáradt.

Győztes csapataim, amelyek a Montellót elfoglalták, súlyos küzdelemlien állanak most már a gyorsan erősbödő ellenséggel! szemben. Ha sürgős kérésemet visszautasítanak, akkor, amilyen fájdalmas ez nekem, a Piave mögé vissza kell vonulnom...“ A folyó hídját összelövi az ellenség, a csapatok alig közlekedhetnek rajta, az élelmezést, lőszert hátizsákban kell előreküldeni.

A királyi herceg június 16-án délelőtt telefonon fölhívta Waldstätten tábornokot és a legsürgősebben kért még három hadosztályt svisszszakérte a XV. hadtestet is, mert különben nem tarthatja a Montellót, ez pedig — egyértelmű volna a háború elvesztésével. Waldstätten mindent megígért és oda is irányította a kért hadosztályokat, a XV. hadtestet is visszaadta, de — elkéstek! A balsikert megváltoztatni már nem lehetett.

Június 17-én folyton szakadt az eső. A Piave még jobban meg-

áradt és a sár feneketlenné vált. A királyi herceg ekkor is kint volt a folyónál; az ellenséges repülők, mint a szúnyogok kavarogtak a Piave fölött, lövöldözve és bombákat dobálva.

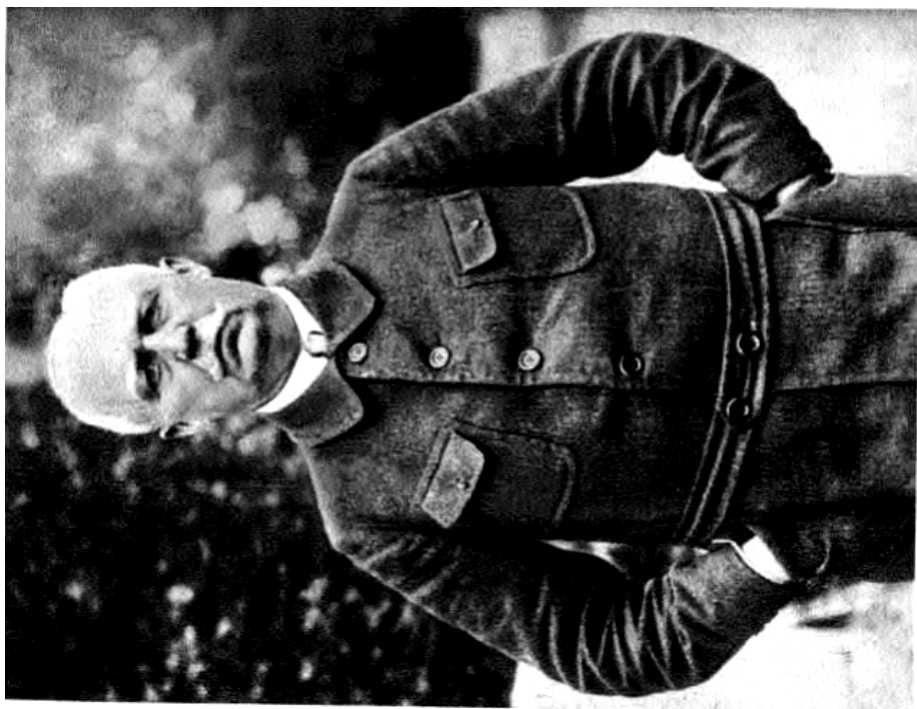
Június 18-án a debreceni 39. ezred újabb előhaladás tett. *Conrad* tábornagnál ellenben megszüntettek minden további támadást és az Isonzo-liadsereg se tudott előbbre jutni, mert hídanyag hiányában nem tudott sem csapatokat, sem hadiszert átszállítani a megáradt folyó jobbpartjára. Ekkor így sóhajt fel a királyi herceg: „Meggyőződésem szerint most már minden elkésett. A nagy csatát elvesztettük. A mostaniak további erőltetése megint *nem más, mint büntett* és már semmire se vezethet. Ezt mind jelentettem Boroevicsnek telefonon... Közben a Piave az óriási felhőszakadások miatt rettenetesen megáradt; három hidamat elszakította s elvitte. Most a legnagyobb veszélyek közepette, a legnagyobb vesződéssel, valami kis löszert s eleséget csónakokon visznek át. Odatúl már alig van lőszerem ...

A rohanó Piave sebessége négy méterre emelkedett s a folyót a repülők és az ellenséges tüzérség szakadatlanul lőtték. A pontonok elszüllyedtek, felborultak. Erős déli szél is növelte a borzalmakat. A hídászok és utászok leírhatatlan, emberfeletti munkát végeztek a legnagyobb életveszélyben. Ámde — mind hiába!... Lőszer nincs, csak legfeljebb öt napra és ezt se lehetett átszállítani. És — a hadseregfőparancsnokság sem adhat.“

Két nap múlva, június 20-án, Boroevics haderőcsoportparancsnok, a király elnöklete alatt Udine-ban Arz, a vezérkar főnöke és Waldstaten jelenlétéin vázolta a haderőcsoport siralmas helyzetét, amelybe az emberanyag leromlott erőállapota, az anyagi eszközök hiánya és *Conrad báró* kudarca miatt került. A monarchia megkísérelte, hogy német szövetségesének helyzetén segítsen a támadással, többet azonban nem tehet. Minthogy a viszonyokon csak hetek múlva lehet változtatni, azt javasolta, hogy a 6. és az Isonzó-hadsereg vonuljon vissza a Piave balpartjára és új támadást csak akkor kezdjenek, ha a siker feltétlenül bizonyosnak látszik.

Károly király ismét Vittorióba utazván, *József főherceget* fölkereste és vele is beszélt a helyzetről, majd megkérte őt, hogy ismételje meg a mondottakat Arz, a vezérkar főnöke előtt. A főherceg erről megálló részleteket közöl naplójában; ezekből néhány sort bemutatunk.

„... Most behívta Öfelsége Arz vezérezt, a vezérkar főnökét. Ez könnyes szemekkel, ismételten hangsúlyozta, hogy a 6. hadsereg teljesítménye, mely mindenéből kifosztott s mégis elfoglalta a

Ludendorff gyul. tábornok

Hindenburg vezértábornagy

*Foch, francia tábornagy
(Háji Múzeum)*

Clemenceau, francia miniszterelnök

Painlevé Pál, francia miniszterelnök

Ribot, francia miniszterelnök

Lens, Lőszerszállítás

(Hadi Múzeum)

Angol hadifoglyok csoportja

Francia hadifoglyok csoportja

Színes franciák hadifogoly csoportja

Montellót, valamit még sohasem látott. Erre azt feleltem, ha nem fosztották volna ki, akkor döntő lett volna az egész offenzívára és ma nem állanánk itt mint csatátvesztettek...

Arz kijelentette, hogy minden szavamat kénytelen aláírni, mert föltétlenül fődik az ő meggyőződését és az események megmutatták, hogy eddig is igazam volt. Minthogy a lőszerszállítás most lehetetlen, friss csapatok egy hónapon belül nem állanak rendelkezésre, ő azt ajánlja, hogy a Montello kiürítésére adassék ki a parancs, mert „mégsem lehet azt megengedni, hogy az olaszok, akik most mindent a Montello ellen összpontosítanak, a főherceget agyonverjék“.

A tanácskozás folyamán József főherceg azt javasolta, hogy ha nem kaphat elegendő lőszert és erős tartalékot, a parancsot a visszavonulásra azonnal adják ki. Ehhez a király hozzájárult.

Nyomasztó volt a hangulat ezen a tárgyaláson. Nem csoda; mindnyájan tudták és érezték, hogy a visszavonulás a háború elvesztését jelenti. Az ellenség ugyanis — olaszok, angolok, franciák — időközben éppen kétszer annyi erőt vontak össze *Boroevics-csel* szemben, mint amennyi a tábornagy haderőcsoportjában harcolt: 28 hadosztály 14 ellenében! Az elhatározás nehezen érett meg. Boroevics csak este hét órakor (június 20-án), *József főherceg* pedig nyolc órakor kapta meg a parancsot, hogy a Piave jobbpartján elfoglalt területet ismét ki kell üríteni.

„... Rettenetes lelkiállapotban vagyok — írja *József királyi herceg* —, mert minden jóslatom drámai következetességgel beteljesedett és látom, mint kaszálja a halál az én dicső hőseimet eredmény és cél nélkül... Megint ellenállhatatlanul vonz valami hozzájuk, hogy velük megoszthassam a veszélyt; talán velük vérezhessek. De jól esnék egy olasz golyó!...“

Június 20-át így jellemzi a főherceg:

„A mai kép: Tegnap estétől ma estig eddig nem látott hevességű peigőtüzorkán a Montello ellen. Egész nap nagy tömegekkel szakadatlanul támad az ellenség a Montellón, hiszen három új hadtestet hozott oda. A küzdelem ide-oda hullámszik és percről-percre százával hevernek a halottak és sebesültek. Hőseim megint, doberdói kínok közt, doberdói dicsőséget aratnak: ritkuló soraikat mindig friss tömegekkel támadja az ellenség, de sikert már nem ér el... Montello! Téged sem feledlek el soha! — Ott jártam délután és múlhatatlan képek vésődtek szivembe. Hullákkal fedve az egész út a Piavetól fölfelé...“

„Június 20/21-én egész éjjel irtóztató küzdelem. Az ellenség be-

dobta utolsó tartalékait. A főherceg — ha most új erőket dobhatna be a küzdelembe, nem kellene kiadnia a parancsokat a visszavonulásra. De így — nem mellőzhetette ezeket... Június 21-én hajnalban a legnagyobb tűzben ismét fölment a véráztatta hegyre. A visszavonulásról a következő részleteket közli a királyi herceg:

„Június 21-ről 22-re virradó éjjel tüzérségem és csapataimnak fele a legnagyobb nehézségek közepette, a legerősebb ellenséges tűzben, a Piave bal partjára visszatért... Az utóvédek vitézek... Holnap megint az ellenségé lesz a Montello, mert szürkületkor utolsó csapataim is elhagyják azt. Az övé lesz és saját hullái tízezreit, összetört csapatai maradványait, oszlásnak indulva találja ott. Én meg egész betege vagyok annak, hogy 15.000 emberemet föl kellett áldoznom azért, hogy azután vissza kelljen vonulnom. *Willering* altábornagy, vezérkari főnököm egészen meg van törve és fölmentését kérte. Nem akarom elengedni ezt a derék embert...

Huszonharmadikán reggelig kiürítettük a Montellót, anélkül, hogy az ellenség észrevehette volna... Ma, 26-ikán, elmondhatom, hogy a csata teljesen végétért...”

A vezérkari jelentések részletesen beszámolnak a Piave-i csata minden részletéről és *József főherceg* csapatainak sikeres működéséről, valamint magyar csapatairól is. Beszámolnak a zsákmányról s az ellenség veszteségeiről. Június 24-ig 50.000 embert fogtak el a támadó seregek, köztük 1100 tisztet; az ellenség vesztesége legalább 150.000 fő. *József királyi herceg* csapatai a Montellón 84 löveget zsákmányoltak és 15.000 embert fogtak el. A 6. hadsereg vesztesége: 2600 halott, 19.356 sebesült.

Csapataink a cseh-szlovák légióknak 2 tisztjét és 146 cseh katonáját is elfogták. Rögtönítélő hadbírótság elé kerültek a hitszegő szökevények.

A királyi herceg megdöbbentő részleteket ír csapatainak a megáradt Piaven való átkeléséről. Nagyon dicséri a budapesti derék hidászokat, akik bámulatosan dolgoztak. Minden pillanatban egy gránát vágódott be és ismételten szétrombolta a keservesen elkészült alkotást s néhány vitéz mindannyiszor belezuhant a hatalmasan megáradt folyóba; legnagyobb részük odaveszett. Midőn *József főherceg* egy kész hídhöz előresietett, minden percben három-négy gránát csapódott a hídra és közelébe. Amint írja, „nagyszerű volt a szökőkutakat látni; mint ugrottak több méter vastagságban vagy 150 méter magasra és gőz

meg lángok csaptak ki belőlük“. És a vitéz hadseregpáncsnok mégis átment tüzésével ezen a borzalmas pokolhoz hasonlítható hídon. Sőt a *Faize* mellett épített hadihídon ő maga vezette át a 11. honvédelovashadosztály egyes csapatait; ezért a tettéért az 5. honvédhuszár ezred maga kérte, hogy a király tüntesse ki a királyi herceget az arany vitézségi éremmel. (Ez meg is történt.)

... Megható volt a Piave jobbpartján maradt magyar katonák magatartása. Úszva jöttek át az ellenség tüzeiben, sebesült társaiknak segílyt kértek. Többen bele is fulladtak a rohanó áradatba. Ellenben a jobbparton, a bozótban elrejtőzött cseh árulók, most már mint szökevények, gúnyosan kiabáltak a hű magyarok után „Isten ihozzádót“.

A helyzet kétségbeejtő volta a sebesültek ellátásában is mutatkozott. Róluk ezt írja *József főherceg*:

„Némelyik öt nap óta nem evett. A sebesültek százával hevernek a kórház előtt. Se orvos, se anyag, se kórházvonal. Magam is közel állok az összeroskadáshoz is a fáradtságtól és a le nem írható nyomor látásától. Semmim sincs, amivel szeretett kínlódó vitézeimen segíthetnék. Átkozom a könnyelműséget, amely e borzasztó csapásba belerántott mindnyájunkat...“ Azután rendkívül plasztikusan írja le a királyi herceg, hogy a sebesültek nagyon szenvednek a legyek milliárdjaitól és hogy köztük a tetanusz is pusztít. Sietve kér tetanusz-szérumot. De aggódik a sokat szenvedőkért egyébként is, amikor ezt mondja: „Érthető, hogy ezeknél fogékony talajra fog találni a bolsevizmus sokatígérő tana ...“

A nagy csata után a harci zaj még sokáig nem csendesedett le. Az ellenség mindent elkövetett, hogy a visszavonult csapatokat még jobban visszaszorítsa, de ez nem sikerült neki...

Íme, ezek olvashatók a Piave mentén és a Montellón vívott nagy küzdelemről a „József főherceg tábornagy“ című könyvben. Megrázó, leverő, de egyúttal főlemelő részletek. Megrázó és leverő írás, mert hős katonáink irtózatosan sokat szenvedtek és mert minden siker ellenére is vissza kellett vonulniok, de — egyúttal főlemelő is, mert azok a katonák, akik minden megpróbáltatást, nélkülözést, szenvedést oly bámulatosan tűrtek és az emberfeletti követelmények közepette is — a világtörténelemben alig olvasható vitézséggel harcoltak, legnagyobb-részt — magyarok voltak ...

Megszámlálhatatlan hős testvéreink véres hulláját vitték a megáradt Piave habjai az Adriai-tengerbe. Ezekben a hullámokban meg-

nyugodva és örökre kibékülten találkoztak azokkal, akik az életben ellenségeik voltak: az olasz katonákkal. És a tenger szelíden befogadta őket.

örökre egyesítette a hősi halottakat.

Mintegy jelképezvén, hogy a magyar és az olasz nemzet, ha a harci zaj elnémult, a reális életben is megtalálja egymást és testvéries együttérzésben működik az emberiség közös, nagy érdekei javára...

Piave... te valóban az olaszok és a magyarok szent folyója vagy!...

Válságos helyzet nyugaton

A központi hatalmak seregeinek helyzete

Már tudjuk, hogy a nyugati harctéren a németek 1918 július első felében megindított nagy offenzívája kezdetben sikert ért el, sőt arra lehetett számítani, hogy ha ezek a sikerek tovább fejlődnek, akkor a taktikai diadalt a hadászati győzelem, tehát a nagy csata kedvező eldöntése is követni fogja.

Azonban — július 18-án megakadt a német támadás. Sőt a vitéz német csapatok egy részének vissza is kellett vonulniuk.

Július 18-a az a nap, amely a központi hatalmak világháborús történetébe gyászos betűkkel van beírva, mert ettől kezdve kell számítanunk a központiak katonai összeomlását...

Időközben a magyar és osztrák csapatoknak a Piave folyón át történt előtörése is visszavonulással végződött.

Sem a nyugati, sem az olasz harctéren nem vívták ki a védekező központi hatalmak a katonai döntést. A németek arra számítottak, hogy szövetségük az olasz fronton döntő sikert ér el s így az ellenség arra kényszerül, hogy a nyugati harctérről csapatokat vigyen a megvert olaszok és szövetségeseik segítségére. Ez megkönnyítette volna a németek helyzetét. Az osztrákok és magyarok pedig abban reménykedtek, hogy a németek győzelme kedvező hatású lesz az olasz fronton később ismét meginduló támadó műveletekre.

Mindkét fél csalódott.

Az entente nem akart békét. Ezt csak akkor tette volna szóvá, ha fegyvereihez a teljes győzelem pálmája csatlakozik. Hiába. hangoztaták a német és az osztrák-magyar államférfiak a törvényhozó testületekben, hogy azonnal megkötik a békét, amint az ellenség is hajlandó lesz megszüntetni a vérengzést, a szövetséges és társult hatalmak hajtathatlanok maradtak. *Clemenceau*, a háborús szellem féktelen képviselője már 1918 július 4-én így nyilatkozott a francia kamarában:

— Mi ugyan most visszavonulunk, azonban, magunkat — sohasem adjuk meg. Ha elhatározzuk, hogy a végsőkéig visszük a küzdelmet, akkor a győzelem a mienk lesz. Az amerikaiak jönnek. Igaz, hogy a francia és az angol seregek kimerülnek, azonban így van ez a németeknél is. A játék az amerikaiak segítségével tovább tart, mert szövetségeseink szilárd elhatározása az, hogy a háborút a teljes győzelemig folytatják.

Ugyancsak *Clemenceau* volt az, aki néhány nappal később így nyilatkozott a haditanácsban:

— Szilárd meggyőződésünk, hogy a közelgő német támadás nem fog sikerülni! Én védekezem Párizs előtt, vagy ha kell, Párizsban, vagy Párizs mögött!...

Ez volt a hangulat és a vezető szándék az entente államainál általában. És ha valahol a harcolni törekvés már csökkenőben volt, akadtak mindig olyan államférfiak és katonák, kik a mérleget helyrebillentették. Közöttük első helyen állottak: *Clemenceau és Foch tábornok*, az entente seregeinek fővezére. Ez utóbbi úgy fogta fel feladatát, hogy a nyugati harctért addig nem szabad elhagynia, amíg a németeket el nem tiporja, vagy legalább is döntően meg nem veri.

És — ez a szellem, ez az acélkemény akarat győzött!

Július 18-a fordulópontot jelentett a világháborúban. Mars isten ettől a naptól kezdve hűtlen lett a központi csapataihoz.

A központi hatalmak ismerték ellenségeik szándékát és azt is tudták, hogy az őket fenyegető súlyos veszélyt csak győzelemmel lehetne kikerülni és hatálytalanítani. Azt is tudták, hogy a diadalt csak — támadással érhetik el. Azonban az offenzívák 1918 július közepéig nyugaton is, az olasz harctéren is megakadtak. Már pedig az idő és a viszonyok nem tűrtek halasztást. A támadást meg kellett ismételni? Ezt az olasz fronton a balsiker után nem tehették, tehát egyelőre csak nyugaton szándékoztak megkísérelni.

Azonban a német csapatok helyzete itt nagyon kedvezőtlen volt.

Északról, tehát a tengerparttól kezdve, dél felé a főharcvonalon egymás mellett állottak *Rupprecht* bajor trónörökös, *Boehn*, *Vilmos* német trónörökös, *Gallwitz és Albrecht herceg* haderőesortjai. Ezek helyzete már 1918 első felében nagyon kedvezőtlen volt. A fogyatékok még olyan napokon is ijesztően növekedtek, amikor a harci tevékenység szünetelt. A betegek száma hadosztályonként naponként kétezerre is emelkedett. Ezért a zászlóaljok állománya ezer fő helyett átlag hat-százhetvenre zsugorodott össze. Hogy a seregtestek állománya valami-

képpen mégis megközelítse a hadiállományt, több hadosztályt felosztottak és ezeket a többiekre osztották fel. Ennek az a hátránya is volt, hogy régi, szilárd seregstestekbe új, kevésbé ismert elemek kerültek, már pedig ez nem kívánatos, még akkor sem, ha a csapatokban oly erős a meggyőződésen és bizalmon alapuló fegyelem, aminő a németeket majdnem a háború legutolsó napjáig jellemezte.

A Mame—Champagne-i csata balsikere lesújtotta a központi halmak népeit. A forradalmi és az ellenséges propaganda ettől kezdve különösen termékeny talajra talált a kimerült tömegekben. A katonaszökevények száma fokozódott. Törökország teljesen megbénult, Bulgáriára számítani a döntésnél nem lehetett. Az amerikai csapatok mindig szaporodtak a nyugati harctéren. A németek a július első felében vívott küzdelmekben már négy amerikai hadosztályt állapítottak meg.

Ilyen viszonyok között a támadás sikere alig volt remélhető. Azonban ez mégis jobb kilátásokkal biztatott, mint a védelem, mert a németek anyagi fölkészültsége gyengébb volt, mint az ellenségé, ezért tehát ennek támadó előretöréseit nem bírhatták sokáig kivédeni. De különben is a front a németek addigi sikeres offenzívája következtében több kiugrást mutatott, amelyek kihívták az ellenség átkarolását, sőt felőrlő bekerítését. Ha a németek július 18-a után nem támadnak, akkor nekik ezeket a kiszögellő frontrészeket először ki kellett volna üríteniök. Ez pedig az addigi sikerek feladását és közvetve gyengeségüknek mutatását jelentette volna.

Mindezek mérlegelése arra indította a német legfőbb hadvezetőséget, hogy a megakadt támadást ismét folytatja.

A főelőretörés helyéül Flandriát választotta.

Foch tábornok elhatározása

Az entente katonai helyzete 1918 júniusában napról-napra kedvezőbbé vált. Az amerikai csapatok mindig nagyobb számban érkeztek a francia kikötőkbe. Amíg márciusban még csak 75.000 amerikai katonát szállt partra, addig júliusban már csaknem 1 millió harcolt a németek ellen. A háború befejezésekor már mintegy 2 millió amerikai harcos állt a nyugati harctéren.

Ehhez az erőszaporulathoz hozzájárult a hadianyagnak állandó fejlesztése és növelése is, különösen harckocsikban (tankok) és tüzérségben.

Az egységes vezetés az egy nagy célra való törekvést és ehhez erkölcsi erőt adott a francia, angol, belga és amerikai csapatoknak és vezéreknak.

Foch tábornok és *Pétain*, a francia seregek parancsnoka már júniusban azt tervezték, hogy a németek támadásait hatalmas ellenoffenzívával állítják meg. Akkor azonban még nem valósíthatták meg szándékukat, július második felében azonban már érkezett ennek az ideje, még mielőtt a németek maguk kezdték volna meg támadásukat.

Foch terve szerint a főtámadást az ellen a háromszög ellen kellett intéznie, amelyet a németek az addigi harcokban nyertek és amelyet Reims, továbbá a Marne folyó melletti Chateau Thierry és az Aisne melletti Soissons városa alkotott. Különösen érzékeny pont volt Soissons környéke, részben a német utánpótlóvonalak miatt, részben azért, mert a front innen majdnem kilencven fok alatt általában észak felé fordul.

Ha a szövetséges és társult seregeknek Soissons-nál a német harcfrontot áttörni sikerül, akkor az áttört részek válságos helyzetire kerülhetnek, mert az entente csapatai azokat felgöngyölíthetik.

Foch tehát helyesen tette, hogy az említett háromszög ellen négy hadseregből álló hatalmas erőt összpontosított.

Az előkészületeket már július 13—14-én éjjel megkezdték és a legnagyobb titokban tartották.

A támadásnak július - 18-án kellett megkezdődnie, tehát körülbelül azon a napon, amikor a németek maguk határozták el offenzívájuk folytatását.

Foch — megelőzte őket.

Tehette, mert számban és hadianyagokban sokkal erősebb volt, mint az ellenség.

A németek, kémeik útján, már július elején arról értesültek, hogy az, ellenség július 14-én, a franciák nemzeti ünnepén Soissons ellen támadni fog. Ezért a német trónörökös sürgősen kérte, hogy 9. és 7. hadseregéhez erősítéseket küldjenek. A legfelsőbb hadvezetőség azonban ezeket elég erősnek tartotta a várható támadás kivédésére és ezért nem adott egy harcost sem. Mivel pedig július 14-e elmúlt anélkül, hogy az ellenség támadott volna, a németeknek az volt a meggyőződésük, hogy ellenséges támadástól egyhamar nem kell tartani.

Így tehát nyugodtan készülődtek a maguk flandriai offenzívájára.

A csata lefolyása

A németek megtévesztése sikerült.

A francia, angol, amerikai, sőt olasz erők a Soissons-tól délnyugatra fekvő erdőből kezdték meg a támadást július 18-án, reggel 6 órakor. Rövid, de nagyon heves tüzérségi tűz után a Marne és az Aisne folyók között megindult a rettentő megrohanás; elől a színes csapatok, amelyek — miként az előbbi támadásokban is, ennek legnagyobb terhet viselték.

Amint a gyalogság megindult, a tüzérség valószínű tüzehengert helyezett az első támadó hullámok elé. A tüzehengert a harckocsik megelőző előrohanása követte. Ezek, a csaknem két méter magas vetésben kitűnően elrejtöztek s onnan kirohanva, egyes helyeken áttörtek a német vonalakon.

Ez a meglepetés azt eredményezte, hogy a vékony német vonalak nem mindenütt bírták a romboló támadást feltartóztatni. Egyes csapatok — nagy veszteségek után visszavonulni kényszerültek.

Július 18-án estig a támadó ellenség Soissons előtt már néhány kilométer teret nyert. *Foch* észrevette ekkor, hogy támadásának helyes irányt adott, mert ott a németek számban és egyébként is gyengék voltak.

A megtámadott front rész többi pontjain a németek egyelőre még szilárdan megmaradtak, de már 18-án este észrevehető volt, hogy a helyzet válságos.

A németek ahonnan csak lehetett, tellát a flandriai frontról is, tartalékokat hoztak és így valamennyire kiegyenlítették a helyzetet, mely 19-től kezdve azután rájuk nézve a lépésről-lépésre visszavonuló védelemmé változott át.

Foch július 20-án már 20.000 fogolyról és 400 zsákmányolt lövegéről számolt be. Az az elhatározása azonban, hogy a német frontot Soissons környékén áttöri — nem sikerült. Minden ilyen célú megrohanás hiábavalónak mutatkozott a derék német katonák acélkemény kitartásával szemben.

Azonban, — ezek mégis fokozatosan visszavonulni kényszerültek.

A német 7. hadsereg július 20-ára éjjel a Marne folyótól északra visszavonult. Július 27-éig tovább tartott a visszavonulás, általában Soissons—Reims vonaláig. A németek augusztus 1/2-án éjjel már a Vesle folyótól délre fekvő területét is kiűrtették.

A keleti frontrészen július és augusztus fordulóján szintén heves

küzdelmek voltak, amelyek arra kényszerítették a németeket, hogy néhány kilométerrel ott is hátrább vonuljanak.

A német hadvezetőség most már feladta a támadás eszméjét és a védelemre szorítkozott. Ez volt a nagy küzdelem legnagyobb erkölcsi jelentősége, mivel ez már magában rejtette a háború elvesztésének biztos tudatát.

Azonban a védelem nem volt tétlenség. A német legfelsőbb hadvezetőség mindent elkövetett, hogy a csapatok harcképességét megtartsa és a zilált kötelékeket rendezze.

Foch tábornokot Franciaország köztársasági elnöke augusztus 7-én „maréchal de Francé”, — azaz tábornaggyá nevezi ki. Ez volt a jutalom az offenzíva addigi sikeréért.

Ha a múlt távlatából vizsgáljuk a nyugati fronton 1918 július második felében és augusztus elején történt eseményeket, meg kell állapítanunk, hogy *Ludendorff*, a tetterős és acélakaratú férfiú, még az akkori súlyos viszonyok között is győzelemre akarta vezetni a német csapatokat. Azonban szem elől tévesztette, hogy azoknak erkölcsi és fizikai ereje már nem elegendők olyan ellenség legyűrésére, amely számban — az amerikai csapatokkal — állandóan növekszik és amelynek ellátása s felszerelése minden követelménynek megfelelt.

Foch tábornok meglepte a németeket és őket a védelemre kényszerítette. Ez volt a bukásnak, a német haderőnek és egyúttal a német birodalomnak is tragikumak.

Háborúban nem az államférfiak, nem a politikusok és a diplomáták döntenek el az államok és a népek sorsát, hanem a hadvezérek. *Foch* kitűnő vezér volt. Vele szemben *Hindenburg* és *Ludendorff* szintén olyan „oroszlánoknak mutatkoztak, akikre *Foch* büszkén vadászhatott”, de az utóbbiak már nem tudtak olyan gépezetet *Foch* tábornaggal szembeállítani, amelynek hatása erősebb lett volna, mint az ellenségé.

Helyzet július végén

A lefolyt győzelmes küzdelem az entente csapataiban rendkívül megerősítette az erkölcsi erőt és a bizalmat a vezetésben. Ezeket növelte az amerikai katonáknak a harctérre való állandó özönlése is.

Foch marsall, haladékokat nem tűrve, kihasználni szándékozott az elért sikert és ezért kíméletlen további offenzívát készített elő. Ennek céljai: az északfrancia ipari területek főlzabadoítása, Calais és Dun-

querque kikötőknek a német veszélyeztetéstől teljes megóvása, több vasúti vonal birtokbavétele és a Verdiin körüli helyzet javítása.

E célok elérésére a haditerv szerint az angoloknak a keleti front-részen hatalmas támadással a francia-belga határ közelében fekvő Maubeuge várát, a francia és az amerikai erőknek, általában Reims környékéről, Meziéres-t kellett elémiök. Először az angoloknak kellett támadniok Amiens irányából, hogy azt a nagy kiszögellést, amely a német tavaszi siker eredménye volt, benyomják.

Foch olyan taktikát szándékozott alkalmazni, hogy a németeket folyton megismétlődő és egymást gyorsan követő csapásokkal rendtelenségbe hozza, tartalékaik alkalmazhatását megnehezíti és erkölcsi erejüket megbénítja. Valóban hadvezért eszme! De — megvalósítani csak akkor lehet, ha a fölény számban, anyagban, idegállapotban biztosított. Ez — így volt a szövetséges és társult hatalmak haderejében.

A német legfelsőbb hadvezetőség a lezajlott harcok után meggyőződött arról, hogy a támadás tervét most már el kell ejtenie. Azonban *Hindenburg* és *Ludendorff* még mindig abban bíztak, hogy aktív védelemmel az ellenséget hosszú ideig távoltarthatják vonalaiktól. De a kisebb-nagyobb előtörésekkel egybekapcsolt védelem nehéznek látszott, hiszen a veszteségek súlyosak voltak és a pótlás már csaknem megoldhatatlan feladatot rótt a szállásmesteri hivatalokra, sőt az egész hátsó területre (Hinterland) is. Abban pedig tévedett a hadvezetőség, hogy az ellenség veszteségeit és megrendülését nagyobbra becsülte, mint amennyi az a valóságban volt.

A németek távolabbi terve az volt, hogy ha a megindítandó hadműveleteknek sikerük lesz, akkor a birodalmi kancellárral együtt az esetleges fegyverszünetet megvitatni és előkészíteni fogják.

A hadvezetőség augusztus 2-án adta ki a nagy terv végrehajtására vonatkozó parancsokat. Az előtöréseknek Flandriában, az Oise mindkét partján, továbbá Reims-től keletre és *Albrecht* württembergi herceg haderőcsoportjánál Elzászban és Lotharingiában.

Súlyos küzdelmek augusztus 8-tól 18-ig

Augusztus 8-án reggel az angolok megkezdték új támadásaikat. *Haig* tábornagy és *Rawlinson* seregei reátörtek a németek keleti frontjára.

Ez alkalommal a németektől tanult taktikát alkalmazták. Előkészületeiket nagy óvatossággal titokban tartották. Így a németeket meg-

lepték. Lemondottak az addig szokásos hatalmas tüzérségi pergőtűzről, hanem csak néhány percig tartó, de többször ismétlődő rendkívül heves tüzérségi, akna- és gáztűzzel árasztották el a német állásokat. Rövid idő múlva harckocsik nagy tömegei törtek a német lövészárkokra, hogy azokat legázolják. Ezeket a veszedelmes harceszközöket kanadai, ausztráliai és angol gyalogság követte. A halálosan szép harci játékot kiegészítették a hadi repülőgépek sűrű rajai, amelyek lehetetlenné tették a német légi felderítést és szakadatlanul lötték a védők gyalogsági s tüzérségi állásait. A rohamozó csapatokat híven kísérte a tüzérség tűzhengere. Az egész vidéket sűrű köd borította, amelyet még mestersegesen is fokoztak az ellenség műszaki vezetői és gépei.

A kitűnő előkészület és a tökéletes végrehajtás megteremtette a sikert. Sok német hadosztály menekülni kényszerült. Egyesek a második, sőt a harmadik vonalakra mentek vissza. Csak az volt a szerencse, hogy az ellenség támadó ereje estefelé már kimerült. Különben 1918 augusztus 8-ika a német nyugati front súlyos veresége lett volna. Így csak néhány, helyenként mintegy 14 km. területet vesztek a vitéz védők.

Tartalékok nem voltak; a fáradtság nagyon megbénította a harci kedvet. A spanyol nátha ijesztően terjedt. Egy szóval a németek helyzete nagyon kedvezőtlen volt.

Augusztus 9-én *Haig* angol vezér folytatta a támadást. Mivel azonban ekkor a köd már felszállott és a németek is túl voltak az első meglepetésen, most már valamivel sikeresebben védekeztek, de később az angolok és más katonák megrohanásai elől mégis kitérni, visszamenni kényszerültek.

Haig marsall a két csatanapról azt jelentette, hogy 24.000 német harcost ejtett hadifogságba és 300 löveget zsákmányolt. Azonban a támadó csapatok is nagy veszteségeket szenvedtek. Különösen nagy volt a szétlőtt, vagy legalább is harcképtelenné vált harckocsik száma.

Augusztus 10-én *Humbert* francia tábornok serege az Oise mellett lépett be a küzdelembe. Ezen és a következő napokon itt is vissza kellett menniök a németeknek, azonban 18-áig a gyorsan összeszedett tartalékok az utánuk nyomuló franciákat végre megállították és ezen a napon a harci zaj kissé el is némult.

Az entente, erkölcsi erejében rendkívül megerősödven, a győzelmet úgy ünnepelte, mint a német összeomlás kezdetét.

Sajnos — igaza volt!

Maga *Ludendorff* is azt jelentette, hogy a legragyogóbb harci eré-

nyék érvényesülése mellett már mutatkoztak a német csapatok sorai-ban a züllés tünetei.

Egy előnyömmül!) német hadosztálynak a visszavonuló katonák ezt kiáltották: „Sztrájtörök! A háborút meghosszabbítók!”

Közeledett a vég!...

Augusztus 8-ika után világos volt, hogy a központi hatalmak nem győzhetnek. II. Vilmos császár maga mondta akkor Ludendorffnak a következő balsejtelmes szavakat:

— A háborút nem tudjuk megnyerni. Elérkeztünk teljesítőképességünk legtávolabbi határához. A háborút be kell fejeznünk.

Ezt a császári nyilatkozatot néhány nap múlva Spa városában koronatanács követte. Augusztus 13-án odaérkeztek IV. Károly császár és király, *Arz báró* vezérezredes, a monarchia egész fegyveres erejének vezérkari főnöke és *Burián gróf* osztrák-magyar külügyminiszter. Ott talákoztak *Hindenburg* tábornagy német fővezérrel, *Ludendorffal* és *Hertling gróf* kancellárral.

Augusztus 14-én *Vilmos császár* elnöklete alatt megkezdődött a történelmi fontosságú koronatanács.

A hadvezetőségek ismertették a katonai helyzetet, a kancellár és a külügyminiszter pedig az otthoni hangulatról és helyzetről számoltak be. Megállapították, hogy a központi hatalmak az ellenségeket döntően megverni nem bírják. A békét csak védekezéssel kierőszakolni nem lehet, annál kevésbé, mert az ellenség sorai mindig szaporodnak és harcolni kívánnak. A német legfelsőbb hadvezetőség kifejezte azt a reményét, hogy a korlátlan merülónaszádháborúval összekapcsolt hadászati védelemmel a német haderő Franciaországban még tovább is kitarthat és így talán mégis sikerül a szövetséges és társult hatalmak harcos akaratát megbénítani. Ezért azt határozták el, hogy egyelőre még várni fognak arra az alkalmas pillanatra, amikor az ellenséggel „megértethetik magukat”. De ez csak akkor érkezik el, ha a nyugati fronton az arcvonal megszilárdult. Az osztrák-magyar monarchia képviselői kijelentették, hogy a háborút csak decemberig lehet folytatni. Ezért okvetlenül szükséges, hogy a béke minél előbb megkötessék.

Burián István gróf véleménye szerint valamennyi hadviselő államot föl kellett volna sürgősen hívni, hogy a béke előkészítése végett valamely semleges helyen, esetleg Hágában jöjjenek össze. A németek a holland királynő békeközvetítését ajánlották.

A béke ügyében ezen a koronatanácson még nem hoztak végleges határozatot, mert a németek mindenáron azt óhajtották elérni,

hogy a védelmet teljes szilárdsággal annyira fejlesszék, hogy az ellenség ne lássa a gyengeség és bomlás tüneteit. Mivel azonban a német csapatok számát szaporítani kellett, a legfelsőbb hadvezetőség arra kérte *Arz bárót*, hogy a nyugati frontra már elszállított 1. és 35. (kolozsvári) gyaloghadosztályokon kívül küldjön még néhány más hadosztályt is.

Bár a monarchia katonai helyzete is nagyon siralmas volt, *Arz báró* mégis megígérte, hogy a német nyugati arcvonala megerősítésére odaszállítat még hat hadosztályt. Viszont a németek is odavitték minden olyan katonát, akit máshol nélkülözhettek. Azonban sem a hátsó területben még összegyűjthető „kifésültek“ sem azok, akiket Ukrajnából irányították Franciaországba, nem voltak már többé a régi, megbízható és a fáradalmakat, nélkülözéseket hosszú ideig elviselni bíró vitézek. A forradalmi eszmék is terjedni kezdtek.

Arz báró egyelőre a nyugati arcvonalon már harcoló magyar és osztrák seregtestek számára küldött pótlegénységet, a többi szaporítással szeptemberig kellett várnia. Ekkor is csak két hadosztállyal szaporíthatta a megritkult német sorok gyér legénységét.

A német első vonalak mögött több más olyan vonal is volt, amelyek, részben jól, részben kevésbé megerősítve, már régebben épültek és amelyeket a hadászati védelemkor, a lépésről-lépésre visszavonulás alkalmával megszállni lehetett.

Ezek neve a következő volt:

Wolan-, Siegfried-, Hermann-, Hunding-Brunhild-, Lys- és Gént-Hermann-állás Belgiumban, továbbá az Antwerpen—Mms- és a Micsftei-állások.

A Wotan-állás Lili—Douai vonalában vonult, a Michel-állás pedig Metz várától délnyugatra kapcsolódott be az Antwerpen—Maas-vonalba.

Ezek a vonalak még valamennyien belga és francia területen voltak.

Azonban már az, hogy a német hadvezetőség megfontolta a hátrább vonuló lövészárkerendezések megszállását, a visszavonulást lelki és fizikai téren előkészítette. Ez pedig a háború elvesztésének kétségbe nem vonható beismerése volt.

Visszavonulás a Siegfried-állásba

A szövetséges és társult hatalmak előtt nem maradt titok a központi államok fokozatos összeroppanása. Ez a harci kedvüket egyre jobban fokozta. És ha valahol mégis mutatkoztak defetista, vagy csak békebarát jelenségek, azokat kérlelhetetlen eréllyel elnyomták. Ebben különösen *Clemenceau György* vezetett. *Caillaux József* volt francia pénzügyminisztert, mivel a béke mellett néhány cikket írt, már januárban letartóztatták, *Malvy Lajos* volt belügyminisztert, *Clemenceau* ellenfelét, mivel a háborúelleni propagandát támogatta, 1918 augusztus 7-én öt évre számúzték, 15-én pedig a békebarát *Duval*-t agyonlőtték.

Franciaországban, ahol pedig már a kimerülés jelei régebben mutatkoztak, ilyen radikális intézkedések után senki sem merte ezt a szót kimondani: „béke“.

Az angol kormány a cseh-szlovákokat szövetséges nemzetének, a cseh-szlovák haderőt pedig szövetséges fegyveres erejének ismerte el 1918 augusztus 13-án, az Északamerikai Egyesült-Államok kormánya pedig szeptember 3-án elismerte a cseh-szlovák köztársaságot.

Ezek a rendkívül fontos politikai fordulatok még jobban megirrázták az osztrák-magyar monarchiának különben is összeroskadni készülő épületét és a harctereken is éreztették hatásukat.

Sötét, komor fellegek tornyosultak a központi hatalmak fölé.

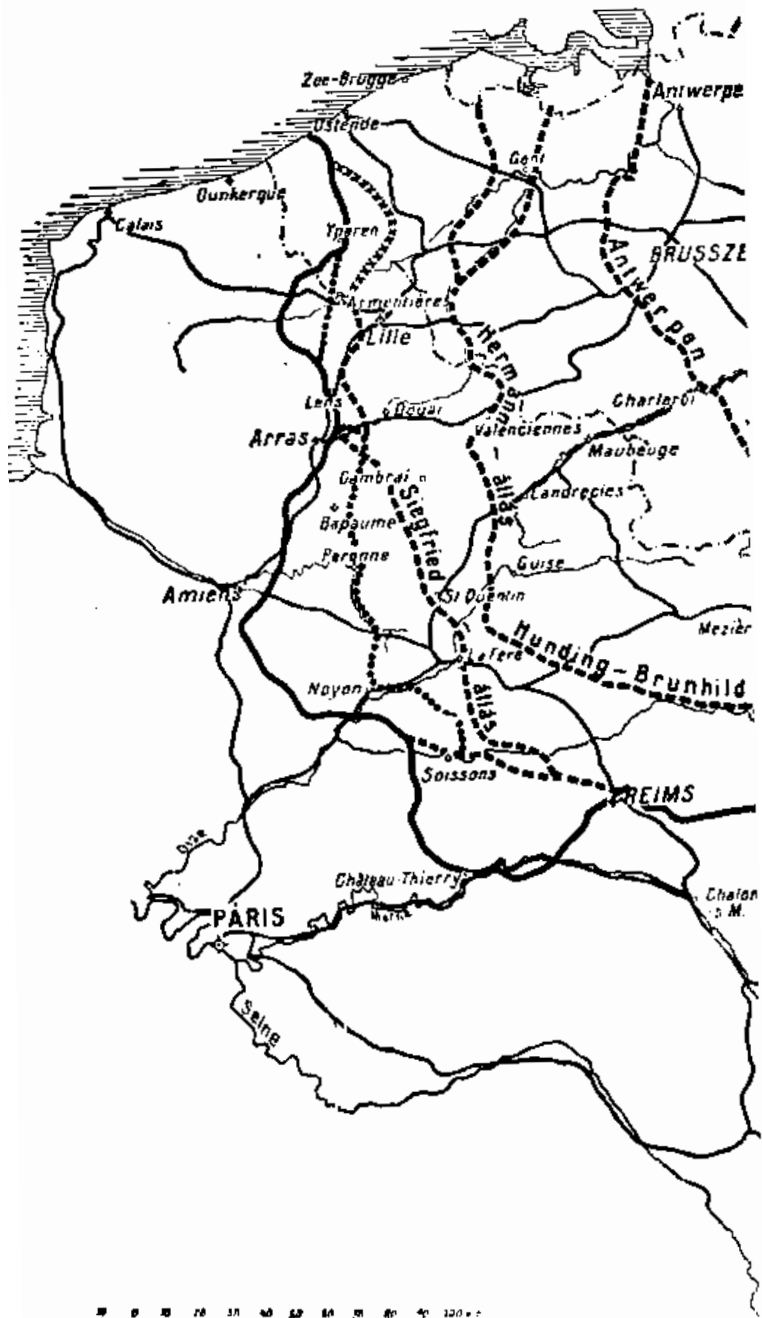
Azokból már csak romboló és gyújtó villámokat lehetett várni...

Foch marsall augusztus 20-án ismét megkezdte offenzíváját. Az volt a terve, hogy a németek nyugat felé néző frontrészét Soissons és Cambrai közt áttöri és így a németeket „ollóba“ fogván, őket összetöri. A főtámadást a front többi részén melléktámadásokkal is segítették.

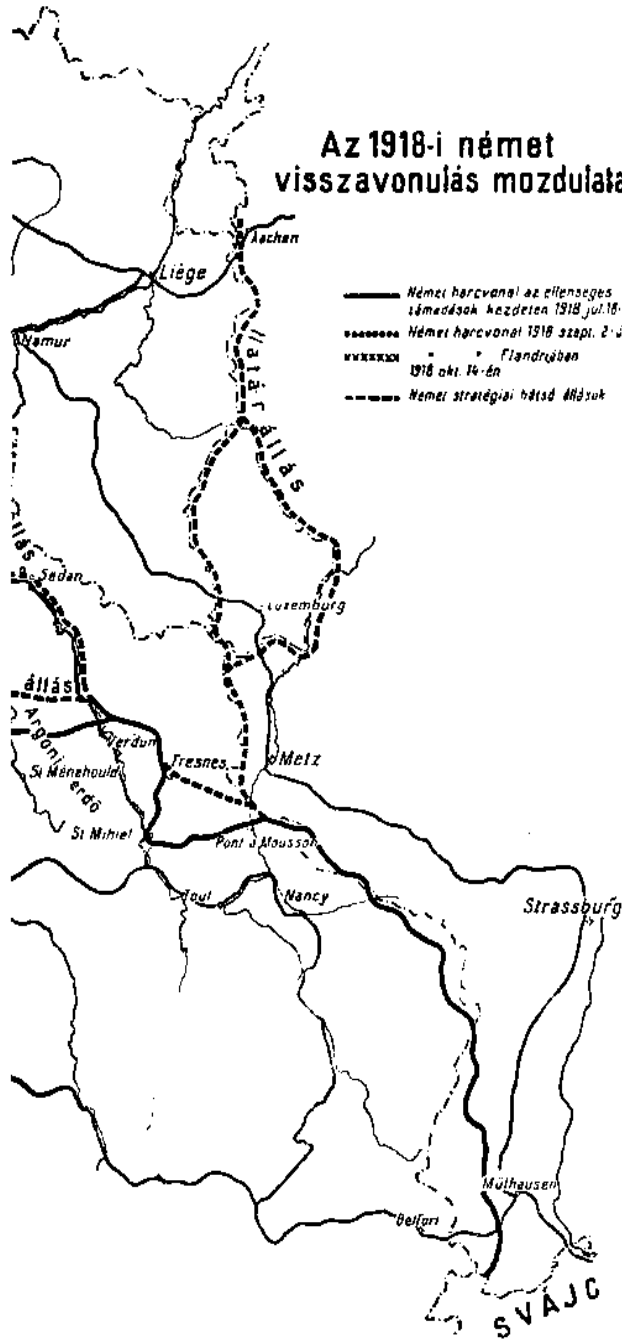
Északon *Home* angol serege, délen *Mangin* francia csapatai támadtak, míg a középen *Byng* és *Rawlinson* angol, valamint *Debeney* és *Humbert* francia seregeik törtek a német állásokra.

Közben az amerikai csapatok folyton odaözönlöttek a harctérre; a harcokosik, nehéz ütegek, aknavetők, lőszer, harcprepülők és más hadiszerek száma állandóan és nagymértékben szaporodott. Az entente eltipró túlereje mindig érezhetőbbé vált.

A német legfelsőbb hadvezetőség elhatározta, hogy minden talpalatnyi teret csak a legszívósabb védelem után ad át az ellenségnek, amíg teheti, a kimerült erőket újakkal pótolja és csak akkor megy kissé hátrább, ha az egész front összefüggését áttörés veszélyeztetné.

Az 1918-i német visszavonulás mozdulatai

A nagy csata augusztus 20-án kezdődött.

A német 9. hadsereg 22-ig az Oise—Aisne-csatomához kényszerült visszavonulni. A hadseregnek nagy veszteségei voltak. A két csatanap a szerencsétlenségek láncolata volt. Nem minden német csapat bírta ki a harcok és a pergőtűz erkölcsi és fizikai romboló hatását.

A többi frontrészen is elkeseredett küzdelem fejlődött ki. Az ausztráliai katonák a Somme folyótól délre csak akkor tudtak előnyomulni és csak akkor ingatták meg a hős német csapatok vonalait, amikor ezt a mesterséges köd és a minden képzeletet felülmúló nehéz tüzéségi tűz elősegítette...

Augusztus 26-án és 27-én a németek még hátrább veszik vissza vonalaikat. A 17. hadsereg már a Wotan-állást is elérte. Itt megállították ugyan a nyomon követő ellenséget, hogy azonban tőle szabaduljanak, a legfelsőbb hadvezetőség szeptember 2-án elrendeli, hogy az egész vonal a Siegfried-állásba menjen vissza. Ez rövidebb volt, ezért erőmegtakarítást jelentett és az ellenség kietlen, letarolt területen kényszerült üldözni a rendben visszamenő csapatokat.

Szeptember 9-én reggel a német seregtestek minden nagyobb ellenséges hatás nélkül megszállották a Siegfried-állás árkait.

Az új arcvonal, a Reims és Ostende körüli sarokpontok megmaradásával, 10—60 kilométerrel vonult az előbbi vonaltól keletre és 90 kilométerrel rövidült meg. A július 18-iki front mintegy 340, a Siegfried-állás 250 kilométer hosszú volt.

Nagy volt az a terület, amelyet a németek elvesztettek. Elvesztettek Armentières, Lens, Bapaume, Péronne, St.-Quentin, Montdidier, La Fère, Soissons, Dormans városok. Elveszett a vérrel áztatott Kemmel-hegy is ...

És a Kemmel-hegyről az ott hősi halált ihalt német vitézek sápadt szellemei szomorú sóhajjal búcsúztak a visszavonuló, még élő, azonban testben és lélekben kimerült, már majdnem összeroppant, szintén sápadt bajtársaiktól...

A St.-Mihiel-ív kiürítése

Reimstől mintegy 130, Verduntól körülbelül 20 kilométerre keletre a németek arcvonala hatalmas ívben ugrott előre. Ez az ív valószínű hegyes háromszöget alkotott, Fresnes, St.-Mihiel és Pont á Mousson csúcspontokkal. Ez a kiugró frontrész nem került bele az előbb leírt küzdelmekbe, mivel azonban az ellenség Verdun felől és délről,

Nancy irányából nagy erővel igyekezett benyomni, a legfelsőbb hadvezetőség elrendelte, hogy ezt az ívet is ürítsék ki.

Az ívet *Albrecht herceg* „C“-hadseregcsoportja védte.

Mivel a hadianyagnak visszaszállítása nehéz feladatnak bizonyult, a németek a kiürítést nem kezdhették meg idejében.

Az ellenség szeptember 12-én nagy erővel tört a háromszög két oldala ellen, különösen Pont á Moussontól nyugatra, a Mosel folyó balpartján.

Pershing amerikai tábornok serege oly erővel rontott az éppen visszavonuló németekre, hogy azok úgyszólván menekülésszerűen kényszerültek állásaikat elhagyni.

Mintegy 16.000 hadifogoly és 450 löveg került a győztes *Pershing* kezeibe. Ez a diadal nagyon megerősítette az amerikai vezetésbe és csapatokba helyezett bizalmat.

A kiugró háromszögnek nyugat felé néző befogóját ugyanakkor szintén megtámadta az ellenség. A Verdun irányából előtörő franciák magyar és osztrák csapatokat is találtak magukkal szemben. Ezek szívósan védekeztek ugyan, azonban, részben a nagy túlerő nyomása, részben a front délkeleti részén történtek miatt szintén visszavonulni kényszerültek.

A német, magyar és osztrák csapatok mégis rendben vonultak vissza és a kiugró háromszög harmadik oldalát, az úgynevezett Michel-állást, szeptember 16-ig minden nagyobb ellenséges hatás nélkül megszállhatták. Ez az új vonal a régi, 71 km. hosszú vonallal szemben csak 42 km. volt.

A Siegfried- és a Michel-állásba történt visszavonulással a németek frontja nagyon megrövidült ugyan, azonban egyéb olyan jelenségek mutatkoztak, amelyek miatt a háborúnak minél előbbi befejezése napról napra égetőbb szükségként mutatkozott.

Az emberanyag pótlása már alig volt lehetséges. A zászlóaljkat négy század helyett már csak három gyenge századdal állították össze. Az anyaországból olyan befolyás került a harcoló csapatokhoz, amely a szellemet és a fegyelmet érezhetően aláásta.

Az entente milliósámra dobálta le a lelket megmértelyező nyomtatványokat. Ezek most már nem tévesztették el azt a hatást, amelyet az ellenség velük elérni szándékozott.

Hanem a német seregek szelleme még mindig meglehetősen jó volt. Egyes csapatok, különösen a géppuskás-osztagok éppen olyan hősiességgel harcoltak, mint régebben. Számtalan derék német vitéz ál-

dozta fel ifjú életét géppuskája mellett, hogy az ellenséget addig fel-tartóztassa, míg a visszavonuló csapatok biztonságba jutottak.

Talán célszerűbb lett volna, ha már az augusztus 8-án történt bal-siker után megtörténik a németek visszavonulása a Siegfried- és Mi-chel-állásokba, mert akkor nem kellett volna a csapatoknak a lépcsőről lépésre való visszavonulás idején a súlyos harcokban felmorzsolódnok. Ezt a lehetőséget mérlegelte is akkor a legfelsőbb hadvezetőség, azonban a hadianyagnak a front mögül való elszállításának nehézségei, vala-mint a csapatok szellemének kímélése ellene szóltak a nagyobb távol-ságra való azonnali visszavonulásnak.

A csapatok visszairányítását a helyszínén már évek óta berende-zett gazdasági és ipari üzemek leszerelésének nehézségei is akadá-lyozták.

Mily rettenetes lelki csüggedés hathatta át a németeket, midőn a kikényszerített visszavonulások után szeptember első felében általá-ban ismét odajutottak, ahonnan 1918 március 21-én az akkor dia-dalmas offenzívát megindították!

Fájdalmas lemondás, meghiúsult remények, keserű csalódás...

Borzalmas jelen, bizonytalan, komor jövő...

Ez volt akkor a helyzet képe a derék német katonák és szövetsé-ges bajtársaik lelkében is.

Mindnyájan érezték, hogy nagyon közeledik az az óra, amikor a győztes ellenség dölyfös gúnyjal odakiáltja a központi hatalmaknak, miként azt egykor Brennus gall vezér kiáltotta Róma követéinek: „Vae victis!“ Jaj a legyőzötteknek ...

A német sas szárnyai letöredeztek. Azé a sasé, amely 1870—71-ben a gall kakast letiporta ...

Békekísérletek et világháború idején

A háborús célok

Még eddig úgyszólván csak a katonai és a politikai ügyekkel foglalkoztunk, sőt ez utóbbiakkal is csak abban a mértékben, hogy a harctéri események fejleményei egészen tisztán tűnjenek föl olvasóink előtt, most azonban szükségesnek mutatkozik, hogy azokról a békekísérletektől, amelyek a véres harcok idején történtek, összefoglaló leírást mutassunk be.

Sajnosán kell megállapítanunk, hogy a háború folyamán a békét teljes őszinteséggel csak a központi hatalmak óhajtották. Nemcsak azért, mert úgyszólván ostromlott várban voltak és előre láthaták, hogyha a bilincseket valahol szét nem törik, akkor a teljes össze-roppanás szomorú sorsa vár rájuk, hanem emberi szempontból, a civilizáció és a kultúra jól felfogott védelmének szempontjából is.

A szövetséges és társult hatalmak népei szintén sóvárogtak már a béke után a háború harmadik évében, azonban, miként ezt már több ízben leírtuk, a kormányok minden olyan megmozdulást börtönnel, sőt halállal büntettek, amelyek nemes célja a vérengzés megszüntetésére való törekvés volt.

Clemenceau György francia miniszterelnök vezetett ebben a szörnyű tevékenységben...

A világháború folyamán történt békekísérletek okszerű kapcsolatban állottak a háború céljaival.

Már a háború előtt és alatt is bizonyos volt, ma azonban, midőn előttünk már föltárult a teljesen elfogulatlan történelmi távlat, a legnagyobb határozottsággal és nem vitathatóan megállapíthatjuk, hogy a szövetséges és társult hatalmak imperialista célokért küzdöttek.

Oroszország a balkáni szláv népek fölötti hegemoniát és a török tengerszorosokat szándékozott tulajdonába venni.

Franciaország Elzászt és Lotharingiát akarta elvenni a németektől.

Anglia féltékeny volt Németország tengeri hatalmára és azt megtörni igyekezett.

Olaszország Ausztriának ama részeiért harcolt, ahol főképpen olaszok laktak.

Szerbiának — mint a nagy orosz birodalom előőrsének — a délszlávok egyesítése volt a háború által megoldandó politikai célja.

Végül *Románia* Erdélyt óhajtotta a román királysághoz csatolni.

Ezekkel a törekvésekkel szemben a központi hatalmak és szövetségeseik *csak védelmi harcokat* vívtak. Államaik területét és hatalmát igyekeztek megóvni a rájuk kényszerített hosszú háborúban.

Ezért természetes, hogy ők voltak azok, akik a borzalmas küzdelmeket azonnal megszüntetni törekedtek, amint elérkezettnek vélték az időt és a lélektani pillanatot, hogy az ellenség további hadakozásának gátat vessenek és a békekötést előkészítsék.

A központi hatalmak tehát minden alkalmat megragadtak a háború megszüntetésére, különösen akkor, amikor azt kedvező harchelyzetükben a gyengeség látszata nélkül tehették.

A szövetséges és társult hatalmak fentemlített háborús céljainak megvalósítása maga után vont a Németország letörését és az Osztrák-magyar monarchia feldarabolását is. Régi államoknak, trónoknak kellett volna összeomlniuk, csak azért, hogy az entente mohó kapzsisága • és kis szövetségeseik ábrándjai kielégíttessenek, hogy azután a szövetséges és társult államok ipari, kereskedelmi és politikai téren a világ urai lehessenek. Nem gondolták meg, hogy szuronyokkal és ágyúkkal lehet ugyan ideig-óráig tartó sikereket elérni, sőt új térképek is rajzolhatók a harcosok fegyvereivel, azonban az élet és különösen a gazdasági kapcsolatok kérérelhetetlenül logikus törvényekkel helyrebillentik azt az ingát, amelyet erőszakkal kimozdítottak helyéből.

Ehhez csak idő kell. A népek történetében hosszú ideig múlik el — egy esztendő! Buda vára százötven esztendő múlva szabadult fel a török elnyomás alól és Lengyelország is majdnem másfél évszázadig viselte az orosz jármot.

Azonban — Buda felszabadult és Lengyelország is visszanyerte állami függetlenségét...

Békekísérletek I. Ferenc József király haláláig.

A központi hatalmak, amint a háború kitört, azonnal megkezdték a béke minél előbbi megkötésére irányuló tevékenységüket. Az Észak-amerikai Egyesült-Államokhoz, fordultak, mint közvetítőhöz. Mivel azonban Amerika sohasem volt egészen semleges, sőt érzelmi tekintetben a németektől mindig jobban eltávolodott, a központi hatalmak minden kísérletezése eredmény nélkülnek bizonyult.

Később a békekísérletek számai Oroszország felé vezettek, mely államot Németországgal több évszázados barátság fűzött össze és melynek uralkodója, *II. Miklós cár*, nagyon félt az esetleges katonai vereségtől és az ennek nyomában várható demagógiának hatalomra kerülésétől.

A kísérletek 1915-ig semmi eredményre sem vezettek, mert a cár még akkor nemcsak kitarított szövetségesei mellett, hanem minden közeledést mereven elutasított.

Azonban az idő múlásával a cár merevsége megváltozott.

Az orosz konzervatív körök 1915 végén, midőn a tömegekben a forradalmi megmozdulás fenyegető jelei mutatkoztak, emlékiratot nyújtottak át a cárnak és neki teljes nyíltsággal azt ajánlották, hogy kössön minél előbb külön békét a központi hatalmakkal.

Bár *Miklós cár* ekkor nem zárkózott el többé a békekísérletek meghallgatásától, ezek a kísérletek még a kezdeti állapotba is alig jutottak el, mivel a német igények még akkor oly nagyok voltak, hogy az orosz kormány azokat nem fogadhatta el. Azonban a cár nagy birodalmában ettől kezdve már folyton erősödött a béke utáni vágyakozás és *II. Miklós* maga is legszívesebben vette volna, ha a bizonytalan kimenetelű vérontásnak minél előbb véget vetnek.

A béke utáni vágyat bizonyította *Stürmer Borisznak* a lemondott *Szaszonov* utódául 1916 július 23-án külügyminiszterré, sőt azután miniszterelnökké történt kinevezése is. Amíg *Szaszonov* a háború engesztelhetetlen híve és egyik legfőbb okozója volt, addig *Stürmer* a megértés politikáját választotta vezet «eszméül.

Közbejött azonban Lengyelország függetlenségének visszaállítása. Az ezt tartalmazó államokmányt 1916 november 5-én tették közzé. Mivel ez nem jelentett egyebet, mint Oroszország erős megcsónkítását, *Stürmer* megbukott és utódául a háborút propagáló kadettpárti *Trepovot* nevezte ki a cár.

A leírt kísérletek után a béke minél előbbi megkötésének

lehetősége már csak közvetlenül az orosz forradalom kitörése küszöbén mutatkozott.

A schönbrunni fejedelmi várkastélyban 1916 november 21-én este örök álmra hajtotta fejét *I. Ferenc József* ausztriai császár és magyar király.

A békefejedelem.

Aki hosszú uralkodása alatt megkímélte népeit és két államát a háború szörnyűségeitől. Legalább is mindig mindent elkövetett, hogy amennyire lehetett, a vérontás kikerültessék.

Aki sem az annexió-válság idején, sem akkor, amikor a Balkán lángbaborult, hallani sem akart arról, hogy a kedvezőnek látszó helyzetet a monarchia politikai és katonai vezetői kihasználják és háborút üzentessenek az uralkodó által.

Aki 1914-ben fájó szívvel írta alá a szerbek elleni hadüzenetet és valósággal lelki gyötrődések közt mondotta: „Minden meggondoltam, mindent megfontoltam!”

Utóda *IV. Károly* császár és király fiatal szívének nemes dobbanásait hozta tövisekkel kirakott trónjára. Fájt a szíve, sajgott a lelke, midőn látta és tudta, hogy ötvenkétfélmillió alattvalója már két évnél hosszabb ideje szenved, nélkülözik, vérez és milliók hálnak hősi halált a távoli harctereken.

Nem csoda, ha a vérengzésnek azonnal gátat óhajtott vetni, amint uralkodását megkezdette.

További békekísérletek

A központi hatalmak, hosszú előkészítés, valamint a románok leverése után, 1916 december 12-én ellenségeiknek békeajánlatot tettek.

Ennek eszméje akkori külügyminiszterünktől, *Burián István bárótól* származott és az eszmét a békeszerető *IV. Károly király* készséggel tette magáévá.

Az ajánlatot jegyzékbe foglalták és a semleges államok útján elküldötték azt az entente államaihoz.

Az ajánlat tartalma ez volt: Mi — t. i. a központi hatalmak és szövetségeseik — védelmi harcot vívunk, amelynél hódító szándék nem vezet minket. Célunk a béke, de nem az a béke, amelyet ellenségeink hirdetnek a maguk céljaként, tudniillik az ellenség teljes letörését, hanem csak határainknak, becsületünknek, életérdekeinknek és az európai tartós békének biztosítása. Harctéri helyzetünk olyan kedvező, hogy

immár kilátástalan ellenségeinknek ama reménye, hogy azon változtathassanak. Harctéri helyzetünk tehát lehetővé teszi, hogy a békét felajánljuk. Ellenségeinken áll, hogy ajánlatunkat elfogadják, vagy elutasítják-e, de elhatározásukért a felelősség is az övék marad. Eddig vitatkoztunk azon, hogy ki a háború okozója, ezentúl már nem lesz kétséges, hogy ki az oka, ha meg nem szűnik, hanem tovább folyik a vérengzés.

A békeajánlat szövege nem volt szerencsés.

A fenti kivonat is bizonyítja, hogy az ajánlat túlságosan önérzetesen, sőt fenyegetőnek mondható.

Az ajánlatot *II. Vilmos császár* és *IV. Károly király* parancsban közölték a hadseregekkel és a hadiflottákkal is.

Amint előrelátható volt, az ellenséges hatalmak elutasították az ajánlatot. Ennek egyik főokát abban kereshetjük, hogy a románok leverése után a mérsékeltbb angol államférfiak, *Asquith Herbert Henry* miniszterelnök és *Grey Edward* külügyi államtitkár lemondani kényszerültek a miniszterelnöki székbe *Lloyd-George Dávid* került.

Lloyd-George a háború gyors befejezését, de egyúttal az entente katonai győzelmét tűzte ki kormányzatának céljául.

A központi hatalmak békeajánlatát *Briand* francia miniszterelnök és *Sonnino* olasz külügyminiszter már december 15-én elutasították; ezt követte az orosz, majd néhány nap múlva az angol elutasítás is.

Az entente államai december 31-én együttes választ juttattak el a központi hatalmakhoz. Ez a válasz kijelentette, hogy az ajánlat nem — konkrét és nem határozott. Ezért azt elutasítják, nem foglalkoznak vele.

A válasz közölte az entente általános feltételeit is.

A válasz követelte a megsétett jogok és szabadságok visszaállítását, a nemzetiségek alaptörvényeinek elismerését és a kis államok létszabadságára vonatkozó biztosítékokat.

Szóvirágok, amelyek eltakarták az entente államainak azt a szándékát, hogy tovább akarnak harcolni, amíg a legnagyobb ellenfél, Németország, letiportan fekszik lábaik előtt...

A válasz behatóan foglalkozott Belgiummal is, amelynek teljes helyreállítását követelte.

Ugyanebben az időben történt, hogy *Wilson*, az Északamerikai Egyesült-Államok elnöke, hosszas habozás után, 1916 december 21-én

jegyzéket intézett valamennyi hadviselő állam kormányához, amelyben azt ajánlotta, hogy közöljék vele a békefeltételeket és közös konferencián tárgyalják le azokat.

A központi hatalmak már december 26-án nagyon engesztelékeny hangon válaszoltak Wilsonnak, ellenben az entente kormányai a felhívást elutasították. Válaszukat *Briand* francia miniszterelnök 1917 január 12-én nyújtotta át.

Az entente válasza, miután a háború kitörésének felelősségét Németországra hárította, ismertette az entente hadicéljait. Ezekből már akkor megállapítható volt, hogy az entente-nak egyik szándéka az Osztrák-magyar monarchia feldarabolása.

Bár ezek után már nem lehetett remény arra, hogy Amerika békeközvetítése sikeres lesz, *Bethmann-Hollweg Theobald* német birodalmi kancellár egyideig mégis a kezében tartotta azokat a szálakat, amelyek *Washington* és *Berlint* összekötötték, azonban az események, különösen pedig a korlátlan merülőnászádháború, szétszakították.

Ugyancsak a béke ügyét szolgálták azok a kísérletek is, amelyek *X V. Benedek* pápától származtak. A római katolikus egyház békeszerető feje már trónralépésétől kezdve (1914 szeptember 3.) arra törekedett, hogy a vérontásnak véget vessen. Időről-időre meglehangú szózatokat intézett a harcoló népekhez, kormányaikhoz, sőt 1917 augusztus 1-én az államfőkhöz is, a béke érdekében. A pápa szózatait a központi hatalmak azonnal és udvariasan megköszönték, azonban az entente merevsége miatt a háború tovább folyt.

A pápa 1917. évi közvetítése alkalmával Franciaországban és Angliában, a harctéri balsikerek hatása alatt, mégis mutatkozott bizonyos békekészség.

Ezt az is bizonyítja, hogy augusztusban a vatikáni angol követ a német kormány feltételeit sürgősen kérte. Az ezt tárgyaló táviratot *Gasparri* államtitkár Berlinbe továbbította, mivel azonban ott a válaszal késlekedtek és Amerikának az entente oldalán való közbelépése már akkor bizonyosnak mutatkozott, az angol kormány tudakozódásának semmiféle sikeres hatása sem lett.

A fent leírtakból látható, hogy a háború fűriái még a világháború harmadik évében sem hagyták megnyugodni a lelkeket. A vezető személyekben — úgy látszik — nem volt meg az az erkölcsi erő, amelynek meg kellett volna lennie, hogy magukat a béke megteremtésére elszánják. Még nagyon sok vérnek kellett kicsordulnia, számtalan fiatal

életnek örökje kialudnia és rengeteg kultúrértéknek elpusztulnia addig, amíg a végki merülés kicsavarta az öldöklő fegyvereket a hadakozók kezéből.

A Sixtus-levelek előzményei

Nemcsak a hadviselő felek összessége, hímem egyes államok között is voltak még kisebb-nagyobb közeledések, de közülük egyik sem ért el sikert.

Legérdekesebbnek mondható az a közeledés, amely *Sixtus* párizsi herceg nevéhez fűződik.

Már 1916-ban olvashattuk a hírlapokban, hogy az akkori trónörökösnek, *Károly Ferenc József* főhercegnek, két sógora az entente táborában harcol. Ezt a hírt úgy módosították, hogy *Sixtus és Xavér* párizsi hercegek csak a genfi *Vörös Kereszt* szolgálatában állanak. Egyes hírek szerint a hercegek a világháború kitörésekor azonnal *I. Ferenc József* királyhoz utaztak és kérték őt, engedje meg, hogy a császári és királyi hadseregbe lépjenek, azonban az ősz uralkodó — állítólag — elutasította őket kérelmükkel. A két herceg a hadüzenet után Franciaországba utazott és ott magukat a haderő rendelkezésére bocsátották.

Mivel azonban ők, mint *Bourbonok*, a francia törvények szerint a francia haderőien nem szolgálhattak, 1915 augusztus 8-án, mint sebesültvívők, a belga hadseregbe léptek és itt már mintegy két hét múlva az 5. tüzérezred kötelékében hadnagyokká neveztettek ki.

Alig egy év múlva vitézségükkel kiérdemelték a francia hadikeresztet.

Azonban *Sixtus* herceg, aki *Xavér* fivérénel becsüvagyóbb volt, nem akart megelégedni azzal a dicsőséggel, amely számára a Dickebuscli környékén készített lövészárkokban mutatkozott. Ennél többet kívánt. Franciaország történetében szerepet óhajtott játszani, hogy a Bourbon királyi háznak ismét fényt, vagy talán ennél többet is szerezzen.

Azt vélte, elég tehetsége lesz ahhoz, hogy családi összeköttetései révén Ausztria-Magyarországot rövidebb vagy hosszabb idő alatt elvonja Németországtól, ez utóbbit elszigeteli és így Franciaországnak megszerzi azt a lehetőséget, hogy régi ellenfelét döntően megverje.

Amíg *I. Ferenc József* életben volt, nem igen nyílt alkalom arra, hogy *Sixtus* herceg tervének megvalósításához lásson. Azt azonban nem mulasztotta el, hogy javaslatait több francia politikusnak előterjessze. Ilyen előkészítés után a herceget *Jules Combon*, a francia külügy-

minisztérium első államtitkára, már *I. Ferenc József* halála után két nappal ezekkel a szavakkal üdvözölte:

— Mit szól hozzá? Milyen események! Senki sem fog annyira hathatni az ön sógorára, mint ön, ha most nem, akkor a békekötés pilanatában!

Sixtus herceg, ami a családi összeköttetést illette,, jól számított. A franciákkal meglehetősen rokonszenvező *Zita királyné* a monarchia uralkodójának legbensőbb tanácsadója volt, akire *Károly* király még a legtitkosabb politikai kérdéseken is mindig hallgatott. *Zita királyné* viszont *Mária Antónia* hercegnőnek befolyása alatt állott, akiben sem a tetterő, sem az eszközök megválogatásában való szabad felfogás nem hiányzott. *Mária Antónia* braganzai hercegnő *Zita királyné anyja volt...*

Ennek a két hölgynek nem okozott különösebb akadályt, hogy *Károly* királyt *Sixtus* herceg közvetítése eszméjének megnyerjék.

A herceg először arra gondolt, hogy céljához akkor jut közelebb, ha Ausztria-Magyarország az entente államaival fegyverszünetet köt, természetesen — Németország nélkül. Hogy ez megvalósulhasson. *Károly* királynak a következő négy pontot kellett volna elfogadnia, mint a tárgyalások sine qua non-alapját:

1. Visszaadása Franciaország ama határainak, amelyek közte és Németország között 1814-ben voltak. ,

2. Belgium helyreállítása Kongo gyarmattal együtt és kárpótlás a hadi károkért.

3. Visszaállítása Szerbiának, mely ország Albánián keresztül tengeri kijáratot kap.

4. Konstantinápolyt az oroszok kapják, vagy legalább is a Dardanellákon át szabadon közlekedhetnek.

Ennek a négy pontnak különféle változtatásokkal való fejtegetése mint vezető eszme vonult át a legközelebbi hónapok békepolitikáján. *Legfontosabb volt köztük az első kérdés, mely Elzásznak és Lotharingának a németektől való elvételét jelentette.*

Mária Antónia azt a tanácsot adta fiainak, hogy utazzanak Bécsbe és ott közvetlenül beszéljenek sógorukkal, *Károly* királlyal. Ettől azonban a két herceg — egyelőre — idegenkedett, mivel olaszországi birtokaikra óhajtottak utazni és főképpen, mivel először Párizsból kellett utasításokat hozniok.

Így tehát abban állapodtak meg, hogy *Károly* király Svájcba küld egy megbízottat, akivel a hercegek a tárgyalásokat megkezdjék.

Ez már két héttel később meg is történt, miután *Sixtus* herceg *Jules Cambonnal* beható tárgyalásokat folytatott Párizsban.

Károly császár és király megbízottja *Erdődy gróf*, az uralkodó ifjúkori barátja volt, aki mint csendőr száza dós a hadrakelt udvarban *Károly* király személyi biztonságát látta el. *Erdődy gróf* diplomáciával nem foglalkozott.

A találkozás 1917 február 13-án megtörtént.

Károly király megengedte, hogy a négy pont közül háromról tárgyalhatnak, ellenben Szerbia teljes visszaállításáról nem, mivel akkor az volt a terv, hogy valamennyi délszlávot szövetséges államban Ausztria-Magyarországhoz kapcsolják, tehát Szerbiát is. Ennek az új alakulatnak élén egy Habsburg-főherceg állott volna.

A herceget az ilyen akadémikus természetű fejtegetések nem elégítették ki. *Sixtus* mind a négy pontot elfogadtatni igyekezett. Két tervet hozott magával. Ezek szerint az uralkodó mind a négy pontot feltétlenül elfogadja. Az egyik terv szerint nyíltan, a másik szerint titokban, *elválík Németországtól*. *Sixtus* hercegre bízták Párizsban, hogy mely tervet fogadtassa el a monarchia uralkodójával. A herceg minden áron arra törekedett, hogy a külön fegyverszünetet a lehető leg-rövidebb idő alatt létrehozza.

Czernin Ottokár gróf szerepe

Sixtus herceg vállalkozása oly rendkívül fontos esemény volt a világháború történetében, hogy önként fölmerül a kérdés, vajjon tudott-e arról a monarchia külügyminisztere, *Czernin Ottokár gróf*? Erre a kérdésre nehéz választ adni. *Demblin gróf*, a külügyminisztériumnak az uralkodó udvaránál működő képviselője, füzetet adott ki, amelyből kitűnik, hogy *Czernin gróf* a királyi pár és a királyné fivérei közötti beszélgetésről tudott, sőt ő maga ajánlotta a hercegek közvetítő lépését. Azt is írja *Demblin gróf*, hogy *Czernin gróf* *Sixtus* hercegnek egy „aide-memoire“-t is adott át, azaz egy emlékiratot, amely a tárgyalások alapjául szolgálhatott.

Az azonban egészen bizonyos, hogy Czernin gróf arról a levélről, amelyet Károly király Sixtus hercegnek átadott s amelyről később emlékezünk meg, nem tudott, vagy legalább is annak tartalmát nem ismerte.

Valószínű, hogy *Czernin gróf* az első tárgyalás eredményét azonnal meghallotta *Erdődy gróftól*, amint ez Svájcból Bécsbe visszatért.

Legalább is ezt bizonyítja az a levél, amely a külügyminisztertől származott és amelyet ő 1917 február 17-én *Zita* királynéhoz intézett. Ebben a következőket is írta a külügyminiszter:

„Felsőleges Asszonyom! ő császári és apostoli királyi Felsőlege megparancsolta, hogy én Felsőgednek a külső helyzetről minden nap előterjeszthetek jelentést. E parancs alapján holnaptól kezdve a jelentéseket előterjesztem. Felsőged érveinek, amelyeket mai kihallgatásomkor hallottam, alapos mérlegelése alapján, *a legnagyobb súlyt helyezném arra, hogy Sixtus herceg — maga jöjjön Felsőgedékhez.* Ha Felsőgedéin maguk tárgyalhatnának vele, ügyünk nagy lépéssel haladhatna előre. Nagyon jó forrásból hallottam, hogy *Caillaux* miniszteriuma a láthatáron megjelenik. Ez — hékeminisztérium volna. Talán össze is függ a két ügy!“

Ennek az írásnak szavaiból nem tudhatjuk, mennyire avatta be *Zita* királyné *Czernin* grófot a fivéreivel valóban megtörtént tárgyalásokba. Az azonban nem kétséges, hogy *Czernin* — legalább is 1917 februárban — a pármái hercegeknek általa „mellékpolitikának“ nevezett és helytelennek tartott lépését nemcsak megengedte, hanem elő is segítette.

Erdődynek második kiküldetése is bizonyosan *Czernin* beleegyezésével történt. *Czernin* nyolc pontban tudomására is hozta a hercegnek a monarchiának e fontos ügyben való felfogását.

Az első pont azt a határozott nyilatkozatot tartalmazta, hogy a négyes szövetség csak mint megbonthatatlan egész köt békét. A többi pontok bizonyos közeledéseket tárgyalnak a belga, szerb és román kérdésben. *Czernin* irata szerint a monarchia elvben beleegyezik Belgium, Szerbia és Románia helyreállításába. Egyúttal azt is kijelentette *Czernin*, hogy Ausztria-Magyarországnak semmi kifogása sem lesz az ellen, ha Németország lemond Elzászról és Lotharingiáról. A monarchia különben sem függ annyira Németországtól, ahogyan azt Párizsban és Londonban gondolják. A szoros függés inkább vonatkoztatható Franciaországra Angliával szemben. A monarchia háborúja kizárólag — védelmi háború. A szlávokat Ausztria-Magyarország nem nyomja el; ezeknek éppen olyan jogaik vannak a monarchiában, mint a németeknek.

Mielőtt tovább tárgyalnánk *Sixtus* Igerceg küldetését, két dologról kell megemlékeznünk. *Czernin gróf* azt jelentette *Zita* királynénak, hogy az engesztelékeny szellemű *Caillaux* fog nemsokára kormányt alakítani Franciaországban. Mennyire tévedett a külügyminiszter!

Hiszen *Caillaux Józsefnek* akkor már semmi politikai befolyása sem volt Franciaországban, sőt napról-napra jobban előtérbe nyomult az „öreg tigris“ — *Clemenceau*, aki félretolta mindazokat, akik a békéről beszélni merészkedtek, sőt 1917 novembertől ő maga állott annak a francia kormánynak élére, amely a háborút Németország teljes letiprásáig folytatni igyekezett.

A másik észrevételünk pedig az, amit *Czerninnek* Elzászra és Lotharingiára vonatkozó kijelentésére kell tennünk. Kissé naivul hangzott, hogy Ausztria-Magyarország külügyminisztere ezt a kérdést oly közönnyel kezelte. Hiszen Czernin Ottokár gróf nagyon jól tudhatta, hogy Németország az utolsó emberig és az utolsó puskával is védeni fogja a két birodalmi tartományt, amelyekről semmi szín alatt és semmi erőszakos nyomásra le nem mondhatott.

Kétségtelen azonban, hogy a monarchia külügyminisztere Sixtus páрмаi herceg küldetéséről tájékozott volt.

A Sixtus-ügy további fejleményei

Említettük, hogy *Czernin gróf* nyolc pontban közölte *Sixtus* herceggel a monarchia álláspontját. *Károly* császár és király ezekhez a pontokhoz írásban megjegyzéseket tett. Ezek között egyebek között Belgium iránti rokonszenves megjegyzések voltak. *Azután határozottan biztosította Franciaországot, hogy a német területekre vonatkozó igényeit „támogatni és Németországot e tekintetben minden módon befolyásolni fogja“.* Ellenben *Károly* király semmiféle megjegyzést sem tett a négyes szövetség zártsága ellen; ez azt bizonyította, hogy az uralkodó *Czernin grófnak* ezt a véleményét helyesnek tartotta.

Sixtus és Xavér hercegek *Erdödy gróffal* Neuchâtel városában másodízben 1917 február 21-én találkoztak. Az átadott írás nem tetszett nekik. Ami Czernintől származott, az semmiesetre sem volt alkalmas arra, hogy Párizsban a béke feltételeire vonatkozóan hangulatot teremtsen. *Ellenben Károly király megjegyzései inkább tehették ezt.*

Sixtus herceg 1917 március 5-én, majd 8-án is megjelent *Poincaré*, a francia köztársaság elnöke előtt. Ez, a herceg hosszú ideig tartó előadása után, végre kijelentette, hogy *Károly* császár és király széljegyzetei alkalmasak a további tárgyalásokra. A tárgyalás eredménye az lett, hogy Ausztria-Magyarország uralkodóját föl kellene hívni, adja beleegyezését a *külön-fegyverszünet* megkötéséhez és fogadja el a már ismertetett négy pontot. A tárgyalások idején Anglia uralkodóját és

Oroszország cáriját is be lehetne avatni az eljárás megindításába. *Sixtus* hercegnek ezért egyelőre Szentpétervárra kellett volna utaznia. *Poincaré* levelével...

Nagy gondot okozott a tárgyaló feleknek, miképpen kapcsolják be Olaszországot is; ezért ezt az államot egyelőre ki is hagyták a megállapodások előkészítéséből.

Sixtus herceg március 16-án megfogalmazta azt a levelet, amelyet sógorához kellett volna elküldenie. A párizsi körök egy ötödik pontot is odafűztek a már ismert négy ponthoz, nevezetesen azt, hogy miképpen kapja meg Olaszország Triesztet. Eleintén azt kívánták Párizsban, hogy a megállapodások egyik feltétlen tárgya, azaz ötödik pontja az, hogy Olaszország Triesztet minden alkudozás nélkül megkapja; ezt azonban akként módosították, hogy csak akkor legyen ez a város Olaszországé, ha ez katonai erővel elfoglalja azt.

Károly királynak el kellett fogadnia a feltételeket, anélkül, hogy Németországra — talán érzelmi tekintetből — figyelemmel volna; annál is inkább, mert hiszen Németország — a franciák véleménye szerint — a békét csak mostani szövetségésének kárára kötné meg.

Mindezeket leírta *Sixtus* herceg a levélben. Arra is kérte sógorát, ne támadtassa meg Olaszországot, mert az offenzíva francia és angol csapatokat vonzana az olasz harctérre, ez azonban zavarná a tárgyalásokat. A herceg megfogalmazta végül azt a választ is, amelyet *Károly* királynak csak alá kellett volna írnia.

A tervezet 1. pontjának szövege nagyon fontos volt. Ekként hangzott:

„Ausztria-Magyarország szabad elhatározásából elismeri Franciaországnak Elzászra és T.otharingiára való jogát, a régi határok között; az erre irányuló követelményeket minden erejével támogatni fogja.“

A 2. pont Belgium helyreállítását, a 3-ik Szerbia visszaállítását tárgyalta, a 4. pontban kijelentette Ausztria-Magyarország a Dardanellákra vonatkozó érdektelenségét.

Az irat vége ekként hangzott:

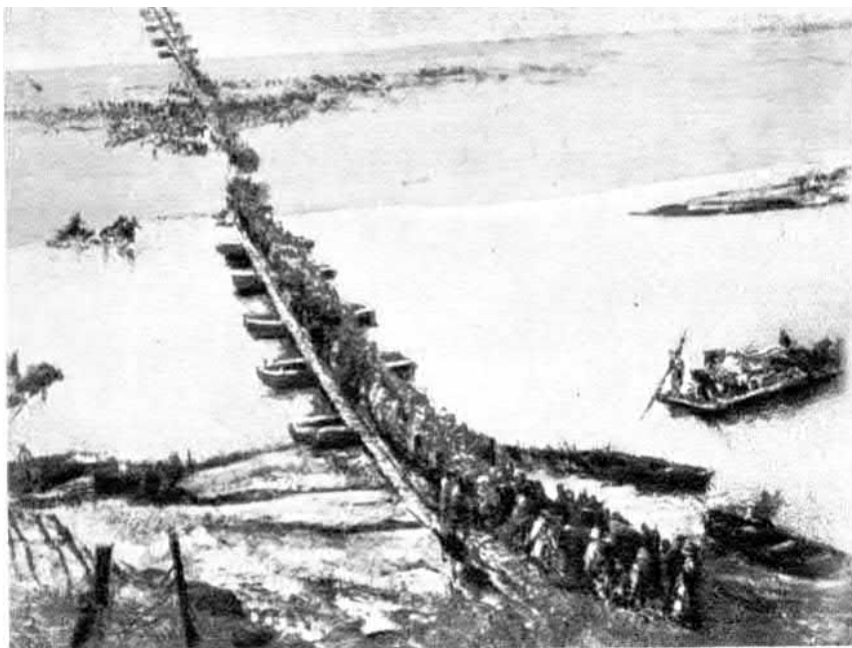
„Ha ezek az alapelvek elfogadtatnak, akkor Ausztria-Magyarország késznek nyilatkozik, hogy csapatait a most megszállott vonalakban lábhoz tett fegyverekkel megállítja, feltéve, hogy az entente szembenálló csapatai is ugyanazt teszik. Ha Franciaország és szövetségesei ezeket a megegyezéseket elfogadják, azonban Németország arra kényszerítené Ausztria-Magyarországot, hogy a megegyezés alapelveit visszavonja, akkor az entente azonnal és minden erejével támogatni fogja

Pergőtűz a Montellon

IV. Károly király, József királyi herceg és Boreovics haderőcsoport parancsnok, az olasz harctéren

A monarchia csapatai átkeltek a Piave folyón 1918 június 23-án

A monarchia rsaimtai átkeltek a t'ivai völgyön 1918 június 24-én

A Montello hegyén 1918 június 22

A I' iavr /nlgii és a Montello-hrgy

A monarchia csapatai pontonokon átszállítják sebesülteiket a Montelloról a Piave folyón 1918

József kir. herceg „ahogy a lövészárokban járn szokott“

Monte Meletta. 1918 augusztus 16.

József királyi herceg fölmegy az Ortlerre

*Olasz állások a Pasubio-hegyről.
1918 október 4*

Ausztria-Magyarországot Németország minden erőszakoskodásával vagy támadásával szemben.“

A két herceg, *Sixtus és Xavér*, a *Károly* királyhoz intézett levéllel, valamint ennek választervezetével ismét Svájcba utazott, ahol — most már Géniben — ismét összejöttek *Erdődy* gróffal.

A gróf azonban most már azt jelentette ki, hogy az uralkodó kívánja, hogy a hercegek Bécsbe utazzanak. Minden előkészítetett; teljes titoktartás mellett és biztonságban utazhatnak.

Miután a két herceg arról is meggyőződött, hogy *Czernin* gróftól sem kell tartaniok, bizonyos habozás után elhatározta, hogy *Károly* király meghívását elfogadja.

Az utazás valóban minden akadály nélkül megtörtént. *Sixtus és Xavér 1917 március 22-én este megérkeztek Bécsbe, Erdődy gróf lakására.* Ez azonnal Laxenburgba utazott, hogy az uralkodónak a két fontos írást bemutassa ...

A Sixtus-levelek kísérő körülményei

Időközben a kettős monarchia külpolitikájában több megemléítésre való esemény történt. Érdekes volt, hogy Oroszország 1917 februárban a béke megkötésére vonatkozóan tudakozódott a bécsi udvarban. Az osztrák-magyar külügyminisztérium a közvetítő semleges hatalom útján a legelőzékenyebben válaszolt, azonban a március közepén kitört forradalom Oroszország részéről minden további közeledést lehetetlenné tett.

A rendkívül tevékeny *Czernin gróf békepolitikájában észrevehető volt, hogy a békéhez vezető hidat — Franciaországon át igyekezett fölépíteni.* Lehetséges, hogy ezt a felfogását a pármái két herceg vállalkozásával is kapcsolatba lehet hozni és az is lehet, hogy *Czernin* gróftól az 1917 elején mutatkozó békepolitikájában azok a hírek is befolyásolták, amelyeket a francia sereg és nép bomlásáról és kifáradásáról kapott. Valószínű, hogy ezeket a híreket túlbecsülte a monarchia külügyminisztere.

Czernin Ottokár gróf úgy ítélte meg a helyzetet, hogy Franciaországot csak akkor lehet a béke eszméjének megnyerni, ha Németország az elzász-lotharingiai kérdésben engedékenységet mutat. A német szövetséges elhatározásának megkönnyítésére arra gondolt Czernin, hogy kárpótlásul átengedi Németországnak Lengyelországot, anélkül is inkább, minthogy ezt az országot a német birodalmi kormány a

legfelsőbb hadvezetőség nyomására különben is egészen a német befolyás alá igyekezett helyezni. Ugyancsak Czernin véleménye szerint az Osztrák-magyar monarchiát a „Waláchei“ és a kárpáti Moldvának bekebelezésével kellene kárpótolni. Oroszország és Bulgária is kaphatna Románia területéből és így a régi Romániából csak egy keskeny sáv maradna meg mint önálló fejedelemség.

Czernin gróf 1917 március 16-án ezeket a gondolatokat vetette föl Bécsben *Bethmann-Hollweg* német birodalmi kancellár előtt és megemlítette neki azt is, hogy Franciaország bizonyos kísérletezést mutat a béke megkötése felé. *Sixtus herceg* nevét nem említette *Czernin*, csak éppen *Mensdorff-Pouilly grófról* tett említést, mint közvetítőről.

Bethmann-Hollweg beleegyezett abba, hogy minden kötelezettség nélküli tárgyalások kezdődjenek, azonban a legnagyobb óvatosságra intette *Czernint*. Különben is a monarchia külügyminisztere által ismertett háborús célok nem tettek kedvező benyomást a kancellárra.

Bethmann-Hollweg véleménye szerint a német nép és haderő már oly nagy áldozatokat hozott a világháborúban, hogy lehetetlen tőlük azt kívánni, hogy Elzászról és Lotharingiáról, vagy annak részeiről lemondjanak. Különben is, amit *Czernin* felkínál Németországnak, annak ellenében nagy kárpótlást óhajt biztosítani a monarchia számára Románia egy részének Ausztria-Magyarországhoz csatolása által, ellenben az olasz igények kielégítésével szemben hűvösen viselkedik.

A megállapodások ilyen előzmények után meglehetősen szűk keretek közé kerültek. *Czernin* azután március 27-én átadta *Bethmann-Hollwegnek* az úgynevezett „Wiener Dokument“-et, amely az előzetes tárgyalásokat írásban is összefoglalta. Ebben Németország és Ausztria-Magyarország kijelentették, hogy Oroszországot, ideértve Lengyelországot is, továbbá Montenegrót, Szerbiát, Albániát és Romániát csak akkor üritik ki, ha keleten és nyugaton visszaállítatik a háborúelőtti helyzet. Ha pedig a háborúnak nagyon kedvező kimenetele volna, akkor bizonyos területnagobbításról is lehetne tárgyalni; ekkor Németországra nézve főképpen a kelet, Ausztria-Magyarországra nézve pedig Románia jöhetne tekintetbe.

Czernin gróf a tárgyalások után azt a benyomást nyerte, hogy a német szövetségesnél még hiányzik a lélektani alap, hogy az osztrák-magyar külügyminisztérium békepolitikáját magáévá tegye. Még március 22-én Laxenburgban, a koronatanácson is azt a háborús tervet terjesztette elő, amelyet Németországgal már közölt. Előadását a lengyel kérdéssel kezdte és hangsúlyozta, hogy a helyzet megoldásának

kulcsa még mindig nyugaton van, bár időközben ki is tört az orosz forradalom keleten. Hozzátette azt is, hogy a béke azonnal megköthető, ha Németország Franciaország északi részeit és Belgiumot visszaadja és „még valamit ezekhez“. Hogy ez lehetséges legyen, Lengyelországot „el kell adni Németországnak“. A külügyminiszter akkor még csak Lengyelországról beszélt. Azonban már az a gondolat is foglalkoztatta Czernin grófot, hogy a monarchiának nagyobb áldozatkészséget kell mutatnia, ha szövetségesétől azt kívánja, hogy a birodalmi tartományok kérdésében engedékenységet mutasson. Azt tanácsolta tehát *Károly* királynak, hogy *ígérje oda Németországnak Lengyelországon kívül még Galiciát is*.

A monarchia uralkodója ebbe is beleegyezvén, *Czernin gróf* március végén tudatta Berlinben a legfelsőbb elhatározást.

Amint látjuk, Oroszország összeomlása még semmit sem változtatott a bécsi kormány belpolitikáján. Bizonyosra vették Bécsben, hogy a keleti front tehermentesítése rövidebb vagy' hosszabb idő múlva megtörténik ugyan, azonban ezen túl nem nagyon bíztak az orosz külön-béke jelentőségében.

Az orosz cár bukása és az oroszországi társadalmi felfordulás *Károly* királyra és az udvari körökre rendkívül mély hatást tettek; ezek is arra ösztönözték a monarchia kormányát, hogy a háborút a lehető legrövidebb idő alatt befejezni törekedjék. Mindezekhez hozzájárult az is, hogy Bécsben az amerikaiaknak az európai harctéren való megjelenését sokkal aggályosabbnak, sőt veszélyesebbnek ítélték meg, mint Berlinben.

Nagyon erős volt a békehangulat a monarchia uralkodója körében akkor, amikor Sixtus és Xavér hercegek március 23-án este Laxenburgba Károly királyhoz megérkeztek.

A március 23-án és 24-én folytatott s ekkor be is fejezett tárgyalásokról csak *Sixtus* herceg följegyzései adnak fölvilágosítást. Sem a monarchia külügyminisztere, sem pedig *Demblin gróf* nem írtak erről semmit, pedig *Czernin* nemcsak maga mozdította elő a két herceg vállalkozását, hanem velük március 23-án este Laxenburgban, majd 24-én délelőtt *Erdődy gróf* lakásán találkozott is.

Ez érthető, mert *Sixtus* herceg kedvezőtlenül nyilatkozott *Czernin* magatartásáról. Ügy látszik, a külügyminiszter már aggódott az egész vállalkozás miatt akkor, amikor a két herceggel beszélt. Sőt talán — bizalmatlan is volt velük szemben.

Sixtus herceg így jellemzi *Czernin* magatartását:

„*Czernin* magas, sovány, jéghideg, hiába igyekezett a császár a beszélgetésbe melegséget hozni, hűvösen beszélt és annyira tartózkodóan fejezte ki magát, hogy gondolatainak alapjait kitalálni nagyon nehéz volt..

Czernin akkor úgy érezte magát, mintha nagyon síkos jégtáblára lépett volna. Mivel azonban attól is tartott, hogy a béke szálai szétszakadnak, valamiképpen mégis arra igyekezett, hogy a helyzetet tisztázza. Azonban a hercegekkel szemben csak arra szorítkozott, hogy őket biztosítsa teljes békehajlandóságáról. Eilenben minden egyebet az uralkodónak engedett át, vagy legalább is elmulasztotta azt, hogy annak a rendkívül súlyos ügynek vezetését ő vegye kezeibe.

Az első Sixtus-levél

A leírt előzményekből és az ismertetett hangulatban írta meg Károly császár és király első levelét 1917 március 24-én. Ennek tartalmát *Czernin* nem ismerte, azonban annak szerkesztésében mégis hibás volt, mivel semmit sem tett, hogy a levél megírását megakadályozza.

A levélnek egyik része, amelyet nagyon kényesnek kell mondanunk, így hangzott:

„... *kérlek, szíveskedjél Poincaré úrral, a francia köztársaság elnökével titkosan és nem hivatalosan közölni, hogy én minden eszükkel és a szövetségesemmel szemben érvényesítendő teljes személyes befolyással támogatni fogom Franciaországnak azt az igazságos kötelelését, hogy Elzász és Lotharingia hozzá ismét visszacsatoltassanak.*

Midőn az uralkodó ezeket a mondatokat leírta, valószínűleg azzal nyugtatta meg magát, hogy külügyminiszterének hivatalos politikája is ugyanezt a célt szolgálja. Azonban kétségtelen, hogy *Károly* császár és király levelének említett része túlhaladott azon a mértéken, amelyet figyelembe kellett volna vennie a német szövetségessel szemben. Az a néhány kényes mondat olyan fegyvert adott a francia kormány kezébe, amelyet előbb vagy később nagyon veszélyesen fordíthatott a levél szerzője és a központi hatalmak ellen.

Sixtus herceg többet remélt. Azt vélte, hogy magával viheti Ausztria-Magyarországnak a *külön* fegyverszünetre vonatkozó ajánlatát. Az uralkodó azonban erre nem volt kapható. A hercegnek meg kellett elégednie azzal, hogy *Károly* király a franciákról és vitéz hadseregükről

rokonszenvesen nyilatkozott. De ez a nyilatkozat is éppen olyan kínos visszatetszést okozott a német szövetségesnél és a monarchia népeinek nagy részénél, mint az Elzászra és Lotharingiára vonatkozó vélemény is, *midőn az 1918 húsvét körül nyilvánosságra jutott.*

Okmányokkal nem lehet bizonyítani, vajjon biztosította-e Károly király a herceget arról is, hogy a monarchia nem fog egyelőre támadást indítani Olaszország ellen, ellenben az kétségtelen, hogy ilyen offenzívát Ausztria-Magyarország hadseregfőparancsnoksága akkor, 1917 tavaszán, nem tervezett.

Bár nem teljes megelégedéssel, de mégis bizakodóan tértek vissza a hercegek Franciaországba.

Amint láttuk, Czernin gróf nagyon tartózkodónak mutatkozott a pármái hercegekkel szemben. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a monarchia külügyminisztere még mindig nem remélte volna, hogy a béke megkötésének irányító tüje Franciaország felé mutat. Rendületlenül hitt abban, hogy Németországot mégis rá lehet venni arra, hogy Lengyelország és Galícia átengedése ellenében adjon engedményeket Elzász és Lotharingia kérdésében. De bizonyosan arról is gondolkodott, hogy ha ez nem sikerül, akkor a monarchia nem köteles továbbra is megtartani a szövetségi hűséget, minthogy már léte forgott veszélyben. Visszaemlékezhetett *Bismarck*nak következő, örökérvényű nyilatkozatára:

„A nagy államok közötti szerződések érvénye feltételes attól a pillanattól kezdve, amint ők a létükért küzdeni kényszerülnek. Egyetlen egy nagy népet se lehet arra kényszeríteni, hogy létét a szövetségi hűség oltárán feláldozza, ha arra kényszerül, hogy a kettő közül maga válasszon...“

Károly király szintén így gondolkodhatott, bár ő komolyabban fogta föl a németektől való esetleges elszakadás gondolatát, mint a külügyminiszter. Már *Sixtus* herceg elbeszéléséből is kitűnik, hogy Károly király a laxenburgi beszélgetés alkalmával is úgy nyilatkozott, hogy Németországot nem szabad kész helyzet elé állítani, bár azt is hozzátette az uralkodó, hogy ha a német kormány nyakas lesz, akkor Károly király mégis teljesíteni fogja sógorainak óhajait. Az uralkodó érezte és tudta azt is, hogy Ausztriában egyre jobban erősödik az a hangulat, hogy el kell fordulni. Németország hatalmi politikájától. Ennek az iránynak képviselői közt találjuk *Polzert*, *Marterert*, *Lamascht*, *Förstért* és másokat is. Báró *Szilassy*, aki ugyan csak 1918 januárban került abba a helyzetbe, hogy Károly királlyal a béke minél előbbi

megkötése és a Németországától való esetleges elválás kérdésében eszmecserét folytasson, megerősíti, hogy a németellenes hangulat sok politikusnak lelkében vert már gyökeret.

Azonban *Sarkotics István* vezérezredes, ez az egyenes, derék katonája, maga is szükségesnek tartotta, hogy hadurának részletesen és behatóan kifejtse, hogy monarchiáját csak a haladéktalan békekötés mentheti meg és pedig *vagy szövetségével, vagy — nélkül.*

Bizonyos, hogy ez az általános hangulat és a megbízható egyének-től származó javaslatok és tanácsok mély benyomást tettek az ifjú uralkodóra, bármennyire szentnek tartotta is a szövetségi hűséget...

Czernin gróf emlékirata

Az események összetorlódtak.

Károly király és *Czernin Ottokár gróf*, a monarchia külügyminisztere, 1917 április 3-án Homburgba utaztak. Ott a két uralkodó egymással sokáig tárgyalt. *Károly* király és *Czernin* most is felajánlották a német szövetségének Lengyelországot és Galíciát; ezek ellenében bizonyosan remélték, hogy a német körök Elzászt és Lotharingiát, vagy legalább azok részeit, átengedik Franciaországnak.

Galícia átengedése annál könnyebbnek látszott akkor, mivel abban az időben Románia néhány befolyásos politikusa azt az óhaját nyilváníttotta, hogy Románia csatlakozzék Ausztria-Magyarországhoz. Ha ez megtörténik, akkor a monarchia kárpótlást kap Galíciáért.

A világháború egyik nagyon érdekes eseménye volt, hogy a régi szövetségeseinkhez, az Osztrák-magyar monarchiához hű román államférfiak, akik mögött nagyobb párt állott, *József* királyi herceget Románia trónjának elfogadására igyekeztek megnyerni. Bár ez néhány hónappal később jutott a királyi herceg tudomására, *Sixtus* herceg vállalkozásánál, mégis itt közöljük, mert a román trón kérdése a béke-mozgalommal logikus kapcsolatban volt. Utalunk *Gabányi* tábornok „*József főherceg tábornagy*“ című művének 153. és különösen *József* királyi herceg „*A világháború, amilyenek én láttam*“ című nagy műve V. kötetének 56. és 112. oldalaira.

József királyi herceg ezt írja naplójában 1917 július 10-én:

„Bizalmas értesítést kaptam *Wild József* vezérkari századostól, titkos összeköttetései révén, hogy engem román királlyá akarnak tenni! *Marghiloman*, *Titu Majorescu* és *G. Stirbey herceg* nem találtak jobbat, mint engem! Állítólag öfelségénél van az ügy. Mint egy rossz álom,

úgy bánt engem e gondolat. Én csak magyar hazámat tudom szeretni és csak érte élek és halok. Majd találok okos kiutat belőle..

A nagy mű V. kötetének 112. oldalán pedig ezt olvashatjuk:

„Ma (1917 július 20-án) levelet küldtem királyunknak, amely nagyjában ezeket tartalmazza:

„Fölség! Legkegyelmesebb Uram! Tudomásomra jutott, hogy néhány úr Romániában engem királynak akar.

Mielőtt egy erre vonatkozó komoly kérdés intéztnék hozzám, Fölségednek megmásíthatatlan meggyőződésemet és elhatározásomat kívánom megjelteni: Románia szándékában csak azt az irányzatot látom: *olyasvalakit trónjára ültetni, aki Erdély ügyét az 6 medrukbe terelje és amellet mint román király önálló legyen és Ausztria és Magyarországtól független és így cselekedeteiben is szabad lehessen.* Az én személyem csak addig felelne meg, ameddig az ő irredenta céljaikra előnyösnek látszik. Miután azonban én *sohasem fogok hazám árulójává süllyedni*, az első pillanattól látnák, hogy éppen én nem engedném szándékaikat, hogy északra, nyugatra terjeszkedjenek, érvényre jutni. Vagy talán odacsatoljam Erdélyt Romániához és legyek, mint nagyromán uralkodó, hazámnak és királyomnak ellensége? Nem! Soha! És még ha térdenállva kémelek, sem vagyok erre kapható. És Erdély odacsatolását utolsó lélekzetemig meg fogom gátolni! fgy hamarost vége volna román királyságomnak.

Ezek után én nem vagyok hajlandó ezt az ajánlatot, bárhonnán jöjjön is az, elfogadni. Minden körülmények között vissza fogom utasítani és itt fogok maradni, ahol talán hazámnak és Fölségednek sokkal jobb szolgálatokat tehetek, mint ott. Romániának semmi körülmények között sem szabad Magyarország rovására megnagyobbodnia, mert akkor szövetség, vagy perszonalunió, vagy ahogy majd a közös állapotot nevezni fogják, dacára, *egy ádáz ellenséget tettünk naggyá, aki majdan erejét mégis csak ellenünk fogja fordítani, mert továbbterjeszkedésének megint útjában lennénk.*

Tisztelettel kérem, ezen szívből fakadó jelentésemet méltóztassék legkegyelmesebben tudomásul venni..

Valóban, csodálatosak a politika útvesztői. De az is bizonyos, hogy *József királyi herceg* elhatározása ebben az útvesztőben a törhetetlen magyar hazafiasság lángjával lobogott...

Térjünk vissza a homburgi találkozáshoz.

Czernin gróf ajánlatai nem találták és nem is találhatták azt a bizalmat a német császárnál és minisztereinél, amelyet a monarchia

külgyminisztere remélt. Ugyanis természetes, hogy Németország a legnagyobb ellenkezéssel fogadta azt a tervet, hogy *Elzászt és Lotliaringiát*, annyi véráldozat után, ismét elveszítse, annál is inkább, mert a két birodalmi tartomány lakosságának legnagyobb része német volt. Azután *Romániának* a monarchiához való kapcsolása is gondolkodóba ejthette a német kormányt, mert Németországnak erős gazdasági érdekelttsége volt Romániában. Végül pedig a *lengyel kérdés* megoldásának terve is különösen hatott a németekre. Czernin ugyanis azt a javaslatot tette, hogy Lengyelország trónját *Károly István* ausztriai főherceg foglalja el; e terv megvalósítása nemcsak a német államférfiakban, hanem a legfelsőbb hadvezetőségben is jogosan kelthette azt a gyanút, hogy a bécsi kormány minden előzékenysége mellett sem adta fel lengyelországi törekvéseit.

Czernin szükségesnek vélte, hogy békepolitikájának nagyobb nyomatókat adjon. Ezért 1917 április 17-én *emlékiratot* adott ki. Ezt ugyan *IV. Károlyhoz* intézte, azonban az tulajdonképpen a német vezetőkörök megnyerésére szolgált. Hogy az emlékirat mennyire alkalmas volt a bécsi udvar hangulatának irányítására, legjobban bizonyítja az a levél, amelyet az erős *Tisza István gróf Czerninhez* intézett, mivel attól tartott, hogy a hangulatnak a békés irányba való túlságos áthil-lentése veszélyessé válhatik. *Tisza* ezt írta a monarchia külgyminiszterének:

... Most meg kell őriznünk idegeink erejét. A játszmát hidegvérrel kell végigjátszanunk. *Csak most semmi jelét se adjuk a gyengeségnek* ... Kérlek, ne beszélj ezután jelentésed értelmében. A külpolitika vezetőjének pesszimista felfogása most mindent elronthatna. Tudom, hogy óvatos vagy, azonban mégis kérek, érvényesítsed befolyásodat öfelségénél és környezeténél is, hogy kifelé bizakodást mutassanak ... *Nem fognak velünk többé szóbaállani, ha nem bíznak ellenállóképességünkben és nem látják azt, hogy szövetségünk alapjai szilárdak* ...“

Az emlékirat abból a felfogásból indult ki, hogy a nyugati hatalmak, Franciaország feszült helyzetére való tekintettel, most első ízben mutatnak hajlandóságot a béke megkötésére; a pillanatot ki kell használni. Ellenben *az irat a legpesszimistábban nyilatkozik Ausztria-Magyarország és — részben — Németország helyzetéről* és a legsötétebb jóslásokba bocsátkozik. Jellemzők az emlékirat befejező sorai:

„Felséged ellenségeinknek azokat a kísérleteit, hogy minket elszakítsanak szövetségünkötől, az én felelős fedezetem mellett mindig

elutasította, mert Felsőged képtelen tisztességtelen cselekedetre. De Felsőged egyúttal megbízott engem, mondjam meg a szövetséges német birodalom államférfiainak, hogy elérkeztünk erőink végéhez és hogy Németország reánk csak a nyár végéig számíthat..

Ledochowski gróf, az uralkodó szárnysegéde, *Czernin* iratát elvitte Kreuznachlia, a legfelsőbb hadvezetőség székhelyére. *Károly* király külön levelet is intézett *Vilmos császárhoz*, amelyben biztosította őt a szövetségi hűségéről. Soraiban ezek is olvashatók:

„Egy új ellenség ellen is küzdünk, amely veszedelmesebb, mint az entente: a nemzetközi forradalom ellen...”

Czernin emlékirata a német körökben izgalmat keltett, annál is inkább, mert időközben Bécsből táviratok mentek a németekhez, amelyek ismét sürgették *Károly István* főhercegnek a lengyel trónra emelését.

Vilmos császár a háború kimenetelére vonatkozó, nagyon bizakodó választ küldött, a legfőbb hadvezetőség csak *Czernin* idegeinek összeroppanását látta az emlékiratban. A nagynémetek még örvendtek, hogy megszabadulnak a szövetséges „ólomsúlyától”, de azért *Czernin* irata mégis megdöbbenést okozott. Arról — talán *Erzberger útján* — London és Párizs is nemsokára értesült. Azonban az egész emlékirat nem okozott súlyosabb következményeket. Az entente sajtója később azt írta, hogy *Czernin* írására nem volt szükség; a monarchia helyzetével úgyis tisztában voltak a szövetséges és társult hatalmak.

Bethmann-Hollweg május 5-én nyújtotta át — elleniratát. Ezt a legerősebb bizakodás jellemzi. Nyugaton az ellenség első támadását a németek fényesen visszaverték. Az Isonzónál semmitől se kell tartani. A keleti front tehermentesítése megtörtént. A merülőnászadók háborúja minden várakozást felülmúl. Gazdasági téren — bizonyos takarékoskodás mellett — ki lehet tartani. Az ellenségek kétségtelen jeleit mutatják a kimerülésnek. Miként a háború kitörésekor Németország minden gondolkozás nélkül azonnal a monarchia mellé állott, a két központi hatalom együtt fogja az áhított békét is megkötni.

Vilmos császár teljesen osztotta a kancellár előterjesztését. Kísérő iratában azt is hangsúlyozta, hogy a központi hatalmak forradalma — gazdasági okokból — inkább a rossz béke után törhetne ki, jó béke után nem. A cár maga gyújtotta fel a háború lángját, ellenben Németország és Ausztria-Magyarország uralkodói csak a szükséges védelemre hívták föl népeiket...

A Sixtus-ügy folytatódik

A német irások 1917 május közepén érkeztek Becsbe. Már előbb megkezdődött a döntő fordulat a páрмаi hercegek közvetítő vállalkozásában.

Midőn *Sixtus* és *Xavér* március végén Párizsba érkeztek, *Briand* békeszerető és a monarchia iránt jóindulatú kormánya helyett az öreg *Ribot* minisztériumát találták ott. Akkor már más volt a hangulat, mint előbb!

Poincaré a hercegekkel szemben a március 31-iki és április 6-iki tárgyalásokon, mint régebben is, nagyon kedves volt és határozottan megelégedett *Károly király* válasziratával. Úgy látszott, hogy az enteinte államférfiai között éppen ő várt legtöbbet, Franciaországot előnyére, a közvetítés eredményétől.

Ribot miniszterelnök ellenben rendkívül tartózkodóan viselkedett. *Sixtus* herceg csak április 12-én tudott vele — szintén *Poincarénál* — beszélni. *Ribot* kijelentette, hogy egy nappal előbb megállapodott Folkestone-ban *Lloyd-George* *Dáviddal*, hogy most már — Olaszországot is be kell vonni a tanácskozásokba.

Sixtus ettől a fordulattól már régen félt. Valósággal kétségbeesett *Ribot* közlésén. Kijelentette, hogy Olaszország, attól tartván, hogy a zsákmány egy részétől elesik, nemcsak széttépi a nagynehezen összeszórt szálakat, hanem felriasztja Berlint is. Ha ez megtörténik, akkor még *Károly* király élete sem biztos ...

Hogy a herceg aggályait eloszlassák, nemcsak a francia államférfiak, hanem az éppen Párizsban tartózkodó *Lloyd-George* is, becsület-szavukat adták, hogy az Olaszországgal való tárgyalásoknál *Károly* király nevét említeni se fogják.

Különben a találkozás később a svájci Saint-Jean de Maurienne helységben, 1917 április 19-én valóban úgy történt, amint azt *Sixtus* herceg aggodalommal várta. *Sonnino báró* mereven megmaradt annál, amit Olaszországnak a háború elején Londonban ígértek és hangsúlyozta, hogy az az olasz kormány, amely mást akarna, a nép dühének áldozatává lenne.

Cambon Jules, a francia kormány megbízásából kíméletesen közölte a hercegekkel, hogy a monarchia és Olaszország közötti át nem hidalható szakadék miatt a további tárgyalások egyelőre tárgytalanokká váltak.

Lloyd-George valamivel bizakodóbban ítélte meg a helyzetet, mi-

dőn Svájcból hazautazásakor a hercegekkel találkozott. Említette nekik, hogy Olaszország — talán — megelégszik a Trentinóval és néhány dalmát szigettel. Ebbe a mentőhorgonyba kapaszkodott *Sixtus* herceg, midőn *Erdődy grófnak* április 25-én átadott és *Károly* királynak küldött levelében arra kérte sógorát, tegyen meg mindent, hogiy a szálak teljesen el ne szakadjanak, *Erdődy* május 4-én ismét visszatért Svájcba és közölte *Sixtus* herceggel, hogy *Károly* király az ügy menetét bizalommal figyeli. Olaszország, *nem a kormány*, hanem *Cadorna* tábornok, néhány héttel előbb tudatta, hogy az olaszok megelégednének Tirol olasz részével és hajlandók volnának ezen az alapon Béccsel tárgyalásokba bocsátkozni.

Erdődy rábeszélésére *Sixtus* herceg elhatározta, hogy most már egyedül utazik sógorához. Ismét magával hozott egy nyilatkozatot, amelyet csak alá kellett volna írnia *Károly* királynak. Ebben a monarchia uralkodója minden tekintetben késznek nyilatkozik, hogy az entente államaival, Olaszországgal és a békét akaró Oroszországgal is külön békét köt. Hangsúlyozta, hogy Ausztria-Magyarországot nem lehet arra kényszeríteni, hogy a német birodalom ellen fegyvert fogjon, ellenben az előbbit támogatni kell, ha Németország volt szövetségese ellen indulna.

A bécsi udvarban akkor bizakodóbb volt a hangulat, mint azelőtt és *Czernin* sem tartózkodott már annyira a fejleményektől, mint régebben. A tárgyalások fő anyaga most már az olasz kérdés volt. *Károly* király hajlandónak mutatkozott a Trentino átengedésére, azonban — tekintettel a nép hangulatára — kárpótlást kért az olasz gyarmatokon. Ellenben azt a francia forrásból származó tervet, hogy Ausztria Németország kárára Porosz-Sziléziát politikai határai közé vonja, az uralkodó elutasította.

A kérdés ennyire előrehaladván, *Czernin gróf* arra törekedett, hogy a pármái hercegeket immár kikapcsolja a további tárgyalásokból. Ez érthető is volt, mivel eredményes munkát csak hivatalos alapon lehetett volna végezni. A külügyminiszter azt ajánlotta, hogy a monarchia küldjön ki Svájcba egy hivatásos diplomatát, aki ott az entente ilyen kiküldöttével találkozzék. Egyúttal *Sixtus* hercegnek ismét átadott egy „Aide-mémoire“-t, azaz olyan iratot, amely a laxenburgi második tanácskozás összefoglaló történetét tartalmazta. Ebben kifejtette, hogy a monarchia nem mondhat le egyoldalúan valamely területéről, ellenben bizonyos cseréről lehetne tárgyalni. Ausztria-Magyarország készséggel folytatja a tárgyalásokat és — miként előbb is — most is haj-

landó a tisztességes béke érdekében dolgozni, hogy így az általános világbékét előkészítse.

Sixtus herceg ez alkalommal kapta meg Károly király második levelét 1917 május 9-én. Ez a levél Czernin véleményének keretei között mozgott.

Azonban sem ebben a második, sem a március 24-én keltezett első levélben nincs határozott utalás a külön békére. Még a legkényesebb második bekezdés is csak így hangzott:

„Abból a nézeteltérésből, amely a monarchia, valamint Franciaország és Anglia között a fontos pontok nagy részében található, azt a meggyőződést merítettük, hogy a legutolsó akadályok leküzdése is lehetséges lesz, amelyek a tisztességes béke útjában állanak.“

A levélben azonban több olyan részlet is volt, amelyek az entente-államférfiakban azt a meggyőződést kelthették, hogy Károly király rendíthetetlen híve a Németországgal való szövetség fentartásának. Az uralkodó, sógora becsvágyának eleget óhajtván tenni, Czernin szándékával ellentétben, kifejezte azt a kívánságát, hogy a megkezdett munkát *a herceg maga folytassa tovább is.*

Hanem minden további kísérletezés hiábavalónak bizonyult, amióta Olaszország is közbelépett.

A kényes ügy további fejleményeit a következőképen ismertetjük:

Párizsban és Londonban elhatározták, hogy az olasz viszonyok teljes földerítésére Anglia, Francia- és Olaszország államfői és miniszterei találkozzanak a francia fronton. Azonban *Sonnino* csak július végén érkezett Párizsba és azután annyira késleltette az összejövételt, hogy az csak szeptember utolsó napjaiban történhetett meg.

Midőn Sonnino Párizsban Ribot francia miniszterelnökkel találkozott, ez utóbbi Károly király két levelét azonnal átadta Sonninónak elolvasás végett, holott — amint láttuk — becsületszavára megnyugtatta Sixtus herceget, hogy Ausztria-Magyarország uralkodóját nem vonja be a tárgyalásokba.

Sonnino nemcsak *Ribot* miniszterelnököt, hanem később, Londonban, *Lloyd George-t* is teljesen megnyerte a maga nézeteinek.

Ribot most már elutasító magatartást mutatott a monarchiával szemben. Ennek egyik nagyon figyelemreméltó oka az az aggály is volt, hogy ha Ausztria-Magyarországgal létrejönne a külön béke, akkor Olaszország elveszett az entente számára, kilép a szövetséges és társult hatalmak közül, mert őt sohasem lehetne többé arra rávenni, hogy Észak-Franciaországba csapatokat küldjön. Ez azt a veszélyt rejtette

volna magában, hogy Anglia és Franciaország az orosz fronton már fölszabadult és így a megszorodott német haderővel szemben egyedül állanak. Portugália ugyanis Belgiummal együtt nem alkotott olyan hadsereget, amely a döntésnél nagyobb szerepet játszhatott.

Ez a vélemény nem egészen átlátszó, *Ribot* talán attól tartott, hogy Olaszország még a külön béke után is bizalmatlan marad Ausztria-Magyarországgal szemben és csapatait annak határaitól nem meri távolabbra elszállíttatni.

Minthogy ilyen politikai aggályok merültek föl, a két pármái herceg küldetése tovább folytatható nem volt. *Sixtus és Xavér* már *Sonininónak* párizsi látogatása előtt egy hónappal bevonultak belga csapatukhoz, a frontra.

Békeközvetítésük siker nélkül fejeződött be.

A Sixtus-levelekért ki felelős?

Az akkori történetírás a Sixtus-ügyért és következményeiért első sorban *IV. Károly* királyt teszi felelőssé. Azonban ezt az állítást nagyon ellensúlyozza az, hogy *a monarchia uralkodója, legalább is írásban, sohasem ajánlott fel külön békét az entente-nak, sőt ennek tárgyalása elöl, bármennyire sürgette is ezt sógora, következetesen kitért.* Azután az is kétségtelen, hogy *Károly* király békepolitikája teljesen azonos volt külügyminiszterének politikájával, amelyet e szavakkal fejezhetünk ki: Hidat találni Franciaországhoz, hogy az általános béke megköthető legyen, azonban Németországtól csak akkor lehet és szabad elszakadni, ha ez nem akar együtt haladni a monarchiával a béke felé vezető úton.

Ezt az alap gondolatot kevésbé módosítja az, hogy az uralkodó taktikai és formai tekintetben könnyebbnek vélte a szövetségesétől való elválást, mint *Czernin gróf*, de nem nagyon írható terhére az uralkodónak az sem, hogy könnyebben mutatkozott hajlandónak szövetséges terhére valamit Ígérni az ellenségnek, mint a maga monarchiája kárára, minthogy ez már általános, úgyszólván lélektani jelenség a szövetségek történetében.

Azt azonban meg kell állapítanunk, hogy *Károly* király a Sixtus-ügyben súlyos felelősséget vett ifjú vállaira házával, népeivel és Németországgal szemben. Azonban nem szabad elfelednünk, hogy ebben a felelősségben többen osztoznak és pedig a királyné, aki bizonyosan a béke nemes vágyától ösztönöztetvén, rávehette férjét a kínossá vált

ügy tárgyalására, továbbá az uralkodó tanácsadói és különösen a külügyminiszter, valamint a két Bourbon páрмаi herceg...

Arról is meg kell emlékeznünk, vajjon *Bethmann-Hollweg* német birodalmi kancellár kapott-e értesülést a hercegek tárgyalásáról? *Wedel gróf* bécsi német nagykövet említette, hogy a kancellárnak *Czernin gróf* legalább is megemlítette az ügyet akkor, midőn az előbbi 1917 május 13-án Bécsbe ellátogatott. Azonban *Bethmann-Hollweg* a „*Betrachtungen zum Weltkriege*“ című művében határozottan állítja, hogy *Czernin* semmit sem említett neki *Sixtus herceg* megjelenéséről. Csak azt közölte vele, hogy Anglia, Franciaország és Olaszország Ausztriát agyarországnak külön békét ajánlott; ezt megkaphatja a monarchia, ha a Trentinót átengedi Olaszországnak. Midőn pedig a kancellár azt kérdezte, ki hozta az ajánlatot, *Czernin* azt felelte, hogy becsületbeli kötelessége a hallgatás.

Vilmos német császár és a német legfelsőbb hadvezetőség a páрмаi hercegek közvetítéséről csak egy év múlva értesültek. Erről később meg fogunk emlékezni.

Czernin gróf és a németek

Az orosz fronton 1917-ben alig változott a helyzet. Igaz ugyan, hogy a küzdelmek ideig-óráig szüneteltek, azonban sem a forradalmi kormány, sem *Miljukov*, sem pedig — és legkevésbé — *Kerenszki* nem voltak hajlandók egyelőre a külön béke megkötésére.

Czernin Ottokár gróf 1917 május 17-én és 18-án Kreuznach helységben tartózkodott, hogy ott *Bethmann-Hollweg* német kancellárral és *Ludendorff* tábornokkal tárgyaljon. Az orosz front helyzete ezt a tárgyalást nem befolyásolta.

Czernin a nyugati ügyekben megmaradt ismert véleményénél, hogy ugyanis Németországnak a francia óhajokkal szemben engedékenynek kell lennie, ha végre békét kötni szándékozik. *Czernin* érvelésével szemben a német legfelsőbb hadvezetőség ellenkövetelményeket állított és pedig: Belgium katonai ellenőrzése mindaddig, amíg Németországgal védő és támadó szövetséget köt; megszerzése vagy legalább is hosszú ideig tartó bérlete Lüttich városának és a flandriai tengerpartnak.

A keleti ügyekben a monarchia külügyminisztere szintén a már ismert álláspontját adta elő: Németország csatolja magához Lengyelországot, ezzel szemben Románia — a német gazdasági érdekek meg-

felelő tekintetbe vétele mellett — mint önálló állam lépjen Ausztria-Magyarország mellé. Természetesen mindkét terv csak akkor valósulhat meg, ha a háborúban elért eredmény azokat megvalósíthatóvá teszi.

Minthogy azonban *Czernin* most is azt hangsúlyozta, hogy Lengyelország trónjára egy katolikus főherceg — elsősorban *Károly István* — kerüljön, a németek ismét azt következtették, hogy a monarchia kormánya nem veszi komolyan érdektelenségét Lengyelországgal szemben. Ezt a gyanút alig enyhítette az a későbbi megegyezés, amely *Vilmos* császár és *Károly* király között később kötött és amely Lengyelországot érintette. Ebben egyebek között a lengyel haderő szervezését egészen a németek hatáskörébe utalták át.

Czernin grófot a lengyel kérdésben nagyon befolyásolták az osztrák belpolitikai viszonyok; a birodalmi tanácsban ugyanis a lengyelek leplezetlenül hangoztatták követeléseiket. Lengyelország súlyos gazdasági helyzete is növelte a kényes kérdés kedvező elintézését. Mindezek mellett Németországon és Ausztria-Magyarországon kívül egy harmadik versenytárs is mutatkozni kezdett Lengyelország javára és pedig az új orosz birodalom ...

Czernin gróf tehát alig végzett valamit Kreuznachban. Ha magával a kancellárral tárgyalta, könnyebben lehetett valamit elérni, de amidőn a legfelsőbb hadvezetőség, különösen pedig a keményakarátú *Ludendorff* is beleszólt a tárgyalásokba, akkor már igen nehéz helyzetbe került a monarchia külügyminisztere. *Czernin* azt a benyomást merítette, hogy a béke legnagyobb akadálya a német legfelsőbb hadvezetőség.

Ez a hangulat uralkodott Badenben is, ahol *Hindenburg* és *Ludendorff* 1917 július 1-én és 2-án látogatást tettek; ez csak udvariassági ténykedés volt, a béke ügye — legalább is érdemleges módon — szóba se került.

Czernin gróf mégsem adta föl azt a reményt, hogy az ő békepolitikája és a német legfelsőbb hadvezetőség közötti akadályt csökkentheti. A kancellárral könnyű lett volna megegyeznie, azonban politikáját egyébként is alá kellett támasztania. Ezért kapcsolatba lépett azokkal a német politikusokkal, akik 1917 július 14-én a német képviselőházban előadták a nagy feltűnést keltő békejavaslatot. *Czernin* maga mondotta, hogy — része volt ebben. Különösen *Erzbergerre* és *Südekumra* mint bizalmi embereire számított.

Sajnos, a német parlament békejavaslatának az lett a következménye, hogy *Bethmann-Hollweg* eltávozott a kancellári székéből. A

monarchia megértő államférfiút vesztett benne. Utóda, *Michaelis György*, sokkal messzebb állott *Czernin gróf* gondolatvilágától, mint a lelépő kancellár. Ezt már augusztus 1-én tapasztalhatta a monarchia külügyminisztere, majd 1917 augusztus közepén is, amikor *Michaelis*-sel Berlinben tárgyalt.

Czernin az új kancellárral szemben is megmaradt annál a nézeténél, hogy a monarchiára nézve nagyon sürgős, azonban Németországban is kívánt béke csak Franciaországon át található. Ezért Németország az elzász-lotharingiai kérdésben mutasson előzékenységet. Kárpótlásul felajánlja a monarchia Németországnak Lengyelországot, sőt Galiciát is, feltéve, hogy Romániában ő maga kap kárpótlást.

Michaelis ezeket a javaslatokat határozottan elutasította.

A nyugati kérdésben mint legkevesebb követelményt ezeket határozta meg: Belgiumot katonai és gazdasági tekintetben Németország érdekkörébe kell vonni; ez utóbbi kapjon Briey és Longwy gazdag területeiből termékeket; ellenben Németország nincs abban a helyzetben, hogy Elzászból és Lotharingiából „számottevő” területeket Franciaországnak átengedjen. Így tehát elesik a Galiciával tervezett kapcsolat is. Ami a monarchiának Romániával szemben való érdekeit illeti, a kreuznachi tárgyalások ellen nincs kifogása a kancellárnak. A lengyel kérdésben a monarchiának minél előbb határozottan ki kell jelentenie teljes „érdektelenségét” és Németországnak ott szabad kezlet kell biztosítania. Ha pedig ezt nem teheti, akkor vegyen magának valamit a „kongresszusi” Lengyelországból, a többi részt pedig hagyja a maga sorsára.

*Czernin*t nem elégítette ki *Michaelis*. Azonban hiába hivatkozott még a német birodalmi gyűlés békejavaslatára is, amely homlokegyenest ellenkezett a kancellár nézetével a nyugati kérdésben.

Czernin gróf 1917 augusztus első napjaiban a nyugati fronton fölkereste *Vilmos* német trónörökösöt és előadta neki terveit. Azzal a benyomással tért vissza Bécsbe, hogy a trónörökös hajlandó a béketerveket magáévá tenni. *Czernin*, ebben bízván, rávette *Károly* királyt, hogy írjon egy levelet a német trónörökösnek, amelyben ő is előadja a békéhez — Elzász-Lotharingián át vezető utat. A levél 1917 augusztus 20-án el is ment. Ennek utolsó mondatai így hangzottak:

„... Ha Németország továbbra is megmarad elutasító magatartása mellett és így lehetetlenné teszi a béke megkötését, akkor Ausztria-Magyarország helyzete rendkívül válságossá válik...”

A német trónörökös nagyon udvarias hangon válaszolt a fontos

levélre, azonban csak általános frázisokat hangoztatott. Látszott, hogy a német vezérek időközben megfelelően befolyásolták őt. Czernin grófnak ezt a gyanúját később Ludendorff is megerősítette, midőn ezzel a külügyminiszter néhány hét múlva Bécsben találkozott. Ludendorff ezeket a szavakat intézte Czerninhez:

— Mit tett ön a mi trónörökösünkkel? Egészen — puha lett! De mi — ismét felfújtuk őt!...

Vilmos császár 1917 szeptemberében, amikor már közel volt a német-magyar-osztrák offenzíva az olasz fronton, levelet intézett Károly királyhoz, amelyben a helyzetet rendkívül kedvezőnek írta le és kifejezte azt a reményét, hogy a közös támadás a monarchia külügyminiszterének hangulatát is emelni fogja ...

Az előadottakból valóban az a benyomás meríthető, hogy a béke legfőbb akadálya 1917-ben Elzász-Lotharingia és ezzel a legszorosabb kapcsolatban a német legfelsőbb hadvezetőség, valamint a német új kancellár, Michaelis György merev magatartása volt. Lehetséges, hogy az entente sem vette komolyan a puhatolózásokat, azonban az sem lehetetlen, hogy a békét már 1917-ben meg lehetett volna kötni. Akkor Magyarország se tört volna darabokra...

A Revertera-ügy

Czernin Ottokár gróf, Ausztria-Magyarország külügyminisztere, 1917 augusztusában különös nyomatékkal képviselte azt a tervét, hogy a békét Franciaországon át igyekszik megkötni. Ennek az igyekezetének bizonyítója volt az a néhány tárgyalás, amelyet abban az időben Reverterá Miklós, ny. osztrák-magyar követségi tanácsos, egyik távoli rokonával, Armand Abel Henry George gróf vezérkari őrnaggyal Svájcban folytatott. Armand gróf a kilencvenes években a bécsi francia nagykövetséghez volt beosztva és mint ilyen I. Ferenc Józseftől 1896-ban a 3. osztályú Vaskorona-rendet kapta. Armand 1917 nyarán a francia hadügyminisztériumban teljesített szolgálatot.

Revertera és Armand grófok találkozását azok a semleges személyek készítették elő, akik Svájcban mint békeközvetítők léptek föl.

Revertera gróf Czernintől kapott engedélyt, hogy a tárgyalások megindítása végett elutazzék, azonban akkor még azt sem tudta, kivel kell beszélnie. Elutazott a svájci Freiburg városba és ott 1917 augusztus 7-én Armand gróffal, mint a nyugati hatalmak nem hivatalos ki-küldöttjével találkozott.

Hangsúlyoznunk kell, hogy ezt a találkozást nemcsak a központi hatalmak egyike, hanem a francia vezérkar is kívánták. A francia vezérkar ugyanis 1917 nyarán behatóan gondolkozott azon, hogy Ausztria-Magyarországot megnyerje a különbéke eszméjének. *Painlevé* hadügy-miniszter és ennek útján *Ribot* miniszterelnök magukévá tették a vezérkar véleményét. De hozzájárult a kísérlethez *Lloyd-George* angol miniszterelnök is.

A francia hivatalos körök ajánlata nagyon kedvezően hangzott.

Ausztria-Magyarország átengedi Olaszországnak a Trentinót, hozzájárul ahhoz, hogy Triesztet szabad kikötőnek nyilvánítsák, de ezek ellenében megkapja Porosz-Sziléziát és határait Montenegro felé kigazítja. Lengyelország, sőt Bajorország is a Habsburg-szövetséges államhoz fog tartozni. Így ez az új alakulat a német hatalomnak erős ellensúlyozója lesz.

Reverterá — utasításához híven — kijelentette, hogy külön békéről nem beszélhet, ellenben Ausztria-Magyarország késznek nyilatkozik, hogy Franciaországnak alkalmas ajánlatait Berlinbe továbbítsa.

Armand gróf ezután visszautazott Párizsba, hogy onnan további utasításokat hozzon és *Reverterá* gróf is visszatért Bécsbe.

A két megbízott augusztus 22-én ismét találkozott Freiburgban. *Armand* átadta Franciaország követelményeit, arra az esetre, ha Ausztria-Magyarország Németországgal együtt közös békét kötne és pedig:

Belgium és Észak-Franciaország helyreállítása és kárpótlása. A birodalmi tartományokról lemondás, ezeknek 1914. évi haláiraival. A Rajna balpartjának katonai semlegesítése. Luxemburg megszabadítása minden függőségtől. Nemcsak Trient, hanem Trieszt átengedése. Helyreállítása Romániának és Szerbiának, valamint Lengyelországnak az 1772. évi határokkal. Megnyitása a tengerszorosoknak, Helgoland szigetének az entente egyik államának átadása. A német gyarmatokat Németország visszacapja és Elzász-Lotharingiáért — esetleg — az entente gyarmataiból kárpótlást is kaphat.

Ezekhez a súlyos feltételekhez, csak Bécs számára, még egy titkos ktilönjegyzék is csatoltatott. Ebben kilátásba helyezte az entente, hogy Lengyelország és a montenegrói Lovcsen-hegy is a monarchiához fog kapcsoltni s egyúttal arra is utalás történt, hogy a Habsburg-birodalom a háború után Közép-Európában vezető hatalommá válik.

Reverterá gróf nem mulasztotta el *Armandot* arról értesíteni, hogy a közös békét valamennyi központi háborús állam csak együttesen kötheti meg. A tárgyalást másnap, augusztus 23-án folytatták.

Revertera augusztus 26-án este ismét Bécsben volt.

Czernin gróf, továbbá *Hohenlohe* német nagykövet és *Revertera* megegyeztek abban, hogy a feltételeket még csak nem is adhatják tudára Németországnak, minthogy azok — lehetetlenek.

A monarchia külügyminisztere 1917 szeptember közepén arról gondolkodott, hogy *Revertera grófot* ismét kiküldi Svájcba, mert hírt kapott, hogy Párizsban nem tudják mire vélni a bécsi kormány hallgatását. Azonban nem lévén semmi alkalmas alap a tárgyalások folytatására, a kiküldetés elmaradt.

Ugyanabban az időben történt *XV. Benedek* pápa közvetítése is. Ezt Ausztria-Magyarország nagyon szívesen fogadta, ami természetes is — mivel a bécsi udvar és a Vatikán rendkívül szívélyes viszonyban voltak egymással.

Czernin gróf 1917 október 2-án Budapesten egy ebéd alkalmával új elemmel gazdagította a békepolitikáját. Kijelentette, hogy feltétlen híve az *egész világ leszerelésének*. Ez a kijelentés a hivatásos katonák körében rendkívül nyugtalanságot okozott. A külügyminiszter később bizalmas körben megjegyezte, hogy ő nem vette komolyan a lefegyverezés eszméjét, csak az angolok és *Wilson* előtt az őket aggasztó német „militarizmus“ látszólagos elítélését tárta a világ elé.

Kühlmann Riehárd, Michaelis kormányában külügyi államtitkár, néhány nap múlva, október 9-én, a német képviselőházban a következő kijelentést tette:

„*Arra a kérdésre, tehet-e Németország Elzászra és Lotharingiára vonatkozó engedményt, csak egy válaszunk van: Nem, nem, soha!...*“ Ez a kijelentés *Czernin gróf* békepolitikájának első alapgondolata után záró pontot tett. Ettől kezdve az a remény hiábavaló lett, hogy a békét Elzásznak és Lotharingiának, vagy e tartományok bizonyos részeinek feláldozásával fogják megköthetni. Valamennyi német birodalmi politikai párt egyesült abban az eszmében és törekvésben, hogy a két birodalmi tartományt nem adják, nem, nem, soha! ...

Czernin gróf és Clemenceau vitája

Czernin Ottokár gróf, a monarchia külügyminisztere, 1918 április 2-án a bécsi községtanács pártjainak vezetői előtt hosszabb beszédet mondott, amelyben beszámolt a háború nagy problémáiról. Beszédének néhány mondata így hangzott:

„*Wilson úr* négy pontja megfelelő alap az általános békéről való

eszmecsere megkezdésére. Vájjon az elnök úrnak az a fáradozása, hogy szövetségeseit is erre az alapra állítsa, eredményes lesz-e vagy sem, arról nem szólhatok. Isten a tanúm, mi minden lehető megkísérlettünk, hogy elkerüljük az új offenzívát (a nyugati fronton). Az entente nem így akarta.

Clemenceau úr a nyugati offenzíva megkezdése előtt kis idővel megkérdezte tőlem, hajlandó lennék-e tárgyalni és milyen alapon? Berlinnel történt megállapodás után azonnal azt válaszoltam, hogy hajlandó vagyok tárgyalni és Franciaországgal szemben a békének semmi más akadályát nem látom, mint Elzász-Lotharingiához való igényét. Erre azt felelték Párizsból, hogy ilyen alapon nem lehet tárgyalni. Ezután nem volt más választásunk.“

Czernin beszédének ez a része érthető megdöbbenést okozott Franciaországban. Hiszen *Clemenceau* mindenkit hazaárulónak minősített, aki ezt a szót „béke“ az ajkaira merte venni és íme, most ő az, aki titokban éppen a béke iránt érdeklődik. *Clemenceaunak* felelnie kellett *Czernin* gróf állítására. Felelt is. *Április 4-én egyszerűen azt válaszolta, hogy Czernin Ottokár gróf, a monarchia külügyminisztere — hazudott.* Ebből a két állításból hosszú ideig tartó és kellemetlen vita származott, amelyben mindkét fél, azaz *Czernin* és *Clemenceau*, nagy szívóssággal védte igazát.

Ennek a vitának minden részletét nem ismertethetjük, csak a főbb mozzanatokat említjük meg.

Mindenekelőtt az alkotta vita tárgyát, vájjon *először Clemenceau küldötte-e ki Armand grófot Svájcba*, vagy pedig *először az osztrák-magyar külügyi kormány Reverterát?* *Czernin* az előbbi állítja, *Clemenceau* viszont határozottan ragaszkodott ahhoz az állításához, amelyet a következő sorokban ismertetünk, a francia *Havas-ügynökség* 1918 április 6-iki jelentése szerint:

„A francia minisztertanács elnöke (t. i. *Clemenceau*) a következő közleményt tette közzé:

Midőn *Clemenceau* kormányra lépett, Svájcban tárgyalás folyt Ausztria és Magyarország kezdésére *Revertera gróf*, a császár személyes barátja és *Armand őrnagy* között, aki a vezérkar második osztályában van.

Az akkori miniszter *Armand őrnagyot* bízta meg a *Revertera gróffal* való tárgyalással és *Clemenceau* úr nem akarta a felelősséget elvállalni azért, hogy e tárgyalásokat megszakítsa, amelyek nem hoztak ugyan eddig semmiféle eredményt sem, de jó forrásai lehettek hasznos

információknak. Armand őrnagy tehát Revertera gróf kérésére ismét elutazhatott Svájcba.

Armand őrnagy a következő utasítást kapta *Clemenceau* úrtól fellebbvalójának jelenlétében: „Meghallgatni és — semmit sém mondani!“

Midőn *Revertera gróf* meggyőződött arról, hogy az a kísérlete, hogy Németország helyett kivesse a horgot, eredménytelen maradt, február 25-én missziójának pontos jellemzésére átadott Armand őrnagynak egy sajátkezűleg írt jegyzéket, amelynek első mondata így szól: „1917 augusztusban azzal a szándékkal kezdődtek megbeszélések, hogy a francia kormánytól a jövőbeli békére nézve javaslatokat kapjunk, amelyek Ausztria és Magyarország címére szólnak és olyan jellegűek, hogy Ausztria és Magyarország a berlini kormánynál támogathatja őket.“

A kérelmező és — nem fölkért Revertera gróf tehát beismeri ezekkel a szavakkal, hogy célja az volt, hogy a francia kormánytól békejavaslatot kapjon, amely Ausztria és Magyarország címére szól, de Berlint illeti...

... *Czernin gróf* nemcsak hogy igazat nem mondott, hanem ennek az ellenkezőjét, amit mi Franciaországban — hazugságnak nevezünk. Csak természetes, hogy *Clemenceau* úr nem tudta felháborodását leközdeni ...

... Könnyű-lenne emlékezetbe idéznünk, milyen módon fordult Ausztria és Magyarország hiábavaló különbekéért Rómához, Washingtonhoz és Londonhoz, amely kérésnek semmi más célja sem volt, mint hogy bennünket is belecsaljon abba a járomba, amelybe maga behajtotta a fejét.

Ki ne ismerné egy volt osztrák és magyar nagykövetnek, az entente egy nagyobb személyiségével a legutóbbi időben Svájcban folytatott összejövetelének történetét? Ez az összejövetel csak néhány percig tartott. Ezúttal sem a mi szövetségesünk, hanem az osztrák-magyar kormány kérte a találkozást. Nem emlékszik *Czernin gróf* egy hasonló kísérletre, amelyet *Revertera gróf* vállalkozása előtt két hónappal egy nála sokkal nagyobbbrangú személyiség tett Párizsban és Londonban? Erre nézve is van, mint a mostani esetre, hiteles és még jellemzőbb bizonyítékunk.“

Czernin gróf április 7-én hivatalos nyilatkozatot adott ki, amelyben fentartja előbbi állítását. A nyilatkozat befejező sorai így hangzottak:

„Állítólagos külön békéről való kérésről, amelyért Ausztria-Magyarország Rómába, Washingtonba és Londonba fordult volna, az osztrák-magyar külügyminiszternek nincs tudomása. A valóság az, hogy *Mensdorff gróf* nagykövet és *Smuts* tábornok, az angol alsóházban is megemlített tárgyalást folytatott Svájcban, ez azonban nem néhány percig tartott, hanem órákig tartó többszöri összejövetelen történt.

Ha *Clemenceau* úr azt kérdezi a cs. és kir. külügyminisztertől, emlékszik-e arra, hogy két hónappal *Revertera* vállalkozása előtt, tehát körülbelül egy évvel ezelőtt ugyanilyen kísérletet tett egy, nálánál sokkal nagyobbbrangú személyiség, akkor *Czernin gróf* nem habozik igenlő választ adni. A teljesség és korrektség okáért azonban még hozzászól, hogy ennek a kísérletnek sem volt eredménye...

Czernin gróf semmi okot sem talál, hogy letagadja, ha ebben vagy ehhez hasonló esetben tőle indult volna is ki a kezdet, minthogy *Clemenceau* úrral ellentétben azt hiszi, hogy egy kormány ellen sem lehet vádat emelni azért, ha megkísérli, hogy a háború borzalmaiktól minden népet megszabadító tisztességes békét megteremtse...

A nyilatkozatok lényege nem az volt, ki kezdte meg a tárgyalást a nyugati offenzíva előtt, hanem, hogy — *ki hiúsította meg?* Azt pedig *Clemenceau* úr sem tagadta eddigi, hogy vonakodott az Elzász-Lotharingiáról lemondás alapján tárgyalást kezdeni.“

Painlevé, aki akkor állt a francia kormány élén, amikor *Revertera* vállalkozása megkezdődött, április 7-én szintén nyilatkozatot tett közzé a párizsi *Hum.anité* lapban. Ebben megerősíti azt, amit *Clemenceau* mond és hangsúlyozza, hogy az 1917. év folyamán Ausztria-Magyarország több kísérletet tett, hogy az entente személyiségeivel hivatalos tanácskozást kezdjen.

A vita néhány nap múlva nagyon kellemetlen vágányra terelődött, mert a francia miniszterelnökség április 9-én újabb nyilatkozatot adott ki, amelynek néhány mondata így hangzott:

„... Mire való ez a láрма? Talán azért, hogy (*Czernin gróf*) megállapítsa, hogy minden francia kormány, éppen úgy mint maga Franciaország az elzász-lotharingiai kérdésben nem ismer engedékenységet? Ki hitte volna, hogy *Reverterára* volt szükség, hogy *Czernint* erről a kérdéstről felvilágosítsák, amelyről Ausztria császára maga mondta ki az utolsó szót?

Mert Károly császár és király volt az, aki egy 1917 március hónapban kelt levelében sajátkezüleg erősítette meg hozzájárulását

Franciaország Elzász-Lotharingiára vonatkozó igazságos visszaszerzést igényeihez“.

Egy második császári levél megállapítja, hogy „a császár miniszterével egyetért“. Így Czernin számára nincs egyéb hátra, mint az, hogy belenyugodjék öncáfolatába..

Minthogy ez a hivatalos nyilatkozat félre nem érthető módon a Sixtus-levelekre célzott, amelyekről a németek semmit sem tudtak, *Károly király* még április 9-én táviratot küldött *Vilmos* német császárhoz, amelyben felháborodással utasítja vissza azt a hamis és valótlan állítást, mintha ő „Franciaországnak Elzász-Lotharingiára vonatkozó jogos visszaszerzési igényeit elismerte volna“. Hosszabb táviratát így fejezte be: „Semmiféle intrika, semmiféle kísértés, bárkitől származék is, nem fogja hű fegyverbarátságunkat veszélyeztetni. Közösen fogjuk a tisztességes békét kiküzdeni“.

A monarchia külügyminisztériuma szintén április 9-én kiadott hivatalos nyilatkozatában azt mondta, hogy „*Clemenceau úr állításai Károly császár és király levélbeli nyilatkozatairól elejétől végig hazugságok*“.

Czerninnek ez a kényes nyilatkozata *Clemenceaut* arra indította, hogy bedobja utolsó és döntő kártyáját a veszedelmes és kényes játékba. Április 12-én egyszerűen leközöltette, mint hivatalos nyilatkozatot, azt a levelet, amelyet „*Sixtus Bourbon* herceg, a császár sógora, a köztársaság elnökének, *Poincaré* úrnak 1917 március 31-én tudomására juttatott és amelyet közvetlenül a herceg hozzájárulásával közöltek a francia miniszterelnökkel“.

Ebben a levélben a következő mondatok is olvashatók:

„E célból és hogy ez érzések valódiságát pontosan kifejezzem, kérek, juttasd tudomására titokban és nem hivatalosan, Poincaré úrnak, a francia köztársaság elnökének, hogy én minden eszközzel és személyi befolyásom felhasználásával szövetségeseimnél támogatni fogom Franciaországnak Elzász-Lotharingiára vonatkozó igazságos viszszakövetelési igényeit...“

Természetes, hogy a monarchia külügyminisztériuma még azon a napon szintén nyilatkozott, mert megdöbbenő volt ez a kínos leleplezés. Ezt tartalmazza — egyebek — közt a nyilatkozat:

„Ez a levél... Elzász-Lotharingiára vonatkozóan a következő részt tartalmazta:

„Én egész személyes befolyásomat érvényesítettem volna az El-

zász-Lotharingiára vonatkozó francia visszakövetelési igények javára, ha ezek az igények jogosak volnának. De — nem azok.“

Tehát *Czernin gróf* a fontos Sixtus-levélnak legkényesebb részét — hamisítottalak jelentette ki.

Bármiként történt is a levél szövegezése, *Czernin* grófnak mennie kellett. A legutolsó nyilatkozat után két nappal, 1918 április 14-én benyújtotta lemondását, amelyet *Károly* király elfogadott.

Károly király Vilmos császártól április 12-én kapott távirati választ a már megemlített táviratára. Ebben nemes nyugalom, de egyúttal önérzet is nyilvánult. Midőn pedig *Clemenceau* a Sixtus-levelet közzölte, *Károly* király azonnal ezt táviratozza a császárnak:

„*Clemenceau* úrnak ellenem tett vádjai olyan alantasak, hogy nem vagyok hajlandó erről az ügyről Franciaországgal tovább vitatkozni. Az újabb választ ágyúim adják meg a nyugati harctéren.“

Azonban a Sixtus-ügy fölfedése Németországban igen nagy meglepetést okozott. Hiába táviratozott *Károly király* a császárnak és hiába kérte magához a német összekötő-tábornokot, *Cramont*, hogy bizonyítsa a levél kényes részének meghamisítását, senki sem szabadulhatott attól a gondolattól, hogy a fiatal uralkodó egy kellemetlen ügy hurokjába került. *Arz báró* vezérezredes, a monarchia vezérkarának főnöke, arra kérte *Cramont* tábornokot, hogy ami történt, ne fogja föl túlságosan tragikusan és azt csak az uralkodó ifjúságának és tapasztalatlanságának tulajdonítsa.

Németországban a levél közlése után aggódni kezdtek a monarchia esetleges hűtlensége miatt. Hangoztatták, hogy *Károly* császár és király túlságosan befolyásolni engedi magát a franciákkal rokonszenvező *Zita* királyné és egyáltalában a *Parma-Bourbon*-család által. Azonban a kínos ügy a két uralkodó között mégis engesztelékeny szellemen intéződött el. Ebben nemcsak a tapintatos *Cramont* tábornoknak, hanem *József királyi hercegnek* is része volt.

Károly király 1918 május elején az olasz harctérré utazott és ott fölkereste *József királyi herceget* is. Odaérkezése után megkérdezte a királyi hercegtől, mi a véleménye a Sixtus-levélről?

József királyi herceg leplezetlen nyíltsággal előadta, hogy az ügyet rendkívül szomorúnak és elhibázottnak tartja. Mivel a király annyira sötétnek látta a helyzetet, hogy még lemondását is fontolgatta, erről a szándékáról *József királyi herceg* lebeszélte az uralkodót, mivel, véleménye szerint, a lemondás csak kárt okozhatna. Ellenben teljes meggyőződésével azt ajánlotta, utazzék *Károly* király minél előbb

a német császárhoz és tárgyalja le vele barátságosan a kellemetlen ügyet.

Károly király követte egyeneslelkű rokonának tanácsát, fölkereste május 12-én Spa-ban Vilmos császárt. *Cramon* tábornok jelentése szerint a császár barátságosan, azonban nagyon komolyan fejtette ki véleményét a monarchia uralkodója előtt.

Károly király május 13-án elutazott Spa-ból és megkönnyebbült szívvel táviratozott Vilmos császárnak Passauból, a bajor határról.

A Sixtus-ügy — legalább külső vonatkozásokban — elintéződött.

Ausztria-Magyarország ifjú uralkodója a Sixtus-levelekkel is olyan helyzetbe került, amelyek a világháború forgatagában könnyen adódhattak. Az ifjú és tapasztalatlan uralkodó vállal nem bírták el a reá nehezedő terheket...

Baloldali megmozdulások

Érdekes jelenséget tapasztalhattunk a világháború harmadik esztendejében. A béke ügyében az a politikai és gazdasági társadalmi réteg igyekezett kedvező döntést hozni, amely általában az osztályharc híveként volt ismeretes.

A szocialisták voltak azok, akik 1917-ben a béke feltételeinek nemzetközi úton való megvitatását szorgalmazták. A holland-skandináv állandó békebizottság a hadviselő államok szocialistáit Stockholmba tanácskozássra hívta meg, hogy ott a béke feltételeiről tárgyaljanak és előkészítsék a nemzetközi szocialista konferenciának, ugyancsak Stockholmban tervezett megtartását.

Az állandó békebizottság 1917 május utolsó harmadában meg is kezdte tanácskozásait. A magyar szocialisták, nevezetesen *Bokányi, Buchinger, Garami, Kunfi és Weltner*, az annexió- és kártérítésnélküli, haladéktalan békekötés mellett foglaltak állást.

Bár a szocialisták nemzetközi konferenciáját *Henderson* miniszter, Oroszország részéről pedig *Kerenszki* miniszterelnök is helyeselték, a tanácskozások mégsem vezettek eredményre, mert a nyugati államok azokat elleneztek és állampolgáraiknak a konferencián való részvételt az útlevelek megtagadása által lehetetlenné tették.

Henderson angol munkásvezér és tárcanélküli miniszter az angol kormány tiltakozó magatartása miatt 1917 augusztus elején lemondani kényszerült.

A baloldali politikai áramlat a háború hosszú ideig tartó meg-

pióháltatásai miatt Németországot se kímélte meg. A többségi pártok a demokratizmust és a parlamentarizmust követelték.

Az így származott mozgalom kancellárválságot okozott.

Bethmann-Hollweg német birodalmi kancellár 1917 július közepén lemondani kényszerült. Utóda, *dr. Michaelis György*, valamint *Kühlmann Richárd* külügyi államtitkár Németország hadicéljairól szeptember végén feltűnő nyilatkozatot tettek.

Kijelentették, hogy azokat — nem fogják pontosan megszabni. Ellenben megcáfolták azokat a híreket, mintha a német kormány bármiről is lemondott volna, amiket a béketárgyalás idejére zálogként tart kezében. Németországnak — mondották tovább — szabad keze van és úgy dönthet, ahogyan azt az állam érdekében jónak látja, még Belgiumra vonatkozóan is.

A két német államférfiúnak ez a nyilatkozata nem volt alkalmas arra, hogy a békekísérletek számára kedvező légkört teremtsen, azonban nem volt alkalmas *Sonnino báró olasz* külügyminiszternek 1917 júniusban elhangzott az a nyilatkozata sem, hogy „Olaszország szempontjából a maradandó béke feltétele a nemzeti határ”.

A röviden előadottakból láthatjuk, hogy a világháború harmadik évében még óriási úr tátongott a hadakozó felek között. Megértésről, lelki megnyugvásról, a háború céljainak összeegyeztetéséről, vagy legalább is elviselhető kiegyenlítéséről szó sem lehetett.

Azonban az is látható, hogy a népek akkor már ösztönszerűen megmozdultak, hogy a véres hadakozás végre megszűnjék.

A brit kormány 1918 január 5-én kinyilatkoztatta, hogy Ausztria-Magyarország feldarabolása nem foglaltatott Anglia hadicéljai közé. Azonban a békét még ez a nyilatkozat sem hozta közelebb, már azért sem, mert — amint alább is olvashatjuk — ez a fontos nyilatkozat akkor hangzott el, amikor már annak semmi értéke sem volt.

Wilson

A világháború sorsát az Északamerikai Egyesült-Államok kormánya döntötte el. Ha ez a hatalmas birodalom nem lép közbe, akkor — emberi, sőt biztos katonai számítás szerint, a nagy mérkőzésből a központi hatalmak vitték volna magukkal a győzelem pálmáját.

Amerikának azonban közbe kellett lépnie, mégpedig az entente oldalán.

Ezt követelte a — business ... Az üzlet...

Mert az Unió csak azért csatlakozott a szövetséges és társult hatalmakhoz a világháborúban, mivel ezek neki hihetetlen összegekkel tartoztak.

Amerikában szorongó figyelemmel lesték a harctéri híreket. Mi-nél inkább előnyomultak a központi hatalmak, annál jobban megérle-lődött az amerikai közvéleményben az az elhatározás, hogy segíteni kell az entente aggasztó helyzetén, minden körülmények között le kell tiporni Németországot és szövetségeseit, hogy azután az adós nyugati államokat fizetőképessé tegyék...

Amerikát nem az angolszász faj érzelmi közössége s nem a — különben is laza szövetségi szerződések és nem is néhány hajónak a német merülőnászadok által történt megsemmisítése hajtotta az entente karjaiba, hanem csak a — business, az üzlet!...

Az elhatározó szót az Unió elnöke mondta ki...

Ki volt ez?

Wilson Thomas Woodrow.

Született 1856 december 28-án. Meghalt Washingtonban 1924 február 3-án.

A világháború kitörésekor ötvennyolc éves volt. Ebben a korban már hiányzik az az erély és elhatározóképesség], amire különösen nagy megpróbáltatások idején a vezető férfiúnak szüksége van. *Hindenburg* vagy *Mussolini* ritkán teremnek és Mussolini is fiatalon vette át országa vezetésének gyepőit. Wilson nem volt se Hindenburg, se Mus-solini.

Egyszerű kis ügyvédből lett doktriner tanár, majd demokrata el-veivel 1912 november 5-én az Unió elnökévé választották.

A világháború kitörésekor humánus megértéssel nyilatkozta ki, hogy Amerika meg fogja őrizni a semlegességét.

Ez a nyilatkozat nem akadályozta meg az új elnököt abban, hogy Nagy-Britanniával szemben rokonszenvezzék és nem akadályozta meg, hogy az Unió lőszergyárai a lőszernek kimondhatatlan mennyiségét szállítsák a németek ellenségeinek.

Németország figyelmeztette is *Wilson* 1915 elején, hogy a lőszer-és egyéb hadiszerszállítás a semlegességgel nem egyeztethető össze, azonban *Wilson*, ez a habozó és határozatlan, sőt már akkor beteg ember, nem törődött a figyelmeztetéssel, sőt még azt is kijelentette, hogy a német merülőnászadoknak megtorló eljárása — jogtalan.

Németország ekkor belátta, hogy diplomáciai jegyzékeit nem ve-szik figyelembe, ezért a központi hatalmak jól felfogott érdekében

teljes erővel igyekezett az entente számára érkező hadianyagot szállító hajókat elsüllyeszteni.

Így került a tenger hullámaiba a *Lusitania* is 1915 május 7-én. Ettől kezdve már nagyon feszültté vált a viszony az Unió és Németország között.

A habozás, ingadozás, minden külső befolyásra hajlás *Wilson*tól eltávolította *Bryan* külügyi államtitkárt, aki lemondott. Csalódottan fordult el a demokráciát hangoztató, azonban mégis imperialista célokat támogató elnöktől.

Wilson 1916 novemberében ismét az Északamerikai Egyesült-Államok elnökévé választották. Most tehát újult erővel szállhatott volna síkra Amerika semlegessége érdekében, ezt azonban nem tette. Hogy azonban mégis a béke barátjaként tűnjék föl, a központi hatalmak 1916 december 12-iki békeajánlata után, még mielőtt az entente erre válaszolhatott volna, maga *Wilson* is ilyen ajánlással lepte meg a hadviselő feleket 1916 december 22-én.

Azokban ebben az ajánlatban már határozottan az entente nézeteit domborította ki. Nagyon hangsúlyozta a népek önrendelkező jogának érvényesítését, ami Ausztria-Magyarország feldarabolását is okozhatta.

Minthogy az entente mindkét békeajánlatot visszautasította, ellenben Amerikából a hadiszerek tömegei mindig nagyobb mennyiségben érkeztek Anglia és Franciaország kikötőibe, a német legfelsőbb hadvezetőség 1917 februárban kimondta a szigorított merülónaszád-háborút. Erre *Wilson* azonnal megszakította a diplomáciai kapcsolatot Németországgal. Azután az amerikai pénzemberek állandó nyomásának tovább ellentállani nem tudván, 1917 április 6-án Németországnak, december 7-én pedig az Osztrák-Magyar monarchiának megüzente a háborút.

Ennek a döntő horderejű intézkedésnek egyik közvetett oka az is volt, hogy az entente kormányai Oroszország letörése után mindent elkövettek, hogy Amerikát a fegyveres közbelépésre, a szövetséges és társult hatalmak oldalán megnyerjék.

Wilson sem az entente aggódó kéréseinek, sem az amerikai bankok nyomásának nem bírt ellenállani.

Hanem a professzornak békére hajló mentalitása mégis megnyilatkozott az — immár hatvanegy esztendőes államférfiúban. Már 1917 január 22-én szenátusi üzenetet bocsátott ki, amelyben először vetette föl a *Nemzetek Szövetségének* gondolatát.

Ezt követte 1918 január 8-án híressé vált tizennégy pontjának ismertetése, amelyekben — ismét csak elméleti alapon, a tudós elvont szemüvegén át, a tartós béke követelményeit és feltételeit tárta a közvélemény elé.

Itt csak a tizedik pontot hozzuk ismét olvasóink emlékezetébe, amely a magyar nemzetet különösen érdekelheti.

A tizedik pont így hangzott: „Ausztia-Magyarország népeinek, amelyeknek helyét a nemzetek között megoltalmazni és biztosítani kívánjuk, a legelső alkalommal lehetővé kell tenni autonóm fejlődésüket.“

Mit jelentenek ezek a sorok?

Nem mást, mint a monarchia feldarabolását, lüszen — amint később látni fogjuk —, Ausztia-Magyarország akkori politikai helyzete ellen már a világháború előtt is, de különösen a háború idején, ádáz aknamunka folyt, melynek célja a szomszédok kapzsiságának kielégíthetése volt.

Wilson szemforgató elmélettel rettentő szavakat írt a tizedik pontban. Már akkor támogatta a monarchia széttörésének eszméjét.

Már pedig ez az eszme a hazugságok és tudatlanságok szülötte volt...

Woodrow Wilson 1918 február 12-én kiadta harmadik üzenetét is.

Ennek *négy pontja* a következőképpen hangzott:

1. Az igazságosság követelményeinek szemmeltartása.
2. A népek és tartományok nem tolhatók át önkényesen egyik fenhatóság alól a másik alá.
3. A felvetődött területi kérdések mindig az érdekelt lakosság javára intézendők el.
4. A nemzeti igényeket a legmesszebbmenő módon ki kell elégiteni. /

A röviden szövegezéssel ismertetett négy pont méltó volt *Wilson*-hoz, az elméleti emberhez. Szép szavak, szép eszmék, 'azonban — nagyon tág keretek közé foglalhatók különösen akkor, ha a pontok szerzőjének sem gerince, sem tudása nem elég erős arra, hogy a pontokban kifejtett eszméket a gyakorlati életbe át is vigye.

Már pedig *Wilson* gyenge ember volt.

Üzeneteit, pontjait, elveit nyomtalanul megsemmisítették azok, akik nála erősebbek voltak.

Kiderült ez a béketárgyalások megkezdésekor, azonnal...

Azonban — erről később fogunk részletesen szólni...

Wilson üzenetei a hadakozó államokban, de különösen a központi hatalmak kormányaiban és népeiben azt a jogos reményt keltették, hogy az azokban kifejezett eszmék alkalmasak a béketárgyalások alapjául és ha azokat megvalósítják, akkor valóban tartós és igazságos békét lehet kötni minél előbb. Azonban — az üzenetek annál erőtlenebbekké váltak, minél inkább érvényesült éppen — Amerika hadi tevékenysége és így minél inkább kimerültek a központi hatalmak.

A béketárgyalások zöld asztalánál pedig már csak mint a múltnak értéktelen emlékei szerepeltek a tudós professzor üzenetei. Azokból semmit sem valósítottak meg...

Woodrow Wilson 1918 szeptember 27-én az amerikai negyedik hadikölcson kibocsátása előtt, New-Yorkban hosszú beszédet intézett a néphez, amelyben kedves eszméjét, a *Nemzetek Szövetségét* bővebben ismertette.

Érdekes, mennyire elveszett a szóáradatban a tudós tanár és a külső erők hullámaiban majdnem elmerülő köztársasági elnök.

Felszólította az amerikai népet, hogy a háború diadalmas befejezéséhez hozza meg a teljesítőképeség legkülső határáig terjedő áldozatokat.

A háború céljait — mondotta *Wilson* — nem valamely államférfiú, vagy népképviselőt állapította meg. Ezek a célok a háború folyamán lettek egészen ismeretesek és Amerikának küzdeni kell azokért, mert azok az emberiség javát szolgálják.

A háborús célok főkérdései:

Szabad-e valamely államnak, vagy államcsoportnak azoknak a népeknek sorsát fegyveres hatalommal meghatározni, melyeken csak az erőszak jogával uralkodhatik?

Szabad-e az erős államoknak a gyengékkel szemben igazságtalannak lenniük és ez utóbbiakat, mint eszközöket, a maguk céljaira és érdekeire kihasználni?

Szabad-e a népeket a maguk belső ügyeikben önkényes és felelőtlen erőszakkal, sőt a maguk akarata és óhaja ellenére is kormányozni?

Legyen-e minden népnek és államnak egyenlő mértéke a jogok terén? Legyen-e olyan szövetség, amely az általános jogokat állandóan figyeli és azok alkalmazását ki is erőszakolja?

Wilson gondolatmenete valóban szép és üdvös volt ebben a beszédben. Azonban minden idealizmusa mellett sem feledkezett meg

arról az. elnök, hogy Németországot hallgatói előtt a lehető legkedvezőtlenebb színben tüntesse föl. Minduntalan azt hangoztatta ugyan, hogy az erősek és gyengék jogai minden körülmények között egyenlők, azonban ő maga mégis azzal vádolta meg Németországot, hogy ez csak az erőszakot és a maga érdekeit ismeri. Holott *Wilson* akkor még nem is sejtette, hogy Németország szövetségeseivel együtt minő feltételekkel lépnek a béketárgyalások asztalához.

A *Nemzetek Szövetségének* megalakítása annyira a szívéen feküdt *Wilsonnak*, hogy beszéde további folyamán így nyilatkozott:

„Amint én látom, a Szövetség megalkotása és céljainak világos körülírása a békekötésnek részét, sőt bizonyos értelemben legfontosabb részét képezze.“

Csodálatos, hogy a tudós tanár mégis gyorsan kijelenti, hogy a Szövetséget azonnal megalkotni nem lehet, de nagyon valószínű, hogy még a békekötés után sem ...

Valóban megdöbbenő, hogy a világháború sorsának egyik leg-hatalmasabb befolyásolója ennyire el tudott kalandozni a szavak útvesztőiben. Nem csoda! Hiszen a tömegekbe át kellett ültetnie a háború iránti rokonszenvet, mely a józan amerikai népben meglehetősen hiányzott, ezt azonban csak szóvirágokkal, cikornyás, nem világos dogmatikus kijelentésekkel tehette.

Érdekes a hosszú beszédnek az az *öl pontja*, amely méltán sorakozik a már leírt többi pontokhoz. Az öt új pont a *Nemzetek Szövetségének* ama feladatait tárgyalja, amelyek a népek kormányzásának és jólétének állandó ellenőrzésére irányulna.

Az *első pont* a teljesen pártatlan igazságot hangsúlyozza.

A *második pont* a nemzetek, vagy nemzetsoportok nem köhetnek egymással olyan megegyezést, amely a Szövetség közös érdekeivel nem egyezik.

A *harmadik pont* az előzőnek logikus folytatása, mert azt követeli, hogy a *Nemzetek Szövetségének* közös családjában semmiféle különleges kötelék, szövetség, szerződés vagy megegyezés sem lehet.

A *negyedik pontban* a politikai közösséget gazdasági térre is átviszi és kimondja, hogy semmiféle „kombináció“ vagy bojkott sem lehet, legfeljebb csak akkor, ha ezeket a Szövetség mint fegyelmi vagy ellenőrző tényezőt maga alkalmazná.

Az *ötödik pontban Wilson* azt követeli, hogy ezentúl minden nemzetközi megegyezést és szerződést a Szövetség minden tagjával tudatni kell. „A különleges szövetségek és a gazdasági versengések és az ezek-

bői származó gyűlölet azoknak a terveknek bő forrásai, amelyek a háborúkat okozzák a modern világban.“

Wilson, miután újabb öt pontját ismertette, sietett azt is kijelenteni, hogy az Északamerikai Egyesült-Államok a legnagyobb mértékben részesei kívánnak lenni annak a felelősségnek, amely a jövő béke alapjait alkotó közös megegyezések és szerződések szigorú megtartásából származnak.

És íme! Az Unió — még a mai napig nem is lépett be a Nemzetek Szövetségébe! (1933.) Ebből is látható, mennyit érnek a doktrinér kijelentések, bárminő szépen fogalmazzák és mondják is el őket!

Mennyire hamis alapon állott az Egyesült-Államok elnöke, midőn beszéde további folyamán azt igyekezett a hallgatókkal elhitetni, hogy „a nemzeti célok mindig inkább a háttérbe kerülnek és helyükbe a felvilágosodott emberiség közös célja lépett“.

Ha igaza lett volna *Woodrow Wilsonnak*, akkor — Magyarországot nem csonkították volna meg azért, hogy az úgynevezett utódállamok nemzeti ideáljai testet öltsenek!...

Elvégeztük *Woodrow Wilsonnak* és üzeneteinek, pontjainak ismertetését. Szükséges volt vele és terveivel, eszméivel bővebben foglalkoznunk, mert hiszen az Unió közbelépése döntötte el a háborút és mivel a békeszerződések megkötésekor valóban megalakult a Nemzetek Szövetsége.

Burián felhívása a béke előkészítésére

A németek 1918 augusztus 8-án a nyugati harctéren vereséget szenvedtek.

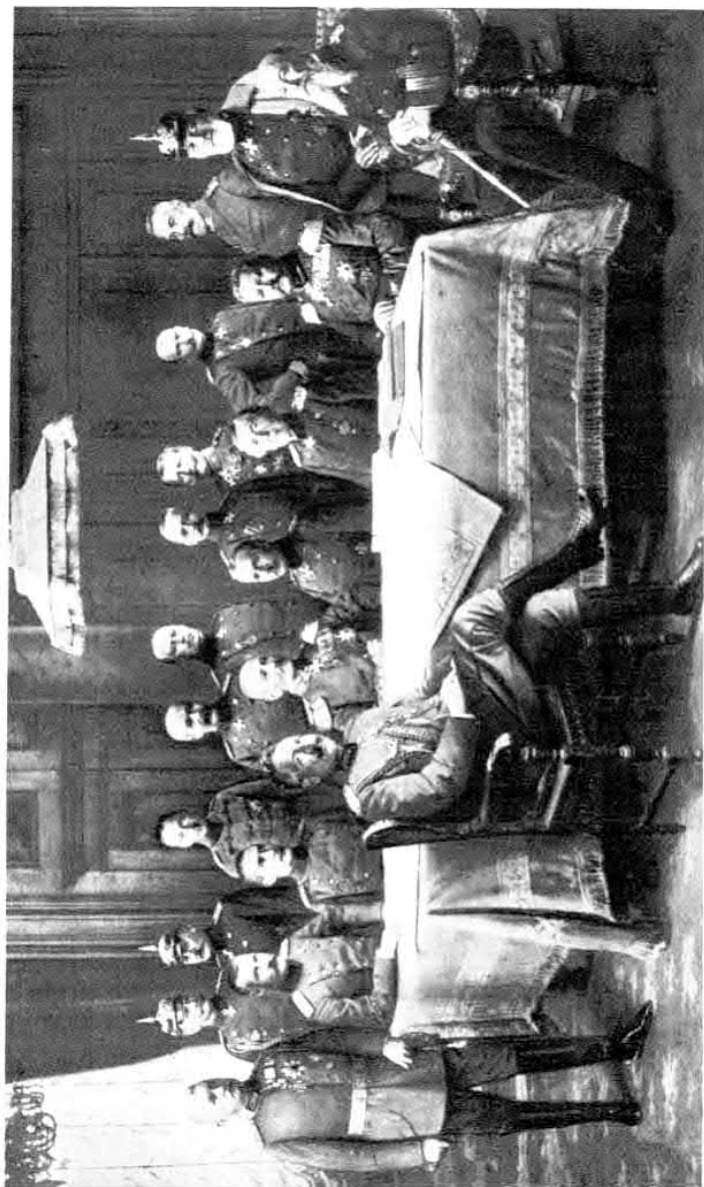
Ezután már kétségtelennek mutatkozott, hogy a központi hatalmak nem nyerhetik meg a háborút, azt tehát haladéktalanul be kell fejezniük.

Amint már leírtuk, augusztus 14-én Spa belga fürdőhelyen, ahol akkor a német legfelsőbb hadvezetőség tartózkodott, *II. Vilmos császár* elnöklete alatt koronatanácsot tartottak. Ezen megállapították, hogy Ausztria-Magyarország a háborút csak decemberig bírja folytatni.

A békekötést nagyon sürgősnek mondták ki.

Német részről a holland királynő közvetítését ajánlták.

A határozatokat a németek részéről nem követték tetek, ellenben az *osztrák-magyar külügyi kormány 1918 szeptember 14-én a háborút viselő valamennyi államot* bizalmas és minden kötelezettség nélküli tárgyaláshoz hívta meg a semleges külföld valamely helységébe,

Vitmos császár és vezérei. Balról jobbra: Jászó sor: Bülow tábornagy, Moltkensen tábornagy, Vitmos német trombitások, Francois tábornok, Luidendorff gy. tbs., Einem tbs., Beseler tbs., Bethmann-Hollweg titoldalmi kancellár, Heeringen tbs., Alsó sor: Rupprecht hajós trombitások, Albrecht württembergi herceg, Kluck tbs., Emmich tbs., Haeseler tábornagy, Hindenburg tábornagy, Tirpitz tengerengeny, Legátal: II. Vitmos német esászár

Frigyes kir. herceg tábornagy

Jenő kir. herceg

Conrad táró és Arz Arthur báró a: osztrák-magyar jegy vet es erő vezérkarának /önöké i. C'ramon tábornok összekötő tiszt a monarchia főparancsnokságánál, a német legfelsőbb had vezetőségtől (Hadi Múzeum)

A Somme folyó területe a nyugati harctéren

(Hadi Múzeum)

St.-Quentin városa a csaták után

(Hadi Múzeum)

Szenegál katonák

*Poincaré, a francia köztársaság elnöke
hadserég*

*Pétain tábornok, a francia
főparancsnoka*

hogy ott a — mindkét fél által elfogadható és nem lealázó béke lehetőségeit megvitassák.

A felhívást tudomására hozták a római pápának és a semleges külföldnek is.

A fontos jegyzék gondolatmenete a következő volt:

Az a békeajánlat, amelyet a központi hatalmak és szövetségeseik 1916 december 12-én küldöttek ellenségeiknek, bár ezek azt visszautasították is, mindazonáltal fontos fejezetét alkotja a világháború történetének.

Ettől kezdve ugyanis a béke gondolata állandóvá lett az egész világon.

Azonban a mindenkori katonai és politikai helyzet annyira hullámzott, hogy az alapvető véleményeket gyakorlati téren értékesíteni még nem lehetett.

A szövetséges és társult hatalmak most már a hadicélok tekintetében is kedvezőbb álláspontra helyezkedtek, mint a háború első két évében.

Wilson, az Északamerikai Egyesült-Államok elnöke üzeneteiben és beszédeiben olyan gondolatokat hangoztatott, amelyek valóban alkalmasak arra, hogy megvalósításuk esetén Európa és az egész világ tartós békéje megteremthető volna. Ezeket a gondolatokat az Unió szövetségesei nem kifogásolták.

Elérkezett az az idő, amikor már eszmecserét lehetne folytatni a béke előkészítéséről.

A harctereken a hadműveletek a tárgyalás idején nem szünetelnének.

A császári és királyi kormány véleménye szerint valamennyi hadviselő állam tartozik azzal az egész emberiségnek, hogy megvizsgálja, nem volna-e lehetséges a már több év óta tartó küzdelmet, amely nincs eldöntve és amelynek egész lefolyása már követeli a megegyezést, végre befejezzük? Ezzel a szörnyű háborúnak is véget lehetne vetni.

A fontos diplomáciai jegyzék egy példányát a császári és királyi kormány kísérő irattal adta át *Valéré di Bongo* bécsi pápai nunciának. Ebben az iratban hálásan emlékszik vissza *XV. Benedek* pápának arra a felhívására, amelyet a kiengesztelődés érdekében 1917 folyamán a hadviselő államokhoz intézett.

A jegyzék hatása a központi hadviselő csoportra

Nagy hatása volt *Burián gróf* felhívásának. A központi hatalmak és szövetségeseik behatóan foglalkoztak azzal és véleményüket az ellenség államai is gyorsan nyilvánították.

A németországi lapok általában bizonyos idegenkedéssel írtak a jegyzékről. Abban a külön utakra tévedés jelét látták. A legtöbb lap nyíltan megmondotta, hogy a felhívás nem lesz alkalmas a béke előmozdítására.

A *Deutsche Zeitung* határozottan kijelentette, hogy a németek azzal a „gyengeségi rohammal” semmiféle közösséget sem vállalnak, mert ők maguk semmi tekintetben nem érzik magukat gyengéknek. Ha lett volna lehetősége a békének, azt az osztrák-magyar jegyzék megsemmisítette.

A *Vossische Zeitung* sajnálattal állapítja meg, hogy a jegyzék külön utakon járó kezdeményezés. Első jelensége annak, hogy a központi hatalmak egyike szövetségeseitől elváltán cselekszik.

Ügyszólván csak a *Kölnische Volkszeitung* volt az egyedüli németországi hírlap, amely a jegyzéket örömmel üdvözli, de ez is mutat bizonyos tartózkodást, amikor ezt írja: „Ha ellenben az ellenség a jegyzékből gyengeségre és kétségbeesésre következtetne, akkor őt, a német seregek és szövetségeseink csapatai, nagy vezéreink génusza alatt a béke útjára kényszerítenék.”

Hindenburg tábornagy a haderőhöz szeptember 17-én intézett parancsában tudatja *Burián gróf* felhívását, azonban erélyesen kijelenti, hogy a seregeknek azért nincs más kötelességük, mint — tovább harcolni.

A német közvéleménynek a hírlapokban történt nyilvánításával ellentétben állott a hivatalos Németország felfogása, ugyanis a német kormány szeptember 20-án meglehangú beleegyező választ küldött *Burián* jegyzékére.

A *bécsi lapok* általában örömmel üdvözölték a jegyzéket és feltűnően hangoztatták, hogy *Burián* lépése semmiesetre sem jelenti azt, hogy a monarchia szövetségeseitől, de különösen Németországtól eltérő utakon kívánna járni.

A *budapesti újságok* is a legnagyobb elismerés hangján írtak a jegyzékről. Egyesek hangoztatták, hogy azt nem a gyengeség tudata készítette a császári és királyi kormánnyal, mert az ellenség négy és fél év óta meggyőződhetett a központi hatalmak és szövetségesek erejéről.

A *bolgár kormány* szeptember 21 -én kelt jegyzékében bosszú és nagyon meglehetősen iratával adta beleegyezését a fontos lépéshez. Az ilyen tartalmú jegyzék a *török kormánytól* szeptember 25-iki keltezésével érkezett a bécsi közös kormányhoz.

Bármily szépen hangzottak is a hivatalos iratok, a közvéleményben, különösen Németországban, mégis az az érzés nyilvánult, hogy⁷ a monarchia immár nem forr annyira össze Németországgal, mint azelőtt és hogy⁷ a jegyzéknek sikere nagyon is kétséges.

A közvéleménynek — igaza volt.

Később látni fogjuk, hogy Ausztria-Magyarország alig néhány héttel *Burián* javaslatának elküldése után egészen elvált német szövetségéstől, azt pedig még előbb olvashatjuk, hogy az ellenség csak gúnynyal és gyűlölettel fogadta az emberi érzéstől áthatott békejavaslatot.

A jegyzék hatása az ellenséges csoportra

Előrelátható volt, hogy *Burián gróf* felhívása az ellenségénél csak visszatetszéssel találkozik.

Nem csoda, hiszen ott a harctéri helyzet napról-napra kedvezőbbé vált és már egyszerű számítás útján is megállapítható volt, hogy a szövetséges és társult hatalmak seregei győzni fognak.

Legyőzik a kifáradt, egyre csökkenő, éhező, gyenge ruházatú és még gyengébb felszerelésű központiakat.

Az erőviszonyok ilyen aránytalansága természetessé tette, hogy a népek közvéleményének igaza lesz.

Anglia, Franciaország, Olaszország, Belgium és Amerika ridegen elutasították *Burián* javaslatát.

Az *olasz* kormány szeptember 18-án az *Agenzia Stefani* útján jegyzéket tett közzé.

Ebben a béketárgyalásokra vonatkozó javaslatot csak ürügynek minősíti. „Az osztrák-magyar és a német államférfiak újbóli nyilatkozatai — írja az olasz kormány —, amelyek minden kárpótlást kizárnak és amelyek a breszt-litovszki és bukaresti békéket véglegesnek szándékoznak tekinteni, a célhoz vezető minden tárgyalás megkezdését lehetetlenné teszik.“ A jegyzék nyíltan kimondja, hogy Olaszország igényt tart az olasz népegységre, ezért tehát azokat az olasz népelemeket felszabadítani akarja, amelyek most Ausztria fenhatósága alatt élnek. Ezenkívül feltűnően hangoztatja azoknak a kikötéseknek megvaló-

sítását is, amelyeket Olaszország biztonsága feltétlenül megkövetelt. Hogy azonban mik ezek, arról a jegyzék nem emlékezik meg.

A *belga* külügyminiszter ugyanezen a napon éles hangon nyilatkozott. Nemcsak elutasította a békejavaslatot, hanem azt a véleményét is kifejezte, hogy ha most békét kötnének, Németország „megmaradna annál a rablásnál, amelyet Belgiummal szemben elkövetett és így ezt az országot teljesen tönkretenné“. A jegyzék a német birodalmat rendkívül gyűlöletes színben tünteti fel.

Az *Északamerikai Egyesült-Államok* válaszaként a bécsi svéd követ *Lansing* által aláírt jegyzéket adott át már szeptember 19-én a bécsi külügyminiszternek. *Lansing* kijelenti, hogy az Unió elnöke, amiut a békefelhívást tudomásul vette, csak a következő választ adhatja:

„Az Egyesült-Államok kormánya ismételten és félre nem érthetően megállapította azokat a feltételeket, amelyek mellett az Egyesült-Államok a békekötést megfontolhatnak. A kormány nem tud és nem is szándékozik olyan ügyben tanácskozni, amellyel szemben már elfoglalt álláspontját és szándékait oly világosan kifejezte.“

Mennyi gőg, mily ellenséges elfogultság van ebíjen a néhány sorban!

Valóban szomorú jelenség, hogy annak a hatalmas államnak elnöke, amelynek kormánya azokban a retentő időkben élet és halál ura lehetett volna, *Burián gróf* rendkívül tapintatos és humánus szellemtől áthatott hosszú felhívását — talán el sem olvasta!

Nem olvashatta el, vagy legalább is nem mélyedt bele annak alapos tanulmányozásába, hiszen a békejavaslat keltezése és az amerikai válasznak Becsben történt átadása közt csak öt napi időköz volt.

Az entente kormányainak elutasító magatartását visszatükrözte az illető államok *sajtója* is.

A sok lap között azonban mégis akadtak egyesek, amelyek a fontos javaslatot figyelemre méltatták. Különösen feltűnő az angol *Manchester Guardian*, amely nyíltan kijelenti, hogy *Burián gróf* javaslata mást érdemel, mint lekicsinylést és gúnyt. Ugyanez a sajtószerv bátran megírja azt is, hogy az Északamerikai Egyesült-Államok választát nagy ostobaságnak tartja.

A *semleges* külföld lapjai részben melegen üdvözölték a békefelhívást, részben azzal szemben kétkedően, sőt szórványosan elítélően is nyilatkoztak.

Rendkívül érdekesen írt arról a finn *Hesing* a *Sanomat* című újságban:

„A javaslat olyan fontos és annyira félre nem érhető, hogy azt még a legügyesebb diplomata sem hagyhatja figyelmen kívül és nem kerülheti meg. Ezenkívül nem szabad elfeledni, hogy Anglia éppen — választások előtt áll, az angol nép tehát nyilváníthatja azt a véleményét, akarja-e továbbfolytatni a háborút, vagy nem? A béke lehetősége sohasem volt olyan nagy, mint most.“

Ilyen fogadtatás után lehetett-e remény arra, hogy a béketárgyalások megértéssel és engesztelékeny szellemben meginduljanak? ...

A francia és az angol válasz

Még a legharciasabb elméket és szíveket is megdöbbsenhetette az a két nyilatkozat, amelyet a francia és az angol kormány *Burián gróf* javaslatára adott.

Különösen feltűnő volt *Clemenceau* francia miniszterelnök válasza. A „tigris“ kitűnő fényképet adott ebben magáról és egész komor mentalitásáról. Válaszában csak a mérhetetlen gúny, lekicsinylés, ki-mondhatatlan gyűlölet és a rombolás pokoli vágya nyilvánult.

Clemenceau szeptember 17-én válaszolt az osztrák-magyar jegyzékre a francia szenátus ülésén.

Hosszú beszédén egymást érik az ilyen kifejezések: brutalitás, liarbárság, zsarnokság, részeg bestia ... Ezek mind Németországra vonatkoznak ...

Clemenceau mámoros lelkesedéssel beszél a „poilu“ becéző névvel dédelgetett francia katonákról. Hosszú szónoklatának IKifejező mondatai így hangzottak:

„Mit akarnak ők? Mit akarnak ők? (T. i. a francia katonák.) Mindig és mindig újra diadallal harcolni addig az óráig, amelyben az ellenség belátja, hogy a gáztett és a jog között nem lehetnek tárgyalások. Azt mondják, hogy a békét nem lehet katonai döntéssel elérni. A német nem így beszélt, amikor a háborút minden szörnyűségével ki-robbantotta és amikor az ő vezérei a népeket, mint a barmokat szét-osztották ...

Németország katonai döntése minket arra ítélte, hogy — mi kövessük azt. Legyen úgy, ahogy Németország akarta, ahogyan Németország tette...

Mi csak a békét keressük.

Mi csak igazságos és tartós békét akarunk, hogy azok, akik utánunk jönnek, a múlt szörnyűségével szemben biztosítva legyenek.

Fel tehát, hazám gyermekei, fel, fejezzétek be a népeknek a tisztátalan erőktől való felszabadítását!

Fel a szeplőtelen győzelemre!

Az egész Franciaország, az egész gondolkodó emberiség veletek van!“

Vájjon beszélt volna-e így *Clemenceau*, ha az Északamerikai Egyesült-Államok katonái nem özöiflöttek volna ezerszámra naponként a francia és az angol front erősítésére? Ha az Unió nem szállította volna már a háború kezdete óta az entente seregeinek a fegyvereket, ágyúkat, puskákat, lőszert, repülőgépet és a számtalan hadiszert óriás tömegét?...

Hiába — a hatalom az igazság előtt!

Soha kirívóbban nem állott a világtörténelemben ennek a megdöbbentő közmondásnak igazsága, mint a nagy háborúban — *Clemenceau* beszéde után, 1918 szeptember 17-én ...

Kevésbé harcias és nyugodtabb hangon beszélt *Balfour Arthúr* *James* angol külügyminiszter a brit sajtó képviselői előtt szeptember 16-án.

Nyilatkozata hosszú volt és úgyszólván felölelte a háborús kérdések egész tömegét.

Balfour kijelentette, hogy amennyire *Burián gróf* javaslatát ismeri, semmi reménye sem lehet arra, hogy a javaslat elérje azt a célt, amelyet szolgál.

Németország visszautasítja Belgium helyreállítását, már pedig az angolok ezt feltétlenül igazságosnak tartják. Ha Németország az orosz bolsevista kormánytól 300 millió font sterlinget kapott az Oroszországtól elszenvedett károkért, akkor miért nem akar Németország Belgiumnak egy shilling kárpótlást se fizetni?

Németország megtartani akarja gyarmatait. De ha ez ismét így lesz, akkor a gyarmatok szerencsétlen lakossága ismét Németország hatalma alá kerül és azok a tengerészeti támaszpontok, amelyek a brit birodalmat a tengerentúli összekötő utakon biztosítják, német birtokba jutnak.

Lehetséges-e megegyezés ilyen helyzetben?

Németország nem akarja visszaadni Elzászt és Lotharingiát Franciaországnak. Lengyelországot pedig rabszolgaságban kívánja tartani.

A békejavaslat csak arra szolgál, hogy szövetségeseink között véleménykülönbséget okozzon, hogy őket egymástól elválasztani igyekezzék és hogy gyengítse a győzelemre való közös törekvést, ami már

mindeu fronton, Franciaországban, Olaszországban, Mezopotámiában és Oroszországban is mutatkozik.

A javaslat nem alkalmas arra, hogy a megértéses béke megkötessék, mert az csak erőink csökkentését szándékozik megvalósítani.

A német vasököl mindig előtérbe lép. Hiába hivatkozik a jegyzék *Wilson* elveire, ez a hivatkozás nem őszinte és csak arra való, hogy a szövetséges országok legegyszerűbb polgárait is félrevezesse...

A leírtak kiegészítéséül megemlíjtük, hogy Londonban 1918 szeptember 17-ikétől kezdve nemzetközi munkáskonferencia ülésezett és ez is foglalkozott *Burián gróf* béke javaslatával.

A konferencia elnöke kijelentette, hogy a jelenlevőknek kötelességük a békéhez vezető minden lehetséges út megvizsgálása.

Hosszú és gyakran viharos vitatkozás után kimondották, hogy a szövetséges és társult hatalmak nagy felelősséget vennének magukra, ha a békejavaslattal szemben csak negatív politikát folytatnának.

Ellenben a konferencia mégis követelte, hogy a háborút mindaddig folytatni kell, amíg a nemzetközi demokrácia törekvései a béke megkötésével elérhetőek lesznek ...

Szóvirágok, bátortalan nyilatkozatok áradata ...

A vér tovább folyt, az ágyúk tovább dörögtek, a géppuskák tovább ropogtak, a fiatal életek ezrei kialudtak — és azok, akik a szörnyű vérontást hatalmuk minden erejével továbbfolytatták, meleg szobákban szónokoltak, távol minden legcsekélyebb veszélytől...

... Valóban igaza volt *Gyónt Gézának*, amikor a Clemenceau-kra is vonatkoztatva megírta gyönyörű költeményét:

Csak egy éjszakára küldjétek el őket:

Hosszú, csábos nyelvvel hazaszeretőket!...

Csak egy éjszakára! -

Közeledik, a katasztrófa

A balkáni harctér helyzete

A magyar, osztrák, német és bolgár csapatok 1915 október elejétől 1916 január végéig diadalmasan harcoltak az egyesült szerbek és montenegróiak, majd utóbb az entente egyéb csapatai ellen is és győzelmes előhaladásukban elérkeztek Albánia nyugati partjaihoz.

A szerb és montenegrói erők már nem harcoltak többé, ellenben a déli részeken, Macedóniában, egyre növekvő entente-sereg alakult, amellyel a központi hatalmak csapatai időnként súlyos küzdelmeket vívtak.

Ez utóbbiak nem nyomultak annyira elő dél felé, hogy az Égei-tenger partjait is elérjék és legalább *Szalonikit* elfoglalják, mely kikötőváros azután igen jó hadműveleti alapja lett az entente csapatainak.

Ez a mulasztás később nagyon megbosszulta magát, mert ez lett legfőbb okozója annak, hogy — amint látni fogjuk — a bolgár front összeomlott és azután az 1915—16. évi diadal eredménye semmivé vált.

Sőt ez lett egyik legnagyobb oka a világháború elvesztésének is.

Amíg a központi hatalmak nyugaton, keleten és délnyugaton a nagyobb ellenségek ellen küzdöttek, addig a Balkán csak mint mellékharctér szerepelt, azonban attól kezdve, hogy Macedóniában, majd Albániában, sőt utóbb Szerbiában és Montenegroban is meg kellett kezdeniük a visszavonulást, a Balkán is éppen olyan fontos főharctérre változott, mint a többi harcterek.

A központi erők meghódították ugyan Szerbiát, Montegrót és a közeli Balkán többi részeit is, ellenben az új te ihletek közigazgatása és a délről fenyegető ellenség ellen megtartása súlyos feladatot rótt a hadvezetőségekre.

A belgrádi katonai főkormányzóság már 1918 július 26-án hosszú jelentést terjesztett elő az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokához.

Ebben részletesen kifejtette, milyen aggasztó a helyzet Szerbiában és milyen kellemetlenségek várhatók a közeli jövőben.

Leírta, hogy az a néhány csendőr- és egyéb alakulat, amely a fő-kormányzóság parancsnoksága alatt áll, még arra is alig elég, hogy az élelmezés biztos szervezését támogassa s a rendet és biztonságot fenntartsa, ellenben az teljes lehetetlenség, hogy ha valami aggasztó harctéri fordulat történik, a frontot csak egyetlen egy katonával is támogassa.

Mindezek részletes és találó leírása után arra kéri a hadsereg-főparancsnokságot, hogy küldjön Szerbiába legalább néhány zászlóalj, annál is inkább, mert Bulgária magatartása napról-napra gyanúsabbnak mutatkozik.

Sőt azt is határozottan jelentette a fő-kormányzóság, hogy Bulgáriának a központi hatalmaktól való elfordulása már szeptember közepén várható.

A fő-kormányzóság- ezekkel a rendkívül komoly szavakkal fejezi be hosszú jelentését:

„A szerbiai katonai fő-kormányzóságnak e jelentése helyzetünk komolyságának jele és föltétlenül szükséges, hogy az előterjesztés figyelembe vételessék.“

A hadsereg-főparancsnokság csak augusztus 25-én, tehát egy hónap múlva válaszolt a kimerítő és a helyzetet valóban aggasztónak jellemző előterjesztésre. A válasz sokkal kedvezőbb színben látta a balkáni állapotokat, mint a fő-kormányzóság és ezért majdnem semmiféle erőszaporításról sem gondoskodott.

Már pedig a helyzet csakugyan aggasztó volt.

Bulgária már 1912—13-ban súlyos küzdelmeket vívott és alighogy azokat befejezte, már ismét közel állott a háború veszélye, sőt 1915 őszétől kezdve valóban ismét háborúba vonult.

A hosszú hadakozás nemcsak az anyagi, hanem az erkölcsi erejét is annyira csökkentette a sokszorosan megpróbált országnak, hogy a nép hangulata már határozottan a háború ellen fordult.

Ennek a lelki átbillenésnek hathatós alátámasztója és előmozdítója volt az, hogy Bulgária még *1918-ban sem volt az Északamerikai Egyesült-Államokkal hadiállapotban*. Az Unió követe — mindenféle segítségével, amelyek különösen a Balkánon nagyon hathatósaknak bizonyultak, ott maradt és az entente érdekében állandóan működött is Bulgária fővárosában, Szófiában.

A világháború talányaihoz számítható, hogyan tűrhették a köz-

ponti hatalmak, hogy egyik szövetségesük a leghatalmasabb ellenségükkel a döntő élethalál-küzdelniek idején is rendes, sőt barátságos kapcsolatban legyen. Hiszen ez a fonákság előbb-utóbb csak rossz eredményekhez vezethetett!

A helyzet a Balkánon napról-napra rosszabbodott.

Ezt a szerbiai főkormányzó és vezérkari főnöke írásban és személyesen később is több ízben jelentették a hadseregfőparancsnokságnak, azonban ez nem volt abban a helyzetben, hogy segítséget adjon.

Már pedig egy erős csapatköteléknek a Balkánra küldésére valószínűség életkérdés lett volna.

A bandaharcok, különösen a főkormányzóság délkeleti részében, állandóan szaporodtak és nagyobbodó méreteket öltöttek. A lakosság az élelmikészletek összegyűjtésénél egyre erősebb ellenállást tanúsított. Bulgáriának a központi hatalmaktól való elválása úgyszólván óráról-órára valószínűbbnek mutatkozott.

Mindezeket tudta a hadseregfőparancsnokság, de nem intézkedett. Igaz, hogy a többi harctér és a hátsó területek rendkívül súlyos helyzete nem is engedte meg, hogy a szerbiai katonai főkormányzóság minden kérését teljesítse.

Bulgária már 1918 elején valóban belefáradt a hosszú háborúskodásba. Március közepétől kezdve a bulgár csapatok szelleme állandóan romlott.

Az élelmezés hiányos volt. A bulgár katonák elszakadozott, vékony ruhákban kényszerültek harcolni. A kemény 1917/18-i télen tűzfát nem kaptak a kopár, sziklás, vad, magas hegységekben.

A fizikai megpróbáltatásokhoz aggasztó lelki jelenségek is járultak.

Nagyon bántotta a bolgár katonákat, hogy a velük harcoló német csapatok öltözete, felszerelése és élelmezése sokkal jobb volt, mint az övék. Lesújtotta őket a németeknek a nyugati fronton szenvedett veresége és a piavei júniusi offenzíva balsikere.

Dobrudsza miatt is leverő hangulat uralkodott nemcsak a bolgár haderőben, hanem az egész bolgár népben.

A románokkal megkötött bukaresti béke ugyanis csak a Dobrudsza egy részét biztosította Bulgáriának, holott a bolgárok biztosan számítottak arra, hogy a hosszú hadakozás jutalmául megkapják az egész Dobrudszát. Igaz ugyan, hogy Ausztria-Magyarország, Németország és Törökország 1918 szeptember 21-én odaigérték Bulgáriának az egész dobrudsai területet, ez azonban már semmit sem változtatott az akkor már

megérett elhatározáson. A bolgárok ekkor már nem voltak a központi hatalmak szövetségeseinek tekinthetők.

Az ellenséges propaganda és az amerikai követség ügyes működése már azért is nagyon termékeny talajra talált a sok megpróbáltatásban küzdő bolgár népben, mert *1918 júniusában a németbarát Radoszslavov-kormányt az entente barátságát kereső Malinov-kormány foglalta el.*

Radoszslavov Vaszil bolgár miniszterelnöknek, akinek fő érdeme, hogy Bulgária a központi hatalmak oldalán lépett a világháborúba, éppen a bukaresti béke miatt kellett állásától megválnia. Utóda, *Málinov Sándor*, határozottan az entente híve volt. Radoszslavovnak lemondása után külföldre kellett menekülnie, sőt az egykori miniszterelnököt és kormánytársait a bolgár nemzetgyűlés 1921-ben vád alá helyezte és Radoszslavovot az államtörvényszék 1923-ban in contumaciam életfogytig tartó fogságra ítélte.

Radoszslavov Vaszil sorsa élénk bizonyossága annak, hogy a vezető államférfiak sikeie vagy bukása e legszorosabb függvénye államuk sorsának.

Közeledett tehát a katasztrófa.

Az entente hatalmas támadása ilyen viszonyok között érte a bolgár haderőt, amelyek nem voltak alkalmasak a legcsekélyebb ellenállás kifejtésére sem.

Harcok Macedóniában

Görögországnak az entente oldalán történt beavatkozása jelentékeny erőszaporodást jelentett az entente „orientális hadserege“ számára. Bár a görög hadsereg mozgósítása nehezen haladt előre, mégis mintegy 200.000 katonával növelte a macedóniai fronton harcoló entente-sereget. Ennek fővezére *Sarrail* francia tábornok utóda, az erélyes és nagyon tevékeny *Franchet d'Espérey Lajos* tábornok lett. Előtte rövid ideig *Guillaumat* tábornok vezette a hadműveleteket.

Az albán-macedón harcvonal helyzete 1918 nyarán a következő volt:

A front vonala Albániában, Szerbiában és Bulgáriában vonult. A központi hatalmak és a bolgár szövetséges jobbszárnya az Adriai-tenger keleti partján az albániai Fjeri község környékétől elég jelentékeny kiugrással az albán-szerb határt az Ohrida-tónál érte el. Innen általá-

ba a görög-szerb határ mentét követte és egy erős kanyarodéval Demirhissar mellett vonulva, a Struma folyó közelében Orfani helységnél érte el az Égei-tengert. A harcvonal hossza mintegy 500 kilométer.

Az erők elosztása 1918 júliustól a következő volt:

A központi hatalmak seregei:

Albániában *Pflanzer-Baltin Károly báró* vezérezredes parancsnoksága alatt magyar, osztrák és albán erők; hozzájuk csatlakozva a német 11. hadsereg, majd az 1. és 2. bolgár hadsereg. Az Égei-tenger partját tovább keletre a 4. bolgár hadsereg védte, mely azonban már kívül esett a nagy döntések harcain.

Egységes parancsnokság nem volt és a németekkel együtt bolgárok is voltak nagyobb kötelékben. A bolgár főparancsnok, *Zsekov Nikolai*, 1918 szeptember elején megbetegedvén, helyette *Todorov* tábornok vette, át a bolgár fővezérséget.

A központi hatalmak és szövetségeseik (bolgárok és albánok) csapatainak létszáma 1918 szeptemberében nem lehetett több 200.000 főnél.

Az entente seregei:

A legszélső balszárnyon az albániai olasz hadtest *Ferrero* tábornok alatt önálló volt. Parancsokat az olasz főparancsnoktól kapott.

A többi erők vezére a már említett *Franchet d'Esperey* tábornok.

Franciák, szerbek, angolok, görögök és olaszok harcoltak a francia főparancsnok alatt. Ezek harcoló, tehát nem élelmezési létszáma mintegy 180.000 puskára és 2000 lövegre tehető.

A balkáni harctéren az olaszok és franciák orient-hadereje 1918 június 10-én Albániában nagy támadást intéztek az ottani csapataink ellen. A támadás célja az volt, hogy a magyar és osztrák csapatokat az olasz és a francia fronttól elvonják.

A támadás sikerült.

Az ellenség elfoglalta Berat helységet és meglehetősen teret nyert az Ohrida-tónál is. Az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokság sietve szaporította az ott küzdő csapatok létszámát, mert ha az ellenség Albániában, az albán-macedón front jobbszárnyán döntő sikert ért volna el, ez végzetes hatású lehetett volna a harcvonal többi részére.

Pflanzer-Baltin vezérezredes, amint a parancsnokságot átvette, azonnal megkezdte az ellentámadást s augusztus 25-én át is törte az ellenség frontját.

A harcok azután — bár csak rövid időre, elcsendesedtek. *Pflanzer-Baltin* folytatni szándékozott ugyan az offenzívát, tervéről azonban

le kellett mondania, mivel a csapatokat rendkívül erős maláriajárvány támadta meg. Különös hevességgel lépett fel a malária tropica, mely sokkal veszélyesebb volt, mint az olasz fronton is föllépő malária tertiana.

Bulgária kiválása

Macedóniában a német 11. és a bolgár 1. hadsereg vezére *Scholz* német tábornok volt 1918 szeptemberében. Haderőcsoportjának császári és királyi összekötőtisztje Üszkübből már szeptember 10-én azt jelentette, hogy a balkáni harctéren az entente általános támadása várható. Ennek kezdete szeptember 15-ike lesz.

Ha visszaidézzük emlékeztünkbe, amit a balkáni általános helyzetről írtunk, akkor feltűnhetik, hogy a szerbiai fő kormányzóság is szeptember közepére tette a válság kipattanhatását.

A német legfelsőbb hadvezetőség és az osztrák-magyar hadsereg-főparancsnokság megkérdezte az összekötőtisztől, mi várható az entente támadásától? A felelet így hangzott: Ha a bolgárok teljesíteni fogják kötelességüket, akkor egyes helyi balsikerektől eltekintve, amelyek az általános helyzetet befolyásolni nem fogják, aggályos fordulat nem történhetik.

Azonban — éppen itt volt a szomorú meglepetés.

A bolgárok — nem teljesítették kötelességüket.

Az entente kormányai és fővezérsége jobban ismerték a bolgár viszonyokat, mint magjuk a központi hatalmak. Ezért ez utóbbiak kínos meglepetésben részesültek akkor, amikor a bolgár haderő összeomlott.

A szövetséges és társult hatalmak 1918 őszen elhatározták, hogy a balkáni harctéren a döntést kierőszakolják.

Ezt a céljukat azzal szándékozták elérni, hogy a központi hatalmak és a bolgárok frontját áttörik.

Tervük szerint az 1. bolgár hadsereg jobbszárnyát és a 11. hadsereg balszárnyát nagy erővel megtámadják és át is törik. Ezt a műveletet *Sándor szerb trónörökös* seregcsoportjának kellett végrehajtania, amelyet még két francia hadosztállyal is megerősítettek.

Így a túlérőt biztosították.

Ha az áttörés sikerül, akkor a további feladat az lett volna, hogy a Monasztir városánál harcoló bolgárokat elvágják a Vardar folyónál és ettől keletre küzdő bolgár csapatoktól.

Ezzel a főtámadással kapcsolatban a front több részén mellék-

támadásokat is terveztek. Az offenzívat szeptember 15-én meg is kezdték.

A szerb és francia csapatok főtámadása a Dobropolje-n főképpen a német 11. hadseregpáncsnokságnak alárendelt bolgár hadosztályok ellen irányult.

Ezeket a hadosztályokat *Malinov* bolgár miniszterelnök néhány héttel azelőtt meglátogatta. Elég, ha ismétljük, hogy — *Malinov* az entente barátja volt...

A megtámadott bolgár hadosztályok, amint az entente támadásának tüzérségi előkészítése érezhetővé vált, azonnal visszavonultak és minden olyan kísérlet hiábavalónak bizonyult, amely megállapításukra törekedett. A front most már hézagot mutatott.

Azok a német, magyar és osztrák hadtápcsapatok, amelyeket a hézag betömésére gyorsan harcbadobtak, gyengék voltak arra, hogy a súlyos feladatnak megfelelhessenek.

A szerbek szeptember 20-ig már negyven kilométer szélességben ötven kilométerre nyomulnak elő a hézagban.

Így a két szomszéd helyzete válságossá fordulhatott.

Steuben tábornok, a német 11. hadsereg parancsnoka, elhatározta, hogy csapatait gyorsan visszavonja és Üszküb környékén fogja megkísérelni az új védővonal kiépítését és az ellenállást.

A visszavonulás szeptember 22-ikétől kezdve meg is történt, azonban ez már nem segítette a helyzetet.

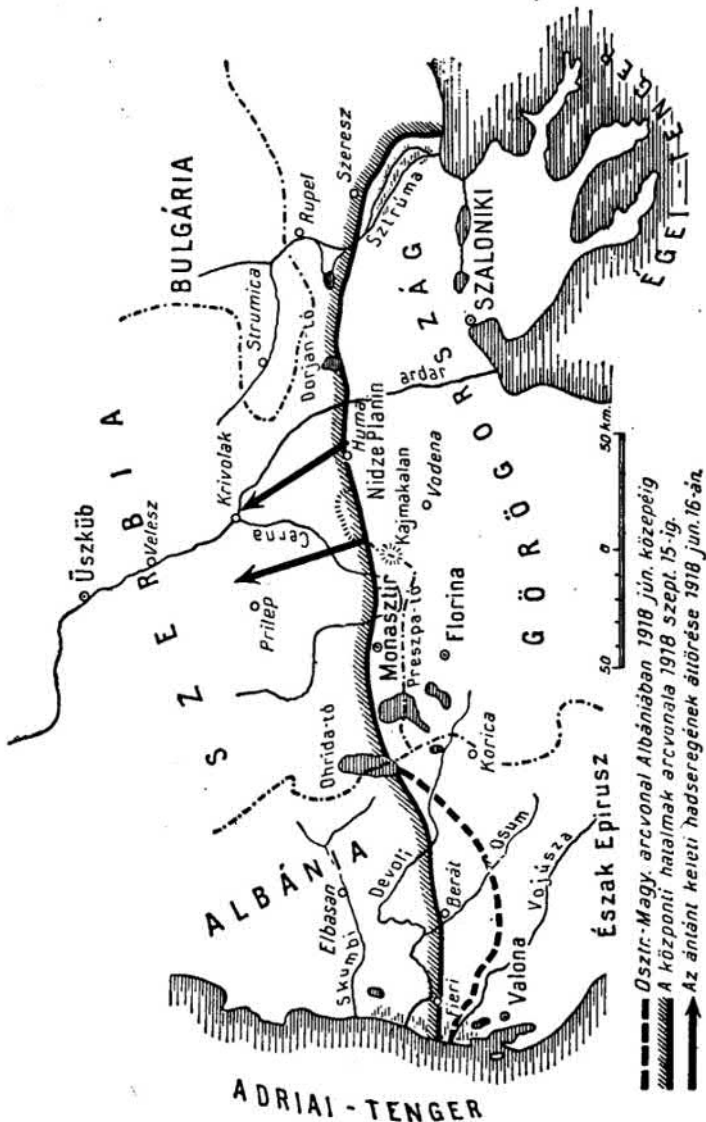
Egyes bolgár csapatok, különösen azok, amelyek a nyugati szálon harcoltak, kitűnően megállották a helyüket, azonban a bolgár front már akkor teljesen megingott.

Ezzel a jelenséggel kapcsolatban Szófiában, Bulgária fővárosában forradalmi mozgalom tört ki, amelyet főképpen a hadiszökevények okoztak. Német, magyar és osztrák csapatok siettek Szófiába, hogy a forradalom továbbterjedését megakadályozzák.

Szeptember 25-én a bolgár kormány, a kormányzó pártokkal együtt, a szobranjében az ellenségnek hivatalosan fegyverszünetet ajánlott.

Bulgária kiválása nagyon kínosan lepte meg a központi hatalmakat. Németország szemrehányásokat tesz *gróf Oberndorff* szófiai követnek és *Hintze* külügyminiszternek, mert nem ismerték fel idejében a helyzet komolyságát és nem bírták Bulgáriát a szövetségi hűségben megtartani.

A bécsi és budapesti lapok, bár megütközéssel, de mégis nyugöd-

tan fogadták a leverő hírt és annak a reményüknek adtak kifejezést, hogy a többi harctéren sikerül majd olyan helyzetet teremteni, amely a tisztességes békének alapját alkotja.

A bolgár nemzeti szövetség szeptember 26-án *Ferdinánd bolgár cárhoz* keservesen lelkeshangú irattal fordult. Ebben a legnagyobb elkeseredéssel ítéli el azokat az örülteket és árulókat, akik a fegyverszüneti és a békeajánlatnak értelmi szerzői voltak és a szilárd frontot az ellenség előtt megnyitották.

A szövetség hangsúlyozta, hogy a gazokkal szemben maga az egész bolgár nép áll, amelynek van még ereje és vannak eszközei, hogy az árulókkal szemben megtorló eljárást alkalmazzon.

Felszólítja a cárt, hogy álljon az élére a nemzeti védelemnek, távolítsa el azokat a politikai és katonai vezetőket, akik az árulásban részesek és vezesse a bolgár katonákat tovább is a küzdelmekben.

Ha ezt teszi, akkor a bolgár nép kötelességszerűen és híven fogja trónját védeni ...

Hiába volt a bolgár nemzeti szövetségnek hazafias tiltakozása.

A bolgár kormány nevében *Liapcsev* pénzügyminiszter és *Lukov* tábornok, a bolgár 2. hadsereg parancsnoka, valamint *Radev* volt miniszter *Franchet d'Espérey* tábornokkal *szeptember 29-én megkötötték a fegyverszünetet, amely a következő napon érvénybe is lépett.*

A fegyverszünet megkötése által tényé vált Bulgáriának a központi hatalmaktól való elválása.

A fegyverszünet rendkívül súlyos feltételeket szabott a magát megadó országnak. Egyetek között kijelentette, hogy az Üszkübtől nyugatra álló bolgár csapatok hadifoglyok. E csapatok között sokan voltak olyanok, különösen tisztek, akik a német csapatokhoz csatlakoztak, hogy azután a szerbiai katonai fő kormányzóság területén térjenek vissza hazájukba.

A csapatokat le kellett fegyverezni, a szállítóeszközöket az entente-nak átadni. Ennek seregei Bulgárián szabadon vonulhatnak át és megszállhatják a hadászati tekintetben fontos pontokat. Bulgáriában angol, francia és olasz csapatok, görög területen görögök, szerb területen szerbek végzik a megszállást.

Másnap, szeptember 30-án, Bulgária és az entente között megszünt a hadakozás.

Ferdinánd bolgár cár szeptember 30-án Malinov miniszterelnök által a szobránjában trónbeszédet olvastatott fel, amelyben tudatja a bolgár néppel, hogy a számos ellenségnek fegyverszüneti és esetleg béke javaslatot is tettek.

Bulgária kiválása, amelyet nemsokára Törökország összeomlása követett, már nem volt ellensúlyozható a többi frontokon.

Az entente seregeinek előnyomulását Macedóniában nem lehetett feltartóztatni és a központi hatalmak csapatai fokozatosan oda vonultak vissza, ahonnan 1915 őszen lelkes hangulatban és reménnyel telten indultak el Szerbia és Montenegró meghódítására.

A Duna és a Száva folyó vonalához ...

A központi négyesszövetség Bulgária kiválása miatt hatalmas csapatot szenvedett. Az így származott rés megrendítette a többi szövetséges állam szilárd összekapcsolódását is.

Ferdinánd bolgár cár október 3-án lemondott és elhagyta országát. A kormányzást fia, Boris vette át.

Megkezdődött a trónok összeomlása ...

A bolgár kiválás következményei

A bolgárok tehát elváltak addigi szövetségeseiktől.

Kiválásuk döntő jelentőségű volt az egész hadihelyzetre.

Nem az ellenség okozta visszavonulásukat, hanem a kimerült haderő lelkének megfertőzése.

Az osztrák-magyar monarchia most már nagyon veszélyes helyzetbe került, mivel az ellenségnek nyitva állott az előnyomulás útja Konstantinápoly és — Budapest felé.

Nagyon közel állott annak a veszélye is, hogy a románok vérszemet kapnak és ismét fegyvert fognak. A velük szemben működő *Mačkensen* tábornagy haderőcsoportja ilyen helyzetben valósággal kétféle közé került volna.

A hadászati nagy helyzet pedig azt mutatta, hogy a délnyugati és a nyugati fronton harcoló német, magyar és osztrák erőket az ellenség most már átkarolta, sőt részben már a hátukat is fenyegette.

Október 1-én a macedóniai frontot az előnyomuló franciák, szerbek és angolok mintegy 200 kilométer szélességben áttörték és előlük a bolgárok s németek majdnem 100 kilométerre vonultak vissza, Üszük felé.

Most már igyekeztek a központi hatalmak hadvezetőségei, hogy a bolgárok visszavonulása miatt támadt hatalmas űrt valahogyan betömjék és azután egy hátrább vonuló állásban az előreözönlő ellenséget feltartóztassák.

Intézkedtek, hogy Szebasztopolból 1 német, Ukrajnából 2 osztrák-magyar, Oroszországból 3 német, a nyugati frontról 1 német, végül

Olaszországból 2 osztrák-magyar, összesen tehát 9 hadosztály sürgősen Szerbiába irányították.

Azonban a távolságok igen nagyok voltak és amíg ez erősítések egy része megérkezett, addig már az ellenség megközelítette Magyarország déli határait és a többi harctereken is szomorúan döntő műveletek történtek.

Scholtz német tábornoknak az volt a szándéka, hogy minden összeszedhető és a harctérre érkező csapattal Nis környékén fogja föltartóztatni az entente orientális hadseregét.

Mivel azonban *Franchet d'Espérey* tábornok az üldözést szünet nélkül folytatta, a tervezett védelmet hátrább kellett megszervezni s — elsősorban arra kellett gondolni, hogy Magyarország déli határai megvédessenek és hogy Bosznia és Hercegovina területét se foglalja el az ellenség.

Külön megemlítést érdemel az osztrák-magyar-albán hadsereg-csoport.

E csoport parancsnoka *Pflanzer-Baltin Károly* vezérezredes volt. Alája tartoztak: a 47. és a 81. közös hadosztályok és a 9. lovashadosztály.

A csapatok nagy része magyar volt.

Az élelmezés nagyon gyenge, a ruházat hiányos volt. Fehérneműt kevés katona viselt.

A csapatnak általában vastag, téli szövetruhát adtak, holott a hőmérő még augusztus utolsó napjaiban is, kivéve az esti és az éjjeli órákat, 65 fokot is mutatott.

A malária is egyremásra szedte áldozatait.

Ilyen viszonyok között a kötelékek létszáma meg sem közelítette az előírt állományokat. Pótlás nagyon ritkán és csekély számban érkezett.

Midőn már az ellenség megindította támadását a macedóniai frontrész ellen, *Pflanzer-Baltin* elhatározta, hogy ő maga fogja Albániát megvédeni s ezért szeptember 23-ára támadást rendelt el.

A támadásból nem lett semmi, sem az elrendelt napon, sem később, ellenben szeptember 28-án felsőbb helyről az a parancs érkezett, hogy Albániát egyelőre a Skumbi folyóig ki kell üríteni.

Még az volt a szerencse, hogy a seregcsoporttal szemben álló olasz XVI. hadtest és a 76. francia hadosztály nem sokat törődtek az albán frontrészen történő dolgokkal, hiszen úgyis tudták, hogy ott nincsenek nagy erők és hogyha a fegyverszünet ideje elérkezik, akkor a velük

szemben álló és fokozatosan visszavonuló osztrák és magyar csapatok sorsát is elintézik a fegyverszüneti feltételek.

Pedig, ha erélyesen üldözik *Pflanzer-Baltin* csapatait, akkor azokat az Adriai-tenger partjára szoríthatják és megadásra kényszeríthetik.

Az albániai seregcsoport tehát szeptember 29-én megkezdte a visszavonulást. Ez rendkívül nehéz volt azon a maláriás, vad vidéken, ahol eleintén csak egyetlen egy út állott rendelkezésre. Elképzelhető, milyen torlódás állott elő ezen az úton. Már pedig távolra kellett visszavonulni, mert a fokozatosan rosszabbodó sztratégiai helyzet miatt sem a Skumbi folyónál, sem később nem lehetett megállani. A montenegrói határ mintegy 130, Cattaro pedig, ahonnan már a seregcsoport hajókon hazaszállítható lehetett, majdnem 200 kilométer távolságban voltak.

Október 7-én a seregcsoport Alessio albán tengerparti városka környékére érkezett. Itt nagyváradi, budapesti, veszprémi és dési magyar népfölkelők csatlakoztak a seregcsoporthoz, azonban nem olyan számban, hogy *Pflanzer-Baltin* csapatait a — lassan üldöző ellenség feltartóztatására alkalmassá tették volna.

Minél inkább közeledtek Montenegrohoz, annál veszélyesebb volt előttük is a helyzet, hiszen Montenegroban a lakosság a legnagyobb ellenséges indulattal fogadta őket. Egyes helyeken valóságos harcokat kellett vívniuk a — jórészt magyar népfölkelőknek és más katonáknak.

November 4-én a seregcsoport utóvédé Montenegro fővárosához, Cetinjéhez közeledett. Ekkor egy királyi szerb tiszt megjelent a trónörökösnél és tudomására hozta a seregcsoportuak, hogy az ellenségeskedésnek vége, Podgoricában megkötötték a fegyverszünetet, a háború megszűnt és az osztrák-magyar csapatoknak ki kell üríteniük a megszállt területeket...

Ez volt tehát a befejezése annak a lelkes reménnyel megkezdett hadműveletnek, amelyet a központi hatalmak derék vitézei, kiváló vezérek alatt 1915 késő őszen megindítottak és amelynek egyik sikere — Albánia meghódítása is lett...

Sic transit glória mundi!...

A megértés akadályai

Az igazságos és méltányos békekötésnek a központi hatalmak kárára még egyéb, nem katonai természetű akadályai is voltak.

Az angol kormány 1918 augusztus 13-án a csehszlovákokat mint

szövetséges nemzetet ismerte el. Az erre vonatkozó kormánynyilatkozat néhány jellemző mondata így hangzott.

„A cseh-szlovák nemzet a háború kezdete óta minden Tendelkezésére álló eszközzel ellenállani törekedett a közös ellenségnek.

A cseh-szlovákok jelentékeny sereget alakítottak, amely három harctéren küzd és amely Oroszországban és Szibériában a német befolyást feltartóztatni igyekszik.

Nagybritannia elismeri a cseh-szlovákokat, mint szövetséges nemzetet és a három cseh-szlovák hadsereget mint szövetséges és hadakozó haderőt szintén elismeri, mely haderő rendes háborúban áll Ausztria-Magyarországgal és Németországgal szemben...”

Valóban megdöbbentő, hogy az az angol kormány, amely már a XIII. század eleje óta, amikor az első angol alkotmánylevelét kiadott, mindig a jog és az igazság elvét tartotta szem előtt, ilyen kormánynyilatkozatot adott ki. Elismerte azt a népet önálló nemzetének, amely csak az érvényesülni szándékozó és ügyes propagandát űző politikusok aknamunkája folytán törekedett az Osztrák-Magyar monarchiát aláaknázni. Már pedig éppen a cseheknek semmi okuk se volt erre, mert ők voltak Ausztria-Magyarország dédelgetett gyermekei...

Az egyedüli erkölcsi alátámasztója az angol kormány hihetetlen tettének a *pittsburgi cseh-tót egyezmény* volt, amelyről alább szintén megemlékezünk.

Az angol kormány nem sokáig maradt egyedül azon az úton, amely a sokévszázados Ausztria-Magyarország összetöréséhez vezetett.

Az Északamerikai Egyesült-Államok kormánya nevében Lansing államtitkár 1918 szeptember 3-án elismerte az önálló cseh-szlovák államot. A kormánynyilatkozat a következő jellemző részleteket is tartalmazta:

„A cseh-szlovák népek Németország és Ausztria-Magyarország ellen fegyvert ragadtak és a maguk nemzetiségéből származó tisztek alatt a civilizált népeknél szokásos hadseregeket is szerveztek.

A cseh-szlovákok ebben a háborúban önálló célokra törekednek. Ezek megvalósítása a cseh-szlovákok nemzeti tanácsára, mint legfelsőbb politikai hatóságra bízott.

Az Egyesült-Államok kormánya mindezekért elismeri, hogy az így szervezett csehek a németekkel és Ausztria-Magyarországgal hadiállapotban vannak. Éppen így elismeri a cseh-szlovák nemzeti tanácsot, mint de facto hadat viselő kormányt, amelynek joga van, hogy a cseh-szlovákok katonai és politikai ügyeit vezesse. Az Egyesült-Álla-

mok kormánya továbbá kijelenti, hogy az elismert cseh-szlovák kormánnyal formai tekintetben kapcsolatba lép, hogy a háborút a közös ellenség ellen vele együtt megvívja.“

Az északi és déli szlávoknak elszakadási törekvései nem voltak ismeretlenek a monarchia vezető hatóságai előtt és jól ismerték azokat a férfiakat is, akik ezeket a törekvéseket hihetetlenül ügyes tevékenységgel megvalósítani törekedtek.

A kétes dicsőségű pálma úgyszólván elsősorban *Masaryk Tamás* prágai tanárt illette, aki elsősorban a cseh-szlovák önállóságra, de közvetett úton a jugoszlávoknak egy államkötelékbe egyesítéséért is dolgozott.

Érdemes vele röviden foglalkoznunk.

Masaryk-Garrigue Tamás dr. a cseh köztársaság mostani (1933) elnöke. 1850 március 7-én született Gödingben, Morvaországban, mint urasági szolga fia. Német gimnáziumot végzett s azután Bécsben folytatta főiskolai tanulmányait és ott is avatták fel a bölcsészet tudorává. Már a világháború előtt nagyon sokat utazott a külföldi államokban, különösen Oroszországban, Szerbiában, Olaszországban, Angliában, Amerikában, Hollandiában, Svájcban és Németországban.

Az 1878. év óta gimnáziumi tanár; 1882 óta a prágai cseh egyetem tanára; 1902 óta a chicagói egyetem díszdoktora. 1907-ben a birodalmi tanács képviselőjévé választották.

Eleintén a realpolitikuskok pártjához tartozott, majd a cseh haladó-párt tagjává lett.

Politikai tevékenysége különösen 1908 óta beható. Ekkor volt az annexióválság.

Vagyona nem volt.

Egy ízben nagyobb összeget örökölt, de azt a szegény tanulók segélyezésére utalta át.

A világháború első évében, 1914-ben, decemberben, Svájcba és onnan tovább utazott s azóta a legadázabb propagandát fejtette ki Genfben, Párizsban, Londonban, Kiebben és más külföldi városokban a monarchia ellen.

Segítőtársai között a többek között szerepeltek: *Denis Ernő* francia történetíró és egyetemi tanár, *Benes Ede* cseh tanár és lapszerkesztő, a cseh köztársaság mostani (1933) kül ügy minisztere is.

Masaryk neje, Garrigue Sarolta, .amerikai nő; ennek vezetéknévét csatolta Masaryk a magáéhoz.

Masaryk 1914 őszén Rotterdamban kezdte meg különösen heves propagandatevékenységét.

Akkor lépett érintkezésbe *Beton Watson (Scotus Viator)* londoni professzorral és *Denis Ernő* francia tanárral, majd *Benes Edével*.

Bámulatos kitartással fáradozott, hogy a nyugati hatalmakat Ausztria-Magyarország feldarabolása eszméjének megnyerje.

Később a délszlávok érdekében *Pasics Nikola* szerb miniszterelnök és *Trumbics Anle*, zárai menekült polgármester kezdeményezésére létrejött a *korfui megegyezés*, mely szerint a monarchia délszláv területei a szláv államokhoz csatoltassanak.

A párizsi békekonferencia 1918 végén elfogadta a korfui megegyezést.

A korfui megegyezést időben megelőzte egy nagyon fontos esemény, amely kiindulópontja lett a cseh-szlovák önálló állam megalkotásának. *Ez a pittsburgi szerződés volt.* Mielőtt azonban ezt megkötötték, egyéb olyan események is történtek, amelyekről szintén meg kell emlékeznünk.

Seton-Watson fáradozására 1918 április 8-án megtartották *Rómában* az „Ausztria-Magyarország elnyomott népeinek konferenciáját“. Ezen a konferencián *Seton-Watson* a „népek önrendelkezési jogára“ vonatkozóan felosztási tervet terjesztett elő és ezt a tervet a felosztandó Ausztria-Magyarország érdekelt delegátusai elfogadták.

Bár a delegátusoknak a lakosság részéről semmiféle megbízásuk vagy felhatalmazásuk sem volt, az illetékes kormányok mégis hozzájárultak a terv megvalósításához.

Midőn a brit kormány — amint már említettük — 1918 január 5-én kinyilatkoztatta, hogy Ausztria-Magyarország felosztása nincs az angol hadicélok között, *Seton-Watson* sietve figyelmeztette kormányát, hogy az ilyen nyilatkozatokat kerülni kell, mert a kettős monarchia népei — maguk akarják a két állam felosztását.

Mivel pedig a felosztás *Wilson* 14 pontjának alapvető elveibe ütközött, *Seton-Watson* arra figyelmeztette a szövetséges kormányokat, hogy a 14 pont nem lehet többé alapja a következő békeszerződéseknek.

Amit a monarchia ellen *Seton-Watson* Európában végzett, azt *Masaryk* Amerikában végezte el.

Könnyű helyzete volt, mivel *rokonságban állott Wilsonnal*, az Északamerikai Egyesült-Államok elnökével.

Masaryk vette rá az Unió kormányát, hogy ismerje el Cseh-

Szlovákiát és az ő érdeme, hogy a rutén területek minden különös el-
lenkezés nélkül szintén ehhez az új utóállamhoz csatoltattak.

Jellemző Masaryk diplomáciai és politikai ügyességére, hogy
megalkotta az úgynevezett *pittsburgi szerződést*.

Midőn ugyanis *Masaryk* 1918 tavaszán az Egyesült-Államokba
érkezett, az ottani tót és cseh egyesületek képviselői Pittsburgban ösz-
szegültek, hogy a Felvidéknek Csehországhoz való jövő viszonyáról
tárgyaljanak és a csatlakozás kérdésében döntsenek.

Még akkor az amerikai tótok körében két áramlat volt.

Valamennyien akarták ugyan az önkormányzatot, de egy részük
Magyarország kötelékében akart volna maradni, a másik részük ellen-
ben Csehországgal kapcsolatosan kívánta megoldani az új berendezke-
dés kérdését.

Masaryk ügyessége kivívta, hogy ez utóbbi elv érvényesült és en-
nek alapján alkották meg a fontos szerződést, amelynek tartalma a kö-
vetkező volt:

„Az Egyesült-Államok tót és cseh szervezetei, nevezetesen a Tót
Liga, a Cseh Nemzeti Szövetség és a Cseh Katholikusok Egyesületeinek
vezetői letárgyalták a Cseh-tót Nemzeti Tanács elnöke, *Masaryk* tanár
jelenlétében a cseh-tót kérdést. Eddig megállapított programjukat a
következőkben foglalták össze:

Helyeseljük azt a politikai programot, amely a cseh tartomá-
nyokból és a Tótföldből álló független államban a csehek és a tótok
egyesülésére irányul. Szlovenszónak saját külön közigazgatása lesz,
saját országgyűlése, saját bírósága. Tót lesz a hivatalos nyelv az isko-
lákban, hivatalokban és általában a közéletben.

A cseh-tót állam köztársaság lesz, alkotmánya demokratikus. Az
Egyesült-Államokban élő csehek és tótok megszervezett közös műkö-
dése a szükséges és a változó viszonyok szerint közös megegyezéssel
fog kimélyíttetni és irányíttatni.

A cseh-tót állam megszervezésére irányuló részletes intézkedé-
sek a felszabadított csehek és tótok jogszerű képviselőinek hatáskörébe
utaltatnak.

Pittsburg, 1918 május 30.“

*A cseh-tót egyezményt tizenheten írták alá, köztük Masaryk ta-
nár is.*

*Egyetlen egy olyan személy se volt közöttük, akinek ad itthoni
lakosságtól bárminő jogérvényes felhatalmazása lett volna.*

Masaryk tanár tehát olyan egyezményt fogadtatott el néhány cseh

és tót amerikai polgárral, amelynek semmi néven nevezendő jogi érvénye itthon nem lehetett.

És mégis!

A pittsburgi szerződés volt egyik leghathatósabb indítórúgója annak, hogy az angol kormány 1918 augusztus 13-án elismerte a csehszlovákokat, mint szövetséges nemzetet, az Unió pedig szeptember 3-án elismerte a cseh-szlovák új államot!

A pittsburgi szerződés okozta, hogy Felvidékünknek el kellett szakadnia az ezeréves Hungáriától!

Midőn a Felvidék lakossága később sürgette a megegyezésben világosan követelt önkormányzatot, *Masaryk* kitért a jogos követelés teljesítése elől.

Midőn tehát a fegyverszüneti tárgyalások végre mégis megkezdődtek, a helyzet már az volt, hogy *Wilson* 1-4 pontját Csehszlovákia elismerésével és a korfui megegyezés elfogadásával félre kellett tenni.

Így Ausztria-Magyarország feldarabolását titkos aknamunkával már jóval a békekötések előtt előkészítették!

Hol volt akkor az igazság? Az erkölcs? A józan megítélés?

Hiszen azt senki sem hiheti, hogy csalással és félrevezetéssel tartós életű államot alkotni lehet!

Justitia regnorum fundamentum... Csehszlovákia már megalkotásának alapjában is nélkülözi az igazságosságot...

Masaryk tanár sikeres propagandája 1918 szeptember 22-én ismét megnyilvánult. Ezen a napon ugyanis a hatalmában állandóan növekvő professzorral együtt *Wilson* elnök fogadta *Paderevszkit*, a lengyel nemzeti tanács, továbbá *Minkoviczot*, a jugoszláv tanács képviselőit és másokat is, akik a cseh-szlovákok, lengyelek és jugoszlávok tizen-négy napig tartó tanácskozása után járultak az elnök elé.

A szláv nemzetiségek képviselői az elnöknek tervezetet nyújtottak át, amelyben biztosították *Wilson*-t, hogy az elnyomott nemzetiségek erélyesen és egyesülten állanak Amerika hadicéljai mögött.

A tervezet követeli a szabad Csehországot, a jugoszláv nemzet szabadságát és a szabad Lengyelország megalapítását.

A legutóbbi követelmény különösen hangzott, hiszen Lengyelországot a központi hatalmak már akkor fölszabadították az orosz uralom bilincsei alól.

De a *Wilson* elé járuló küldöttség éppen ezt nem tartotta helyesnek. Lengyelországot az — entente hatalmainak és Amerikának kellett ismét életrehívniok!

Harcok Kis-Ázsiában

Az Oroszországgal megkötött fegyverszünet tehermentesítette a törököket az örményországi fronton.

Az oroszok kivonultak Örményországból, ahol csak rablóbandák maradtak vissza. Ezek a mohamedán lakosságot veszélyeztették.

A törökök bevonultak Örményországba és onnan kikergették a rablókat. Egyúttal azonban az örmény keresztényeken véres bosszút vettek, mert ők még 1915-től kezdve az oroszokhoz pártoltak.

Miután 1918 március 8-án Breszt-Litovszkban megkötötték az orosz békét, amely Batum, Ardahan és Karsz területeit Törökországnak ítélte, *Enver pasa*, a török fővezér csapatait Perzsia északnyugati részeibe és a Kaukázusba irányította. Ez utóbbi helyen oroszellenes mozgalmat szándékozott előidézni és azután Georgia és Aszerbeidsan új szabad államokat török fenhatóság alá vonni.

A tevékeny Enver pasa a Kaukázustól délre elterülő vidéket egészen a Kaspi-tengerig szintén meghódítani óhajtotta Törökország számára.

Azonban — a fák nem nőnek az égig!

A szövetséges Törökország egyik legnagyobb vezére ebben a törekvéseiben Németországgal került szembe.

A német legfelsőbb hadvezetőség ugyanis súlyt helyezett arra, hogy Dél-Kaukázianak érc- és földolajkincseit s egyéb nyersanyagát a német hadviselés számára kiaknázza.

Ezért 1918 nyarán egy megerősített hadosztályt küldött tengeri úton Georgiában, ahol már megalakult az önálló új állam Tiflisz fővárossal.

A hadosztály csapatai nemcsak a bolsevistákkal kényszerültek harcolni, hanem az antibolsevista elemekkel is, amelyek Észak-Kaukáziból betörvén, Georgiát a reakciós Oroszország számára igyekeztek meghódítani.

Mivel azonban a többi harctér eseményei fontosabbak voltak, mint a Kaukázus, az itt működő csapatokat 1918 szeptember végén más harcterekre hívták vissza.

Ettől kezdve a törökök egyedül maradtak a még mindig felbukkanó ellenséggel szemben.

A török Kaukázus-hadsereg *Nouri* pasa parancsnoksága alatt Tebriszbe és Erivan városán át az Arasz folyó alsó folyása ellen nyomult előre.

Most az angolok kezdték meg imperialista működésüket.

Kihasználván azt a kedvező alkalmat, hogy az oroszok Perzsiából is kivonultak, elhatározták, hogy, Aszerbeidsan kivételével, az egész Perzsiát megszállják.

Egy angol hajóraj brit és indiai csapatokat hozott Bakuba, amelyet augusztus 12-én el is ért.

Mivel azonban a törökök a fontos olajbányákat nem akarták az ellenségnek átengedni, *Nouri pasa* augusztus 15-én Bakut megtámadta és arra kényszerítette az angolokat, hogy ismét hajóra szánjanak.

Időközben, 1918 július 3-án meghalt *V. Mohammed* szultán, aki a központi hatalmaknak hűséges és meggyőződéses szövetségese volt és aki birodalmának lankadó erőit utolsó percig a szövetségeseinek táborában való megmaradásra és kitartó küzdelmekre tudta ösztönözni.

Utóda, *Valiid Eddin*, egyelőre elődének politikáját folytatta, azonban minél kedvezőtlenebbé vált a központi hatalmak harctéri helyzete, az entente befolyása Konstantinápolyban annál szilárdabbá vált, annál is inkább, mert a guruló dollárok a vezető török személyeket egyre nagyobb számban nyerték meg az entente számára.

Ez a jelenség augusztus végétől kezdve a török hadvezetésben nagyon érezhetővé vált.

A Tigris mellett az angolok májusban Erbil helységig nyomultak előre, az Eufrat folyó mentén pedig áprilisban Anakig.

Ekkor a nagy hőség véget vetett a hadműveleteknek.

Palesztina

A háború eldöntése a török harctéren a palesztinai fronton történt.

Ebben az egész világ előtt ismeretes és a kereszténység előtt szentnek tartott kis országban sokáig lobogott a háború lángja.

Az angolok már 1917 december 16-án elfoglalták Jaffa városát, majd december 9-én Jeruzsálembé is bevonultak.

Amint az esős téli időszak elmúlt, az angolok folytatták előnyomulásukat.

Már 1918 február végén elfoglalták Jericliót és a török csapatok egy részét a Jordán folyó keleti partjára vetették vissza.

A propagandában rendkívül ügyes angolok a Jordán keleti partján elterülő vidéken fellázították az arabokat a törökök ellen. Ez nagyon veszedelmesnek mutatkozott, mert a lázadók ettől kezdve állan-

dóan veszélyeztették a török front keleti szárnyát, sőt a hadtápösszekötetéseket is.

Limán von Sanders Ottó német tábornok 1918 március elején átvette *Falkenhayn Erik* tábornoktól a török 4. 7. és 8. hadseregekből alakított haderőcsoport parancsnokságát, amelynek kötelékébe a német „Alpesi hadtest” és osztrák-magyar alakulások is tartoztak.

Az ezután következő harcokban már nagyon észrevehető volt, hogy a nélkülvő török csapatok harcos szelleme napról-napra alábbhagy. Viszont a bandák mindig növekvő számban és eréllyel léptek föl a török balszárnyon és a front mögött.

Limán von Sanders hiába kért újabb csapatokat, ezeket nem kapta meg.

A védelem gerincét 1918 első negyedétől kezdve már legnagyobb-részt a német, magyar és osztrák erők alkották.

Csakhogy ezek száma csekély volt, viszont a törökök sorait a szökevények is állandóan ritkították.

A központi hatalmak csapatai 1918 februárban egy, futólagosán megerősített vonalat védtek, amely a Földközi-tenger partján fekvő Arzuf helységtől a Teli Azur-hegyen (Jeruzsálemtől északra 25 km.) át egyenesen keleti irányban vonult a Jordán folyóig és innen egy dél-keleti irányú nagy kanyarodóval északkeleti irányt követett.

Allenby angol tábornok márciusban elérkezettnek tartja az időt, hogy az ellenség frontját áttörje. Csapatait főképpen lovasság, páncélozott gépkocsik és repülők alkották.

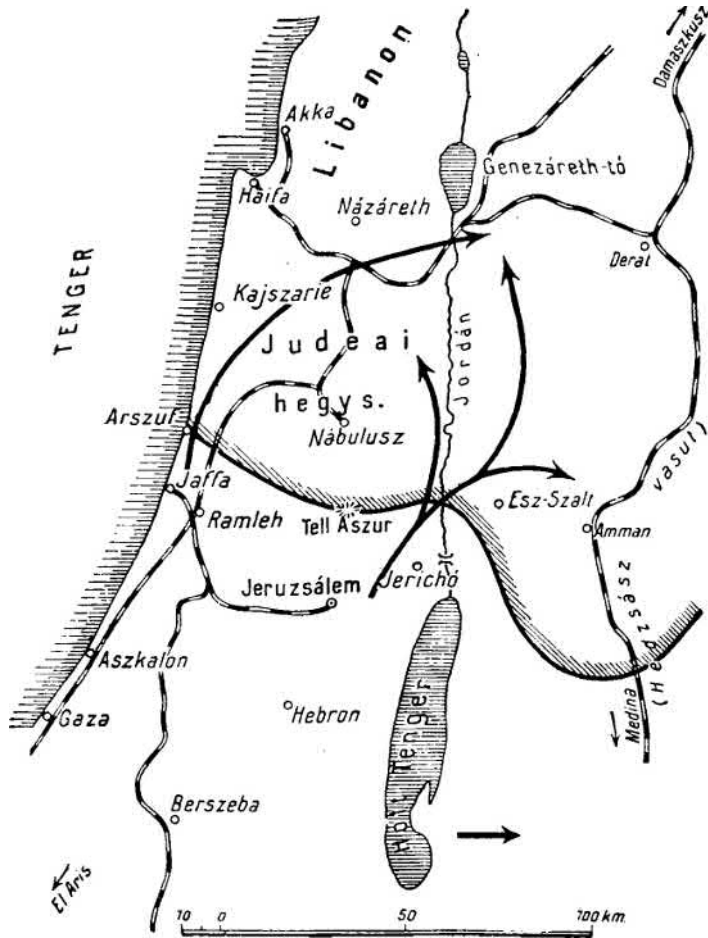
A Jordántól nyugatra elterülő vidéket nem tartotta alkalmasnak arra, hogy az áttörést sikerrel végezhesse, ezért általában a Medina—Áramán—Derat—Damaszkusz-i vasút mentén szándékozott előtörni, hogy a fontos vasúti vonalat elfoglalván, az ellenség főütőerét elvágja.

Azonban az 1. és a 2. Jordán-csata nem hozott sikert az angol fegyvereknek. A török, német és magyar csapatok nemcsak feltartóztatták az előtörő angolokat, hanem még ellentámadásokkal is nyugtalanították őket.

A hőség miatt a műveletek egyelőre megszűntek.

Júniustól kezdve a német csapatok nagy részét a nyugati harctérre szállították. Ez nemcsak létszámcsökkentést jelentett a palesztinai fronton, hanem a törökök erkölcsi erejét még inkább megrázta, mert a németek balsikerei az amúgy is lanyha harci kedvet a legcsekélyebbre szorította le.

Pedig a döntő küzdelmek ideje nemsokára elérkezett.

*Torok állás
1918 szépe, közepéig
Az angolok támadásának
irányai 1918 szept. 77-től.*

A hűvösebb idő elérkezésekor Allenby tábornok ismét megindította támadását.

Szeptember 10-én kezdődött az offenzíva a szárazföldön, majd a tenger felől is.

A Földközi-tenger partjain az entente hajórajja Haifa és Akka

gyengén védett kikötőket támadta meg. A hajólövegek is résztvettek a bombázásban.

Az angol balszárny a tengerparti Arzuf-tól egyenesen keleti irányba, Nabusz helység felé tartott, a jobbszárny pedig a Jordán mentén, észak felé.

A Jordántól keletre lázadó arab törzsek törtek a Hedsasz-vasút mellett fekvő Amman ellen és ezt a támadást az angolok nvugiat felől iiányuló előretöréssel igyekeztek sikeressé tenni.

Az El Salt-állás így két tűz közé került.

A döntő rohamok szeptember 18-án kezdődtek.

A török 8. hadsereg állásait az angolok Haifánál áttörték. A 7. és 4. hadsereg egyelőre még vitézül védekezett.

A Haifa felől előnyomuló angol csapat szeptember 20-án Názáretre tör és meglepi a német haderőcsoportparancsnokságot, amely a veszélyes helyzetből és az elfogatástól csak nehezen szabadul.

Az ellenség a déli frontot is áttörte és a török csapatokat menekülésre kényszerítette.

Azután a menekülők soraiban a teljes felbomlás következett.

Az angolok október első napjaiban elfoglalták Damaszkuszi és Beirut városát is.

A győztes ellenség 80.000 hadifoglyot ejtett és igen sok hadiszert zsákmányolt.

Allenby tábornok október 26-án megszállotta Aleppo-t, a török hajóraj pedig Alexandrette-t.

Konstantinápolyi már veszélyeztette az entente orient-hadserege, amely Bulgária kiválása után a török főváros felé előnyomult.

Enver és Talaat pasák visszaléptek és az új kormány vád alá helyezte a két vezért.

Mindketten elmenekültek. A következő évben, 1919-ben őket és *Dzsemal* pasát is in contumaciam halálra ítélték. *Talaat Mehmed* pasát 1921 március 15-én egy perzsiai örmény tanuló Charlottenburgban orgyilkolta. Katonasors! Változó szerencse!

Enver pasa török császári generalisszimus és egykori hadügy-miniszter a németek segítségével Oroszországba menekült, ahol azzal a merész tervvel foglalkozott, hogy a Kaukázusban és az ezt határoló országokban felláztatja a mohammedánokat és őket India ellen vezeti.

Nagyon valószínű, hogy ebben az igyekezetében orgyilkos kéz oltotta ki életét 1922 augusztus 22-én, amikor Bokhara tartományban váratlanul elhunyt.

A török fegyverszünet

Bulgária összeomlását a török összeomlás követte.

A palesztinai események és az entente orientális hadseregének Konstantinápoly felé előnyomulása megérlelte a török kormánynak azt a szándékát, hogy véget vet a céltalan küzdelemnek.

A berni török követség 1918 szeptember 28-án az illetékes képviselők útján jegyzéket nyújtott át a török kormány nevében a francia és az angol kormányoknak, amelyben fegyverszünetet és békét kért és amelyhez Talaat pasa nagyvezírnek Wilson elnökhöz intézett irata is mellékelve volt.

A kérelemnek az entente helyt adott.

A fegyverszünetet Törökország és az ellenséges államok 1918 október 30-án Mudrosz-ban megkötötték.

Ennek feltételei nagyon súlyosak voltak.

Főbb pontjai:

1. A Dardanelláknak és a Boszporusznak az entente-hatalmak előtti azonnali megnyitása.

2. A hadifoglyok és az internáltak átadása az entente-nak. Ellenben a török, német, magyar, osztrák stb. ellenséges, hadifoglyok az entente hatalma alatt maradnak.

3. Törökország minden kikötője, Konstantinápoly is, valamint minden vasútja, az entente rendelkezésére boesáttatik.

4. A török hadsereget vissza kell vonni a Taurusz mögé. Az egész hadsereget azonnal le kell szerelni. Minden hadihajót ki kell szolgáltatni.

5. A törökök Perzsiából és Kaukázusból haladék nélkül kivonulnak. Batum és Baku kikötők átadatnak az entente-nak.

6. Az Arábiában, Szíriában, Mezopotámiában és a Moszul környékén tartózkodó török csapatok azonnal leteszik a fegyvert.

7. A Tripoliszban levő török tiszteket át kell adni Olaszországnak, úgyszintén az ottani kikötőket is.

8. Törökországnak azonnal szakítania kell a központi hatalmakkal. A német oktatótiszteket és hivatalnokokat el kell bocsátania.

9. A német, magyar és osztrák tengerészeti, katonai és polgári személyeknek egy hónap alatt el kell hagynia Törökország területét.

10. A szövetségesek és Törökország közötti ellenségeskedés október 31-én déli 12 órakor megszűnik.

A fegyverszünetből kiragadott szemelvények között minket leg-

inkább érdekelhet a 9. pont. Ez ugyanis azt jelentette, hogy a központi hatalmak tisztjeit és katonáit nem tekintette az entente hadifoglyoknak.

Wilson elnök csak október 3-án válaszolt a washingtoni spanyol követ útján *Talaat pasa* jegyzékére. Ebben *Lansing Róbert* államtitkár, az elnök megbízásából, tudatja a követtel, hogy a kérést tudomásul vette és tudomására fogja hozni azon államok kormányainak is, amelyekkel Törökország hadiállapotban — van.

Holott a fegyverszünet már egy nappal előbb megkötetett!

Törökország összeomlása a központi hatalmak hadi helyzetére csak annyiban volt kellemetlen, hogy az angolok a kisázsiai frontról csapatokat vihettek a nyugati, vagy az olasz harctérre.

A hatás azonban politikai és morális tekintetben igen nagy volt. Elvesztettük egyik szövetségesünket és Törökország kiválása az entente győzelmi akarását a legmagasabb fokra emelte, viszont a lelki nyomottságot a központi hatalmak csapataiban és népeiben nagymértékben fokozta.

A katasztrófa a küszöbön állott...

Azaz hogy — október végén már itt is volt...

A nyugati front válsága

A németek visszavonulása

Már tudjuk, hogy a nyugati harctéren a német seregek 1918 szeptember első felében a Siegfried-állásba mentek vissza.

Foch marsall csapatai folytatták előnyomulásukat és a Cambrai—St.- Quentin közötti frontrészen véres harcok keletkeztek.

Kisebb és jelentéktelen helyi sikerektől eltekintve, az entente nem tudta még akkor áttörni a német acélfalat, azonban szeptember 12-én *St.-Mihielnél* már súlyos csapás érte a védőket. Innen vissza kellett vonulniuk.

Az entente szeptember közepétől kezdve a bolgár, majd a török arcvonalat törte át.

Szeptember közepén *Foch* marsall a francia-belga hadszínhelyen a következő erőkkel rendelkezett:

Franciák $2\frac{1}{2}$ millió.

Angolok $1\frac{1}{2}$ millió.

Amerikaiak $1\frac{3}{4}$ millió.

Belgák, olaszok stb. $\frac{1}{2}$ millió.

Összesen hatmilliókétszázötvenezer ember!

Amerika legalább egy félesztendeig havonként mintegy háromszázezer katonával táplálhatta a harcteret és Anglia s Franciaország gyarmatainak embertartaléka sem merült még ki.

Ezzel az óriás tömeggel szemben a németek, magyarok és osztrákok legfeljebb hárommillió fővel védekeztek. Tartalékaik már nem voltak.

A harctéren általában még derék, vitéz csapatok küzdöttek, ellenben a hátsó területen és a hadtápkörletekben már sok olyan kétes elem volt, amelyekre az aggasztóan közeledő forradalom már rávetette sötét árnyékát.

A központi hatalmak helyzete nagyon reménytelennek mutatkozott.

Caillaux. volt francia miniszter

Vilmos német trónörökös

Waldstätten Alfréd báró tábornok, az osztrák magyar hadseregfőparancsnokság hadműveleti irodájának jónoké

Czernin gróf, az osztrák-magyar monarchia külügyminisztere

Ferdinánd bolgár királg és Frigyes főherceg

V. György angol király

(Hadi Múzeum)

Asquith, angol miniszterelnök

Lloyd-George, angol miniszterelnök.

*Bethmann-Hollweg,
német birodalmi kancellár*

*Henderson,
angol miniszter és politikus*

Sixtus Hourbon, párizsi hírtudós

Puézer_Hoditz gróf, az osztrák császári kabinetiroda főnöke

Kühlmann Richard, német külügyi államtitkár

Hintze, német tengernagy és külügyi államtitkár

Hiába igyekezett a két hadvezetőség a lehető legjobbat elérni és hiába harcoltak és nélkülöztek, szenvedtek emberfeletti módon a forradalom mételeyétől meg nem fertőzött csapatkötelékek; a közeledő katasztrófát kikerülni már nem lehetett...

Foch tábornagy elhatározta, hogy a német állásokat szeptember végétől kezdve hatalmas tömegtámadásokkal és a technikai harceszközök rendkívül erős alkalmazásával meglazítja, áttöri, az így származott hézagokba behatol és egyúttal a többi frontrészeket is megrendíti.

Elhatározása szerint a főtámadásnak általában a Sambre folyó mentén és attól északra Maubeuge, Charleroi és Namur ellen kellett irányulnia, hogy a németek ottani frontja áttöressék.

Ezt a műveletet északról és délről is kettős átkarolással kellett a támadó seregeknek támogatniok.

A nagy terv végső célja az volt, hogy *Foch* marsall a németeket a Rajnától elvágja és azután őket Brüsszel, Namur, Lüttich (Liège) területén bekerítvén, megsemmisíti.

A nagyszabású hadműveleti terv a közepén *Haig* angol tábornok, északon a *belga király*, délen *Pétain* francia tábornok valósította volna meg. A déli csoportban *Liggett* és *Pershing* vezetése alatt sok amerikai csapat is volt.

Ezzel az eltipró offenzívával szemben a németek nem tehettek egyebet, csak annyit, hogy a frontot állásról-állásra akként vonják vissza, hogy az zárt maradjon, hogy azt az ellenség se át ne törje, sem pedig az esetleg megingott frontrészt meg ne kerülhesse.

A németeknek tehát nem volt szabad magukat megveretni. Minden talpalatnyi helyet csak a legvégső esetben volt szabad átengedniük a támadóknak, hogy egyrészt a német csapatok harcos szelleme ne landjon, másrészt az ellenségé csökkenjen.

Belgiumot és Franciaország északi területét a Rajna felé vonulás számára szabadon kellett tartani.

Szeptember 26-án, amikor az entente offenzívája valóban megindult, a német erők a következőképpen voltak állásban:

Rupprecht herceg csoportja északon, a tengerparttól a Scarpe folyóig.

Boehn csoportja a Scarpe-tól az Oise folyóig.

Vilmos porosz trónörökös az Oise-től az Argonne-erdőségig.

Gallwitz tábornok az Argonne erdőségtől a Mosel folyóig és *Albrecht herceg* a Mosel-től a svájci határig.

Boehn csoportját később felosztották a szomszéd csoportokra, mivel a terület nagyon szűk volt

A támadást az angolok és a belgák kezdték meg szeptember 28-án. A német 4. hadsereg lépésről-lépésre visszament és október 21-ikéig a Hermann-állást foglalta el.

Az ellenségnek nem sikerült a német vonal jobbszárnyának be nyomása, ellenben Ostende és Zeebrügge a támadók birtokába jutottak. Innen a németek idejében áttelepítették a merülőnászádokat a hazai vizekre.

A német 6. hadsereg is fokozatosan visszavonult a Hermann-állásba. Október 18-án már az új vonalban várta a további támadást. Lilié város a támadóké lett.

A 17. és a 2. hadsereg heves harcokat vívott, de ezek is visszavonulni kényszerültek. Ezek is a Hermann-állásban állottak meg.

A front törési pontjánál a német 18. hadsereg vitézül kitartott és csak október 16-án vonult ki Laon és La Fère városokból.

Tovább kelet felé a 7., 1. és 3. német hadsereg rendkívül szívósan védekezett a Sedan felé irányuló átkarolással szemben. Az ellenség súlyos veszteségeket szenvedett, azonban a frontot sem áttörni, sem megkerülni nem tudta. A németek csak október 17-ig vonultak a Hunding—Brunhild-állásokba.

Gallwitz haderőcsoportjában a német 5. hadsereg ellen a Maas folyó két oldalán az amerikaiak és franciák rendkívüli túlerővel törtek, azonban a németek vonalait nem bírták áttörni.

A St.-Mihiel-állástól kezdve kelet felé, a Mosel folyó és a svájci határ között csak kisebb jelentőségű küzdelmek voltak.

Habár a németek a tengertől a Maas keleti partjáig kényszerültek is visszamenni, ez a műveletük teljes rendben történt. Sőt — csekély kivételektől eltekintve — még vereséget sem szenvedtek.

Foch tábornagy hatalmas terve nem valósult meg.

A német vonalakat sem áttörni, sem megkerülni vagy átkarolni nem tudta.

A német legfelsőbb hadvezetőség kiépítette az Antwerpen—Maas-állást és már azt is elhatározta, hogy Aachen—Trier—Metz vonalában új állást készít.

Erre azonban már nem lett szükség, mert elérkezett a fegyverszünet megkötésének ideje.

A német katonák még a leírt utolsó küzdelmekben is hőiesen

végezték kötelességüket. Rendületlenül kitarítottak és csak parancsra, fegyelmezetten, zárt kötelékekben vonultak vissza.

Kötelességérzet, hazaszeretet, az előljárókba helyezett bizalom és hűség voltak erkölcsi irányítók ...

A németek fegyverszünetet ajánlanak

Az utolsó háborús év őszén olyan súlyos balsikerek érték a központi hatalmakat, hogy a válság immár nem volt kikerülhető.

Bár a német katonák és magyar s osztrák szövetségeseik a nyugati fronton a legnagyobb vitézséggel harcoltak is, a német legfelsőbb hadvezetőség mégis tudta, hogy a győzelem már kilátástalan.

Hindenburg és Ludendorff maguk voltak azok, akik szeptember 29-én elhatározták, hogy uralkodójuknak a minél előbbi fegyverszünet és azután a béke megkötését fogják ajánlani.

Erről az elhatározásról a német birodalmi kancellár, *dr. gróf Hertling* már tudott. Nem tartotta lehetségesnek, hogy ő a kormány élén maradjon, mivel azt is tudta, hogy az ellenség nem szívesen nézi őt a legfőbb vezetőhelyen: Ezért elutazott a legfelsőbb hadvezetőség székhelyéire és ott benyújtotta a császárnak lemondását.

II. Vilmos császár elfogadta a lemondást.

Hertling gróf lemondása nemcsak személyi, hanem rendszerváltozást is jelentett Németországban, mert azután teljesen parlamentáris kormány került a birodalom élére.

A rendszerváltozást különben a birodalmi gyűlés is sürgette. Egyrészt azért, mivel előrelátták, hogy az addigi konzervatív kormányzati rendszer az entente szemében szálka, másrészt pedig, mivel azokban a válságos időkben a baloldal már felülkerekedni kezdett.

II. Vilmos császár szeptember 30-án elmozdította *Hertling grófot* és utódául *Miksa badeni herceget* nevezte ki. A külügyi hivatal államtitkára, *von Hintze*, szintén megvált hivatalától és helyét *dr. Solfnak* adta át. Az egész német kormányban még több személycseré történt.

Így tehát új személyek állottak a német kormány élén akkor, amikor a sorsdöntő napok elérkeztek.

A német legfelsőbb hadvezetőség maga is akarta a minél előbbi békét. Ezt bizonyítja *Hindenburg* tábornagnak a német kormányhoz október 3-án intézett következő tartalmú irata:

„A legfelsőbb hadvezetőség megmarad a szeptember 29-én elő-

terjesztett követelésénél, hogy ellenségeinknek azonnal békeajánlat tétessék.

A macedóniai front összeomlása és a nyugati tartalékainknak ez által okozott gyengítése, valamint az, hogy a legutolsó csatákban szenvedett jelentékeny veszteségeket pótolnunk immár nem lehet, emberi számítás szerint lehetetlenné teszik, hogy mi kényszerítsük békére az ellenséget.

Az ellenség állandóan új tartalékokat hoz a harctérre.

A német haderő még szilárdan áll és minden támadást sikerrel kivéd.

Azonban a helyzet napról-napra rosszabbodik és a legfelsőbb hadvezetőséget rendkívül súlyos elhatározásokra kényszerítheti.

Ilyen viszonyok között okvetlenül szükséges, hogy a küzdelemnek véget vessünk.“

Miksa badeni herceg, az új kancellár, 1918 október 5-én hosszú beszédet mondott a birodalmi gyűlésben. Ennek érdekes mondatai voltak azok, amelyekben a herceg kijelentette, hogy Németország hajlandó Belgiumot teljesen helyreállítani, sőt törekedni fog hadikárpótlás nyújtására is.

Beszédének legfontosabb része az volt, amelyben bejelentette a Háznak és így az egész német népnek, hogy a német kormány október 415-én éjjel Svájc közvetítésével az Északamerikai Egyesült-Államok elnökéhez jegyzéket intézett, amelyben kérv az elnököt, hogy vegye kezébe a béke megkötésének ügyét és ennek érdekében lépjen kapcsolatba valamennyi hadviselő állammal. Kijelentette a jegyzék, hogy a német kormány elfogadja a béketárgyalások alapjául Wilson elnök 14 pontját és későbbi nyilatkozatait, üzeneteit.

Ausztria-Magyarország és Törökország Wilson elnökhöz ugyanilyen tartalmú ajánlatot küldött.

Vilmos császár hadparancsban közölte a szárazföldi, tengeri és légi haderőkkel a békeajánlatot, de fölhívta a haderőt, hogy kötelességét addig, amíg a fegyverszünet megkötetik, a harctéren éppen olyan hősiessen teljesítse, ahogyan már a háború kitörése óta teljesítette.

A német sajtó nagyon szétágazó véleményekkel közölte *Miksa herceg* kancellár nagy beszédét. Általában hangsúlyozta, hogy a herceg kormánya „egy új Németországot jelent“. A *német lapok* a békeajánlatot általában helyeselték.

A *bécsi sajtó* természetesnek tartotta a békeajánlatot és több lap megírta azt is, hogy ha az ellenség most sem fogadja el azt, akkor a

központi hatalmak már nem tudják sikerrel megvívni a döntő küzdelmeket.

Az *angol hírlapok* — ami várható is volt — az ajánlatot elutasítják, de elismerik annak fontosságát. Azonban azt kérdezik, vajjon mennyire áll a német nép a német kormány mögött? A *Daily Telegraph* teljes lepiezetlenséggel mondja, hogy „amíg a világ meg nem szabadult a Hohenzollernektől, addig Németországtól semmiféle ígéreteket sem fogadhatunk el és a béke útját nem keressük más úton, csak a katonai döntés útján“. Általában ezt hangoztatták más angol lapok is.

A *francia sajtó* állásfoglalása három irányú volt.

Egyes lapok az ellenséget tovább is rágalmazzák, gúnyolják és tovább is izgatnak ellene. Azt kívánják, hogy a békeajánlatot azonnal el kell utasítani. Németországot teljesen le kell tiporni.

A sajtó másik csoportja már higgadtabb. Csak azt kívánta, hogy Németországnak őszintén el kell fogadnia *Wilson* elnök programját.

A harmadik csoport tárgyilagosan kívánja, hogy az őszinte és nyílt tárgyalást *Wilson* elnök január 8-iki követelése alapján Németországgal, Ausztriával (?) és Törökországgal meg kell indítani.

Természetes, hogy a francia lapok Elzász-Lotharingiának Franciaországhoz csatolását ellentmondást nem tűrően követelik.

Belgium, lapjai nyugodtan ítélik meg a békeajánlatot, ami nem csoda, hiszen *Miksa hadeni herceg* kancellár a kis ország helyreállítást fölvette kormányzati tervébe.

Az *olaszok* általában a legnagyobb bizalmatlansággal fogadták az ajánlatot.

Amerika azt követelte, hogy Németország feltétel nélkül adja meg magát, mielőtt Amerika az esetleges békekötést megfontolná.

Németország népének hangulatát a következő két tájékoztatás világítja meg:

A földművelők szövetsége nagyon hazafias szellemben ír és ellene fordul a szociáldemokráciának. Ellenien a független szociáldemokrata párt október 5-én olyan felhívást bocsátott ki, amelyben kijelentette, hogy a militarizmus megbukott, az imperializmus összetört, viszont a demokrácia és a szocializmus diadalmasan közelednek. Ilyen vezető-eszme alapján az egész német állami berendezkedést átalakítani kívánja. Már a forradalom közeledése hangzik ezekben a vésztyjósító szavakban:

„Mint nemzetközi szocialisták, sokkal messzebbmenő követeléseket hangoztatunk. Célunk a szocialista köztársaság...“

Sorsdöntő írások

Elmentek tehát a fegyverszünetet kérő jegyzékek *Wilson Woodrow*-hoz, akit a központi hatalmak akkor az igazságos és megértő béke apostolának tartottak.

Látni fogjuk, mily fájó csalódás követte lépésüket és mennyire összetörtek még a leghalványabb reményeik is.

A sors könyvében úgy írták be, hogy Németországnak és szövetségeseinek a keserű poharat fenékiig ki kellett üríteniök.

Hiszen a gyötrellem és az igazi megpróbáltatás csak akkor várt reájuk a maga leplezetlen szörnyűségéiellen, amikor a fegyverek már nem ropogtak, az ágyúk nem dörögtek, és a repülőek nem dobálták le romboló bombáikat.».

Wilson elnök a svájci német követ útján október 8-án küldötte el válaszáat a német kormánynak. Látszott, hogy az elnöknek — nem sietős a vérontás megszüntetése. Jól számított a hatalmas elnök, mert minél később kezdték meg a fegyverszüneti és azután a béketárgyalásokat, a központi hatalmak annál inkább közeledtek a fizikai és a morális összeroppanáshoz.

Már pedig ellenségeinknek ez kellett, hogy azután csak ők legyenek a világ urai!...

Wilson október 8-án a következő két kérdéssel fordult Németországhoz:

1. Kész-e arra Németország, hogy csapatait minden, általa megszállott területről azonnal visszavonja?

2. A birodalmi kancellár csak azon államhatalom nevében beszél, amely a háborút eddig viselte?

Ausztria-Magyarországnak *Wilson* még akkor — nem szándékozott válaszolni.

A német kormány már október 12-én beleegyező választ küldött *Wilson*nak. A fontos irat tartalma a következő volt:

1. A német kormány az osztrák-magyar kormánnyal egyetértésben késznek nyilatkozik, hogy a fegyverszünet megkötése végett *Wilson* elnök kiürítési javaslatának megfeleljen. A szükséges megegyezések érdekében egyes bizottság összehívását kívánatosnak tartja.

2. A mostani német kormány, amely a békeajánlatért a felelősséget viseli, a birodalmi gyűlés nagy többségének beleegyezésével alakult. Minden tevékenységében ennek a többségnek akaratára támaszkodva beszél a kancellár a német kormány és a német nép nevében.

Ebben a két pontban a németek egészen alávetették magukat *Wilson* akaratának, aki még a birodalom belső ügyeibe is beleavatkozott.

Az Unió elnöke október 14-én válaszolt a német kormány meghódolására. De ebben a válaszban is csak megszorításokat hangoztatott. A válaszjegyzék legfontosabb mondatainak tartalma a következő volt:

1. Biztonságadás Németország részéről, mielőtt a fegyverszünet megadtnék, tehát a megszállt a területek kiürítése az entente katonai tanácsadóinak megítélése szerint.

2. Semmiféle tárgyalások addig, amíg a német birodalom a merülönaszádháború kegyetlenségeit, valamint a belga és az északfrancia területek elpusztítását és kifosztását meg nem szünteti.

3. Annak a politikai hatalomnak, amely eddig a német birodalomban volt, korlátozása és csökkentése döntő jellegű alkotmánymódosítások útján.

Wilson újabb jegyzéke az egész német sajtóból a lehető legélesebb kritikát váltotta ki, amely balról jobbra lángoló indulattá növekedett. A baloldali lapok nem látták ugyan teljesen kizártnak a tárgyalások folytatását, nagy reményeket azonban nem fűznek azokhoz. Egyes lapok nyíltan megírták, hogy *Wilson* új javaslatainak elfogadása a német birodalom letűnését jelentené. A német sajtó általában azt írta, hogy a tárgyalások előtt megkövetelt kiürítés a német ellenállást lelki és fizikai téren teljesen letöri.

Az *osztrák lapok* nagy része helyesen állapította meg, hogy az Unió elnöke a német népet megalázza és elkeseredett küzdelembe hajszolja; így eléri azt, hogy az általa addig hangoztatott kiengesztelő, megértő és tartós béke — nem lesz megköthető.

Az *entente sajtója* — csekély kivétellel — gúnyos, fenhéjázó módon ír az újabb ajánlatról. Egyes *olasz* lapok már akkor követelték az egész német hadiflotta kiszolgáltatását, mint a biztonság zálogát.

A *semleges* lapok közül egyesek nyugodt, meggondolt hangon tárgyalták a választ. A *Stockholms Dagblad* egyebek közt azt írta: „Nem lehet azt követelni, hogy a német népet bekötött szemekkel vigyék a veszthelyre.“

A *magyar lapok* is megütközéssel tárgyalják az új amerikai jegyzéket.

A Budapesti Hírlap ezt írta:

„Az üzenet bunkója pedig hivatkozás *Wilsonnak* június 11-én

mondott beszédére... Ez a diszkrét virágnyelv a Hohenzollernek eltávolítását vagy megrendszabályozását jelenti. .. Hogy ha eicsapni nem lehetne, olyan császárt kell *Vilmosból* csinálni, amilyen király az angol vagy belga uralkodó..

Wilson újabb válaszanak végén néhány szóval kijelenti, hogy Ausztria-Magyarország kormányának külön választ fog küldeni.

A békeajánlatot tárgyaló első jegyzékre az Unió elnöke nem válaszolt a monarchiának és nem is gondolt arra, hogy válaszoljon. Most már tudatta, hogy válaszolni fog, azonban — ebben nem volt köszönet! látni fogjuk, mennyit értek Ausztria-Magyarországnak ama reményei, amelyeket *Wilsonba* helyezett...

Az elnök valóban azt szándékozott elérni, hogy *Vilmos* császár eltávolíttassák. Ezzel a szándékával fokozta a szocialista pártok mozgalmát, amelyek szintén programjukba vették az uralkodó nélküli „uralkodást“.

Már hallhatók voltak a földalatti vihar morajjai.

A szélsőséges elemek már hangosakká lettek.

A forradalom ott leselkedett az összetört központi hatalmak államainak küszöbén.

És ezt nagyon elősegítette az Északamerikai Egyesült-Államok elnöke halogató, gúnyos, lealázó követeléseinek halmaza...

A német-amerikai utolsó iratváltás

Wilsonnak fentebb ismertetett jegyzékére a német kormány október 20-án válaszolt. A fontos államokmány 22-én érkezett Washingtonba.

A jegyzék tartalma a következő volt:

1. A német kormány abból indul ki, hogy a megszállott területek kiürítésénél követendő eljárás, valamint a fegyverszünet feltételei katonai tanácsadók ítélete alapján történik ugyan, azonban semmi olyan követelés nem fog jóváhagyatni, amelyek a német nép becsületével és az igazságos béke eszméjével nem egyeztethető össze.

2. A német kormány tiltakozik a törvénytelen és embertelen cselekmények vádjá ellen, amelyet a német szárazföldi és tengeri haderővel, tehát a német néppel szemben támasztanak. Szigorú parancsok adtak, hogy minden visszaélés büntetést von maga után. Hogy a merülönaszádháború legnagyobb kíméletlenségei csökkenjenek, a

merülőnászadok parancsnokai mik utasítás ment, hogy a személyszállító hajókat ezután nem szabad megtorpedózni.

3. A megfelelő alkotmányváltoztatások részben már megtörténtek, részben elő vannak készítve. Így tehát a fegyverszüneti és a békeajánlat olyan kormánytól indul ki, amelyet minden önkényes, valamint felelőtlen befolyástól mentesen a német nép óriási többsége támogat.

A *német lapok* elkeseredetten tárgyalták a választ. Az *entente* sajtója viszont még mindig nem tudott felülemelkedni a jegyzék megítélésénél a gőg és a bizalmatlanság hínárján...

Németország az október 20-án kelt jegyzékével a fegyverszünet kérdését *Foch* marsall kezébe tette, megfosztotta magát a merülőnászádháború fegyverétől és maga egyengette az utat a forradalomhoz a német birodalomban.

Az Unió elnökének válasza október 23-án érkezett Berlinbe. Ennek kivonatos szövege így hangzott:

„Az Egyesült-Államok elnökének kötelessége azt kijelentenie, hogy csak olyan lehet a fegyverszünet, amely az Egyesült-Államokat és a vele szövetséges hatalmakat olyan helyzetbe hozza, amelyben minden határozatnak elegendő erőt adhatnak, hogy tudniillik az ellenségeskedések Németország részéről való megújítása lehetetlenné váljék. Ezért az elnök felhívta a szövetséges államokat, hogy azoknak és az Egyesült-Államoknak katonai tanácsadói a fegyverszünetre vonatkozó feltételeket készítsék el. A fegyverszünetnek meg kell óvnia a népek érdekeit és a békét is biztosítaniok kell. Az ilyen fegyverszüneti feltételeknek Németország részéről történő elfogadása a legjobb konkrét bizonyítéka lesz annak, hogy Németország a béke alapelveit és feltételeit is elfogadja, amelyekből az egész tevékenység kisarjadzik.“

Milyen szócsavarás! Milyen szóvirágok! Milyen kevéssé érthető beszéd!...

Wilson tehát kimondotta, hogy Németországot katonai és politikai tekintetben az entente akarátának aláveti.

Hindenburg azt remélte, hogy a német kormány folytatja a háborút, sőt a német népet is felhívja a nemzeti védelemre. Ezért október 24-én tudatta ugyan a haderővel *Wilson* válaszát, azonban parancsát így fejezte be:

„*Wilson* válasza nekünk, katonáknak, csak felhívás lehet, hogy az ellenállást minden erőnkkel folytassuk. Ha ellenségeink meggyőződnek arról, hogy a német frontot semmiféle áldozattal sem törhetik

át, akkor készek lesznek azt a kékét megkötni, amely Németország jövőjét éppen a nép széles rétegei számára biztosítja.“

Hindenburg — csalódott.

A német kormány a kiváló vezér hadparancsában ellenkezést látott a maga békeakaratóival szemben, amelyet *Wilsonnak* még a leg-súlyosabb és a leglealázóbb követelései mellett is fentartott...

A német legfelsőbb hadvezetőség és a német kormány közötti véleménykülönbség áldozatot követelt.

Ludendorff október 26-án lemondott.

Utóda *Groener* tábornok lett.

A helyzet politikai feszültsége ezzel — talán — kissé enyhült, azonban a német kormány valóban alávetette magát teljesen az entente akaratának. Ez pedig most már, látván leghatalmasabb ellenfelének teljes meghódolását, a fegyverszüneti és a békefeltételeket Németország teljes megsemmisítéséig szándékozott szigorítani.

Németország maga tette magát erőtlenné ...

A német hadsereg és nép összeomlását és Ausztria-Magyarország szétördelését feltartóztatni immár nem lehetett.

Ludendorff

A nagy idők mindig kitermelték a nagy embereket.

A népek válságainak idején előblvtóbb felszínre került az az acélkarú és rettenthetetlen lelkű egyén, aki a vezetést magához ragadta és céltudatos bölcseséggel átvezette a rábizott tömegeket a megpróbáltatások nehéz útvesztőin.

Különösen vonatkozik ez a történelemfilozófiai igazság olyan időkre, amikor a nép fegyvert ragadni kényszerül. Árpád magyar vezértől kezdve, Hunyadi Jánoson át, a franciák nagy hadvezére, Napóleonig, mint vörös fonalat láthatjuk az emberiség történetében, hogy a háborúk fergetegéből mindig kisarjadtak a nagy vezérek.

Így volt ez az 1914—18. évi világhégésben is.

Minden országnak megvoltak a nagy emberei, a nagy hadvezérei.

A németeknél *Hindenburg* és *Ludendorff* állanak első helyen.

Folytassuk történetünk fonalának továbbvezetését.

Ludendorff tehát 1918 szeptember 26-án otthagya vezetői állását és a császár *Groener* tábornokot nevezte ki utódául.

Ki volt Ludendorff? Érdemes ezzel a kérdéssel l>ehatóan foglalkoznunk.

Ludendorff Erik 1865 április 9-én született Kruszevina helységben, Posen mellett, légi előkelő családból.

Hajlama a katonai pályára vonzotta. Elvégezvén az alsóbbfokú katonai iskolát, 1882-ben hadnagy lett az 57. gyalogezredben. A későbbi nagy vezér tehát a gyalogságnál kezdte később tüneményessé váló pályafutását.

Tehetsége korán megnyilvánult. Elvégezte a vezérkar iskoláját és 1895-ben, harmincéves korában már mint vezérkari százados szolgált a német nagyvezérkarban. Különböző alkalmazásai mellett hoszszab ideig állott a felvonulási osztály élén.

Negyvenhatéves volt, amikor az uralkodó 1911-ben ezredessé és a 39. gyalogezred parancsnokává kinevezte.

Amikor a világháború kitört, *Ludendorff* a 85. gyalogdandár élén állott. Ugyanakkor lett vezérőrnagy is. Strassburgból indult el a hír és dicsőség véres mezeire.

Amikor a német seregek megkezdték nyugat felé előnyomuláskat, *Ludendorff* a német 2. hadsereg főszállásmestere volt, amely Aachen környékéről Lüttich ellen vonult.

A hadsereg 1914 hűg. 5-én este már Lüttich alá érkezett. A vár ellen megindult éjjeli rohamban a német 14. dandár parancsnoka hősi halált halt. Az ott jelenlevő *Ludendorff* azonnal a dandár élére állott és másnap reggel, véres harcok után, diadallal vezette be csapatait az elfoglalt várba.

Vilmos császár azonnal megjutalmazta a kiváló vezért. Ő maga adta át *Ludendorff Erik* tábornoknak a legmagasabb német rendjelt, a Pour le mérite-kitüntetést.

Körülbelül abban az időben történt, hogy az oroszok a Mazurítavak vidékén betörték Poroszországba. A császár a nyugdíjból visszahívott, immár 67 éves *Hindenburg* tábornokot bízta meg azzal, hogy az oroszokat verje ki. Mellé adta vezérkari főnökül *Ludendorffot*, aki már bebizonyította, hogy a vezérkarban és a csapatnál is a legkiválóbb katonák egyike.

Hindenburg 1914 augusztus 22-én kapta meg a császár táviratát, hogy *Ludendorff* különvonattal éjjel a hannoveri pályaudvarra érkezik. A két tábornok, akiknek kezébe került később a világmérfkzés sorsának jó része, valóban találkozott a pályaudvaron és onnan Berlinbe utaztak, hogy a császárnál jelentkezzenek. A császár nagy szíveséggel és bizalommal fogadta hű embereit, akik azután Marienburgba siettek. Itt átvette *Hindenburg* a német keleti erők parancs-

nokságát, *Ludendorff* pedig elfoglalta a hadsereg vezérkari főnöki állását.

Így került *Ludendorff* a nyugati frontról keletre, *Hindenburg* mellé. Azóta a két vezér állandóan együtt maradt.

Hindenburg maga úgy jellemezte együttműködésüket, mint „szerecsés házasságot”.

Felszabadították Kelet-Poroszországot. Együtt vezették azokat a nagy műveleteket, amelyek végső eredménye a rettegett orosz óriás letiprása lett.

Sikereiket méltányolta az uralkodó is. *Hindenburgot* augusztus 27-én vezérezredessé, majd 1914 november 27-én, a Tannenbergnél és a Mazuri-tavaknál vívott diadalmas küzdelmek után tábornaggyá, *Ludendorffot* pedig ugyanekkor altábornaggyá nevezte ki.

Ludendorff Erik neve a hadműveletek kezdetén még csak ritkán jelent meg a sajtóban és a tudósításokban, azonban, amint a német csapatok győzelemről-győzelemre vonultak, a hír és a dicsőség *Hindenburg* vezérkari főnökének nevét is szárnyaira kapta.

Maga *Hindenburg* volt az, aki a világ figyelmét vezérkari főnökére, *Ludendorffra* irányította.

Vilmos császár később gyalogsági tábornokká nevezte ki *Ludendorff Eriket*.

Kelet-Poroszország városai *Hindenburg* mellett *Ludendorffot* is díszpolgáraiakká választották, így hálálván meg az orosz betöréstől, rombolástól történt felszabadításukat.

Königsberg egyetemének filozófiai kara *Ludendorffot* tiszteletbeli doktorrá avatta.

Amikor *Vilmos* császár *Hindenburg* tábornagyot 1916 augusztus: 29-én a távozó *Falkenhayn* helyett a német nagyvezérkar főnökévé nevezte ki, *Ludendorff* is vele ment és mint első főszállásmester továbbra is jobbkeze, első segítő- és munkatársa maradt *Hindenburg*nak.

Együtt dolgozták ki mindama terveket, amelyek annyi sikert és babért hoztak a hadseregeknek.

Még az ellenfelek is elismerték *Ludendorff* nagy szervezőképességét. Amikor 1918 tavaszán a németek nagy offenzívája megindult, az angol sajtó hol *Hindenburg*, hol *Ludendorff* offenzívájáról írt. De máskor is, amikor a németek előtörttek, az angolok és a franciák is felváltva írtak a két német vezérről, mint akik a műveletek szellemi irányítói voltak.

Hindenburg és *Ludendorff* neve lassanként mindkét hadakozó félnél egy fogalomná olvadt össze. Olyan nagy és zavartalan volt a két vezér együttműködése, hogy közöttük soha a legcsekélyebb súrlódás sem történt. Ez a harmónia kétségtelenül a leghathatósabb megalapozója és így biztosítója is volt a sikereknek.

Ahogy együtt osztozott a két német vezér a sikerek dicsőségében, úgy férfiasan együtt viselték a felelősség terheit is, ha balsiker érte a sereget.

Már pedig a balsikerek ideje is elérkezett. Tudjuk, hogy az entente eltipró túlereje 1918 nyarán már fokozatosan visszaszorította a német seregeket. Emberfeletti felelősség hárult ekkor *Hindenburgra* és *Ludendorffra*.

És — viselték. Semmit se szépitettek, nem mosogatták magukat.

Ahogy egyik voltak a sikerekben, egyik maradtak a megpróbáltatásokban is. Együtt dolgozták ki a visszavonulás terveit és sikerült is nekik a német seregeket zárt, fegyelmezett vonalakban töretlenül visszavezetni.

Természetes, hogy a balsikerek nyomában azonnal felütötte a fejét a bizalmatlanság. Nemcsak az ellenség, hanem a német nép egy része *Ludendorffban* látták a gyors fegyverszünet és a béke legfőbb akadályát, mert tudták róla, hogy kemény, megalkuvást nem ismerő, lelkiismeretes katona, aki még akkor is ott marad, ahova a kötelesség állította, ha egyedül kell mellé az ellenségnek szegeznie.

Ez okozta bukását.

1918 október 26-án eltávozott a hadsereg frontjáról és búcsút vett *Hindenburgtól*.

Ez a búcsú mindenestre megrázó és megható lehetett. *

Kétségtelen, hogy *Ludendorff* erős egyénisége nagy befolyással volt a német politikára is. *Bethmann-Hollweg* és *Kühlmann* kancellárok lemondását ő mozdította elő.

Ludendorff hatalmas katonai tudását, tapasztalatait és gyakorlati ismereteit szinte a csodával határos szellemi és fizikai erők támogatták.

A nagy hadvezér lemondása után visszavonult a katonai szerepléstől és egyideig birodalmi gyűlési képviselő is volt, de mint ilyen nem vállalt szerepet.

Most, 1933-ban, amikor már hatvannyolcesztendő, mint csendes polgárember elmélkedik a régi dicsőség és a szomorú megpróbáltatások hol verőfényes, hol tüskés és komor lelki színfoltjain...

Az utolsó napok nyugaton

Október 20-án a londoni *Times* a következő sorokkal méltatta a német csapatoknak a visszavonuláskor mutatott magatartását:

„A német seregek a legnagyobb fegyelmeztségben és rendben vonultak vissza. A szokásos üldözés ki van zárva.

Nekünk még az is csaknema lehetetlen, hogy a kapcsolatot az ellenséggel fentartsuk, mert csapataink nem távozhatnak el messze és gyorsan az utánszállító vonalainktól.

Az ellenség visszavonulását az entente seregei győzelmeinek sorozata okozta.

Azonban az, hogy a németek visszavonulhattak, bizonyítja, hogy távol vannak az erkölcsi megrendüléstől. ..“

Az ellenség valóban szebb bizonyítványt nem adhatott volna a német csapatok magatartásáról.

A németek az utolsó ütközetekben is odaadóan és vitézül harcoltak, fegyelmüket az ellenség előtt híven megőrizték.

Pedig az anyaországból a legaggasztóbb hírek érkeztek.

A hadtápkörlet felbomlani kezdett.

Az élelmi- és hadiszerek utánszállítása már egyre jobban csökkent.

A német csapatok köréten csak szórványosan-mutatkoztak a lelki megrendülés tünetei.

Az entente, most már bizonyosnak vélvén a győzelmet, csak óvatosan követte a visszavonuló német seregeket.

Északon az átkarolás Gént városán át Brüsszel irányában — megakadt. Novemter 4-én az entente-seregek a német 4. hadsereg előtt megállani kényszerültek.

Ettől délre a német 6., 17., 2. és 18. hadseregek, részben igen súlyos harcok árán, sikerrel védték Tournai—Landrecies—Guise vonalában állásaikat.

A 7., 1. és 3. hadsereg az ellenség rendkívül erős nyomásának engedvén, lépésről-lépésre Guise—Vervins—Poix-vonalba ment vissza.

Az entente minden igyekezete hiábavalónak bizonyult, hogy az Oise melletti Guise városánál meghajlott frontot tenyomja. Így nem érte el azt a célját, hogy a Guise-től kelet felé irányuló német arcvonal-részt a nyugat felé irányadó frontrésztől elvágja.

Az egész német csatavonal szilárd és összefüggő maradt.

Ezenkívül erős nyomást kellett kivédenie a német 3. és 5. hadseregnek a Maas folyó két partján, ahol az amerikai csapatok mindenáron áttörni szándékoznak Meziéres és Sedan felé.

Talán az 1870. évi „Sedan“ csorbáját óhajtották kiköszörölni.

A német seregek november 4-én, még mindig szilárd egységben, az Antwerpen—Maas-állásba mentek vissza, mivel dél felől, Verdun környékéről a nyomás már aggasztó kezdett lenni.

A nyugati német erők, köztük magyar és osztrák csapatok is, november 11-én általában az Antwerpen—Brüsszel—Sedan—Stenay—Metz városok által határolt vonalba érkeztek. Innen tovább keletre maradtak ott, ahol négy és fél év óta harcoltak.

Arról nagyon lehet vitatkozni, vajjon sikerült volna-e *Foch* tábornagnak az a terve, hogy a németeket Brüsszel, Namur és Lüttich területén megsemmisíti, feltéve, hogy a fegyverszünet közbejötté nem akadályozza a hadműveletek folytatását.

A német vezetés ügyessége és a csapatok erkölcsi ereje bizonyosan megakadályozta volna ezt a szerencsétlenséget is, sőt valószínűleg más ilyen terv sem valósulhatott volna meg. Annál inkább lehetett ezt remélni, mert az entente harcikedve az utóbbi hetekben érezhetően alábbhagyott.

A német seregeket nem az ellenség szórta szét, hanem a szerencsétlen belső befolyás.

A német hivatalos leírás komor sorokkal jellemezte a helyzetet:

„A harcoló csapatok tömegét 20—30 kilométer mély területre visszavezetni lehetetlennek bizonyult.

A harcoló csapatok gazdasági és ellátó szerveit csak a legnagyobb erőfeszítéssel lehetett már működésben tartani, azonban ezeknél állandóan szaporodtak a lázadások, szökések, fosztogatások és egyéb bűntettek.

Hogy a harcoló kötelékek mégis összetartottak és nem bomlottak fel, az csak a régi hadseregekben uralkodó tekintélytisztelet és fegyelem által megteremtett szilárd együttérzésnek, valamint a csapatok ama tudatának és érzésének köszönhető, hogy — szent ügyért küzdenek!...“

Midőn november 11-én, a déli órákban az utolsó lövés elhangzott, már csak a Maas folyó mellett volt elkeseredett küzdelem.

A front többi részein a német csapatok már visszamenetben voltak. Az entente lovassága és könnyű páncélkocsijai követték őket.

Így végződött a háború a nyugati harctéren...

Sorsdöntő pillanata a történelemnek!...

A lélekben még meg nem rendült német csapatok fölemelt fővel mehettek vissza hazájukba. Visszaemlékezhetek Clausewitz látnoki szavaira:

„A becsületet csak egyszer lehet elveszteni. A nép a szabadságáért vívott hősiesség küzdelemben majdnem mindig legyőzhetetlen. De ha véres és becsületes küzdelem után elvesztené is a szabadságát, maga ez a veszteség biztosítja újjászületését...”

Háború és külpolitika

Fizikai és politikai fegyverek

A háború a politikai harcok vívása fizikai fegyverekkel. Ha a politikai háború nem tudja elérni céljait, akkor az államok a döntést a fegyverekre bízják, azonban a politikának *szellemi* harcoló erői a *fizikai* küzdelmek idején sem pihennek.

Belpolitikai téren a pártok harca működik. Az egyik csoport a háború folytatását kívánja, a másik viszont annak minél előbbi, esetleg mindenáron való befejezését erőszakolja. Az egész ország pedig a háborút természetesen kísérő nélkülözések, megpróbáltatások megszüntetését vagy legalább is enyhítését kívánja és ezért harcol.

Külpolitikai téren az államok szövetségeseket keresnek, továbbá a kétes magatartású államokat legalább is a semlegességnek megnyerni törekszenek, végül a háborúban nem nélkülözhető anyagi eszközöknek előteremtéséről külföldi piacokon is gondoskodnak.

Mindezek a politikai jelenségek, törekvések, célok nagy feladatokat rónak az államok kormányaira. Minél szilárdabban áll a kormány, annál könnyebben felelhet meg a követelményeknek, mert a nép nagy tömege áll mögötte.

A háborúalatti kormányválságok rendszeren a belső gyengeséget és a nép bizalmatlanságát bizonyítják.

A háború kitörése utáni külpolitikának egyik súlyos feladata továbbá az is, hogy ott, ahol nem kell fizikai fegyverekkel harcolni, a politika fegyvereivel igyekezzenek sikeres, döntő küzdelmet kivívni. Ha ezt nem teszi, vagy ha az erre irányuló fáradozása sikertelen, akkor új ellenségek származnak, akikkel szemben csak fizikai fegyverekkel lehet immár harcolni.

A következő fejtegetéseinkben bizonyítani fogjuk a röviden előrebocsátott történelemfilozófiai igazságok helyességét.

Amiket előadni fogunk, azokról a háború egyes küzdelmeinek és

hullámzásainak ismertetése alkalmával már esetleg megemlékeztünk, hogy azonban a fegyverszünetek és a béke megkötése idejéhez elérésünk alkalmával az ezeket szükségessé erőszakoló mozzanatokat szem elől ne téveszthessük, a kül- és belpolitikai jelenségekről összefoglaló képet kívánunk nyújtani.

A háború és a politika szerves kapcsolatáról már sok nagy író fejtette ki véleményét. Néhány súlyos gondolatot idézünk.

Krausz Alfréd tábornok:

„A politika és a háború, a háború és a politika tulajdonképpen azonos fogalmak.“

Ludendorff Erik tábornok:

„A politika és a hadviselés közötti ellenkezést sohasem tartottam szerencsésnek; ez nem létezik, vagy legalább is nem szabad léteznie.

Beszélni nem helyes a politikáról, anélkül, hogy tisztában lennénk azzal, hogy van külpolitika, amelyet — és ezt különösen hangsúlyozom — fontosság tekintetében a háború elé kell sorolnunk, feltéve, hogy a két munkaterületet egymástól elválasztjuk. De a külpolitika mellett van bel- és gazdasági politika is, amelyek a hadviselésnek alája vannak rendelve.“

Clausewitz tábornok:

„A háború nemcsak politikai tevékenység, hanem a politikának fontos eszköze is. A politikai érintkezés folytatása, ennek más eszközökkel keresztülvitele.

A politikai szándék a cél. A háború az eszköz. Az eszközt sohasem gondolhatjuk a cél nélkül.

A háború fő vonásaiban tehát nem más, mint politika, amely a tollat a karddal cserélte fel, de azért nem szűnt meg a maga törvényei szerint gondolkodni.“

Abban a pillanatban, amint az állam fegyverbe lép, meg kell szűnnie minden belső ellentétnek. Az egész népnek a kormány mögé kell sorakoznia és csak egyetlen egy célt szabad szeme előtt tartani: az ellenség leverését, mert ha ez nem sikerül, akkor az államra és a népre elnyomás, lealázás, pusztulás, nyomorúság vár.

Ezt az^ egységet, azaz a politikának és a hadviselésnek egyetlen egy fogalommal való összeolvasztását azonban csak akkor lehetséges teljes tisztaságában elérni, ha háború esetén egyetlen egy vezér van. Ez vezeti a hadviselést és a politikának is ez az irányítója.“

Ludendorff rendkívül világosan fejezi ki magát, amikor erről a gondolatról ír:

„A politika és a hadviselés viszonyai akkor a legkedvezőbbek, ha egységük a személyben biztosított. Idézem Nagy Sándort, Nagy Frigyes és Napóleont. Ők hadvezérek és egyúttal a politikai hatalom tulajdonosai is voltak. A régi Rómában a politikai hatalom a konzul kezében volt. Eredmény: az állam felvirágzása.

A másik táborban találjuk Hannibált, akit Karthágó politikája cserben hagyott; Blüchert és Gneisenaut, akiknek katonai sikereit a politika nem használta ki. Hiányzott a politika és a hadviselés közötti kiegyenlítődés, az ország kárára, pusztulására.

Porosz-Németországban ezt a kiegyenlítődést a király és a császár személyében megtaláljuk, aki a politikai hatalom tulajdonosa és egyúttal legfelsőbb hadúr is volt. Azonban alatta nagy önállósággal állottak a porosz miniszterelnök, illetve a birodalmi kancellár, mint a politika vezetője, valamint a tábori haderő vezérkarának főnöke, mint a hadviselés irányítója. Az egységből — háromság lett...“

Ludendorff fejtegetéseire hozzá kell fűznünk már most, hogy a világháború az entente előnyére — a nagyobb katonai erőn kívül — akkor vett döntő fordulatot, amikor *Clemenceau György*, a veleszületett erőszakkal, Franciaországban magához rántotta a politikai és — sok tekintetben a katonai vezetést is. Mert igaz, hogy a nyugati harc téren nem ő volt az egységes parancsnok, azonban ami a haderő anyagi és különösen morális táplálását illette, Clemenceau valósággal diktátori hatalommal tartotta erős kezeiben a vezetés gyeplőit.

A központi hatalmak és a háborús külpolitika

A világháború kitörésekor Ausztria-Magyarországnak és szövetségeseinek, Németországnak három irányban kellett *fizikai* fegyverekkel küzdenie: nyugaton Belgium és Franciaország ellen, keleten Oroszország és délen Szerbia és Montenegró ellen.

Ezekben az irányokban tehát megszűnt a szorosabb értelemben vett *politikai* küzdelem, mindaddig, amíg az ágyúk dörögtek.

Ellenben szabad útja volt a politikának Olaszország és a többi balkáni állam, valamint — néhány napig — Anglia ellen, ugyancsak — szintén egyelőre — a tengerentúli országok ellen is. Ezeknél első sorban az Északamerikai Egyesült-Államokat kell figyelembe vennünk. Ide tartoztak az ellenséges gyarmatok is.

Miután Nagy-Britannia is belépett Németország és vele együtt szövetségeseinek ellenségei közé, majd később Olaszország és Románia

is a központi hatalmak ellen fordul, azokban az irányokban, amelyekben ez utóbb említett államok hadbalépése előtt még a politika fegyvereivel lehetett harcolni, most már fizikai fegyverekkel kellett küzdeni. A politikai küzdelem lehetőségei a háború további folyamán egyre csökkentek, mivel már a tengerentúli államok nagy része is a központi hatalmak ellen fordult.

Látjuk tehát, hogy a politikai küzdelem balsikerral végződött. Ezt a balsikert nem egyenlítették ki azok a sikerek, amelyek Törökország és Bulgária politikai és ennek nyomában katonai megnyerésében nyilvánultak.

Később a központi hatalmak már csak az északi semleges államok (Dánia, Svédország, Norvégia, Hollandia), valamint — még egyideig — a hatalmas Unió irányában folytathatták a politikai küzdelmet. Ez azonban nem eredményezett számottevő sikert, mivel az entente-hatalmak retentő nyomása és az Északamerikai Egyesült-Államoknak a központi hatalmakkal szemben tanúsított és egyre növekvő el lenséges magatartása miatt a semlegesektől még hadiszerek is alig voltak beszerezhetők.

Ebből következik, hogy a központi hatalmak és szövetségeseik (Törökország és Bulgária) helyzete fokozatosan olyanná vált, mint az ostromlott vár helyzete.

Ez a helyzet Görögország és az Unió hadbalépése után még kedvezőtlenebbé vált és fokozta a vasgyűrű fojtogató szorítását.

A központi hatalmak 1915-ben Bulgáriával együtt támadást intéztek Szerbia és Montenegró ellen és diadalt arattak. Mivel azonban abban az időben Görögország semleges volt és a görög király neje, *Zsófia Hohenzollern hercegnő* személye a német és a görög uralkodókat rokoni kapcsolatba hozta egymással, a győztes központi seregek nem vonultak be Görögország területére, holott ezt a katonai helyzet sürgősen megkövetelte volna, hogy Szalonikit és a görög tengerpartot is megszállják.

Itt tehát a külpolitika keresztelte a katonai küzdelem útjait. Görögország érzékenységének kímélése nagyon megbosszulta magát, sőt egyik oka lett a világháború elvesztésének is.

Ugyanis az entente-hatalmak, *Venizelosz* görög miniszterelnökkel egyetértésben, a központi hatalmak seregei által szabadon hagyott Szalonikit katonai hadművelati alappá tették, majd Görögországot a semlegességből való kilépésre és 1916 őszén a maguk szövetségeseinek sorába való lépésre kényszerítették.

Az entente külpolitikája ekkor teljesen karöltve működött a fizikai küzdelmekkel.

Szaloniki kikötőjéből egyre nagyobb ellenséges tömegek érkeztek a német, osztrák, magyar, bolgár és albán csapatok ellen. A bolgárok 1918 szeptemberében kiváltak a központi hatalmak szövetségéből. Ez maga után vonta a macedóniai front felbomlását és a sok vérrel megszerzett területek kiürítését.

Tudjuk már, hogy Bulgária kiválását a külpolitikai küzdelem is siettette, mert *Málinov* bolgár miniszterelnök a szófiai amerikai követ ösztönzésére odadobta az országot az entente karjaiba.

Ilyen kedvezőtlen helyzetben voltak a központi hatalmak akkor, amikor a csehek aknamunkája a külföldön érvényesülni kezdett.

Masaryk Tamás egyetemi professzor már 1915-ben emlékiratot nyújtott át a brit külügyi hivatalnak, amelyben a háború gyors befejezése érdekében Ausztria-Magyarország feloszlátását javasolta.

Emlékiratában még az orosz hatalomra építette reményeit.

Csehország trónjára orosz nagyherceget kért és orosz nagyhercegnőket a szerb és román trónörökösöknek.

Az orosz határt Debrecenig tolta előre.

Oroszország a szerb-cseh korridoron át az Adriai-tengert is elérte volna.

Masaryk francia és angol barátai, közöttük a már említett *Denis Ernest* és *Selon Watson* még pontosabban megvonták az új Csehország, Szerbia és Románia határait. Ezek sok helyen alig tértek el a későbbi — trianoni — határoktól.

Masaryk emlékirata *Seton Walsón (Scotus Viator)* útján *Sir George Clark* angol külügyi osztályfőnök kezébe került. Ezzel az emlékirattal, amely nagyszabású külpolitikai fegyvernek minősíthető, a legszorosabb kapcsolatban voltak az entente akkori fizikai harcai is, nevezetesen *Bruszilov* offenzívája 1916 nyarán, Románia hadbalépése és *Sarrail* francia tábornok támadása Szaloniki kikötőjéből 1916 augusztusban.

Azonban a monarchia összetörése akkor még sem *Masaryk* külpolitikai küzdelmének, sem a katonai fegyvereknek nem sikerült.

A központi hatalmak 1915 május elején megindították támadásukat Gorlice községnél és visszaűzték az oroszokat, majd *Bruszilov* támadását is — bár nagy veszteségek árán — felfogták és *Sarrail* sem tudott döntő sikert elérni.

Mindezekhez járult még az a siker is, hogy Romániát a magyar, osztrák és német csapatok 1916 őszétől kezdve térdre kényszerítették.

Így tehát a központi hatalmak katonai sikerei ellensúlyozták azt a külpolitikai hadjáratot, amelyet a neoszláv eszmék harcosa, *Masaryk* tanár és társai a monarchia ellen megindítottak és nem csökkenő energiával folytattak is.

Nagy-Britannia és Olaszország

Nagy-Britannia, névleg Belgium semlegességének a német csapatok által történt megsértése, valóban azonban azért lépett be a világháborúba a központi hatalmak ellen, mivel erre Franciaországgal szemben kötelezettséget vállalt.

Angliának ez a döntő elhatározása a központi hatalmak ellenségivé tette a hatalmas brit birodalom gyarmatait, valamint a Kiaocsou birtokára vágó és Angliával szövetségben levő Japánt is.

Dél- és Kelet-Afrikában a németek ottani erőit szintén lekötötték az ellenséges csapatok.

A németek így nem veszélyeztethették Indiát Afrikából, az angolok tehát Indiából kivonhatták csapataikat és legnagyobb részüket elszállíthatták a nyugati harctérre. Bár Palesztina, Irak, Arabi és Mezopotámia a törökökkel, valamint a központi hatalmak egyéb csapataival szemben is meglehetősen nagy erőket kötöttek is le, Nagy-Britannia mégsem kényszerült arra, hogy India közvetett védelmére túlságos erőfeszítést tegyen.

Annál kevésbé kellett ezt tennie, mivel kitűnően szervezett propagandája elérte azt a sikert, hogy több mohammedán törzs fellázadt a törökök ellen. A brit külpolitika tehát nemcsak nem pihent a világháborúban, hanem sikeresen működvén, a fizikai térre is átvitte fáradozásának gyümölcseit. Törökország bukásának egyik okozója éppen ez a propaganda és az ennek nyomában járó mohammedán fölkelés volt.

Angliát, mint hadviselő államot alig érintették az 1916-ban kitört ir forradalom kellemetlenségei. Ezt a forradalmat az angolok erőszakkal letörték és annak vezetőjét, *Sir Róbert Cásement* ir pártvezért kivégezték. Ez is egyik sikere volt a brit külpolitikának, bár Írország mozgalmát mint belpolitikai jelenséget is jellemezhetnék.

Anglia még a német merülónaszádok korlátlan tevékenysége ellenére is rendületlenül kitartott szövetségesei oldalán a világháborúban. Külpolitikai kötelezettségeit nem rendítették meg az állam legegységesebb érdekeit veszélyeztető merülónaszádok.

Olaszország az 1911. évi tripoliszi háború óta már csak névleg tartozott a hármasszövetséghez.

Amint a világháború kitört, sietett semlegességét kijelenteni. Ezzel elérulta, hogy nem hajlandó szövetségesi oldalán keresni a háború által remélhető előnyöket.

Olaszország már 1914 júliusban föllépett Ausztria-Magyarországgal szemben területi követelésekkel. Ezeket a monarchia még akkor nem tartotta teljesíthetőknak.

Sir Rennel Rodd, római angol nagykövetnek 1914 július 31-én sikerült *Olaszországot* a hármasszövetségtől végleg eltéríteni, mely állam azután mindig nyíltabban fordult az entente felé.

Ausztria-Magyarországnak Szerbia elleni 1914. évi offenzívája nem sikerült. Ennek a balsikernek nyomában nagyon kellett attól tartani, hogy az — addig még csak külpolitikai fegyverekkel dolgozó — *Olaszország* katonai téren is a monarchia ellenségeinek sorába lép.

Ennek az aggályos veszélynek megakadályozására a német kormány *Büloio* herceget küldötte Rómába, mint nagykövetet.

Ausztria-Magyarország akkori külügyminisztere, *Berchtold Lipót gróf*, hallani sem akart arról, hogy *Olaszországnak* Ausztriából már 1914—1915 fordulóján bármily csekély terület is átengedtesék. Ezért a külpolitikai állásfoglalásért az akkori izzó helyzetben nem maradhatott meg a külügyminiszteri székben. Helyét 1915 január 12-én *Burián István bárónak* engedte át, aki megkísérelte, hogy *Olaszországgal* más alapokon vívja meg a külpolitikai küzdelmet.

Burián 1915 március végéig már a Trentinót, sőt Triesztet is felkínálta az olaszoknak.

Azonban *Sonnino Sidney báró* olasz külügyminiszter az adriai tengerpartot és a dalmát szigeteket is követelte. A monarchia azonban ennyi engedményre már azért sem volt akkor hajlandó, mert az veszélyeztette volna tekintélyét.

Olaszország nem engedett. Befejezte a külpolitikai hadakozást és, a további küzdelmet fizikai térre vitte át. 1915 április 26-án az entente-hatalmakhoz csatlakozott és május 23-án volt szövetségésének hadat üzent.

Ettől kezdve Ausztria-Magyarország délnyugati irányban is csak fizikai fegyverekkel hadakozhatott.

Feltűnő, hogy 1882-ben éppen *Sonnino* volt az, aki a hármasszövetség megkötését sürgette.

Ebből is látszik, hogy a küzdelmek céljai a mindenkori helyzethez alkalmazkodnak.

Akkor *szüksége* volt Olaszországnak a német birodalom és a monarchia barátságára, mert elszigetelt helyzetében senkire sem számíthatott. Legkevésbé Franciaországra, mert hiszen ez az állam elragadta Olaszország elől Tuniszt. Ez úgy hatott az olasz külpolitikára, mintha arculesapták volna.

Ellenben 1914-ig — éppen a hármasszövetség biztos menedékében — nemcsak megerősödött Olaszország, hanem Francia- és Oroszországgal, valamint Angliával is megegyezett a gyarmati kérdésekben. A tripoliszi és a balkáni háborúk után figyelmét az „Italia irredenta” eszméjének megvalósítására fordíthatta. Külpolitikájának ez a fordulata nemcsak eltérítette a hármasszövetségtől, hanem ezek ellenségeinek sorába lépett. Ezt követelte a „sacro egoismo”.

Itália híven követte Macehiavelli tanításait...

Föltehető, sőt bizonyosnak mondhatjuk, hogy az olasz kormány magatartását befolyásolták azok a katonai balsikerek, amelyek az Osztrák-magyar monarchiát 1914 végén Szerbiában és 1915 elején Galíciában érték. Ekkor vesztették el Przemysl várát.

Világos, hogy a külpolitikai és a fizikai hadviselés a legszorosabb függvényei egymásnak.

„N'en parler jamais!...”

Tudjuk, miképpen csoportosultak az államok Európában néhány évtized alatt és minő külpolitikai célok elérését tűzték ki maguk elé.

Azt is tudjuk, hogy éppen ezek a csoportosulások egyre világosabban mutatták azokat az érdekkellentéteket, amelyek ilyen sok gyűlékony anyagot halmoztak föl. Ezeknek előbb vagy utóbb ki kellett robbantaniuk a világháborút.

Tudjuk azt is, hogy *Franciaország* melyik csoporthoz tartozott, mik voltak külpolitikai céljai és miként igyekezett azokat elérni.

Fejtegetéseinkbe szervesen illeszkedik be néhány olyan részlet, amelyek azt bizonyítják, hogy Franciaország a frankfurti béke óta valóban hihetetlenül szívós kitartással, ernyedetlen szorgalommal, sohasem lankadó buzgalommal, művésziesen ügyes diplomáciai tevékenységgel, bölcs előrelátással igyekezett egyetlen egy eszme megvalósítása érdekében a külpolitikai küzdelmet megvívni és amint ennek ideje is elérkezett, a további küzdelmet fizikai fegyverekkel addig

folytatni, amíg a maga elé kitűzött — és neki szent — eszmét megvalósította.

Ez az eszme *Gambettának* abban az ihletszerű intelmében rejtőzött, amely 1871 óta minden francia nemzedék elméjét és szívét eltöltötte és fogva tartotta.

Már a beszélni tudó gyermek ezzel az eszmével kezdte el imáját. A francia ifjak ezzel mentek az iskolák padjaiba, vagy a műhelyekbe. Az életerős férfiak keze összeszorult, ha arra gondoltak. Az erőtlen aggok azzal a boldog tudattal szálltak sírjukba, hogy az eszme győz és megvalósul...

„*N'en parler jamais, toujours y penser!*“ Mondotta *Gambetta*. Sohase beszélni róla, mindig reá gondolni...

A revanche-ra. Arra, hogy a németek 1870—71-ben megalázták a franciákat és „visszavették“ Elzászt és Lotharingiát.

Nem is annyira a két, különben értékes tartomány elvesztése fáj a francia milliók lelkének, hanem az, hogy a frankfurti béke elhomályosította a francia sas nimbuszát.

Ezt nem tűrhette az a nép, amelynek ezrei mindennap elzarándokolnak a *Hotel des Invalides* csarnokában öt koporsóban nyugvó császárnak, *I. Napóleon*nak hamvaihoz ...

Aki naggyá és félelmetessé tette a francia nemzetet. Aki a „*gloire*“ jelszavát a francia nyelv szent szavai közé iktatta ...

Gambettának Nizzában, ahol örök álmát alussza, hatalmas szobrot emelt az utókor hálás kegyelete. Szíve Saint-Maxenben pihen. De sok más szobor is hirdeti a revanche eszméjére állandóan figyelmeztető nagy férfiú emlékét...

Nizzában a Place d'Alsace-Lorraine pálmái között szigorúan tekint reánk *Deronléde* bronzalakja ...

Belfortnál az „ördítő oroszlán“ midig azt hirdette örök némaságában, hogy „el ne feledkezzetek *Gambetta* tanításáról!“

Párisban a Place de la Concorde hatalmas terét szobrok díszítik. *Strassburg* szobrát 1919-ig gyászfátyol takarta el...

íme, mit tett a francia nép, hogy a revanche eszméjét valóban beleoltsa a nemzedékek szívébe és elméjébe. Ezzel kapcsolatos volt minden külpolitikai megmozdulása is...

A francia revanche-politika iskolapéldája annak, miként kell a külpolitikát egy nagy eszmével átfűteni, hogy azután a fizikai fegyverek, mint ultima ratio kezdjék el működésüket...

Frankfurttól Revalig

A következő fejtegetések alapja ugyan Franciaország külpolitikájának vázlatos ismertetése, azonban ennek tárgyalása szükségképpen megmutatja azt is, hogy azok az államok, amelyeket Franciaország a maga érdekkörébe vont, minő külpolitikai célokért küzdöttek a világháború előtt.

Az 1871 május 10-én Frankfurtban megkötött béke Franciaországot lealázta. Ettől kezdve Németország és Franciaország állandóan fegyverkeztek. Ez utóbbi abban az időben elszigetelten állott és ezt a kedvezőtlen politikai helyzetet aggasztóvá tette a kettős-, majd a hármasszövetség megalkotása 1879-ben és 1882-ben.

A franciák azonban nem nyugodtak bele az elszigeteltségbe. Nekik mindenáron szövetségeseket kellett keresniük és Németország elszigetelésére, politikai bekerítésére kellett törekedniük.

Ezt követelte tőlük a nemzeti önérzet.

Mivel egyelőre mást nem tehettek, a guruló frank segítségével Oroszországot Franciaországhoz kapcsolták. A pénz hatalmas ereje nemsokára megteremtette politikai és — katonai gyümölcseit is.

II. *Vilmos* császár 1890 tavaszán elbocsátotta *Bismarckot*, a vas-kancellárt. Utódai megszüntették azt a jó viszonyt, amelyben a „viszontbiztosító szerződés“ révén a német birodalom Oroszországgal volt. Ezt azonnal kihasználta az ügyes francia külpolitika.

Rávetette magát a pénzzel különben is már megnyert oroszokra.

A francia hadiflottát 1891 júliusban Kronstadt kikötőjében az oroszok kitörő örömmel fogadták és — megkötötték a kedvelt franciákkal a „kettős entene“-ot. Politikai és katonai téren is összekapcsolódott a két birodalom.

Franciaország 1892-től 1914-ig 22 milliárd frankot folyósított Oroszországnak, hogy minél jobban fölkészülhessen a nagy revanche-háborúra.

Oroszország szívesen vette ezt a közeledést, hiszen neki a török tengerszorosok kellettek, ámde azokat csak — Berlinen és Budapesten át, tehát háborúval vehette birtokába ...

Franciaország 1898 szeptember 19-én Fasoda előtt megalázkodott Anglia előtt. Ez azonban nem akadályozta meg azt, hogy a két állam kormánya, VII. *Edward* angol király hihetetlenül ügyes diplomáciai útmutatásai szerint, ne közeledjék egymáshoz.

Anglia és Franciaország Egyiptom és Marokkó kérdéseiben 1904

április 8-án megegyeznek egymással és megkötik az „entente cordiale“-t.

Íme, mit tett a francia külpolitika ügyessége! Mily kiváló sztratégák vezették a külpolitikai harcokat! ...

A kilencszázas évek elején már nemcsak megszűnt a franciák elszigeteltsége, hanem — ők haladtak a legjobb úton, hogy Németországot és leghívebb, sőt egyedül hűséges szövetségesét, Ausztria-Magyarországot elszigeteljék.

A német császár és *Miklós orosz cár* ekkor még meleg barátságban állottak egymással. Nemcsak egyénileg, hanem a külpolitikai kérdésekljen is.

A két uralkodó 1905 július 23. és 24. napján Björkö vizein találkozott és valóságos katonai megegyezést kötöttek egymással. A szövetségije a békeszerető és békét akaró *Vilmos* császár — Franciaországot is bevonni törekedett, azonban ez az igyekezete nem sikerült.

Rourier francia miniszterelnök a tervre vonatkozóan ezt közölte *Selidov* párizsi orosz nagykövettel:

„... A francia nemzet nagyobb közeledést Németországhoz nem tűrne. A francia nemzet nem felejtí el, mit szenvedett... A szövetség Németországgal ki van zárva! A kormány kénytelen az ország érzelmeit figyelembevenni.“

A björköi egyezményt — sohasem ratifikálták.

Ez a francia-orosz kettős entente diadala, a francia háborús külpolitika hatalmas győzelme volt...

Cambon londoni francia nagykövet 1906 januárban fölkérte *Sir Edicard Grey-t*, az új angol külügyminisztert, jelentse ki, hogy ha Németország Franciaországot megtámadná, Anglia fegyveresen fogja segíteni Franciaországot. Ennek eredménye a gyenge Grey-nél az lett, hogy a két állam vezérkara, bár egyelőre csak akadémikus jellegű tárgyalásokat tartott, de ezek már előrevetették annak a rendkívül jelentékeny eseménynek bekövetkezését, hogy a brit birodalom a franciákat az immár el nem mar adható revanche-háborúban fegyverrel támogatja.

Anglia 1906 tavaszán már Belgiummal is tárgyalt az eljövendő háborúban leendő magatartására, sőt katonai beavatkozására vonatkozóan.

Gireaud francia író egyik nagy művében ezt írja erről:

„A hatalmak, sőt még a Németországgal szövetséges Olaszország is, megkezdték a szemtelen germán hegemonia ellensúlyozását és Franciaország köré csoportosulását.“

Mily nagy gyűlölet, milyen engesztelhetetlen harag nyilvánul ezekben a sorokban, amelyek — sajnos — a francia nép nagy tömegeinek érzelmét tükrözték vissza. Íme, ez volt eredménye a céltudatos francia külpolitikának és egy nagy eszme állandó ébrentartásának!

A marokkói kényes kérdések rendezése végett Algeciras spanyolországi helységben 1906 elején nemzetközi konferenciát tartottak.

Olaszország ezen már hűtlenné vált szövetségeseihez; már azelőtt olyan események történtek, amelyek Olaszország politikájának új útjaira világítottak.

Olaszország mindig jobban érezte, hogy a fejlődő és a külpolitikai tekintetben úgyszólván napról-napra kedvezőbb helyzetben levő Franciaország közelében nem folytathat olyan politikát, amely ez utóbbi állam ellen irányul.

Az a vereség, amelyet Adua mellett 1896 március 1-én szenvedett, megrendítette hatalmi állását Abesszíniában s ezért Afrikának a Földközi-tenger melletti részein igyekezett kárpótlást találni.

Ezért 1896-ban elismerte Franciaországnak Tuniszra vonatkozó jogait, holott 1881-ben éppen Tunisznak francia megszállása hajtotta Olaszországot az addigi kettős szövetségbe.

Francia- és Olaszország ettől kezdve mindig jobban közeledett egymáshoz és Franciaország az olaszoknak szabad kezet adott, hogy Tripoliszban terjeszkedjenek.

Néhány év múlva érdekes esemény történt, ami nagy erővel igazolta, hogy a politika nem ismer érzelmi lekötöttséget.

Prinetti olasz külügyminiszter 1902 június 18-án Berlinben megújította ugyan a hármasszövetséget, ellenben ugyanebben az évben, november 1-én, *Barrére* római francia követhoz levelet intézett. Ebben arról biztosította Franciaországot, hogy Olaszország, ha Franciaországot megtámadná, semleges marad, sőt semleges marad akkor is, ha Franciaország a maga nemzeti becsülete védelmére valamely államnak hadat üzeni kényszerülne. Olaszország ezzel ellentétben álló kötelezettséget nem vállal...

Kell-e ennél csattanósabb bizonyítéka annak, mennyire lehet értékelni a szövetségi leveleket? ...

Csodálkozhatunk-e azon, hogy Olaszország a világháború kitörésekor nem rántott kardot szövetségesei mellett, sőt 1915 tavaszán ellenük fordult?

Íme, milyen kitűnően dolgozott a francia külpolitikai vezérkar! ...

Néhány év múlva ismét olyan eseménynek voltunk tanúi, amely

még szorosabbra fogta a fojtogató külpolitikai gyűrűt Németország és az Osztrák-magyar monarchia körül.

A bámulatosan ügyes és tevékeny *Edward* angol király 1908 július 9-én és 10-én Révaiban találkozott *II. Miklós* orosz cárral és vele megállapodott az előázsiai, különösen pedig a macedóniai kérdésekben. Ez utóbbi megállapodás az ottomán status quo, de egyúttal Ausztria-Magyarország ellen is irányult, mert Törökország és a monarchia voltak az orosz-szláv balkáni terjeszkedés legfőbb akadályozói.

Ugyanebben az évben *II. Miklós* cár és *Fallières*, a francia köztársaság elnöke, ugyancsak Révaiban szintén találkoztak. (Augusztus 27-én és 28-án.)

A szemfüles francia külpolitika azonnal fölismerte az angol-orosz megállapodás jelentőségét és ő is azonnal bekapcsolódott abba.

Révaitól kell számítanunk a hármass-entente megalakulását, amely a világháborúban a központi hatalmak legfőbb ellensége volt. (Anglia, Franciaország és Oroszország.)

Az annexiótól a világháborúig

Bosznia és Hercegovina tartományoknak 1908 október 6-án történt annexiója az európai közvéleményt nagyon megrázta. A szerbek és az entente államai, sőt Olaszország is valóságos szellemi hadjáratot indítottak akkor Ausztria-Magyarország ellen.

A háború nagyon közel volt.

Ezt bizonyítja a párizsi belga követ 1909 április 5-iki jelentése:

„A legjobb forrás szerint a konfliktus megoldása esetén Anglia és Franciaország kötelezik magukat, hogy Oroszországot fegyveresen fogják támogatni. Minden elő van készítve a meglepő hadjáratra.“

Az annexió nyomában fölébredt a szláv revanche-gondolat is, amely Angliában nem talált ellenzésre.

Ha Németország, és különösen Ausztria-Magyarország háborút óhajtottak volna, akkor arra a legjobb alkalmuk az annexió után volt, amikor még Oroszország teljes katonai erejétől nem kellett tartaniuk.

A francia külpolitika rendkívüli erélyét bizonyította, hogy Franciaországban 1912 január 10-én *Caillaux* engesztelékeny szellemű kormányát *Poincaré Raymond* (született 1860-ban a francia Lotharingiában) erősen nemzeti kormánya váltotta fel.

Poincaré rövid idő múlva már valósággal uralkodott a gyenge *Edward Grey* angol külügyminiszteren, sőt Iszvolszki párizsi orosz nagyköveten is. Már *Poincaré*nak köszönhető, hogy Anglia és Francia-

ország 1912 szeptemberében olyan fontos tengerészeti megegyezést kötöttek, amelyből észrevehető volt, hogy a két birodalom kormánya az elkövetkező háborúban egymás mellett működik és államaik seregeit is egymás támogatására küldik.

Az immár ki nem kerülhető háborúban *Poincaré* egészen bizonyosan számíthatott és számított is Oroszországra.

Most már mindenáron arra törekedett, hogy Németország ellen Anglia szövetségét is minden kétséget kizáróan biztosítsa, mert erről még nem volt bizonyos. Ezt annyira erőszakolta, hogy *Grey* 1912 november 22-én *Combon Pál* londoni francia nagykövethoz intézett magánjellegű levelében megígérte, hogy Franciaországot — esetleg fegyverrel is — támogatni fogja.

Franciaország ennek a levélnek birtokában csikarta ki 1914 augusztus elején Anglia részéről a Németország elleni hadüzenetet!

Franciaország külpolitikája tehát minden vonalon fényes győzelmet aratott! Az eszközökben nem volt válogató. Célja: a revanche-gondolat megvalósítása vezette minden tevékenységét és erre való törekvésében legázolt minden akadályt!

Poincaré Raymond miniszterelnököt 1918 januárban a francia köztársaság elnökévé választották. *Poincaré* magával hozta életének legfontosabb politikai programját, melynek megvalósítására már ifjúkora óta vad elszántsággal törekedett: Elzász és Lotharingia visszaszerzésére irányuló törekvését.

A nemzeti érzéstől túlfűtött francia államférfiú 1920 októberében lieszédet intézett a francia egyetemi hallgatókhoz, amelyben kijelentette, hogy életének semmi más célját se látta, csak azt a reményt, hogy a franciák Elzászt és Lotharingiát visszaszerzik ...

...Amilyen céltudatos és fáradhatatlan volt a francia külpolitika a világháború előtti évtizedekben, hogy a revanche-eszmét fizikai fegyverekkel megvalósítsa, olyan maradt a háborúban is. *Poincaré*, *Clemenceau* és sok más személy nemcsak országukban nyomtak el minden háborúellenes megmozdulást, hanem kifelé is úgyszólván szövetségeseik ütőerén tartották a kezüket. Nem is vesztek el egyetlen sem, kivéve Oroszországot, mely államot a végső kimerülés dobta a forradalom hínárjába.

Azonban Franciaország és Anglia kitűnő külpolitikája még a forradalmasított Oroszországot is arra kényszerítette, hogy újra fegyvert fogjon Németország és Ausztria-Magyarország ellen. Hogy ez már rövid ideig tartó vállalkozás volt, arról — nem Franciaország tehetett...

Oroszország és a balkáni országok

A nagy orosz birodalom külpolitikájának küzdelmei már *Nagy Péter cár* uralkodása óta arra irányultak, hogy a hatalmas szárazföldi államnak jégmentes kikötőket szerezzenek. Ez volt a főoka a közeli keleten vívott háborúknak, ez okozta az orosz-japán háborút és ezért akart Oroszország mindenáron háborút viselni Németországgal és szövetségeseivel. Ugyanis Oroszország akkor, amidőn a távoli keletről a japánok győzelme következtében kiszorult, azonnal ismét a közeli keletre irányította tekintetét. A Boszporuszt és a Dardanellákat most már mindenáron hatalmi körébe igyekezett vonni. Mivel azonban tudta, hogy ez a törekvése elsősorban az Osztrák-magyar monarchiával, azután a német birodalommal is összeütközésbe hozza, ügyes és kitaláló politikával elérte azt, hogy a várható leszámoláskor már szövetségesek oldalán kezdje és vívja meg a háborút.

Az előbbi fejezetből tudjuk, mily bámulatos művésziességgel fonta Franciaország azokat a szájakat, amelyek őt a cár birodalmához fokozatosan és mindig nagyobb erővel kapcsolták.

Azt is tudjuk, hogy Révaiban Anglia is egészen Oroszország mellé állott.

A hármass-entente tehát már nagyon kedvező kilátásokat ígért Oroszországnak, ha külpolitikai küzdelmeit fizikai harcokkal kíváná folytatni.

Azonban az orosz külpolitika még nem elégedett meg azzal, hogy szövetségeseket szerezzen.

Előőrsöket teremtett magának a közeli keleten, a Balkánon.

Elsősorban Szerbiát és Montenegrót nyerte meg nagy céljainak, majd, mivel Bulgária érdekei a második balkáni háború után eltávolodtak az előbb említett két ország érdekeitől, Romániát is bevonta érdekkörébe.

Ez volt az általános külpolitikai helyzet akkor, amikor a világháború kitört.

Romániának titkos vágyai Erdély megszerzésére irányultak.

Ez a törekvés azonban nem akadályozta meg azt, hogy Románia Ausztria-Magyarországgal erős kapcsolatba lépjen. A monarchia és Románia 1883 óta szerződéses, sőt szövetséges viszonyban állottak egymással. Ezt a politikai kapcsolatot addig nem zavarta semmi, amíg Oroszország ki nem terjesztette propagandáját Romániára is. *Károly* román király azonban ennek ellenére is tisztelte Ausztria-Magyarország

uralkodóját és vonzódott Németországhoz is, hiszen Hohenzollern: herceg volt.

Azonban ezeket az érzelmi kapcsolatokat a politika nyomása fokozatosan elnyomta.

Románia a világháború kitörése előtt már teljesen belekerült az orosz érdekkörbe, sőt a két állam 1914 október 1-én titkos szövetséget is kötött egymással.

A már súlyosan beteg *Károly* királynak nem volt elég ereje, hogy a *Bratianu-kormányt* eltérítse az addigi szövetségesnek, Ausztria-Magyarországnak megtagadásától.

Károly halála után *Ferdinánd* román király már nyíltan az entente oldalára állott és így közvetlen politikai és katonai kapcsolatot teremtett Oroszország és Szerbia között is.

Ez a kapcsolat a német-osztrák-magyar külpolitikai küzdelem teljes vereségét jelentette.

A románok azonban nem elégedtek meg azzal, hogy megtagadták előbbi szövetségesüket, hanem annak — 1916 augusztus 27-én — háborút is üzentek.

Bár Törökország már 1914 november 12-én belépett az entente ellenségeinek sorába, a központi hatalmaknak ez az új szövetségese csak akkor hozott katonai és — bizonyos vonatkozásokban — politikai előnyöket is, amidőn Ausztria-Magyarország, továbbá Németország, végül a velük 1914 október 14-ike óta szintén szövetséges Bulgária a szerbeket 1915 őszétől kezdve leverték.

A központi hatalmak diadala közöttük és a török birodalom között, egészen Mezopotámiáig, közvetlen kapcsolatot jelentett.

Érdekes példája volt a szerbek leveretése annak, hogy a katonai sikerek nyomában külpolitikai sikerek is következtek.

A fizikai fegyverek sikerét nyomon követte a külpolitikai küzdelem megindíthatása. Ez is bizonyítja, hogy a két fogalom egymással úgyszólván azonos.

Később Törökországnak sikerült a Boszporusz és a Dardanellák megvédése és így az entente csapatainak Konstantinápolytól távoltartása; ellenben sem Ázsiában, sem Afrikában nem bírt az entente seregeivel szemben döntő sikert elérni. Ezekben a harctereken tehát az ellenség fizikai fegyvereinek győzelme csökkentette azt a külpolitikai előnyt, amely a központi hatalmakra Törökország szövetségéből származott.

Bulgária kiválása és a törökök palesztinai vereségeit 1918-ban

Ferdinánd bolgár király

Mackensen tábornagy és Bojadjev bolgár tábornok (Hadi Múzeum)

*Djemal pasa
(Hadi Múzeum)*

Radoszlavov Vaszil, bolgár miniszterelnök

Ebéd a bolgár táborban

(Hadi Múzeum)

Borisz, bolgár király

Talaat pasa

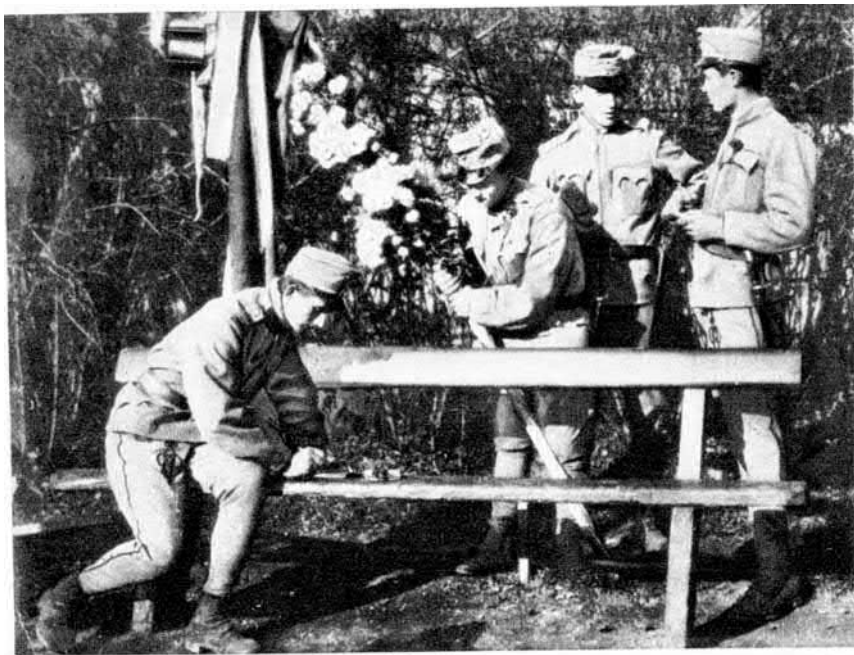
Sül a liba . . . !

*Berchtold gróf Ausztria-Magyarország
külgügyminisztere*

*Liman von Sanders török tábornagy, német
lovassági tábornok*

Édes szüleim ... !

Enver pasa, török hadügyminiszter

Barrère, francia diplomata

követő összeomlása teljesen megszüntette külpolitikai és katonai téren egyaránt azt az előnyt, amelyet a központi hatalmak Bulgária és Törökország csatlakozása által nyertek.

. A hosszú ideig semleges Görögországot a rokoni kötelék a Hohenzollernekhez kapcsolta, azonban az entente szívós külpolitikai küzdelme ezeket a kapcsolatokat semmivé tevén, Görögországot is szövetségesei sorába vonta.

Oroszország letörése után Románia már nem folytathatta egyedül a háborút a keleti fronton, ezért 1918 május 7-én a központi hatalmakkal Bukarestben békét kötött.

Havasalföld továbbra is a központi hatalmak csapatainak megszállása alatt maradt, ellenben Moldvában nemcsak a román király működhetett akadály nélkül, hanem onnan az entente követeit sem bocsátották el.

Így tehát Románia nyugodtan készülhetett a háború esetleges folytatására.

A fizikai küzdelem elmulasztotta, hogy Romániát egészen térdre kényszerítse. Ez a mulasztás később a külpolitikai küzdelemnek Románia javára rendkívül előnyössé vált.

Így tehát Románia kiválása sem katonai, sem politikai tekintetben nem volt olyan előnyös a központi hatalmaknak, hogy helyzetüket az ellenségekkel szemben döntően megszilárdítsák.

Az ellenséges hatalmak 1914 szeptember 14-én Londonban szerződést kötöttek, amelyben — bizonyos kivételek meghatározásával — megfogadták, hogy különbékét semmiesetre sem fognak kötni. Mint-hogy ehhez a szerződéshez 1915 november 15-én Olaszország is hozzájárult, a központi hatalmak körülzárása külpolitikai téren is megtörtént. Romániának és Görögországnak ellenségeink sorába történt belépése ezt a körülzárást még teljesebbé tette. Az Északamerikai Egyesült-Államok hadbalépése pedig úgyszólván az egész világot a központi hatalmak ellenségévé tette.

Az Északamerikai Egyesült-Államok

Nagy-Britanniát és az Északamerikai Egyesült-Államokat az angol-szász faj közössége a világháború előtt összekapcsolta. Növelte ezt az összekapcsolódást az Unió üzleti szelleme is. Anglia és Franciaország nagy összegeket kapott az Egyesült-Államoktól és a háború kitörése után igen nagymennyiségű és óriási értékű hadiszert is. Az Unió,

bár a Monroe-elv szerint Európával nem kellett volna törődnie, mégis belépett ellenségeink közé, mert — amint már megírtuk — ezt kívánta az üzlet.

Amerika külpolitikája tehát aggódva figyelte, mi történik az európai harctereken. Amint adósainak helyzetét veszélyeztetve látta, s ezért attól kellett tartania, hogy pénzét elveszti, maga is áttért a fizikai küzdelem útjára.

Az Unió közbelépése rendkívül nagy mértékben ellensúlyozta azokat az előnyöket, amelyeket az orosz birodalommal és Romániával megkötött békék a központi hatalmaknak mégis nyújtottak volna.

Az Északamerikai Egyesült-Államok 1917 április 6-án Németországnak, december 7-én pedig Ausztria-Magyarországnak hadat üzentek. Közbelépésük több más amerikai államot is háborúba sodort a központi hatalmak ellen.

Ezek a válságos fordulatok nemcsak katonai téren tették mindig súlyosabbá a központi hatalmak helyzetét, hanem külpolitikai téren is, mert megszűnt annak reménye, hogy a hatalmas Újvilágot az általános és igazságos béke megkötése érdekében közvetítőül fölkérni lehetett volna.

Befejezésül összegezhetjük az előadottakat:

A központi hatalmak külpolitikai fegyverei csak Bulgária és Törökország megnyerésével arattak diadalt. Ellenben a külpolitikai harcokat elvesztenék Olaszországgal, Romániával, Görögországgal, az Északamerikai Egyesült-Államokkal és több más amerikai országgal szemben is. Fizikai fegyvereik legyőzték ugyan Oroszországot és Romániát, azonban ezt a két győzelmet külpolitikai téren már nem tudták sikerrel folytatni.

Háború és belpolitika

Rejtett erők és törekvések

Nincs az a társadalmi vagy politikai szervezet, amelyben a rejtett mélységekben titkos vágyak, megfékezett törekvések ne léteznének. Az állam társadalmi és politikai szervezet. Ebben legkönnyebben mutatkozhatnak ezek a vágyak és törekvések, amelyek annál könnyebben kerülhetnek felszínre, minél viharosabb az állam élete.

Semmi sem dobhatja annyira a felszínre ezeket a titkos érzelmeket, mint a háború, amelyben az egész népnek össze kell fognia, hogy jövő boldogságáért, az állam politikai szuverénitásaért s területi integritásáért vagyont, vért, életet áldozzák.

Ez az áldozathozatal azonban megbénulhat attól a pillanattól kezdve, amikor a háború esélyei kedvezőtlenekké válnak, mert az említett rejtett erők azonnal a felszínre kerülnek és ettől kezdve már nemcsak a külső ellenség, hanem a belső, destruktív mozgalmak is siettetik az állam bukását.

Ezeknek a titkos erőknek alapja általában kettős lehet.

Vagy az etnográfiai, azaz a néprajzi, a nemzetiségi kérdés, vagy pedig az, hogy az állam bizonyos társadalmi osztályai maguknak a politika irányításában jogot, vagy éppen kizárólagos hatalmat követelnek.

A nemzetiségi kérdés veszedelmessé azokban az államokban válhatik, melynek lakossága nem egységes, hanem — mint az Osztrák-magyar monarchiáé is volt — többféle nemzetiségből áll. És még veszélyesebb akkor, ha az állam közvetlen közelében olyan országok vannak, amelyek népe azonos nemzetiségű az idegen állam kötelékében élő néptörödékek nemzetiségével. Már békében is, de különösen háború esetén munkába léphetnek a külföld propaganda-izgatásai, amelyeknek célja az, hogy az állam nemzetiségeit nyugtalanokká és arra hajlandókká tegye, hogy az addigi politikai kötelékekből kiválni és a szomszédos ország kötelékébe átvétetni törekedjenek.

A rejtett erők másik csoportja belpolitikai téren kereshető.

Ha az állam lakosságának nem minden rétege élvez politikai jogokat, vagy ha az osztályellentétek az államban fokozatosan kiélesednek, akkor megtörténhetik, hogy az állam megpróbáltatása esetén, tehát különösen háborúban, a zavarosfejű népbolondítók, a hatalomra áhító demagógok, a mindent Ígérő, de semmit betartani nem tudó szájhősök a szegényebb társadalmi osztályok titkos vágyait arra használják ki, hogy azokat a maguk szekere elé fogják és az államban felforgatást okozván, ők maguk kerüljenek a politikai hatalom birtokába. Amely államban a nép általában megelégedett és politikai jogait is megkapta, ott az ilyen destruktív politikai „pártvezéreknek“ nehezebb a munkájuk, ha ellenben egyes társadalmi osztályok még nem kerültek be az alkotmány kereteibe, vagy velük a mindenkori kormány kevésbé törődik, akkor a felforgatás könnyű munkát ad a maguk előnyére dolgozó demagógoknak.

Ilyen rejtett erők kirobbanásával fogunk találkozni az alábbi leírásainkban.

A nemzeti kérdés egységes nemzeti államokban nem okozott semmi mozgalmat. Mint példákat említhetjük — a többi közt — Francia- és Olaszországot. Ellenben a nemzetiségi kérdés elfajulását mutatta Ausztria-Magyarország példája. Ebben a két államban sok nemzetiség volt egy politikai kötelékben, bizonyos centrifugális erők már a háború előtt is működtek és azok a háború végén rejtett barlangjaikból kilépvn, romboló hatásokban jelentkeztek.

A szociális okok szintén legkellemetlenebb hatásokban nyilvánultak a monarchiában a háború végén, valamint Oroszországban. A nép megunta már a hosszú háborút és felörlődött idegei nagyon fogékonyakká váltak a destrukció befogadására.

A következő sorokban bemutatjuk, a háborús államok egy részét a belpolitika terén. Megvilágítjuk, milyen kölcsönhatásuk voltak egymásra a háború és a belpolitika, mennyiben váltotta ki a nagy vérzivatar a rejtett erőket és törekvéseket s mennyiben állította be azokat a politika szolgálatába.

Franciaország

A világháború a nyugati államokban csak pártharcokat és kormányváltásokat okozott, ellenben Közép- és Kelet-Európában már rendszerváltásokat is.

Franciaország a világháború előtti években minden erejével arra

törekedett, hogy az eljövendő világháborúba, Oroszország oldalán, a lehető legnagyobb katonai felkészültséggel lépjen. Ezért az orosz-francia jó viszony ápolása mellett rendszeresítette a hároméves tényleges katonai szolgálatot és a hadi költségvetést határtalanul emelte.

Azonban ezek a terhek nagy súllyal neheztedek a francia népre. Ezt bizonyították az 1914. évi májusi választások.

Eltipró erejű radikális-szocialista többség került akkor a kamarába. Ez nemcsak a belső katonai politika bukását jelezte, hanem az ezzel szorosan összekapcsolódó orosz-francia szövetséget is veszélyeztette.

A francia nép nyíltan ellenezte a háborút.

Az új többség, *Jaurés* vezetése alatt, *Poincaré* ellen foglalt állást és határozottan a béke politikáját tartotta szem előtt.

Hiába igyekezett *Poincaré* a hangulatot a háborús irányba terelni, nem tehetette és 1914 június 14-én valóban többségi kormány alakult a radikális-szocialista *Viviani René* vezetésével.

Azonban az idő cselekvésre készítette *Viviani*t is. Már néhány nap múlva 800 millió frank kölcsönt kért és azután eldördültek Szarajevóban azok a pisztolylövések, amelyeket egyszerre meghallott Párizs és Szent-Pétervár is.

A szarajevói kettős merénylet új helyzetet teremtett.

Viviani most már 5200 millió aranyfrank költségvetést szavaztatott meg; *Poincaré*val együtt sietve Szent-Pétervárra utazott, ott megegyeztek az orosz kormánnyal, hogy a háborúban egymás mellé állnak. Miután hazatértek Franciaországba, maga a radikális-szocialista és békebarát *Viviani* volt az, aki *Iszvolszki* orosz nagykövetet biztosította arról, hogy Franciaország minden szövetségi kötelezettségét teljesíteni fogja, azaz: Németország és szövetségesei ellen háborúba lép.

Minderről semmit se tudott a francia nép.

A francia kormány nem közölte a kamarával és a szenátussal azokat a titkos megegyezéseket, amelyeket Franciaország nevében Oroszországgal kötött és amelyek Franciaországot véres háborúba sodorták.

René Gerin francia író *Poincaréhoz* tizennégy kérdést intézett a háború után és ezek között arra is felvilágosítást követelt az egykori köztársasági elnöktől, miért nem közölte a francia néppel az orosz-francia megegyezést és miért indította meg úgy a háborút, hogy arról a francia törvényhozás úgyszólván nem is tudott?

Az orosz és a francia kormány tehát megegyezett. Egymás oldalán háborúba léptek. Ennek küszöbén, *Iszvolszki* párizsi orosz nagy-

követ előzetes tudtával, sőt — akaratára — a radikális-szocialista, békebarát politikai párt vezérét, *Jaurés*-t, meggyilkolták, mert *Viviani* miniszterelnököt a háború megindításától visszatarítani igyekezett.

Így tehát a francia nép — legalább az erőszak súlya alatt — minden belpolitikai ellentétek nélkül kezdte meg a háborút.

Midőn a Marne folyó mellett vívott első csata után a franciák helyzete a harctéren kedvezőbbre fordult, *Poincaré* megkezdte azoknak a politikusoknak eltávolítását, akik békebarátoknak mutatkoztak.

A megegyezésre hajló *Caillaux* külföldre kényszerült menekülni.

A háború fordulatai nem kímélték a francia kormányokat sem. Ez mutatta legjobban, hogy maga a francia nép nem szívesen vette a háborút, mert nem tudta, miért kell neki olyan hosszú ideig véreznie?

A kormányok egymást váltogatták.

Viviani helyett 1915 őszén *Briand Aristid*, majd 1917-ben *Bibot*, utána *Painlevé*, 1917 novemberben pedig *Clemenceau György* foglalta el a kormányelnöki széket.

Clemenceau már az Északamerikai Egyesült-Államok katonai segítségére támaszkodva kezdte meg munkáját. Három évtizedig várt arra, hogy a hatalom birtokába kerüljön. Most ez megtörtént. Valóságos diktátorként működött a „tigris“. Engesztelhetetlen keménységgel nézett szembe nemcsak Franciaország külső ellenségeivel, hanem azokkal is, akik bent az országban a vérontás megszüntetésére törekedtek.

Ez utóbbiakat mind árulóknak minősítette.

Francia szempontból szükség is volt a kemény kézre, mert az állam akkor már sem a harctéren, sem az anyaországban nem volt olyan háborús hangulatú, hogy a küzdelmeket talán még évekig megadással vívja. A francia idegek összeroppanni kezdettek.

Clemenceau vasökölrel sújtott le mindenhova, ahol defetista vagy pacifista megmozdulást látott vagy sejtett.

Az „árulási“ perek egész sora indult meg és súlyos ítéletekkel végződtek.

Bolo pasát, akiről azt állapították meg, hogy a német propagandával állott volna kapcsolatban, 1917 április 17-én, nyilván már *Clemenceau* befolyására is, kivégezték.

Almeyreda Miguel Vigo újságíró és politikust, aki 1913-ban megalapította a *Le Bonnet Rouge* című békebarát lapot, és akit egy sajtóvétségért börtönbe zártak, 1917 augusztus 14-én halva találták cellájában. A halál okát — nem közölték.

Caillaux József volt minisztert, mert néhány cikket írt a békekötés érdekében, 1918 január 14-én letartóztatták.

Duval-t, a *Bonnet Rouge* kiadóját, 1918 május 15-én kivégezték.

Mahy Lajos volt minisztert, *Clemenceau* ellenfelét, 1918 augusztus 6-án öt évi száműzetésre ítélték.

Így működött *Clemenceau* francia miniszterelnök a belpolitika terén. Elszánt és csak a végső győzelmet szem előtt tartó, kegyetlen intézkedései a harctéren is érezhetőek voltak, mert a vezérek ott is kérésselhetetlen szigorúsággal kezelték a fegyelmet.

Az eredmény nem is maradt el.

A fajban és nyelvben egységes francia nép egységes maradt a belpolitikában is. Semmiféle társadalmi osztály vagy politikai párt sem zavarta *Clemenceau* kormányzása idején a nyugalmat.

A „tigris“ később is következetes maradt magához.

Leroix Pétert azért, mert a *Journal* napilapot eladta, halálra ítélték.

Caillaux-t is elítélték végre 1920-ban, három évre.

Vizsont *Jaurès* gyilkosát, *Vaillain-t*, 1919 március 30-án — fölmentették!

Íme, így működött Franciaországban az erős kéz...

Nagy-Britannia

Nagy-Britanniában a pártharcok nem voltak jelentékenyek, ellenben az ír-kérdés sok gondot okozott a kormányoknak.

Írország már a XIX. század elejétől küzdött az önkormányzatért és ez a küzdelem 1913-ban a sinn-fein-mozgalom megindulásakor olyan veszélyes alakot öltött, hogy már attól lehetett tartani, Nagy-Britannia és Írország között polgárháború tör ki.

A világháború kitörésekor *Asquith Herbert Henry* liberális kormánya vezette Nagy-Britannia ügyeit. Az ír-kérdés éppen ekkor volt a legveszedelmesebb állapotban. Az írek ekkor már Anglia ellen hadsereget toboroztak.

A háború azonnal megváltoztatta ugyan a helyzet képét, azonban az írek egy része még ekkor is Nagy-Britannia ellen sorakozott.

Fokozta ezt az ellenséges magatartást az, hogy *Sir Roger Casement* ír vezér 1916 április 21-én Kerry grófságban egy német hajóról az ír szabadságmozgalom vezetése végett partra szállott.

Azonban a vállalkozás nem sikerült.

Az angolok *Casement Roger*-t partraszállása után elfogták, Londonba vitték és ott mint felségsértőt 1916 augusztus 3-án kivégezték.

Ettől kezdve Nagy-Britanniában nem voltak olyan mozgalmak, amelyek belpolitikai tekintetből befolyásolták volna a háború viselését, bár kétségtelen, hogy a hosszú hadakozás az angol népet is kifárasztotta.

Románia leveretése *Asquith Herbertet* 1916 végén elsodorta. Az új kormányelnök, *Lloyd-George Dávid*, koncentrációs kormányt alakított, amelyben a munkáspárt három tárcát kapott. Így Lloyd-Georgenak sikerült a munkásságot a nemzetközi békepropagandától eltérítenie és a kormány mögé sorakoztatnia.

Valóban kitűnő eszköz volt a társadalmi osztályok egyesítésére.

Azonban az angol idegek is összeroppanni kezdtek.

Az angol munkásság 1917-ben már résztvenni kívánt a stockholmi békekongresszuson, amelyet a szocialisták hívtak össze

Henderson angol munkásvézér és miniszter vonakodott attól, hogy a munkások küldöttségét Stockholmba engedje, mivel azonban az oda utazást megakadályozni nem tudta, ő maga mondott le miniszterségéről és ő maga is elutazott Stockholmba. Ettől kezdve *Henderson* a nemzetközi szocialista és pacifista politika egyik legerősebb képviselője volt, azonban az angol politikának nyugodt menetét nem zavarta meg.

Olaszország

Az „*Unita Italia*“ nemzeti tekintetből teljesen egységes állam.

Nem kellett attól tartania, hogy a világháborúban nemzetiségi zavarok és ezek nyomán centrifugális erők jelentkeznek, amelyek célja az állami egység megbontása.

Ellenben azt nem mondhatjuk, hogy Olaszország lelki tekintetből is egységes lett volna.

Az olasz nép nem akarta a háborút.

Azonban az olasz kormány, melynek élén 1914 március 21. óta *Salandra Antonio* állott, nem tudván megegyezni az osztrák-magyar kormánnyal, 1915 április 25-én szerződéssel kötelezte magát Londonban, hogy az entente oldalán beavatkozik a háborúba. Így tehát az olasz népet a kormány úgyszólván magával rántotta.

Tulajdonképpen nem volt nehéz ezt tennie, mivel az entente mindent megígért Olaszországnak, hogy szövetségesül megnyerje. Oda-

ígérte neki mindama területeket, amelyeket Ausztriától az „Itália irredenta“ eszméje szerint megszerezni kívánt.

Hiába szólította fel a békét hirdető *Giolitti* 1915 május 13-án, hogy hagyja el helyét, késő volt!

III. *Viktor Emánuel* király ismét megerősítette a *Salandra*-kormányt.

Az olasz kamara 1915 május 20-án a háború mellett szavazott. A szenátus ezt a határozatot szintén óriási többséggel vette tudomásul. A hadüzenet megtörtént és az olasz csapatok nekirontottak a *Doberdo* szikláinak.

A háborúspárt lelke *Sonnino Sidney báró* külügyminiszter volt. Ugyanaz, aki még néhány évvel előbb a hármasszövetség nagy hívének vallotta magát.

Azonban a *Karszt* sziklái keményebbeknek mutatkoztak, mint az olasz nép lelkesedése, hiszen az előbbieket — magyar katonák védték. Hiába hullott az olasz katonák vére, hiába kiáltották a rohamozók, hogy „*Avanti Savoya!*“ — a siker elmaradt. Az olasz nép csüggedni kezdett.

Salandra már 1916 júniusban megbukott.

Utóda, az idős *Boselli Paolo*, sem maradt sokáig a kormány élén. Az olasz népben a háborús kimerültség jelei már 1917-ben ijesztő módon mutatkoztak. *Turinban* 1917 augusztus 22-én a kenyérhiány miatt nyílt lázadás tört ki. *Bosellit* októl>erben leszavazták, mire *Orlando Viktor Emánuel* vette át a kormány vezetését és meg is tartotta a háború befejezése után is. Azonban az olasz belpolitikában már 1916 óta zavaró jelenségek mutatkoztak. A szocialisták mindig nagyobb erővel léptek föl és — állítólag — részük volt abban is, hogy 1917 őszén az olaszok elvesztették az *isonzói tizenkettedik* csatát.

Az olasz front lelki szilárdsága is aggasztóvá vált és csak az amerikai csapatoknak a nyugati s részben az olasz harctéren történt megjelenése akadályozta meg a súlyosabb következményeket, sőt — minden valószínűség szerint — a teljes összeroppanást.

A leírtakból látható, hogy a három nyugati hatalom: Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország kisebb-nagyobb belső megrázó kódtatások mellett végigharcolta a világháborút, amely belpolitikai téren még rendszerváltozást sem okozott.

Annál nagyobb volt a háború hatása Oroszország és a központi hatalmak és szövetségeseik belső életére.

Oroszország

Oroszország legújabb története bizonyítja, mily szomorú sorsra juthat még az olyan hatalmas állam is, mint az orosz cár birodalma, ha mellőzi a nép széles rétegeinek politikai közreműködését és olyan célok elérésére köt szövetséget más államokkal, amelyek nem föltétlenül szükségesek az ország jólétének biztosítására ...

Oroszországban a cár mint egyeduralkodó úgyszólván teljes hatalommal kormányzott.

Az orosz-japán háborúnak az oroszok súlyos vereségeivel történt befejezése után a nép tömegei megmozdultak.

Az 1905. év elején vér folyt Oroszországban. A lázadók vére. A cár érezte, hogy a tömegek megmozdulása nagyon veszélyes következményekkel járhat, ezért tehát alkotmányt adott népének és egybehívta az országgyűlést, a dumát.

Azonban a дума nem volt sem olyan, mint a nyugati államok törvényhozása, sem hosszúéletű. A cár azonnal és gyakran feloszlatta, midőn a legcsekélyebb kellemetlenségek mutatkoztak, különösen pedig, ha a liberális és szocialista párttagok kissé hangosabban léptek föl.

Egy szóval: az orosz дума nem képviselte az orosz népet.

A belügyi kormányzat egyéb tekintetben sem volt tökéletes. A nem oroszok politikai, kulturális és gazdasági szabadságát sok intézmény bénította meg.

Ilyen volt a cár birodalmának helyzete akkor, amikor Franciaország unszolására Oroszország megindította a világháború lavináját.

Egy ideig jól harcolt az igénytelen muzsikból lett orosz katona az „atyuskáért“, a cárért, azonban akkor, amikor az áldozatok és a vereségek, veszteségek mindig nagyobbakká lettek, a cár ellenben erőszakkal követelte a háború folytatását: a háború elleni forradalmi szervezkedés ijesztő méretekkkel megindult és napról-napra erősebbé vált.

Goremykin Iván, a már hetvenhatéves kormányelnök, idejében fölismerte a fenyegető veszedelmet és titokban arra igyekezett, hogy a cárt megnyerje a különbéke eszméjének. Ez azonban nem sikerült az ősz államférfiúnak. Mennie kellett. 1916 februárban *Stürmer Vladimirovics Borisz* jött helyébe, a konzervatív meggyőződés híve. Stürmer ugyanis nyíltan az entente híve volt, azonban ő is látta, hogy a további vérontás összeomlásba kergeti Oroszországot és elsősorban a cárt s annak családját. Miként előde, úgy ő is megkísérelte a különbéke útjait

egyengetni. Azonban hiába távolította el a háborút a végletekig folytatni akaró *Szaszonov* külügyminisztert, béketervei nem sikerültek.

Az új miniszterelnök, *Trepov Feodorovics Alexander*, elutasította a központi hatalmak 1916 decemberi békeajánlatát. Ekkor tehát még az entente háborús vágya győzött.

Azonban az orosz nép katasztrófáját többé feltartóztatni nem lehetett.

Trepovot 1917 elején *Gályán* herceg követte.

II. *Miklós* cár kiejtette kezéből a kormányzás gyeplőit.

Az entente látta a közelgő veszélyt, ezért *Doumergue* francia és *Milner* angol lord államférfiakat elküldötte 1917 februárban Oroszországba, hogy — mentsek, ami menthető. Azt ajánlották a cárnak, hogy rendszeresítse a parlamentáris államformát.

Miklós cár azonban ettől irtózott. Nem hallgatott tanácsadóira.

Ezért az entente — őt ejtette el.

Megindult a lavina.

Az 1917. év március 15-én forradalmi kormány alakult, melynek élére *Lvov* herceg állott. A kormány első tevékenysége az volt, hogy a cárt lemondatta. Azután őt és családját el is fogatta. Március 23-án megbukott és távozni kényszerült *Nikolajevics Miklós* nagyherceg, a háború eszméjének legerősebb támasza is.

Munkás- és katonatanácsok alakultak.

A visszafojtott rejtett erők felszabadultak és a nép megkezdte romboló munkáját. *Kerenszki*, az új hadügyminiszter, még az entente kívánatára és nyomására a háború folytatását határozta el.

Az addig egységes szociáldemokrata párt két részre szakadt. Az erősebbek a *bolsevisták* lettek, akik a forradalomban látták a jövő célját és boldogulását.

Lvov herceg lemondott és a kormány vezetését 1917 július 21-én *Kerenszkinék* adta át.

Az entente aggódva figyelte az eseményeket. Hogy Oroszországot mint hadviselő félt el ne veszítse, *Kerenszkinél* kieszközölte, hogy a katonai és polgári hatalom egy ember kezébe kerüljön. Ez meg is történt.

Kornilov Gyorgyevics Leó tábornok 1917 szeptember 10-én Oroszország diktátora lett. Mivel azonban őt éppen a csapatok hagyták el, nemsokára otthagya állását.

A forradalom lángja 1917 november 7-én Szent-Pétervárott nagy

erővel robbant ki. Ebből *Uljanov Ilics Vladimir*, a *Lenin* néven ismeretes forradalmi vezér került ki győztesen. Fővezérré *Krilenko* zászlóst tette.

Ezzel bizonyította, hogy az új rendszer nem ismer tekintélyt.

Legkevésbé ismeri el azokat tekintélynek, akik a cár hatalmából jutottak vezetőállásokba.

A tekintéllyel együtt felbomlott a hadsereg, ezzel a front és így meg kellett szűnnie a háborúnak.

Az oroszok 1918 március 3-án Breszt-Litovszkban békét kötöttek a központi hatalmakkal.

Oroszország kivált abból a háborúból, amelybe a békeszerető orosz nép millióit csak a cár szerencsétlen külpolitikája és a háborús-párt kényszerítette.

II. Miklós cár és egész családja 1918 július 16-án Jekaterinburgban az új hatalmasok áldozatává lettek.

Kivégezték őket.

Oroszország óriási területéből kiváltak azok az országok, amelyek politikai önállóságra, szabadságra törekedtek.

Ukrajna, Finnország, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, a Krim, a Kaukázus egy része és több ázsiai törzs területe.

Megmaradt a szorosabb értelemben vett Oroszország a maga vörös hadseregével és forradalmi kormányával.

A legrémesebb álmom sem termelhet ki olyan szörnyűségeket, aminőket az orosz szovjet hatalmasai véghezvittek. Egyszerűen kiirtották a nekik nem tetsző társadalmi osztályokat, hogy azután egyedül maradjanak és még sokkal nagyobb elnyomásban tartsák a jobb sorsra érdemes orosz népet, mint ahogyan a cárok uralma idején élt.

Megrázó büntetése az Istennek.

Összetört az orosz trón. Maga alá temette a cárt és egész családját s a Romanov-dinasztiát.

Szétszakadt a birodalom.

És azok, akik még ma is kormányozzák az ország megmaradt területét, Istent, családot, társadalmat, erkölcsöt, kultúrát, egyéni szabadságot és érvényesülési lehetőséget lábbal tiporva, a kollektívizmusból keresik a jólétet, vagyis azzal a jelszóval, hogy „minden mindenkié“.

Valóban szánandó az orosz nép...

Lengyelország

Lengyelország azok közé az országok közé tartozik, amelyek a világháború vérzivatarában kapták állami önállóságukat.

Vessünk egy pillantást az ország régebbi múltjára és újraéledésére.

III. Ágost lengyel királynak 1763-ban történt elhúnyta után *II. Katalin* orosz cárnő érkezettnek látta az időt, hogy Poroszországgal együtt, megkezdje Lengyelország feldarabolását.

Az egykor hatalmas ország időközben tehetetlen állammá lett. A pártviszályok hazája volt és a korhadt állami intézmények sietteték bukását.

Nagyon kedvezett a feldarabolás megvalósításának az 1768—1774. évi orosz-török háború, mely az oroszok diadalával végződött.

Mária Terézia Lengyelország első felosztásakor, 1772-ben, a magyar korona régi jogán Galíciát és Lodomériát kapta.

Bár ezek Magyarország hűbéres tartományai voltak s mint ilyenek *Zsigmond* uralkodása idején kerültek Lengyelországhoz, a királynő a két tartományt mégis az osztrák örökös tartományokhoz csatolta.

Ugyanakkor visszakerült Magyarországhoz a *Zsigmond* által 1390-ban elzálogított 16 szepesi város is.

Poroszország az első felosztáskor Kelet-Poroszországot kapta, Danzig és Thorn kivételével.

A második felosztás 1793-ban erősített meg. Ekkor Ausztria nem kapott semmit, ellenben Poroszország megszállotta Danzig és Thorn városokat, Oroszország pedig a még el nem foglalt Kelet-Lengyelországot.

A harmadik felosztás már Lengyelország teljes megszűnését jelentette. Ez 1795-ben történt.

Ekkor Ausztria Kis-Lengyelországot Krakóval kapta, Poroszország Maszoviát és Podlachiát kapcsolta magához, Oroszország pedig Litvániát.

Napóleon francia császár első lemondása után azok a hatalmak, amelyeknek a császár ellen viselt háborúban részük volt, 1814 szeptemberében kongresszusra gyűltek össze.

Ez volt a bécsi kongresszus.

Ezen hosszú ideig tárgyalták a lengyel kérdést is. Beható és már háborúval fenyegető kínos viták után végre megegyeztek és — csekély

eltérésekkel — úgy állapították meg Lengyelország feldarabolását, ahogyan az még a világháború küszöbén érvényben volt.

A lengyel népben országa elvesztése óta lángolt, izzott a nemzeti érzés. Minden alkalmat megragadott, hogy szabadságát visszavívja. Ez a törekvése robbantotta ki az 1930. évi lengyel szabadságharcot és ez hozta a magyar szabadságharc táplálására a lengyel önkénteseket.

Természetes, hogy a lengyelek, amint a világháború kitört, szorongva figyelték az eseményeket és lesték a felszabadulás óráját.

A vilnai születésű *Pilszudszki József* már 1914 augusztusban hirtelen megalakított lengyel fölkelőivel az osztrák-magyar haderőhöz csatlakozott.

Ezzel a lengyel kérdés a keleti front egyik legfontosabb kérdése lett.

Az így származott politikai veszélyt felismerte *Nikolajevics Miklós* orosz fővezér. Sietett ő maga a lengyeleknek önkormányzatot ígérni, feltéve, hogy azok azután is Oroszországhoz csatlakoznak.

Azonban *Pilszudszki* és a Krakóban megalakult, majd Bécsbe költözött *Lengyel Nemzeti Tanács* egyelőre hű maradt az Osztrák-magyar monarchiához, melytől a felszabadítást remélték.

Sajnos, a két központi hatalom között a lengyel kérdésből súlyos bonyodalmak keletkeztek. Ezeket nem oszlatta el az a kedvező fordulat sem, hogy a bécsi és berlini kormányok Lengyelország függetlenségét 1916 november 5-én elismerték.

A francia kormány ügyesen kihasználta a két központi hatalom közötti súrlódást. Azzal igyekezett a lengyel nép rokonszenvét megnyerni, hogy 1917 június 5-én Franciaországban lengyel nemzeti hadsereg szervezését engedélyezte.

Már akkor megvetette a francia-lengyel szövetség alapjait is.

Ezeket azzal ellensúlyozták a németek, hogy a lengyel légiókat — német eskü letételére szólították fel.

Ezt azonban *Pilszudszki* megtagadta.

Erre *Beseler* német tábornok elfogatta a lengyel vezért és őt 1917 július 22-én Magdeburg várába záratta.

Most már a lengyel közvélemény elfordult a németektől, ami természetes is volt. A lengyelek elkeseredését az is fokozta, hogy Lengyelországot a Breszt-Litovszkba összehívott békekonferenciához nem hívták meg mint tárgyaló fél, holott ezt a lengyel régensség ismételtén kérte.

Ellenben az ellenséges kormányok 1917-ben és 1918-ban egymásután elismerték az önálló Lengyelországot.

Valóban csodálatos politika, hiszen az újraéledt Lengyelország az entente egyik hatalmas államának testéből szakadt ki!

A központi hatalmak még azt a hibát is elkövették, hogy az 1918 február 9-én megkötött ukrajnai békében Cholm tartományt, amelyre a lengyelek igényt tartottak, tisztán gazdasági okokból Ukrajnának engedték át.

Ebből véres zavargások támadtak.

A központi hatalmak összeomlása idején, 1918 november 7-én megalakult a lengyel népkormány. Ez kikiáltotta a lengyel köztársaságot. Azután 10-én feloszlatták a német közigazgatást.

Pilszudszki kiszabadult börtönéből és őt az 1919 február 10-én megnyílt nemzetgyűlés a független lengyel köztársaság elnökévé választotta meg.

Azonban Lengyelország akkor már minden tekintetben elszakadt az érte versengő és vele — különösen a németek részéről — erőszakoskodó központi hatalmaktól.

Lengyelország példája mutatja, hogy a nemzetben élő eleven erő csodákat tehet. Majdnem másfél évszázadig szenvedte az egykor büszke ország a leigázás nyomorúságait, hanem azután életre kelt!

Az országok életében nem szabad az időt az emberi élet mértékével mérni!

Ami az embernél egy év, az száz esztendő is lehet az állam életében. Ellenben azokat az erőket a nemzetnek ébren kell tartania és szívós kitartással ápolnia is, amelyek okvetlenül szükségesek arra, hogy a leigázás megszűnjék és az ország szabadsága, függetlensége ismét visszatérjen.

Szolgáljon a lengyel példa nekünk, magyaroknak is megnyugtatósul és intelmül!...

Németország fölemelkedése

A szedáni csata 1870 szeptember 2-án eldöntötte a német-francia háborút. *III. Napóleon*, a hatalmas és hatalmi vágyától túlfűtött francia császár *I. Vilmos* foglyává lett. A németek csillaga fényesen ragyogott. A német birodalmi gyűlés elnöke december 18-án ünnepélyesen fölhívta Vilmos porosz királyt, hogy fogadja el a német császári koronát.

Az új német birodalmat a versaillesi pompás királyi kastély tükörtermében, a pazar csillogású *Salle de Glace*-ban 1871 január 18-án kimondották. A történelmi eseménynél jelen volt a német fejedelmek legnagyobb része.

A háborút 1871 május 10-én a frankfurti békével fejezték be. Elzász és Lotharingia ismét visszakerültek Németországhoz.

A franciák lelkében ott égett a revanche vágya.

Németország pedig olyan politikai és gazdasági emelkedés lépcsőin haladt mindig feljebb, aminőre alig van példa a világtörténelemben.

Bismarck, a vaskancellár, biztos és erélyes kezekkel vezette a birodalmat.

Évtizedekig tartott a béke.

Senki se gondolta volna, hogy a német birodalom a frankfurti béke nyomában rövid idő múlva olyan állammá fejlődik, amely a világhatalmakat is aggodalommal tölti el.

Palmerston Henry viscount angol miniszterelnök lapja, a *Morning Post*, 1861-ben még a következőket írta:

„A németek csak szántsák tovább sovány földjeiket, csak vitorlázzanak tovább a felhők járása szerint és csak építsék tovább légvárakat. Arról azonban tegyenek le, hogy ők valamikor a tengereket szeljék hajóikkal. Erre a mesterségre ők nem születtek, ehhez nekik nincs tehetségük.“

Erre a lekicsinylésre, sőt messzemenő gúnyra a német nép ötven esztendő múlva ezzel a kegyetlen ténnyel válaszolt: A béke utolsó éveiben Németország maga annyi árut szállított idegenbe, amennyit az angolok és a franciák együttvéve. Pedig e kettőnek külkereskedelme még 1860-ban majdnem hatszorosa volt a németének!

A németek ezt a megfeszített munkának, a soha nem lankadó nemzeti szorgalomnak és a módszeres nemzeti tudásnak köszönhetik.

A német nép a béke négy utolsó évtizede folyamán a világgazdaság versenyében már-már legyőzte egykori két legnagyobb riválisát. Másodrendű szárazföldi hatalomból tengeri és szárazföldi — nagyhatalommá lett. Egyszerű agráriusból fürge világkereskedővé és serény világiparosává vált. Olyan vasipart teremtett, amely 1913-ban kétszer annyi nyersvasat termelt, mint az angol.

Olyan gépipara lett, melynek kivitele 1913-ban már meghaladta az angolét. A festékiparban a világmonopólium egy nemét, a vegytani

iparban és az elektrotechnikában a világtermelés vezetését küzdötte ki magának.

Megépítette az Imperátort, a világ legnagyobb kereskedelmi hajóját. Megszervezte a világ legnagyobb hajósvállalatát, a Hapagot. Jó és olcsó árucikkeivel fölkereste a világ valamennyi népét és többnek piacán ő vitte el a pálmát a honi gyártmányok elől.

A cukoriparban a világon ő lett az első. A mezőgazdaságot mintaszerű tökéletességre emelte. A belvízi hajózás terén tökéletesebbet alkotott, mint az angol vagy a francia nép.

Mindezt négy rövid évtized alatt, egyetlen kardcsapás és egyetlen puskadörrenés nélkül érte el, anélkül, hogy mások földjéből csak egy tenyérrnyit elvett volna.

Mindezt nem a sokat hangoztatott militarizmussal érte el, hanem a szakadatlan munkával és a gyakorlatias szellem érvényesítésével.

A német megtanulta az idegen nyelveket. Lehetőleg mindenütt a világon a maga nyelvén szólt a lakossághoz. Tudományát hihetetlen magas fokra emelte és azt beállította a mindenkori életkövetelmények szolgálatába. A német nép jól élt. A munkás is. Kevesebb bért kapott, mint sok más nemzet fia és — többet dolgozott érte.

A német birodalom minden egyes fia szem előtt tartotta a magasabb célokat. Érezte, tudta és úgy rendezte be fizikai s lelki életét, hogy annak mindig a nép egyetemes érdekeit kell szolgálnia. Nála nem az egyén és nem a család volt az előtérben, hanem a — közérdek.

A német nép nagyon szapora volt. A túlnépesedés megkövetelte, hogy az emberfelesleget idegen ég alatt helyezze el. Ezért kellett a gyarmatok és ezért, igyekezett a Tigris és Eufrát vidékén is befolyást teremteni terjeszkedésének. Ebből állt a német imperializmus, melynek jellemző vonásai a következők voltak:

Szabadság minden népnek szárazon és vízen egyaránt.

Egyenlőség minden népnek Isten és a természet által beléje oltott tehetségeinek kifejtéséhez.

Testvériség minden nép között a munka és a béke keretei között.

Ez a nagy nép a világháborúban sok jelét mutatta a belső gyengeségnek. És ez a belső gyengeség trónokat döntött romba és százados hagyományokat semmisített meg...

Lássuk, miként fejlődtek ezek a sajnálatos, megrázó és nagyon tanulságos események.

A német alkotmány

A frankfurti béke megteremtette ugyan a német egységet, de nem abban az értelemben, hogy a hatalmas birodalomban csak egy uralkodó és egy törvényhozó testület lett volna. Ez nem is lett volna lehetséges, hiszen a német birodalom területén a német-francia háború előtt sok kisebb-nagyobb állam, fejedelemség létezett. Ezeket nem lehetett azonnal megszüntetni.

A frankfurti béke után, tehát 1871 óta, Németország 22 monarchikus államból, 3 szabad „államból“ (Lübec-k, Bréma, Hamburg) és Elzász-Lotharingia birodalmi tartományból állott. Szövetkezésük célja az új alkotmány értelmében a szövetség, tehát a német birodalom területének és a rajta érvényes jognak védelme és a német nép jólétének ápolása.

A szövetség felbonthatatlan és „örökké tartó“ volt.

A birodalomban a hatalom birtokosai a német császár, azaz a mindenkori porosz király, továbbá a szövetségi tanács és a birodalmi gyűlés.

A szövetségi tanácsba és a birodalmi gyűlésbe a legtöbb tagot mindig Poroszország küldötte, tehát ennek az országnak hatalmi helyzete már azért is erősebb volt a többi országénál, mert a császár a végrehajtó hatalmat sokszor gyakorolta önállóan. Ő volt a birodalom nemzetközi képviselője. Jogában állott annak, aki a birodalmat megtámadta, a háborút azonnal megüzenni, békét kötni, más országokkal szövetségeket kötni. Háborúban az egységes haderőnek ő volt a legfőbb ura. A kormány csak a császárnak tartozott felelősséggel, már pedig a császár — miként említettük — a mindenkori porosz király volt.

Ha Poroszországnak ezt a kivételes helyzetét tekintjük, nem lehet azon csodálkoznunk, hogy olyan rettentő megpróbáltatásban, aminő a világháború is volt, a német belső ügyek valóban aggályos tüneteket mutattak.

Hihetetlenül nehéz feladat volt a német nép nagy megpróbáltatása idején a birodalmat olyan céltudatosan és oly kemény kézzel kormányozni, hogy a belső politika teljesen fedezze a külpolitikát és a front meg az anyaország úgyszólván azonos fogalmakká váljanak. Ez nem így volt Németországban.

A világháború kitermelte a nagy hadvezéreket, de nem adott a német népek olyan nagy államférfiakat, akik, mint *Bismarck*, éles

előrelátással és kemény gerinccel vezették volna a kormányzásnak idegesen rángatózó gyeplőit.

A parlamenti pártok annál inkább igyekeztek a maguk akaratát érvényesíteni, minél több áldozatot követelt a világháború. Legnagyobb és a leginkább türelmetlenkedő párt a szociáldemokraták pártja volt.

A német szociáldemokrata párt követelt a parlamentáris kormányt, azaz: a császár hatalmát megnyirbálni óhajtotta, követelte továbbá az általános és egyenlő választójogot egész Németországra nézve, a birodalmi gyűléstől a megegyezéssel békét, a megszállott tartományok kiürítését, mégpedig függetlenül a breszlitovszki békétől.

Követelte továbbá Elzász és Lotharingia önkormányzatát, a orosz országgyűlés felosztatását, ha a párt által kívánt új választójog nem szavaztatnék meg.

Követelte a birodalom vezetőségének egységesítését, tehát az egyes országok kormányainak kiküszöbölését.

A német szociáldemokrata párt követelte továbbá a korlátlan gyülekezési és sajtószabadságot. A cenzúrát csak a katonai ügyekre kívánta korlátozni. Követelt kifogástalan nyilatkozatokat a kártalanításra és követelte — még egyebek között — Szerbia és Montenegró teljes kártalanítását is.

Egy szóval: a német szociáldemokrata párt az addigi rendet, sőt az alkotmányt is egészen fel akarta forgatni.

A párt ezeket a követeléseket a háború kezdetétől fogva egyre növekvő erővel hangoztatta és 1918 őszén már úgyszólván a legmerekvebb és kitűnően kiépített sáncokból kiáltotta kívánságait. Természetes, hogy ezek a követelések nem voltak különleges német pártóhajok, hanem az egész világ szociáldemokratáinak visszhangjai.

Vagyis a német szociáldemokraták — talán kissé német aláfes-téssel — ugyanazt akarták, amit az entente szociáldemokratái. Hiszen a franciák is kívánták a „kártalanítást“. Ugyanezt akarták a német „elvtársak“ is.

Az a német nép, amely évtizedeken át valósággal az eszményi tökéletességet mutatta a lelkek egyesülésében, íme, a világháború folyamán a meghasonlás útjára lépett. Legalább is úgy látszott, mintha a régi lelki egység a szociáldemokrata párt követelése miatt megbomlani készült volna.

Vessünk egy pillantást erre a sajátságos jelenségre az angol és

a francia népnél is. Így még erősebben szemünkbe ötlük az a talány, amely a német lelki összetartás meglazulásában nyilvánult.

Az angol addig, amíg Németország évtizedeken át a béke, a tudomány és a szervezkedés eszközeivel nagyhatalommá fejlődik. Ázsiában és Afrikában majdnem mindig hadakozott. Zsoldos katonái úgyszólván állandóan ütközetekben és csatákban vettek részt. Tehát azt mondhatjuk, hogy abban az időben Anglia volt a világ legnagyobb háborús nemzete. A militarizmus vádját sokkal inkább lehetne Angliára alkalmazni, mint Németországra. Pedig Nagy-Britannia a világ legalkotmányosabb birodalmának hirdette magát.

A franciák 1871 óta csak Afrikában hadakoztak, de nem oly nagy méretek között, hogy azok a küzdelmek az államra nézve rendkívüli jelentőségűek lettek volna. Ellenben otthon egyre jobban érvényesült a balra hajló politika.

Franciaország annyira demokrata szellemű állammá változott, aminő egy sem volt Európában. Száműzte az iskolából az Istent és a vallást. Elválasztotta az államot az egyháztól. Hatalmas sztrájkmozgalmak rázták meg az állam nyugalmát. A demokrata szellem mindig nagyobb lelki területet hódított. A szabadkőművesség döntő hatalom birtokába jutott.

A minisztereket tulajdonképpen a nagy pénz hatalmak nevezették ki.

A szabadkőműves páholyok engedélye nélkül se katonai, se polgári vezetőállásra senkit se lehetett kinevezni. Különösen vonatkozott ez a prefét-i állásokra, amelyek körülbelül a mi főispánságainknak felelnek meg.

És íme, Nagy-Britannia, a habeas corpus acta nemzete, félretett minden hagyományt. Militarizmusának szellemét fokozta, behozta a kötelező katonai szolgálatot. Gyarmatainak és domíniumainak emberanyagát kérlelhetetlenül beállította a háború szolgálatába. A belső megmozdulást kegyetlenül letiporta. Casement ír vezért kivégeztette.

Azonban, a világháború végéig kitartott szövetségesei mellett és nem lehet azt mondanunk, hogy aggasztó belső válságai lettek volna, abban az értelemben, hogy ezek a válságok akár még a háború folyamán, akár annak befejezése után rendszer-, vagy éppen alkotmányváltozást okoztak volna.

És Franciaország, az antimilitarista demokrácia hazája a világháborúban a világ legharciasabb nemzetének bizonyult. Már a tizenhétéves gyermekeket a harctérre küldi. Színes katonáinak ezredeit

korbácsolja előre. Nem tűr semmiféle „demokratikus“ vagy éppen a békét óhajtó hangot. Ezeket börtönnel és kivégzéssel némitja el.

Azonban a belső válságot túléli és a világháborút olyan sikerrel fejezi be, aminőt alig ismer a történelem ...

Ellenben Németország?

Az az állam, amely évtizedeken át a testvéries együttműködés és józan tevékenység, a csendes, tudományos elmélyedés, az egyének a közérdek alá helyezésének hazája volt: már úgyszólván a világháború óta a pártküzdelmek színhelyévé vált. A szociáldemokraták elvei nem egyeztek az állam érdekeivel. Inkább hajlottak a külföldi elvtársak táborához, bár azok a német nép fiait halomra gyilkolták a harctereken, mint azokhoz, akik a birodalom jövőjének biztosítását a végsőig való kitartásban és az egész német nép összefogásában vélték feltálni.

A német front, ahol a német katonák százezrei az utolsó percig hűséggel és kitartással küzdöttek hazájuk nagy érdekeiért, és a német anyaország fokozatosan elváltak egymástól. És mi lett ennek a lelki széthúzásnak eredménye?

Az addigi rendszer összeroppanása. A trónok összetörése. Az egész állami berendezkedés megváltozása és — ami ezeknek természetes függvénye: — a német nép lealázása ...

Bethmann-Hollwegtől Hertling grófig

A német birodalom kancellárja a világháború kitörésekor *Bethmann-Hollweg Theobald* volt. A világháború kitörésekor felismerte ugyan azt a veszélyt, amely Németországra a diplomáciai mulasztások miatt származhatott, mégis a helyén maradt és a polgári kormányzást — amennyire tehetett — a legfelsőbb hadvezetőség érdekeivel összeegyeztetni törekedett.

Midőn a háború kitört, a német birodalmi kormány és a közvélemény teljesen egynek mutatkozott. A császár 1914 augusztusában ezt a bizalmat keltő és váró nyilatkozatot tette:

— *Én nem ismerek többé pártokat, csak németeket!*

A kormány működését a közvélemény körülbelül egy esztendeig nem zavarta. Azonban 1915-ben már mutatkoztak a belső válság jelenségei.

A háború már hosszú idő óta tartott és sok tünet mutatott arra, hogy győzelemmel nem fejezhető be. Ekkor morgolódni kezdtek a né-

met szociáldemokraták, akik a birodalmi gyűlésen a kormány egyedüli ellenzékét alkották.

A független szocialisták vezérei, *Bernstein Edttard*, *Haase Hugo* és *Kautsky Károly* 1915 július 19-én a *Leipziger Volkszeitung*-ban a békekötést sürgették. Ez úgy hangzott, mint a kormány elleni hadüzenet.

Egyelőre azonban nem történt nyílt szakítás a kormány és a szocialisták között, sőt ez utóbbiak 1914 decemberében és 1915 tavaszán a hadihiteleket is megszavazták.

A szavazáskor azonban előtérbe került *Liebknecht Károly*. Ez a tehetséges ügyvéd teljesen a szélső elemek bíborához tartozott. Már 1907-ben elítélték felségsértésért. Budapesten is megfordult, ahol 1912 őszén a háború ellen tiltakozó beszédet mondott.

Liebknecht volt az egyedüli birodalmi gyűlési képviselő, aki a hadihitelek megszavazását megtagadta.

Később, mivel a harctéri helyzet nem mutatta, hogy a kedvező döntés gyorsan megtörténik, 1915 végén már húsz szocialista képviselő tagadta meg a birodalmi kormánytól a háború folytatásához szükséges anyagi eszközöket. Ebben nagy része volt *Liebknecht Károlynak*, aki most már nemcsak a háború, hanem a császárság, sőt a szociáldemokrata párt általános politikája ellen is izgatott. Nagy része volt abban, hogy a német radikális kommunista munkásoktól alakított *Spartakuszövetség* Lipes élten 1916-ban megalakult.

Liebknecht írta *Luxemburg Róza* „elvtársnövel“ együtt már 1915-ben a *Spartakusz*-leveleket.

Liebknecht már nem elégedett meg a parlamentáris eszközökkel, hanem 1916 elején kilépett a szocialista pártból és január végén megalapította a radikális és antimilitarista eszméktől fűtött lapját, a *Rothe Fahne*-t. Május 1-én heves háborúellenes tüntetést rendezett. Erre már a kormánynak intézkednie kellett, hiszen a mozgalom a német hadi teljesítőképességet nemcsak az anyaországban, hanem a fronton is veszélyeztetni látszott.

Ezért *Liebknecht Károlyt* 1916 június 28-án két és fél évi börtönre ítélték.

Azonban a már elvetett mérges mag meghozta mérges termését.

Haase Hugo 1916 tavaszán kilépett a szocialista párt kötelékéből és őt, mint vezért, tizennyolc elvtársa követte. Ezek a kormánnyal szembehelyezkedtek. Május 1-én kitörték a — már említett — háborúellenes tüntetések.

Ilyen jelenségek arra kényszerítették a jobboldali pártokat, hogy a baloldal üzelmeivel erélyesebben szembeszálljanak. Megalakult a német nemzeti bizottság, azonban a szocialisták és a többi háborúellenes elemek működését nem tudta teljesen ellensúlyozni.

Vilmos császár és kormánya ezekből láthatta, hogy tenni kell valamit a béke minél előbbi megköthetése érdekében. Szövetségesével, Ausztria-Magyarországgal együtt elhatározta, hogy az ellenséget fölhívja a béketárgyalások megkezdésére. Az erre irányuló javaslat el is küldetett *IV. Károly* király trónralépte után, 1916 december 12-én. Már tudjuk, hogy ezt a javaslatot az ellenséges kormányok mereven elutasították.

A német szocialisták ezt a kudarcot a kormánynak tulajdonították. Egy részük hevesen követelte a békét, másik részük még egyelőre mérsékeltlen várta a fejleményeket. Ez az elvi különbség az 1917 áprilisában megtartott góthai szocialista konferencián a német szocialista párt kettészakadásához vezetett.

A mérsékelttek ezután is parlamenti eszközökkel harcoltak a kormánnyal szemben, a többiek ellenben már teljesen forradalmi útra igyekeztek terelni a küzdelmet.

Bethmann Hollweg kancellár ellenezte a korlátlan merülónaszádháború kihirdetését és alkalmazását, azonban ebbe később mégis bele nyugodott és megmaradt állásában.

Ez azonban nem jelentette azt, hogy helyzete szilárd volt.

A háború áldozatai és véres küzdelmei, valamint az anyaország ellátásának egyre növekvő gondjai végre valamennyi pártot *Belhmann-Hollweg* ellen fordították, aki 1917 július 14-én *Michaelis Georgnak* kényszerült helyét átengedni.

Michaelis már nem találta azt a német népet, amikor a kormány élére állott, amely 1914-ben, a háború kitörésekor sziklaszilárd egységben állott a császár és a kormány mögé.

Mindinkább felhangzott az a követelés, hogy a belpolitikában új tájékozódásra van szükség. Különösen a porosz választójog, továbbá a különleges, háborús rendeletek enyhítése, végül a merülónaszádháború és a hadicélok kérdései izgatták a pártokat. A parlamentben heves harcok voltak.

Ezek a harcok az orosz forradalom kitörése után, 1917 tavaszán észrevehetően kiélesedtek. Elsősorban a három osztály rendszerére fölépített porosz választójog volt az, ami az elégedetlenséget mindig erősebben kiváltotta. Bár nem látszott kívánatosnak, hogy ezen a fontos

alkotmányjogi tételen a háború idején változtassanak, *Vilmos* császár mégis maga volt az, aki 1917-ben, az úgynevezett húsvéti rendeletében a kancellárt fölhívta, hogy ő és a porosz miniszterelnök terjesszék elő a törvényhozás alapelveit megváltoztató javaslataikat. De hozzátette azt is a császár, hogy a változásokat csak a frontharcosok hazaérkezése, tehát a háború befejezése után kívánja megvalósítani.

Már itt megjegyezzük, hogy a császári elhatározást még hevesebb parlamenti harcok követték. Ezek a harcok, amelyeknek tárgya a császár említett rendelete alapján az általános választójog rendszeresítése volt, egészen 1918 október 24-ikéig tartottak. Az urak háza ekkor szavazta meg a választójogot. Azonban akkor már az összeomlás küszöbén állott Németország.

A porosz választójogra nézve 1918 november 12-én már a népbiztosok tanácsa intézkedett.

Ez a huzavona a német népnek különben is kedvezőtlen hangulatát állandóan nyomottabbá tette. A háború nélkülözései, megpróbáltatásai, a nagy veszteségek, az élelmezésnek fokozódó silánysága, a győzelembe vetett remény állandó halványulása, az amerikai csapatoknak a nyugati harctéren mindig nagyobb számban megjelenése mind olyan bomlasztó jelenségek voltak, amelyek miatt már csak a legnagyobb aggodalommal lehetett a negyedik háborús tél eié tekinteni.

Az egész német nép békére vágyott. Csak azok a nagyiparosok igyekeztek még a háborút hosszabbítani, akiknek mérhetetlen hadinyereségeik voltak.

Rendkívül nagy csalódást okozott a merülónaszádháborúba helyezett remény teljes csődje. Ez indította főképpen *Erzberger Mátvás* ceut-rumpárti képviselőt arra, hogy 1917 július 6-án. a kormány előzetes értesítése nélkül, a birodalmi gyűlés főbizottságában valóságos rohamot intézett a kormány ellen.

Erzberger sötét színekkel rajzolta meg Németország helyzetét. Kijelentette, hogy nem szabad ugyan teljesen lealázó békét kötni, azonban kérlelhetetlenül és hideg számítással szemébe kell nézni az eseményeknek és azokból le kell vonni a „politikai következményeket“.

Erzberger beszédének kínos hatása volt. A közvélemény abból azt magyarázta ki, hogy Németország elvesztette a háborút.

A birodalmi gyűlés a beszéd hatása alatt 1917 július 19-én kimondotta, hogy feladja a hódító terveket és szükségesnek tartja a minél előbbi megegyezéssel békekötést. A határozatban kimondották azt is, hogy ha az ellenség az ilyen békére nem hajlandó, akkor Német-

ország, mint egy ember fog szilárdan állani, rendíthetetlenül kitart és addig harcol, amíg a maga és szövetségeseinek életét és fejlődését biztosítja. A német nép hangulata és a törvényhozó testületben történtek arra indították a legfelsőbb hadvezetőséget, hogy orvoslásért magához a császárhoz forduljanak. *Hindenburg* tábornagy már 1917 június 27-én fölvetette azt a kérdést a császárnál, vajjon a kancellár meg tudja-e jól oldani a súlyos belpolitikai kérdéseket? Július 12-én pedig *Hindenburg* és *Ludendorff* azt táviratozták a császárnak, hogy kéri lemondásuk elfogadását, ha *Bethmann-Hollweg* tovább is kancellár marad.

Bethmann-Hollweg tehát elsősorban *Erzberg* er buktatta meg. Beszéde és a birodalmi gyűlés határozata nyílt szakadást jelentett a front és az anyaország között. *Bethmann-Hollweg* 14-én eltávozott és helyébe — miként már tudjuk — *Michaelis Georg* jött.

Bethmann-Hollweg bukását közvetlenül a legfelsőbb hadvezetőség kényszerítette ki a császártól. Ebből azt láthatjuk, hogy a front vezetősége akkor erősebbnek bizonyult, mint az államhatalom birtokosai: a császár, a szövetségi tanács és a birodalmi gyűlés. Igaz ugyan, hogy *Bethmann-Hollweg* állása már akkor különben is megrendült, az azonban kétségtelen, hogy bukását — *Erzberger* beszéde és a birodalmi gyűlés békehatározata nyomán — *Hindenburg* és *Ludendorff* okozták. Ezeknek igazuk volt, mert azzal, hogy a birodalom helyzetét teljes nyíltsággal a legsötétebb színekben mutatták be a birodalmi gyűlésben, az ellenség hangulatát és harci vágyát emelték, ellenben az egész világnak hírül adták, hogy Németország már nem bírja tovább a háborút.

A békehatározat a német jobboldali pártokból ellenhatást váltott ki. *János Albert* mecklenburgi herceg és *Tirpitz Alfréd* tengernagy megalakították a „hazafias pártot“.

Michaelis ilyen zűrzavaros viszonyok között nem tudott elég erőt kifejteni és ezért helyét már 1917 november 1-én *Hertling Georg gróf* bajor miniszterelnöknek engedte át.

Ez a 74 éves államférfiú sem bírt megküzdeni a reá váró kormányzati viharokkal...

Hertling gróf kancellársága

Hertling György gróf igen jó államférfiú volt ugyan, ámde már öreg ember. Lehetetlennek látszott tőle azt elvárni, hogy a nagy német birodalom hajóját biztos révbe vezeti. Hiányzott már belőle az ifjúság heve, elszántsága és minden akadállyal megküzdeni akarása és tudása.

De vajjon, ha nem egy hetvennégyesztendős, hanem egy harmincötéves kancellár került volna a német kormány élére, meg tudta volna-e állítani azt a lavinát, amely akkor már szédületes iramban száguldani kezdett a történelem lejtőjén, hogy azután bizonytalan mélységekbe zuhanjon?

Aligha! Hiszen 1918-ban a világháború elérkezett a végső döntések időszakához. Olyan rendkívüli fontosságú események történtek 1917 őszétől kezdve, amelyek a hadviselő államok minden személyének idegeit a végsőkig feszítették. Mindenki érezte, sőt tudta, hogy még egy háborús telet nem fog egyik fél sem elviselhetni. A döntésnek tehát el kellett következnie. Most az volt a kérdés, ki bírja jobban anyagi eszközökkel, emberekkel és — idegekkel? . . .

Élég, ha emlékezetbe hozzuk azokat a világokat rengető eseményeket, amelyekre, mint a szeizmográf, még azok is feszülten fölfigyelték, akik a nyugalmas semlegesség révén szemlélhették a nagy mérkőzést.

Az 1917. év novemberének első felében Szent-Pétervárott újabb forradalom tört ki. *Lenin* és *Trockij* ragadták magukhoz a hatalmat és így Oroszország tanácsköztársasággá alakult.

Franciaországban november közepén lemondott *Painlevé* kormánya és ettől kezdve *Clemenceau*, a „tigris“, vette át a vezetést. Mindenki úgy ismerte őt, mint aki a háborút mindaddig folytatja, amíg Németországot egészen el nem tiporja.

December elején a keleti harctéren fegyverszünetet kötöttek a háborús felek és 22-én megkezdték a fegyverszüneti tárgyalásokat Breszt-Litovszkban.

Az Északamerikai Egyesült-Államok december 7-én hadat üzentek Ausztria-Magyarországnak. Ez még több más amerikai hadüzenetet vont maga után és Kína is belépett a monarchia ellenségeinek sorába.

Ausztria-Magyarországban 1918 elején a csehek erősen mozgolódni kezdtek és a munkások sztrájkmozgalma is aggasztóan mutatkozott.

Wilson 1918 január 8-án kifejti híressé vált 14 pontját. Február 11-én az Unió kongresszusához újabb üzenetet intéz a tartós béke feltételeiről.

A központi hatalmak március 8-án Oroszországgal megkötik a békét Breszt-Litovszkban.

Németország elismerte Kurland, Litvánia és Livland függetlenségét. Úgyszintén elismerte és helybenhagyta, hogy Esztland is függet-

lenné nyilvánítsa magát. Finnországgal békét köt. Így tehát, miután a központi hatalmak már február 9-én békét kötöttek Ukrajnával, Oroszország feldarabolása megkezdődött.

Április 8-án *Seton Watson* vezetése mellett Rómában megkezdődik Ausztria-Magyarország „elnyomott népeinek“ kongresszusa.

Május 7-én a központi hatalmak békét kötnek Romániával, Bukarestben.

Május 10-én a csehek és tótok szerződést kötnek Pittsburgban és 30-ikáig ezt teljesen el is készítik.

A cseh-szlovák államot június 3-án a francia, szeptember 3-án az északamerikai kormány elismeri, miután az entente már 1917 december 16-án hadviselő félnek ismerte el a cseh-szlovák nemzeti tanácsot.

Június 22-én *Malinov* kerül a bolgár kormány élére, aki ententebarát volt.

Augusztus 13-án az angol kormány a cseh-szlovákokat mint szövetséges nemzetet, a cseh-szlovák haderőt pedig mint szövetséges fegyveres erőt ismerte el.

Szeptember 14-én Ausztria-Magyarország felszólítja a hadviselő feleket, hogy a béke előkészítését indítsák meg.

Szeptember 15-én az entente serege áttöri a bolgár frontot Macedóniában és a bolgárok 29-én fegyverszünetet kötnek az ellenséggel.

Szeptember 17-én az Unió visszautasítja Ausztria-Magyarország békefelhívását. *Wilson* 27-én ismét kifejti a nemzetek szövetségére vonatkozó eszméit.

íme, valóban sorsdöntő események!

És a harctereken?

Németország 1918 tavaszán megtámadja az ellenséget a nyugati harctéren és diadalt arat. Midőn azonban a nyár folyamán folytatja a támadást, ez már nem sikerül, sőt *Foch* ellenoffenzívát indít, amelynek hatalmas nyomása elől a német seregek fokozatosan visszavonulni kényszerülnek.

Ausztria-Magyarország szintén támad 1918 június közepén az olasz harctéren, azonban a kezdő sikert visszavonulás követi.

A két főharctér balsikerei, kapcsolatban a bolgár összeomlással, a jövőnek nagyon sötét képét rajzolja meg. A központi hatalmak napról-napra bizonyosabbak voltak, hogy a sikeres döntést fegyverrel kivívni immár lehetetlen. Közbe kellett tehát a politikának lépnie.

De hogyan? Erre a súlyos kérdésre kellett volna válaszolnia a német kormánynak és fejnek, a hetvennégy éves *Hertling* grófnak...

Mi történt ebben az időben Németországban?

A birodalmi gyűlésnek 1917 július 19-én hangoztatott békejavaslata nem hozta közelebb a békét, sőt az ellenség bizakodását és harci vágyát emelte.

Amerika közbelépése növelte a birodalom népeinek nyugtalanságát. Az anyaországból a frontra és onnan haza egymásután és mindig hangosabban érkeztek a panaszok. Közöny és elégedetlenség szállta meg a lelkeket.

A német szocialisták jobb ügyhöz méltóan láttak munkához. Az oioszok példája elhozta a fertőző mételyt a német munkásokhoz is. A *Voriciirts* című német szocialista lap 1917 november 6-án már azt írta, hogy a béke megköthetésének legnagyobb akadálya — Németország katonai sikere a harctéren! Kell-e ennél beszédesebb bizonyítéka annak, hogy a német anyaország mennyire nem azonosította magát — bár csak a szélső baloldali elemeknél — a front derék harcosaival?

A harctéren még kifogástalanul végezte kötelességét a német katoná, azonban ő is kezdett megrendülni. Gyenge ellátás, hiányos felszerelés, kevés szabadság, nehéz szolgálat, véres harcok és mindezekhez: az anyaországból mindig erősebben a frontra szivárgó izgatás...

Otthon az uzorások, a hadiszállítók igyekeztek a háborút meghosszabbítani, azonban nem hazafiasságból, hanem csak a maguk anyagi érdekeit tekintve. Ezt észrevette és tudta a hadigyár munkása és sztrájkba lépett.

Berlinben 1918 januárban hatalmas sztrájk tört ki, mely azután a vidékre is áterjedt. Berlinben 500.000 embernél többen hagyták abba a munkát, főképpen a hadiüzemeknél. Lehetett-e ilyen szomorú viszonyok között biztosítani mindazt, amire a haderőnek szüksége volt?

A hadiflotta 1917 júliusban fellázadt. Ez a lázadás — amiről még írni fogunk — már előhírnöke volt a későbbi züllésnek.

Akadtak olyan egyének, akik már 1918 elején előkészítették a forradalmat. Ezek közé tartoztak: *Barth Theodor, Müller Richard, Dalmig Ernst, Blumenthal* és mások. A „törvénytelen szervezet“ számára külön alosztályok dolgoztak a pénz, fegyver, papír stb. beszerzésére és a hírszolgálatra.

És Amerika és Oroszország adott nekik pénzt!

Céltudatosan és kiváló előrelátással dolgoztak. Ezt bizonyítja egy *Vater* nevű szocialista, később kommunista vezérnek az a nyilatkozata,

amelyet 1918 decemberben, Magdeburgban, az ottani munkás- és katonatanács előtt tett. Egyebek közt ezt is mondotta:

— Azokat az embereinket, akik a frontra mentek, szökésre bízattuk. A szökevényeket megszerveztük, pénzzel és aláírásnélküli propagandaírással láttuk el. Ezeket a világ minden tája felé, de különösen ismét a frontra küldöttük, hogy a harcoló katonákat „megdolgozzák“ és így a frontot szétzüllesszék. Embereink rávették a katonákat a szökésre. Az összeomlás így, bár lassan, de biztosan meg is történt ...

Ha mindez nem volna igaz, hajmeresztő regénynek tűnnék föl!

Abban a Németországban történtek ezek, amelynek minden polgára évtizedeken át csak a tisztességes munkának élt és csak a birodalom összességének előnyét tekintette.

Valóban igaz, hogy a földalatti romboló erők akkor törnek a felszínre, ha a föld megmozdul...

És a föld megmozdult Németország alatt a világháború utolsó évében...

A történelmi részrehaj latlanság megköveteli, hogy ideírjuk a következőket is: A szociáldemokratáknak bizonyos tekintetben igazuk volt, hogy szembefordultak a kormánnyal. Midőn ugyanis *Hertling gróf* átvette a kancellári tiszteletet, a pártok vezetőinek ígéretet tett több belpolitikai kérdés tisztázására nézve, amelyek a 'hangulat nyugtalanítására immár nagyon alkalmasaknak mutatkoztak. Így az ipari rend enyhítésére, a kivételes rendelkezések csökkentésére, a cenzúra enyhítésére, de elsősorban és különösen az általános, egyenlő és titkos választójog rendszeresítésére.

Hertling gróf csak egyes kérdéseket és azok nagy részét is csak részben rendezte. Azonban a választójog ügyében csak az ígéretnél maradt, holott — miként láttuk — erre vonatkozóan maga a császár is biztató kijelentést tett. Nem csoda, ha a szocialisták a kormány huzavonáját a maguk személyi és pártelőnyére kihasználni siettek.

A bérmozgalmak és sztrájkok azt eredményezték, hogy a munkások illetményeit emelték. Ez azonban káros visszahatással volt a fronton küzdő katonákra, akik csekély zsoldért vérüket és életüket tették kockára. Nem csoda, ha visszakíváncoltak az anyaországba. Mivel a hadiiparnak pihennie nem lehetett és a sztrájkveszély is gyakran fenyegetett, a gyárakban 1918 eleje körül már körülbelül egymillió olyan munkás dolgozott, akik hadiszolgálatra alkalmasak lettek volna!

Hertling kormányának helyzetét az is megnehezítette, hogy abban

is válság történt. *Kiihlmann* államtitkár ugyanis 1918 június 24-éi nagy beszédet mondott, azonban a békéről azt a — meggondolatlanak nevezhető — kijelentést tette, hogy csak a katonai döntéssel alig lehetséges a háborút befejezni.

Kühlmannak ez a mondata állásába került. Utóda július 9-én *Hintze Paul* tengernagy és államférfiú lett, aki jobban igyekezett a legfelsőbb hadvezetőség eszmemenetéhez alkalmazkodni, mint azt előde tette. Azonban a személycsere nem oszlatta el azokat a felhőket, amelyeket *Kiihlmann* beszéde az entente-államokban és a német legfelsőbb hadvezetőségénél is okozott.

Németország és Ausztria-Magyarország között 1918 első felében még teljes volt az együttműködés. *Hertling gróf és Czernin Ottokár gróf* a monarchia külügyminisztere, 1918 január 24-én együttesen kinyilatkoztatták, hogy a béketárgyalások alapjául elfogadják *Wilson* 14 pontját. Később, május 12-én, *Vilmos* császár és *Károly* király megújították és kimélyítették a két birodalom szövetségét.

Spa-ban, a német főhadiszálláson, 1918 augusztus 14-én, 15-én még együttesen tanácskoztak a két uralkodó és a hadvezetőség, valamint a kormányok tagjai, amelyen elhatározták, hogy esetleg igyekezni fognak az ellenséggel érintkezést keresni, hogy vele megegyezzenek. Azonban akkor, amikor Ausztria-Magyarország kezdeményezésére szeptember 14-én a békejavaslat valóban elment a hadviselő államokhoz, a két szövetséges útjai már elválni készültek ...

A szociáldemokraták a birodalmi gyűlésen mindig nagyobb számban léptek föl. Messzemenő követeléseket állítottak a kormány elé. Különösen követelték a választójog megváltoztatását a német szövetség minden államában.

A birodalom belső és külső helyzete, valamint a harctéri sikerek hiánya végre arra indította *Hertling grófot*, aki a pártok egy részének, különösen a szocialistáknak bizalmát elvesztette, hogy benyújtsa lemondását.

Vilmos császár 1918 szeptember 30-án elfogadta a lemondást.

Az uralkodó leiratában ezek a mondatok is olvashatók voltak:

„Akarom, hogy a német nép a haza sorsának irányításában az eddigiinél határozottabban működjenek közre. Ezért azt akarom, hogy azok a férfiak, akik a nép bizalmát bírják, a kormányzás jogaiban és kötelességeiben nagyobb mértékben működjenek közre.“

A császár tehát most már nemcsak megismételte régebbi akaratát, hanem azt erősebben is hangsúlyozta. Azaz: beleegyezett abba,

hogy Németország kormánya a választójog megváltoztatásával parlamentáris alapon működjék.

Azonban a császár akarata nem érvényesülhetett, mert elérkezett az összeomlás.

Hertling gróf utóda nem valósíthatta meg uralkodója akaratát.

Miksa herceg, kancellár

Az ősz *Hertling gróf* távozása nehéz helyzet elé állította nemcsak az egész Németországot, hanem főképpen annak uralkodóját, *II. Vilmos* német császárt. Olyan kancellárt kellett választania, aki a zűrzavaros belpolitikai viszonyok között nyugodtan dolgozhassák, tehát akiben minden párt megbízott és aki kifelé is eléggé rokonszenves legyen az entente államaiban. Ez kínosan szükségesnek mutatkozott, mivel a fegyverszünet és a béke megkötése rövid idő múlva várható volt.

A német válság, miként a császárnak *Hertling grófhöz* intézett kéziratából kitűnt, a német birodalom sarkalatos elveit érintette és olyan gyökeres változás csíráit hordotta magában, aminő 1870 óta Németország belső viszonyait nem érte.

Amit a német császár 1918 őszén már — nem is ígért, hanem kötelező programnak vallott: a parlamenti kormányzás volt. Régebben, 1848-ban is ezt követelte az akkori berlini forradalom. Akkor a porosz király Potsdamba menekült a forradalom elől, 1918 őszén ellenben maga a császár kívánta, hogy a nép képviselőinek részük legyen nemcsak a német birodalom, hanem a porosz királyság kormányzatában is.

Hertling gróf, ez a tisztánlátó és igazságos, tapasztalt politikus, mielőtt eltávozott, a fejlődésnek olyan útját nyitotta meg a császári kézirat ellenjegyzésével, mely a császár kívánságának, sőt akaratának is megfelelt.

Alkotmányos és parlamentáris rendszernek kellett fölváltania az addigi állami berendezkedést.

A helyzet tisztázásához nagymértékben hozzájárult az, hogy a porosz Urakházának bizottsága október elején tizenhét szóval tizenegy ellen elfogadta az egyenlő, közvetlen és titkos választójogot, azzal a kikötéssel, hogy minden negyven éven felüli férfi két szavazatot kap.

Az elv maga tehát mégis áttört a porosz felsőház acélfalán. A reform demokratikus jellegén a negyvenévesek pluralitása nem változtatott, mert ezt a kort a munkás éppen úgy elérheti, mint a mágnás.

A válság október 8-án oldódott meg. A császár ekkor *Miksa*

badeni herceget kinevezte kancellárrá és porosz külügyminiszterré. A herceg jelölése a pártokban megnyugvást keltett, sőt a szociáldemokraták is melegen üdvözltek az új kancellárt, csak kikötötték, hogy egy porosz miniszteri, egy államtitkári és négy helyettes államtitkári állást pártjukból akarnak betölteni.

Miksa badeni herceg csak 41 éves volt, midőn a sorsdöntő időkben a kormány élére került. Atyja *Vilmos badeni herceg* volt, anyja pedig *I. Napóleon* mostohafiának, *Beauharnais Jenőnek*, Itália alkirályának unokája. Elvégezte a jogot és megszerezte a doktori fokot is, azonban a hadseregben is szolgált, ahol fokozatosan a lovassági tábornoki rangra lépett elő.

A herceg tehát a politikai és a katonai téren otthonos személy volt. Ezért remélni lehetett, hogy megoldja a fegyverszünet és a békekötés súlyos problémáit. A tett embere, gyorsan és erélyesen intézkedik. A világháborúban sokat fáradozott a hadifoglyok érdekében és részben neki köszönhető, hogy az orosz fogságba esett németek, magyarok, osztrákok és a központi hatalmak többi szövetségeseinek katonái kissé emberesebb elbánásban részesültek, mint azelőtt.

Miksa herceg, kancellár, 1918 október 5-én a birodalmi gyűlésben kifejtette programját. Beszéde megfelelt annak a várakozásnak, amely azt megelőzte. A kancellár világos és tiszta programot adott a béke kérdésében és Németország belső átalakulása ügyében egyaránt.

A béke kérdésében a többségi pártok alapelveit tette magáévá, melynek első tétele a Nemzetek Szövetsége megalakításához hozzájárulás. Ezt követelte *Wilson* is ismeretes pontjaiban. *Miksa herceg* ezen az alapon óhajtotta megszerezni az igazságos békét, amelyet — beszéde során — jogbékének nevezett.

Németország alkotmányváltozása ügyében olyan nyilatkozatot tett, mely a szociáldemokratákat is teljes mértékben kielégítette. Hangsúlyozta, hogy a parlamentáris kormányzás, mely Németország belső életének új irányát jelenti, béke idején is megmarad.

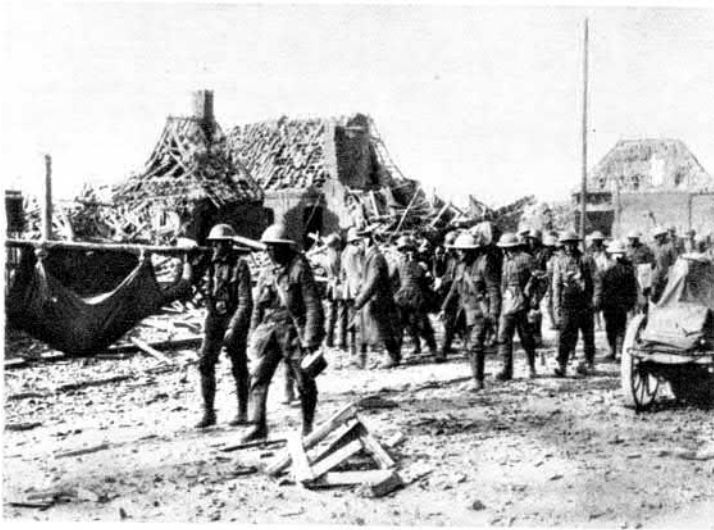
Miksa herceg nyilatkozott Elzász-Lotharingiáról is. A német birodalom föderatív alapelveire hivatkozván, kijelentette, hogy Elzász-Lotharingiának is teljes joga van arra, hogy — mint a birodalom tagja — belső alkotmányos életét egészen függetlenül intézze.

A kancellár beszéde a birodalomban a legjobb hatást keltette és mindenki azt remélte, hogy az entente kormányai is elismerik annak becsületes, tiszta céljait.

Nem így történt...

A nyugati harctér St. Quentin és Laons közt. (Hadi Múzeum)

Sebesültszállítás a nyugati harctéren (Hadi Múzeum)

Jaurès, francia szocialista politikus

Viviani, francia miniszterelnök

Briand francia miniszterelnök.

Salandra. olasz miniszterelnök

A nyugati harcokban a Somme folyónál: mesterséges köd
(Hadi Múzeum)

A nyugati harcokban: St. Quentin: az igazságügyi palota a csatak után
(Hadi Múzeum)

Szaszonov, orosz külügyminiszter

Pilsudski, lengyel marsall és álla,fő

Luxemburg Róza, német szocialista és a Spartakusmozgalam egyik nemzetőre

Erzberger, német államférfi

Az entente-nak nem a megegyezései béke volt a szándéka, hanem az, hogy Németországot és szövetségeseit lealázza, összetörje...

Amint már *A németek fegyverszünetet ajánlanak* című fejezetünkben is ismerjük, *Miksa herceg* kancellár bejelentette a birodalmi gyűlésnek, hogy a német kormány 1918 október 4—5-én éjjel Svájc közvetítésével az Északamerikai Egyesült-Államok elnökének békeajánlatot tett.

Ennek az ajánlatnak sorsáról a későbbi leírásainkban emlékezünk meg. Most csak azt tesszük hozzá eddigi fejtegetéseinkhez, hogy az új kancellár kormányzása nem volt hosszú életű.

Az események rohanó áradata elsöpörte őt és legjobb szándékait megvalósíthatatlanná tette...

Ausztria-Magyarország, Ausztria

A monarchia két államának kapcsolata és belső élete

Csak akkor láthatjuk világosan, minő rombolást végzett Ausztria-Magyar országon a nemzetiségi izgatok aknamunkája és a világháború elvesztése, ha nagy vonásokban megvilágítjuk, minő kapcsolat kötötte össze Ausztriát és Magyarországot és melyek voltak az alkotmányok főbb alapelvei.

Ausztria és Magyarország 1867 óta, amikor „a haza bölcse“, *Deák Ferenc* megalkotta a kiegyezést, két teljesen egyenlő jogú állam volt, amelyeket egymással a közös uralkodó személye kötött össze. Aki Ausztria császára volt, az uralkodott Magyarországon is, mint ennek az országnak királya.

A világháború kitörésekor *I. Ferenc József* uralkodott, aki 1830 június 18-án született Schönbrunnban és ugyanott hunyt el 1916 november 21-én. Utóda *Károly*, mint Ausztria császára: *I.*, mint Magyarország apostoli királya: *IV.*, Ausztriában, Persenbeug helységben született 1887 augusztus 17-én és Funchalban, Madeira szigetén, 1922 április 1-én halt meg.

A két államot összekapcsolta még a közös hadügy és a közös pénzügy, melynek pénzügyi fedezésére közös pénzügy is volt.

Ez a közösség okozta azt, hogy Magyarországot a külföldön mint államot alig ismerték; még a legkiválóbb írók is többnyire csak így írtak a monarchiáról: „Ausztria“. A monarchia csapatait pedig még akkor is rendesen csak „osztrákoknak“ nevezték, ha azokban magyar katonák voltak.

A magyar külképviselet hiánya azért is okozott nagy kárt Magyarországnak, mivel a nemzetiségi izgatok könnyen végezheték feldarabolásunkra irányuló munkájukat, hiszen a külföld úgy tekintette hazánkat, mint Ausztriának valamely tartományát.

A magyar Szent Korona területéhez a szőkébb értelemben vett Magyarország és Erdély tartozott. De idetartozott Horvát-, Szlavón-, Dalmátországok területe is, bár Dalmáciát már régebben Ausztriához csatolták és számították. Végül az Adria gyöngye, a dédelgetett és szép kikötőváros, Fiume is a Szent Koronához csatolt „külön test” volt.

Ezt a három részt az 1723. évben alkotott *Pragmatica Sanctio* épen úgy kapcsolta „felszthatatlanul és elválaszthatatlanul” egymáshoz, mint Ausztriát Magyarországhoz.

Az államhatalom nem volt korlátlanul letéve az uralkodó kezébe, mert azt a törvényhozó testületekkel együtt érvényesítette. Ezek voltak: Magyarországon a képviselőház és a főrendiház, Ausztriában a birodalmi tanács, amely a képviselőházból és az urak házából állott.

Mindkét államban a felelős minisztériumok működtek és volt három közös miniszter» a hadügy, külügy és a közös pénzügy vezetésére. Velük együtt megfelelő hatásköre volt a Horvát-szlavon országos kormánynak is. Horvát-Szlavonország 40 képviselőt küldött a magyar országgyűlésbe.

Ausztria és Magyarország alkotmánya abban a tekintetben eltért egymástól, hogy Magyarországon — kivéve a szigorúan körülhatárolt királyi felségjogokat — minden törvényes intézkedést csak a törvényhozó testületek és a király együttesen hozhattak, ellenben Ausztriában az alaptörvények híressé vált 14. §-a szerint az osztrák kormánynak joga volt, hogy sürgős esetekben a birodalmi tanács meghallgatása nélkül is bocsáthasson ki törvényes erejű rendeletet.

A 14. §-t Ausztriában sokszor alkalmazták, különösen az állami költségvetés megszavazásának akadályai alkalmával.

A hadüzenet és a békekötés joga, valamint a külügyek irányítása az uralkodó felségjogaihoz tartozott. Ez utóbbit a külügyminiszter által érvényesítette.

Ausztria-Magyarország rendkívül tarka nemzetiségi birodalom volt.

A két állam lakosságának száma az 1910. évi népszámlálás adatai szerint összesen — az 1908. évben annektált Bosznia és Hercegovina tartományokkal együtt — 51,523.254 volt. A világháború kitörésekor kerekén 52 millió. A nemzetiségek így oszlottak meg a két államban:

<i>Ausztria</i>	<i>Millió</i>	<i>Százalék</i>
Németek	9.95	35
Csehek	6.44	22.4
Lengyelek	4.97	17.3
Rutének	3.52	12
Szlovének	1.25	4.4
Olaszok	0.77	2.7
Szerbek	0.78	3
Románok	0.27	0.9
Magyarok stb.	0.65	2.3
összesen:	28,600.000.	

Pontosan: 1910-ben: 28,571.934.

A szlávok száma 16,960.000, a lakosságnak 59.1 százaléka.

<i>Magyarország</i>	<i>Millió</i>	<i>Százalék</i>
Magyarok	10.00	54.5
Románok	2.94	16.1
Tótok	1.94	10.4
Németek	1.90	10.1
Rutének	0.46	2.5
Szerbek	0.46	2.5
Horvátok	0.19	1.1
Egyéb	0.40	2.2

* összesen (pontosan): 18,264.533.

A szlávok száma körülbelül 3,300.000. A lakosságnak 18.2 százaléka. (Fiume és Horvát-Szlavonországok nélkül.)

Fiúménak az 1910. évi népszámlálás szerint 49.806 lakosa volt. Köztük az olaszok 48.6, a horvátok és szerbek 26.8, a magyarok 13, a szlovének 4.7, a németek 4.6, végül az egyéb nemzetiségek 2.2 százalékkal szerepeltek.

Horvát- és Szlavonországban 2,621.954 lakos volt, akiknek 87.1 százaléka horvát és szerb anyanyelvű, 4.1 százaléka magyar stb. volt.

Bosznia és Hercegovina lakosainak száma 1910-ben 1,895.673 volt. Túlnyomó részük délszláv és pedig a szerb ághoz tartozók.

Ebből a néprajzi tájékoztatásból látható, milyen soknyelvű és soknemzetiségű volt az Osztrák-magyar monarchia. A szlávok az egész birodalomban majdnem egynegyedrészt tették a lakosságnak, de aránylag sok volt a román is, különösen Magyarország területén.

Mivel pedig a szláv és a román lakosság legnagyobb része azokon a határterületeken lakott, amelyek túl idegen „fajtestvéreik” más államokban éltek, megmagyarázható az a centrifugális erő, amelyet a túlzó nacionalisták ápoltak, hogy a monarchiából a szlávokat és a románokat elszakítsák az addigi anyaországoztól.

A monarchiát valóban csak az uralkodó tisztelt személye és a haderő tartotta össze mindaddig, amíg az előbbinek tekintélye meg nem ingott és amíg az utóbbi is nemzetiségi atomjaira bomlott fel.

Szomorú példája annak, hogyan dőlhet romba egy nagy birodalom, két virágzó, hatalmas államával...

A lengyel és a délszláv kérdés I. Ferenc József haláláig

Amíg *I. Ferenc József* császár és király élt, tiszteletreméltó személyének varázsa többé-kevésbé lekötve tartotta azokat az erőket, amelyek a monarchia összeomlását elősegíthették volna. Sajnos azonban, ezeket az erőket részben külföldről, részben pedig a belpolitika mulasztásai következtében belföldön is erősítették és — egyelőre — oda terelték, ahol azok hatása a felszínen még alig volt érezhető.

És ezeknek az erőknek megmozdulása, miként a szeizmográf, úgy alkalmazkodott a harcterek eseményeihez.

Az Osztrák-magyar monarchiának, de elsősorban Ausztriának, meglehetősen súlyos problémát jelentett a *lengyel kérdés*. Már tudjuk, hogy a csaknem százötven év óta tetszhalálra kényszerített lengyel nemzet minden reményét a központi hatalmak győzelmébe vetette s ezért azonnal a világháború kezdetén igyekezett velük kapcsolatot találni.

Ezt a közeledést a monarchia szívesen fogadta. A hadseregfőparancsnokság 1914 augusztus 18-án, amikor még senki sem tudta, vájjon a magyar és osztrák fegyverek sikerrel fognak-e küzdeni, nyilatkozatot tett közzé, amelyben megígérte, hogy Lengyelországot főlzabadijta az orosz járom alól.

A monarchia kormánya áudta, hogy csak két választása lehet a lengyel-kérdésben. Vagy odakapcsolja az újjáébredt Lengyelországot a Habsburg-ház birodalmához, vagy pedig elveszti a búzában és kőolajban gazdag Galíciát, mely tartomány a lengyel centripetális erők hatása alapján Lengyelországhoz fog csatlakozni.

Ennek fölismerése vezette a monarchia külpolitikáját és ezért

kívánta és törekedett is a kormány arra, hogy Lengyelország kérdését „ausztriai“ értelemben oldja meg.

A lengyel kérdés Ausztria belpolitikai kérdése is volt, mivel a lengyelek már évek hosszú sora óta befolyásos szerepet töltek be az osztrák törvényhozás életében; nélkülük az osztrák miniszterelnök csak nagyon ritkán tudott volna munkaképes többséget alakítani.

Azonban Lengyelországnak a monarchiához való csatolása nagyon kényes és sok tekintetben veszedelmesnek is mutakozó kérdés volt. Ugyanis a soknyelvű monarchiát mintegy 20 millió szlávnyelvű állampolgárral szaporítani nem volt kívánatos. De ellenezte az annexiót *Tisza István gróf*, Magyarország miniszterelnöke is, aki nem kívánta, hogy az Osztrák-magyar monarchiát Lengyelország hozzákapcsolása útján a trializmus alapján átszervezzék. A lengyelek viszont azzal nem elégedtek volna meg, hogy az új ország, mint a birodalmi tanácsban képviselt országok és tartományok egyike, ne élvezze azt a függetlenséget és önkormányzatot, amelyet Ausztria és Magyarország külön élveztek.

Stürgkh Károly gróf osztrák miniszterelnök kidolgozott ugyan egy olyan tervet, amely a kényes kérdést a különféle kívánalmak szerint oldja meg, de ez a terv sohasem valósult meg.

Németország és az Osztrák-magyar monarchia 1915 augusztusától kezdve közösen tárgyalták Lengyelország jövő sorsát.

Azonban ez az önállóság korántsem lett volna teljes, a lengyeleket nem elégítette volna ki.

Hosszú tárgyalások után, amelyek nem voltak minden súrlódások nélkül, *II. Vilmos* császár és *IV. Károly* király végre 1916 november 5-én elismerték Lengyelország önállóságát. Azonban az időközben kitört orosz forradalom miatt aggódó lengyelek fokozatosan elfordulni kezdtek a központi hatalmaktól.

Az a remény, hogy a két hatalom hadereje lengyel seregekkel erősödni fog, teljesen meghiúsult.

Az Osztrák-magyar monarchiának nagy gondot okozott a *délszláv* kérdés is. A világháború tüzeit a szarajevói két pisztolylövés gyújtotta lángra. Akkor már bizonyos volt, hogy Szerbia minden törekvése oda irányul, hogy a monarchia délszlávjait egy politikai egységben, és pedig szerb vezetés alatt, egyesítse. Akkor megkezdtek a gyilkosok és merénylők pörének tárgyalását és meghozták az ítéletet. *Cabrinovics Veljkót, Jovanovics Miskót és Ilics Danilót* 1915 február 3-án kivégez-

ték; a főtetteseket, *Principet és Gombezt*, fiatalságukra való tekintettel, húsz évi fegyházra ítélték. A merénylők közül kettőt szintén életfogytig, illetve húsz évre elítélték.

Ezek az ítéletek még jobban ápolták a szerb népben a monarchia ellen különben is állandó gyűlöletet.

Miután a központi hatalmak fegyverei Bulgáriával együtt meghódították Szerbiát, Montenegrót és Albániát, az elfoglalt területeket katonai kormányzók alá helyezték. Ezeknek nehéz helyzetük volt, mivel a lépten-nyomon föllépő bandák veszélyeztették a biztonságot és nagy erőket kötöttek le. A Prizren-i és Pristina-i medence megszállása miatt Bécs és Szófia között súlyos diplomáciai összeütközések voltak, amelyeket 1916 tavaszán csak félig intéztek el.

A délszláv kérdés a monarchiára nézve nagyon fontos belpolitikai jelentőségű volt.

Miután már valamennyi délszláv terület a központi hatalmak és szövetségüknek birtokába jutott, azok a befolyásos politikusok, akik erre a lépésre már régóta törekedtek, most már sürgették a délszláv kérdés megoldását.

Voltak olyan politikusok, akik a délszláv területeket egy külön államba óhajtották egyesíteni, Habsburg-jogar alatt. Voltak mérsékeltebbek, akik megelégedtek volna azzal, hogy Bosznia, Hercegovina, Szerbia és Montenegró — valamilyen módon — a magyar Szent Korona országaihoz, talán közvetlenül Horvát-, illetve Magyarországhoz kapcsolóssanak.

Tisza István gróf, az akkori monarchia legletterősebb államférfia, nem egyezett bele az említett tervek megvalósításába. Semmi szín alatt sem volt hajlandó a dualizmust trializmussá változtatni, már pedig bármely említett terv megvalósítása ezt eredményezte volna.

Tisza István gróf a világháború kitörése óta azt kívánta, hogy Szerbiából — talán — csak Belgrád és a Macsva-terület kebeleztessek be a magyar Szent Korona országaiba, különben Szerbia maradjon a maga sorsára. *Burián István báró* külügyminiszter szintén ezt az álláspontot tette magáévá, amelyet a leghevesebben *Conrad Ferenc báró*, a haderő vezérkarának főnöke, ellenezett.

Minthogy *Ferenc József király* már semmiféle nagyobb mértékű változtatásra nein volt hajlandó, a szerb kérdés rendezése nem történt meg. A monarchia politikájának ingadozását a monarchia ellenségei, különösen az elmenekült *Pasics*, Szerbia volt miniszterelnöke és *Trum-*

bics dalmát emigráns, ügyesen kihasználták Ausztria-Magyarország kárára.

A délszláv mozgalom ideje még a világháborúelőtti esztendőkre ér vissza. Már akkor voltak hazaárulási perek. Ezek egyike volt a *banjalukai nagy per*, amelyben az ítéletet április 26-án hozták. A 156 boszniai szerb vádlott közül 98-at bűnösnek mondtak ki; ezek közül tizenhatot halálra és a többit 2—20 évig terjedő börtönbüntetésre ítélték; 53 vádlottat fölmentettek.

Ez az egyetlen egy per is bizonyítja, mily nagy volt a monarchia elleni gyűlölet a szerb népben.

A *Narodna Odbrana* és a többi egyesület a kultúra ürügye alatt kitűnően működött! Ezek voltak melegágyai annak az eszmének, amely a világháború után megvalósult, megteremtette Jugoszláviát és a nagy monarchiának gazdag területeit magába olvasztotta.

A cseh kérdés I. Ferenc József haláláig

Ausztria-Magyarország szétdarabolásában igen nagy részük van a *cseheknek*. Már megemlékeztünk arról a titkos, majd utóbb nyílt munkáról, amelyet a hatalomra vágyó és túlzó nacionalisták a monarchia ellen kifejtettek. A következő sorokban még több olyan jelenségre mutatunk rá, amelyek valóban azt bizonyítják, hogy a csehek mindent kihasználtak önállóságuk megteremtésére s — ami ezzel egyértelmű — Ausztria-Magyarország összetörésére. Az eszközökben nem válogattak.

A csehországi katonai parancsnokságok már 1914 augusztusban több ízben tették arról jelentést, hogy a csehek körében napról-napra erősödik a háborúellenes szellem és a pánszláv áramlat.

Midőn az oroszok novemberben Krakóhoz közeledtek, a cseh nép egyes köreiben nagy volt az öröm, sőt az asszonyok — a szó szoros értelmében — kalácsot sütöttek az orosz katonáknak.

Az oroszok harctéri sikereit Csehországban lelkesen ünnepelték, ellenben a monarchia iránti ragaszkodás nyilvánítását elnyomni, sőt a hadikölcsönök jegyzését is megakadályozni igyekeztek.

Az agitátorok száma napról-napra szaporodott. Sok tanár és lelkes igyekezett az elszakadás eszméjét a népbe átültetni. Különösen a menetszázadok legénységét törekedtek megnyerni. Ez a munkájuk nem volt sikertelen, mert gyakran előfordult, hogy alig négyheti kiképzés után már a harctérre kellett indítani a fiatal katonákat, akikben tehát

a fegyelem még nem szilárdult meg, ellenben magukkal vitték a bomlasztás mótelyét.

A fronton a szökevények, hadifoglyok és az anyaországban az állítás kötelezettsége alól megszököttek száma mindig növekedett. A hadseregfőparancsnokság már 1914 decemberében megállapította, hogy a csehországi államellenes áramlat és Oroszország közt titkos kapcsolat van.

Ez az aknamunka hihetetlen rombolást okozott a lelkekben már a világháború első éveiben is. Ezt a következő esetek is bizonyítják:

Az 1915. év elején, egy áprilisi éjszakán, a prágai 28. közös gyalogezred nagy része átszökött az ellenséghez. Ugyanez történt nyolc hét múlva, amikor már a központi hatalmak offenzívája nagy lendülettel haladt előre. Ekkor a Jungbunzlau városából és környékéről kiegészített 36. ezred hagyta cserijén a Sieniawa mellett súlyos harcokat vívó szomszéd csapatokat.

I. Ferenc József parancsára mindkét ezredet törölték a hadseregből. Pedig a 28. és 36. ezredek a császári, majd a császári és királyi haderő legrégibb ezreide közé tartoztak.

A röviden leírt két esethez sok más is járult, amelyek magukban véve kisebb jelentőségűek voltak ugyan, azonban mégis arról tettek tanúságot, hogy a monarchia nemzetiségeiben bízni — alig lehet.

Fokozatosan arról kellett meggyőződnie a felsőbb parancsnokságoknak, hogy veszélyes helyzetekben bizonyos nemzetiségeket alkalmazni nem ajánlatos. Ez elsősorban a csehekre, azután a rutén, szerb, román és olasz katonákra vonatkozott. Ellenben a horvátok ugyanolyan megbízhatóknak mutatkoztak, mint a magyarok vagy németek.

Különösen az oroszokkal és a szerbekkel szemben vívott küzdelmekben mutatkoztak ezek az aggasztó jelenségek; az olaszokkal szemben — egy ideig — minden nemzetiség kifogástalanul harcolt, mert a délszlávok éppen oly ellenséget láttak az olaszokban, mint az osztrákok.

A nemzetiségi bomlást eleintén a katonai parancsnokságok a maguk eszközeivel igyekeztek megállítani. A szláv és román pótlegénységet magyar és német ezredekhez osztották be. Ennek hátránya azonban nemcsak a nyelvi különbségek miatti kellemetlenségekben, hanem abban is nyilvánult, hogy az idegen legénység kedvezőtlenül befolyásolta a kiváló ezredek szellemét.

A cseh pótzászlóaljkat kivétel nélkül Csehországon kívüli állomásokra helyezték át. Így azok az agitációtól inkább megóvtak.

A katonai parancsnokságok a fronton nagy eréllyel kezelték a

fegyelmet. Már a gyanúsakkal szemben is megfelelő eljárást indítottak. Ezzel azonban azt érték el, hogy a büntetések időnként ártatlanokat is értek, ami viszont a legjobb eszköz volt arra, hogy az illetők az ellen-séghez átpártoljanak.

Sokan voltak azok az agitátorok, akik Csehország önállósága és a monarchia összetörése érdekében szellemi harcot vívtak. Néhányat főlemlítünk.

Kramarz Károly dr. A birodalmi tanács képviselője és gyártulaj-donos Prágában. A pánszlávizmusnak és a neoszlávizmusnak egyik leg-hevesebb harcosa, a nagyszláv eszme zászlóvivője. Résztvett azokon a kongresszusokon, amelyeket a szláv érdekek előmozdításáért tartottak. Munkatársa volt a *Novoje Zveno* orosz újságnak, mely a monarchia szétdarabolását követelte. Bomlasztó működését a *Národny Listy* cseh újságban is folytatta.

Klofács Vendel, újságíró és a birodalmi tanács képviselője. A világháború előtt és ennek kitörése után is, mint vezető egyén, állan-dóan résztvett a szláv propagandában és a cseh-oroezbarát-mozgalom-ban. Működése kifelé Ausztria-Magyarország veszedelmének növelé-sére, befelé pedig a forradalom lángalobbantására irányult. A világ-háború előtti években a legbensőbb barátságot ápolta *Pavlovics Mile* belgrádi egyetemi tanárral, aki nagyon sokat utazott a monarchiában és aki az Ausztria-Magyarország ellen irányuló kémrendszer és akna-munka egyik legtevékenyebb munkása volt. Klofács általában úgy viselkedett, mintha Szerbia ügynöke lett volna, sőt ennek az országnak javára kémkedett is.

Masaryk és *Benes* működését már leírtuk.

Az agitátorok hosszú sorában még helyet foglaltak:

Giunio Rudolf, *Hovorka Ferenc*, *Pilat Rudolf*, *Mensik Zdenka* tanító- és ápolónő, *Koutek Bogdán*, *Miffek Eduard*, *Rasin Alajos* biro-dalmi tanácsi képviselő és prágai ügyvéd, *Cervinka Vince*, a *Národny Listy* prágai újság szerkesztőségi titkára, *Zamazal Vince* könyvelő.

Kramarz, *Rasin*, *Cervinka* és *Zamazal* — többi társaikkal együtt — a világháború idején üzelmeik miatt a hadbíróság elé kerültek. Őket halálra ítélték, azonban *Károly* császár, az osztrák honvédelmi minisz-terium előterjesztésére, 1917 január 4-én megkegyelmezett nekik és — bár ez későbbben történt, de már most is megemlítjük — a halál-büntetést 6—15 évi súlyos börtönre változtatta át, sőt az elítélteket 1917 július 10-én szabadlábra helyeztette.

Amennyire alkalmas volt *Kramarz* és társai halálos ítélete arra,

hogy az agitátorokból cseh nemzeti mártírokat teremtsen, annyira alkalmatlannak mutatkozott a császári kegyelem arra, hogy a cseh népet érzelmi tekintetben a monarchia és annak uralkodója felé fordítsa. A monarchia belső szerkezete nem volt egészséges...

Ausztria belpolitikája I. Ferenc József haláláig

Ausztria bomlásának tünetei az állam belső életében a felszín alatt maradtak. *Stürgkh Károly gróf* miniszterelnök ugyanis nem hívta össze a birodalmi tanácsot és így a belpolitikai véleménynyilvánítás nem volt lehetséges.

Stürgkh gróf a világháború két első évében parlament nélkül, az alkotmánytörvények 14. szakasza alapján kormányzott. Mivel pedig nemcsak a katonai, hanem a politikai cenzúrát is nagyon szigorúan kezelte, a közvélemény érvényesülése lehetetlenné vált.

Ezért minden kritika és minden reformtörekvés földalatti utakon mozgott.

I. Ferenc József uralkodásának vége felé egyre sűrűbben lehetett hallani, hogy a nép az addigi rendszer megszüntetését, de elsősorban a birodalmi tanács összehívását kívánja.

Az elégedetlenség ott lappangott a lelkekben és 1816 október 21-én gyilkos merényletben robbant ki. A szociálista *Adler Frigyes dr. Stürgkh Károly* osztrák miniszterelnököt ezen a napon Bécsben, a Meissl és Schadn-szálló éttermében agyonlőtte.

Adler Frigyes a fia volt *Adler Vilmosnak*, az osztrák szociáldemokrata párt kiváló és óvatos vezérének. Az ellene megindított tárgyaláson kijelentette, hogy a miniszterelnököt azért ölte meg, mert hathatós nyomatókat akart adni a parlamentáris élet felújításának.

Adler merénylete nemcsak megdöbbentő esemény volt, hanem az az osztrák szociáldemokrata párt addigi állásfoglalása megváltozásának is kezdetét jelentette. Ettől kezdve a szociáldemokraták hevesen elleneztek az „imperialista“ háborút és a nemzetközi eszmék vágányaira tértek át.

A császár *Stürgkh gróf* halála után *Körber Ernő* pénzügyminisztert bízta meg a kormányalakítással és őt október 31-én a miniszterelnökké ki is nevezte.

A világháború idején Magyarország szava jobban vált hallhatóvá a monarchia politikájában, mint békében történt. Az erőskezű *Tisza István gróf* nagy befolyást szerzett magának még a monarchia két álla-

mának, tehát Ausztria belpolitikai életének irányításában is. Ennek nemcsak az volt a magyarázata, hogy Tisza egyéniségének varázsa a nagy államférfiúnak kivételes helyet biztosított, hanem az is, hogy a Lajtán inneni területeket a világháború kezdete óta csak a 14. szakaszszál, abszolutisztikus szellemben kormányozták, tehát az osztrák parlament nem vehetett részt a kormányzásban.

Tiszának volt köszönhető, hogy a mindig tekintélyesebb Magyarország az új közös címerben jobban kifejezésre jutott. Az uralkodó 1915 október 11-én Ausztria-Magyarország számára közös címert állapított meg és szabályozta a közös hadsereg zászlóját is.

Az új címerben a két államnak teljesen különálló címere volt. Ezek laza összefüggését a címerek felső, belső szélét kissé eltakaró liabsburg-lotharingiai házi címer mutatta, úgyszintén az a szalag, amely a címerek alatt futott végig ezekkel a szavakkal: „Indivisibiler ac inseparabiler““. (Oszthatatlanul és elválaszthatatlanul.)

Az új címert és zászlókat szabályozó uralkodói rendelet első ízben használta azt a megnevezést: „Ausztria“. Addig a Lajtán inneni részek hivatalos megnevezése ez volt: „A birodalmi tanácsban képviselt országok és királyságok“.

Egyes politikusok még *I. Ferenc József* életében gondoltak arra, hogy Ausztria államszerkezetét meg kellene változtatni, de a dualizmust a lehetőségig meg kell tartani. *Popovici, Lamasch és Renner Károly*, aki később a német-osztrák köztársaság első kancellárja volt, különféle módon óhajtották a szerkezet megváltoztatását.

Sok terv merült föl, amelyekben feltalálhatjuk, a laza szövetséges államtól kezdve a nemzeti önkormányzat eszméjét, valamint a legmerevebb központosítás gondolatát is.

A német-osztrák pártok — természetesen — az osztrák állami gondolat mellett kardoskodtak; azt kívánták, hogy az államnyelv a német legyen a jövőben is, Galiciának adjanak különleges szervezetet és a csehekkel szilárd alapon egyezkedjenek ki. Azonban ezekkel a törekvésekkel szemben a csehek és a szlovének a leghevesebb ellenállást mutatták. A német államnyelvben nemzetiségi jogaik korlátozását látták.

A két szláv nemzetiség képviselői semmiképpen sem akartak beleegyezni abba, hogy Galicia bizonyos önkormányzatot kapjon, mert tudták, hogy ha ez megtörténik, akkor Galicia képviselői a bécsi parlamentben már csak szűkre szabott korlátok közt fognak felszólalhatni, már pedig ez a németek megerősödését vonta volna maga után. A cse-

hek és a szlovének hű fegyvertársakat kaptak a keletgalíciai ukránokban is, akik Galícia önkormányzatától a lengyelek megerősödése miatt félték.

Ezekből a szemelvényekből látható, hogy Ausztria belső viszonyai már a világháború első két esztendejében sok aggodalomra adtak okot.

A csehek azt kívánták, hogy Csehország, Morvaország és Szilézia királysággá egyesüljenek, egyelőre még Ausztria nagy kötelékén belül. Azonban már 1916-ban gondoltak arra is, hogy ebbe a királyságba bevonják a — szerintük — fajrokon tótokat, akik Magyarország északi részein laktak.

Tehát Magyarország feldarabolásának eszméje már a világháború első időszakában fenyegetett és pedig Ausztria belpolitikájával szoros kapcsolatban.

A déli részeken lakó németek hevesen ellenezték, hogy a szlovének nyelvterületeit politikai határokkal lássák el, mert attól tartottak, hogy akkor őket ez az új politikai alakulat elszakítja az Adriai-tengertől.

Természetes, hogy Ausztria belső szerkezete átalakításának minden tervét aggodalommal figyelték Magyarországon, mert bizonyosnak látszott, hogy bármely tervet valósítsák meg, ez a változás visszahatást okoz a Magyarországon lakó, nem magyar anyanyelvű nemzetiségekre.

Mindezek a törekvések és nemzetiségi megmozdulások, amint említettük, a harctér eseményeinek természetes függvényei voltak. Ha a központi hatalmak fegyverei sikert arattak, a megmozdulások el-lanyhultak, ellenkező esetben erősebbé váltak. A gorlicei sikeres áttörés után az osztrák Urak Háza arra törekedett, hogy a súlyos kérdéseket már akkor intézzék el. Azt vélte, hogy a belső átalakítást minden nagyobb ellenkezés nélkül meg lehet oldani, mivel Olaszország veresége miatt a szlávok, de különösen a csehek nem fognak követelésekkel föllépni. Azonban *Stürgkh* miniszterelnök semmiféle alkotmány-módosításra sem volt hajlandó és *Ferenc József* nem kívánta *Stürgkh* visszalépését.

Így tehát maradt minden az addigi, forrongó helyzetben.

Stürgkh meggyilkolása után, amint már leírtuk, *Körber Ernő* került az osztrák kormány élére.

November 5-én megjelent az az uralkodói kézirat, amely Lengyelül szág önállóságát elismerte. *Ferenc József Körber* miniszterelnökhöz ugyanekkor kéziratot intézett, amelyben egyebek közt ezt mondotta:

„Azt akarom, hogy abban a pillanatban, amikor az új lengyel ál-

lám megalakul, e fejlődéssel kapcsolatban Galicia tartománynak is azt a jogot adományozom, hogy országos ügyeit annak teljes mértékéig, ami az állami összességhez való tartozásával és érdekeivel összhangban van, önállóan intézhesse.“

Tehát Galicia már bizonyos tekintetben 1916 november 5-én kivált Ausztriának addigi szoros kötelékéből. Nem hiába ellenezte ezt az uralkodói elhatározást *Conrad báró*. Előre látta, hogy az engedmény Galicia teljes elszakadását készíti elő.

November 21-én este 9 óra 5 perckor meghalt a schönbrunni várkastélyban I. Ferenc József. Hosszú ideig uralkodott a 86 éves császár és király. Az uralkodás nehéz gondjai utódjára, *IV. Károly magyar királyra (I. Károly osztrák császárra)* hárultak. A huszonkilenc éves ifjú uralkodó nem bírta a reá nehezedő súlyos terheket...

Ausztria belpolitikája I. Károly császár trónralépte után

A huszonkilenc éves uralkodó a trónra magával hozta ifjúságának minden idealizmusát. Békét akart és jólétet adni népeinek. De magával hozta a tapasztalatlanságot és *Ferenc Ferdinánd* szellemét is.

A belpolitikában elsősorban a cseh-kérdést és a nyugodt parlamentáris életet akarta megteremteni. Tanácsadóit azonban a Szarajevóban meggyilkolt egykori trónörökös híveiből válaszotta ki, már pedig ezek nem tudtak alkalmazkodni az akkori idők követelményeihez.

Még *Károly császár* trónralépte előtt történt, hogy Magyarország és Ausztria között az addig tíz-tíz évre megkötött gazdasági, kereskedelempolitikai és pénzügyi kiegyezést húsz évre igyekeztek ineghosszabbítani. Ezt az óhajt különösen az osztrák nagyiparosok képviselték, de szükségesnek látszott a kiegyezésnek húsz évre meghosszabbítása azért is, mivel Németországgal szintén húsz évre terjedő gazdasági szerződések készültek.

Magyarország nem járult szívesen hozzá ehhez a tervhez, mivel abban gazdasági életének bizonyos tekintetben való megbénítását látta. A tárgyalások a két állam között hosszú ideig tartottak, még akkor, midőn *Stürgkh gróf* állott az osztrák kormány élén és *Körber* közös pénzügyminiszter volt. Ez a két államférfi erélyesen szorgalmazta a terv' megvalósítását.

Miután *Körber Ernő* a meggyilkolt *Stürgkh gróf* utóda lett, most már mint kormányelnök szorgalmazta a kiegyezés meghosszabbítását. Azonban sikert nem ért el. Részben ez okozta bukását. Kormányá már

1916 december 13-án lemondott. A császár *Spitzmüller Sándor dr.* osztrák kereskedelmi minisztert bízta meg a kormányalakítással. Spitzmüller feladata lett volna a kiegyezés művének befejezése.

Még folytak a tárgyalások, midőn hirtelen *Czernin Ottokár gróf* jelöltetett ki a kormány végleges megalakítására. De — ez a kép is megváltozott. Czernin már huszonnégy órával később, 1916 december '22-én Ausztria-Magyarország külügyminiszterévé neveztetett ki. Előde, *Búr ián István báró*, viszont a közös pénzügyminisztérium vezetésére kapott megbízást.

Ilyen gyors elhatározások közepette *Spitzmüller* most már nem volt hajlandó kormányának végleges megalakítására, egészen lemondott.

Károly császár végre *Clam-Martinitz Henrik grófot* bízta meg a kormányalakítással és öt december 21-én ki is nevezte a kormány elnökévé.

Ez a huzavona már a belső gyengeség jelének volt tekinthető. De azt is bizonyította, hogy az ifjú uralkodó nem bírt ellenállani azoknak az erőknél, amelyek őt tanácsosai részéről befolyásolták.

Clam-Martinitz gróf Ferenc Ferdinánd volt trónörökös 1892—93. évi világháború útjára elkísérte, azután hosszú ideig a cseh tartománygyűlés tagja, majd az osztrák Urak Házának tagja lett. Semmiesetre sem sorolható azok közé, akik Magyarország érdekeit felkarolták, sőt a német-osztrákok sem tekinthettek reá nagy bizalommal, a csehek ellenben amiál inkább.

Czernin Ottokár gróf Csehországban született; ő is tagja volt a cseh tartománygyűlésnek, majd az osztrák Urak Házának. Addig, amíg Románia Ausztria-Magyarországnak hadat üzent, a monarchiát képviselte Bukarestben.

Clam-Martinitz és Czernin Ferenc Ferdinánd egykori bizalmasai voltak.

Károly király és császár, miként tudjuk, Németországgal egyetértően békeajánlatot tett az ellenségnek 1916 december 12-én. Ezzel az ajánlattal a legszorosabb kapcsolatban állott annak szükségessége, hogy a belső béke szintén létrejöjjön. Ausztria nemzetiségei ugyanis, amint azt már az előző fejtegetésekből is tudjuk, már ebben az időben egyre hangosabban követelték érvényesülésüket. Mozgalmukat az ellenséges külföld nagyon felkarolta és állandóan azt hangoztatta, hogy Ausztria-Magyarországban kétféle nép lakik: az elnyomók és az elnyomottak népe.

Ha a monarchia békét akart, akkor a külföldnek ezt a vádját el kellett osztatnia.

Polzer-Hoditz Károly gróf osztrák kabinetigazgató azt tanácsolta a császárnak, hogy az osztrák kérdést akként oldja meg, hogy a nemzetiségi területek elhatárolásában Magyarország területét se kímélje. Azaz: az északi szlávokat egy területi egységbe olvassza és a délszlávokat, azaz a horvátokat, szlovéneket, sőt a Magyarország déli részein lakó szlávokat is tömörítse ilyen egységbe.

Az uralkodó nem fogadta el *Polzer* veszedelmes javaslatát és ennek a tervnek megvalósítása nagyon kedvezőtlen kihatásáról — több más politikuson kívül — maga *Czernin gróf* is meggyőzte *Károly* királyt. Czernin állásfoglalása különösen fontos volt, mivel Czernin gróf Nagy-Ausztria eszméjével rokonszenvezett.

Mivel tehát Magyarország területi épségét érinteni nem lehetett, az osztrák nemzetiségek megnyugtatása csak Ausztria, határain belül mutatkozott megoldhatóknak.

Clam-Martinitz gróf, három évi szünetelés után, 1917 április 25-én végre május végére összehívta a birodalmi tanácsot.

Az osztrák kormány több olyan intézkedést tett, amelyek alkalmasaknak látszottak ugyan a belső megnyugvás előmozdítására, azonban az erős kéz hiányát is mutatták. A kivételes rendszabályok enyhítése, az internálások csökkentése még kevésbé mutatták a gyengeség jeleit, ellenben az, hogy *Károly császár* 1917 január 4-én a hazaáruló *Kramarznak* és társainak megkegyelmezett s halálos ítéletüket 6—15 évi szigorított börtönre változtatta át, valóságos megdöbbenést keltett.

A harcoló katonák komoran kérdezték: Miért harcoltunk és harcolunk? Miért ontjuk vérünket, ha a hazaárulók kegyelmet kapnak?

Sajnos, ez a hiba elfordította a közvélemény nagy részének bizalmát a császártól. Ausztria népe érezni kezdte, hogy az állam gépezete már szabálytalanul működik és ezen a tapasztalatlan, gyenge uralkodó nem bír segíteni.

Az újra összehívott birodalmi tanács 1917 május 30-án tartotta első ülését. Már ezen az ülésen teljes világosságban látható volt az ausztriai nemzetiségeknek veszedelmes törekvése. Még nem mutatták azt, hogy a dinasztiaától is elszakadni akarnak, ellenben kétségtelenül kijelentették, hogy Ausztriát mint politikai egységet, az addigi szerkezet alapján nem ismerik el többé.

Stanjek cseh képviselő nyilatkozatot terjesztett elő, amelyben kijelentette, hogy a mostani dualisztikus alakulat kárára van az uralkodó

és az „elnyomott“ népek érdekeinek. Ezért okvetlenül szükséges, hogy a Habsburg-Lotharingiai monarchia egyenlő és teljes jogú nemzeti államok szövetségévé alakuljon át. A csehek valamennyi cseh-szláv népnek egy demokrata államban való egyesítésére fognak törekedni és nem hagyják figyelmen kívül azt a cseh-szláv néptörzset sem, amely Csehország történelmi határain belül fel.

Itt a szónok félre nem érthető módon a magyarországi tótokra célozott.

Korosec délszláv lelkész nyilatkozatában a délszlávok, a szlovének, horvátok és szerbek egyesítését követelte, szintén demokrata államban, a Habsburgok jogara alatt.

A megdöbbenő nyilatkozatok hatása azonnal nyilvánult. *Pacher* a német nemzeti szövetség nevében tiltakozott a cseh államjog felülésztésére irányuló minden kísérlet ellen.

Etruszievics, az ukránok képviselője, a leghevesebben tiltakozott az ellen, hogy Galíciát a jövő Lengyelországhoz csatolják, viszont a lengyelek minden fajtestvérüknek egy önálló, egységes állam kötelékébe tömörítését követelték.

Ilyen viharos előzmények után úgyszólván hatástalanul hangzott el a császár trónbeszéde május 31-én.

Az uralkodó meleg hálával emlékezett meg a katonákról és a polgárokról, akik a háborúban a hatalom fényét adták a kettős monarchiának. *Károly császár* megígérte, hogy Ausztriát alkotmányos és demokratikus szellemben fogja kormányozni és, amint lerakta az új, erős, boldog Ausztriának nemzedékekre érvényes alapjait, azonnal meg fog esküdni az osztrák alkotmányra is.

Károly császár a béke kérdéséről is szólt azután. Kijelentette, hogy a középeurópai hatalmak csoportja hajlandó most, és az lesz a jövőben is, mindenkivel szemben abbahagyni a küzdelmet, aki lemond a monarchia legdrágább javainak veszélyeztetéséről.

Végül az uralkodó a Magyarországgal való közösségről beszélt. Erről ezeket mondotta:

„Gondoskodjanak buzgón a magyar Szent korona országaival hű közösség ápolásáról, amelyek ismét a monarchia hatalmi állása szilárd alapjainak bizonyultak. Mozdítsák elő az államban a különböző néptörzsek egyetértő együttműködését, amelyeknek a mai háború dicsőségében részük van.“

Még a birodalmi tanács összeülése előtt történt, hogy a bécsi kivételes törvényszék *Adler Frigyes dr.-t*, *Stürgkh gróf* miniszterelnök

gyilkosát, kötél általi halálra ítélte. Már itt megjegyezzük, hogy a császár később a halálos ítéletet börtönbüntetésre változtatta át és *Adler* 1918 őszén egészen kiszabadult.

Clam-Martinitz gróf miniszterelnök június 12-én válaszolt a nemzetiségi képviselők harcias beszédeire. Egyebek közt azt mondta, hogy „az ő programja — Ausztria. Az az Ausztria, amely dicsőséges történelmi fejlődéssel alakult és erősödött, amely ebben a háborúban szét nem rombolható erőinek öntudatát ismét megtalálta. Az az Ausztria, amely ismét ifjúvá lett, életerőinek teljes tudatában, a jövő világgazdasági és társadalmi fejlődésében hatalmas tényező kíván lenni, amely tiszteletet érdemlő, büszke, szilárd és örök vára népeinek...”

Clam-Martinitz azzal az optimizmussal mondta el ezeket a szavakat, amelyek akkor még sok osztrák államférfiú keblét lelkesítették.

Új idők — új emberek

Már említettük, hogy *I. Ferenc József* császár és király halála a monarchia nagy vezetésében rendszerváltozást is jelentett. Az ifjú *Károly király* új tanácsadókkal vette körül magát. Az új uralkodó politikai iránya felől még azok is teljesen tájékozatlanok voltak, akik Őt még trónörökös korában ismerték.

Azt lehetett hinni, hogy a cseheknek kedvez, mivel majdnem egész tisztai szolgálati idejét a cseh dragonyosoknál töltötte el; arra az időre nagyon kedvesen emlékezett vissza és a cseh főnemességgel behatározható érintkezésben volt. Azonban azt is tudták róla a beavatottak, hogy úgyszólván rajongó érzelmek kötik a tiszta német csapatokhoz, már azért is, mert ilyenekből alakított hadtest élén állott 1916-ban. De az is bizonyos, hogy több ízben elítélte a hadseregfőparancsnokságnak és *Jenő főhercegnek*, a délnyugati arcvonalparancsnoknak azt a — talán kissé túlbecsült — igyekezetét, hogy a német kurzus előnyomulásának nagyon kedveznek.

Károly király annyira nem kedvelte a két katonai parancsnokságnak említett törekvését, hogy *Frigyes királyi herceg* tábornagyot, miután 1916 novemberében a katonai Mária Terézia-rend nagykeresztjével kitüntette, már 1917 január 15-én fölmentette a hadseregfőparancsnokhelyettesi tisztje alól. Ugyanis — amint tudjuk — *I. Ferenc József* halála után maga IV. Károly király vette át a hadseregfőparancsnokságot.

Ez az utóbbi intézkedés szükségessé tette, hogy az osztrák-magyar

és a német haderők vezetésében történt megállapodásokban bizonyos változások történjenek. Ugyanis ezentúl már nem lehetett az uralkodói szuverénitással összeegyeztetni, hogy a monarchia hadseregfőparancsnoka *II. Vilmosnak* katonai tekintetben alárendeltessék, miként ez addig volt, amíg *Frigyes főherceg* állott Ausztria-Magyarország seregeinek élén.

Ügy oldották meg a kérdést, hogy a két haderő vezérkarának főnökei — *Conrad és Hindenburg* — továbbra is együttesen döntenek el a háború vezetésére szükséges intézkedéseket. Ha véleményük nem egyezik, akkor a döntés a két uralkodó tanácskozása alapján úgy történik, hogy végérvényesen *Vilmos császár*, mint idősebb uralkodó, dönt.

Frigyes főherceg tehát rendelkezési állományba került. Benne olyan hadvezért vesztett a monarchia, aki azokat a kereteket, amelyek között dolgoznia kellett, sohasem lépte át, azonban azokon belül minden tekintetben kiválóan, nyugodtan és előrelátással működött, a vezérkar főnökének, *Conrad bárónak* odaadó támogatása mellett.

Azt már említettük, hogy *Károly király Burián István báró* közös külügyminiszter utódává 1916 december 22-én *Czernin Ottokár gróf* volt bukaresti követet nevezte ki.

Azonban egyéb, részben meglepő személyi változások is történtek, amelyek már külön-külön is éreztették az új idők eszmeáramlatát. *Károly* császár és király meglehetősen gyorsan megivált nagy elődjének legközelebbi munkatársaitól. Ez talán érthető és megmagyarázható volt. Ugyanis azok az urak, akik *I. Ferenc József* bizalmas és szűkebb köréhez tartoztak, mind kiváló és kipróbált egyének, azonban koruk előrehaladottsága munkaerejük csökkenését és gondolkodásuknak konzervatívizmusát okozta. Nem volt tehát helytelen, hogy az uralkodó új erőket vett maga mellé. Az azonban nyílt kérdés marad, vajjon tanácsadóit a monarchia a dinasztia és — különösen Magyarország érdekeinek megfelelően választotta-e ki?

Az 1917 január 5-én *Bolfras Artúr báró* vezérezredes, a király főhadsegéde és katonai irodájának főnöke, visszalépett állásától. A hetvenkilenc éves öreg katona ma is kedvesen ól mindazoknak emlékeztetésében, akik valamikor a király katonai irodájában alatta szolgáltak. Megnyerő, lekötelező modora, egyenes, nyílt jelleme, állandó, megértő jóindulata tiszteletet és ragaszkodást váltottak ki az alárendeltek közül. *I. Ferenc József* nagyrabecsülte Bolfras bárót.

Károly király katonai irodájának főnökévé *Marterer Ferenc*

lovag, altábornagyot nevezte ki. A választás meglehetősen színtelen, beteg emberre esett, aki csak abban látta feladatát, hogy koronás urának parancsait teljes alázattal továbbította, de különben sem neki, sem a monarchiának semmiféle különösebb szolgálatot nem teljesített.

Paar Ede gróf, vezérezredes, *Ferenc József* király volt főhadsegéde, 1917 január közepén a rendelkezési állományba került. *Paar* gróf nyolcvanesztendős volt akkor. *Ferenc József* mellett hosszú éveken át működött és megnyerte urának bizalmát. *Paar* utódául *Károly király Lobkowitz herceg* tábornokot nevezte ki. Cseh feudális főúr, aki azonban teljesen befolyás nélkül működött.

Schiessl Ferenc báró helyére mint császári kabinetigazgató, azaz: a polgári kabinetiroda főnöke, a negyvenhétéves *Polzer-Hoditz Károly gróf* udvari tanácsos lépett, aki *Károly császár* mellett, ennek ifjúkorában mint tanár működött.

Polzer nagyon képzett, tevékeny és becsvágyó egyén volt. Új hivatalát abban a meggyőződésben látta el, hogy hazája csak akkor lesz megmenthető, ha a békét — ha kell, Németországgal történt szakítás árán is — azonnal megkötik és ha a belügyekben a szövetséges állam alapján való újraszervezés érvényesül. Ellensége volt a magyar politikának és a német hadseregfőparancsnokságnak is és egyetlenegy alkalmat sem mulasztott el, hogy császáriának meggyőződését és érzelmeit ebben az értelemben befolyásolja.

Ha *Polzer* minduntalan kifejezte azt a véleményét, hogy a béke igazi ellenségeit a német legfőbb hadvezetőségénél kell keresni, akkor ebben a véleményében hű társakat talált Bécsnek udvari és diplomáciai köreiből.

Ellenben kisebb befolyást teremthetett magának a magyar kérdésben. Ebben heves és nagybefolyású ellenségének bizonyult *Hunyady József gróf*. Különben maga *Zita királyné* is azt vélte, hogy Magyarország integritását nem szabad megrendíteni, mivel ez az állam a monarchia valóban szilárd állama.

A nyilvánosság különös jelentőséget tulajdonított annak, hogy *Hohenlohe Konrád herceg* az uralkodó főudvarmesterévé neveztetett ki. Hohenlohe azelőtt tartományi helytartó, majd miniszter és osztrák miniszterelnök is volt. Mögötte, ha időnként nagyon el is ítélte, de mégis jelentékeny múlt állott. Hogy Hohenlohe, akit szociális hajlamai miatt „vörös hercegnek” neveztek, valamennyi udvari hivatal főnöke lett, sejtetni engedte, hogy a császár őt mint politikai első tanácsadóját fogja tekinteni.

Nem így történt.

A főudvarmesteri hivatal csak akkor nyert ismét politikai jelentőséget, amikor a már említett *Hunyady József* gróf lépett az udvartartás élére.

Hunyady gróf 1873-ban született. A budapesti tudományegyetemen jogi doktorrá avatták. Mint tartalékos huszárfőhadnagy a világháborúban először *Frigyes főherceg*, majd *Károly trónörökös* parancsörtisztje volt Midőn ez utóbbi a trónt elfoglalta, magához vette kedvelt parancsörtisztjét. Hunyady egyenes jellemű, tisztsséges szándékú férfiú volt, aki, ha talán a megoldandó problémák nagy tömegét nem is tudta egészen átlátni, azonban tárgyilagos és őszinte tanácsaival kétségtelenül jó szolgálatokat tett urának.

Amint tudjuk, *Károly király* már uralkodása első napjaiban maga vette át a haderő főparancsnokságát. Ez nemcsak a monarchikus hagyományoknak felelt meg, hanem azért is történt, hogy az állami közigazgatás egyes ágai közelebb kerüljenek egymáshoz, mivel azok az ősz *Ferenc József* uralkodásának idején már eltávolodtak egymástól. Ez nem volt előnyös a hadviselés szempontjából. Ez az alapgondolat vezette az uralkodót ahhoz az elhatározáshoz, hogy a hadseregfőparancsnokságot Teschenből Badenbe tegye át. Itt ugyanis közel volt Becshez és közelebb Budapesthez is, mint Teschenben.

Hiába tett ez ellen a terv ellene javaslatot *Conrad Ferenc báró*, akit a király időközben tábornaggyá nevezett ki, a hadseregfőparancsnokság valóban átköltözött Badenbe.

Károly császár és király egyéniségének figyelemjelvétele alapján úgyszólván előre látható volt, hogy közte és *Conrad báró* közt a jó viszony nem lesz tartós. Conrad ugyanis, *Károly király* szerint, túlságosan önálló és önérzetes volt, személyével nagyon előtérbe lépett és így magát az uralkodót háttérbe szorította.

Conrad valóban nem tartozott azok közé a „kényelmes“ alárendeltek közé, akiket könnyen lehetett kezelni. Conrad minden tekintet nélkül mindenkinek megmondta a véleményét és a magáét védelmezte.

A legfelsőbb hadúr és *Conrad* közötti első súrlódást a hadseregfőparancsnokságnak Badenbe költözése okozta. A német haderőt képviselő *Cramon* tábornok jelentései szerint majdnem minden nap történtek véleményeltérések Conrad és a sokirányú tevékenységgel elfoglalt uralkodó között, aki, különösen eleintén, mindent maga kívánt elrendelni. Ily viszonyok között az elválás bizonyosnak látszott.

Conrad von Hötzenorf tábornagy 1917 március 1-én eltávozott az

egész fegyveres erő vezérkarának éléről. Ez alkalommal a király a katonai Mária Terézia-rend nagy keresztjét ajándékozta Conradnak, de csak hosszabb rábeszélés után nyerte meg annak a gondolatnak, hogy a hatvanöt esztendő s hadvezér a tiroli haderőcsoporthoz élére álljon.

Conrad kétségtelenül Ausztria-Magyarország egyik legjobb tábornoka volt, sőt a világháborúban messze kimagaslott az átlagon felül. Nagyvonalú, stratégiai tekintetben rendkívül tehetséges és hadművelési terveiben olykor lángeszű tevékenységet mutatott. Ezek a tervek a legtöbb esetben valósággal ragyogók, de nem nélkülözték gyakran azt a hibát, hogy nem számoltak a lehetőség határaival, valamint a hadviselés első eszközének, a — haderőnek teljesítőképességével. Pedig *Conrad* már békében alaposan megismerhette az osztrák-magyar haderőt.

Conrad a háború idején távortartotta magát a csapattól és csak nagy eszméinek élt. *Krausz Alfréd* gyalogsági tábornok, aki két és fél esztendeig *Jenő főherceg* vezérkari főnöke volt az olasz fronton, megerősíti, hogy *Conrad* ezen idő alatt sem *Jenő főherceg* parancsnokságánál, sem pedig — még *Teschénben* sem látta, egyszer sem. Annyira visszavonultan élt és működött. Ez mindenesetre hiba volt, mert a lükettől élettől még a nagy küzdő gépezet legfőbb vezetőjének sem szabad teljesen elzárkóznia.

Conrad tiszta jellemű, igénytelen, erős egyéniség volt. Csak kötelességének élt. Döntéseire gyakran hatott kedvezőtlenül *Falkenhayn* tábornokkal való feszült viszonya. Ez volt egyik oka annak, hogy *Conrad* a központi hatalmak egységes főparancsnokságának szervezését megakadályozta. Ezt már azért is tette, mert a vezetés akkor — német kézbe került volna.

Conrad hadi tevékenységét az utókor egyes vonásaiban jogosan elítélheti. Azt a dicsőséget azonban nem lehet tőle megtagadni, hogy kiváló, merész stratégia volt, akit, mint minden igazi hadvezért, sohasem lankadó támadó szellem irányított.

Conrad von Hötzendorf Ferenc báró tábornagy utódául a király 1917 március elején *Arz Artúr* gyalogsági tábornokot nevezte ki és rövid idő múlva a magyar bárói méltóságra emelte. *Arz* a világháborúban hadtest-, majd hadseregpáncsnok volt és mint ilyen, kiválóan megfelelt. *Ludendorff* úgy jellemezte Őt, mint a német birodalom és a német hadsereg teljesen megbízható barátját. *Hindenburg* szerint: „gyakorlati ész, egészséges nézetekkel, kitűnő katona és értékes haditárs“.

Arz kétségtelenül kényelmesebb volt *Károly* királynak és *Czerinin gróf* külügyminiszternek is, mint *Conrad*, már azért is, mivel *Arz* minden politikától távortartotta magát. *Cromion* német tábornokhoz bizalommal közeledett és törekvése arra irányult, hogy a német legfelsőbb hadvezetőséggel jó viszonyt teremtsen és ezt meg is őrizze.

Arz Artúr hatvanéves korában állott a monarchia fegyveres ereje vezérkarának és így — közvetve — az egész haderő élére is. *Károly* királlyal nagyon sokat kellett utaznia. Az ilyen utazások alkalmával csapatokat szemléltetk, kitüntetésekot osztogattak és gyakran kisebb jelentőségű tárgyalásokat végeztek. Nem csoda, ha *Arz* báró írem végzehette tulajdonképpeni nagy feladatait teljes odaadással és erővel. Így helyette Badenben a hadműveleti iroda főnöke, *Waldstatten Alfréd báró* ezredes, majd tábornok végetzte többé-kevésbé a nagy tervek megalkotását és ő intézkedett is. Waldstätten tehetséges vezérkari tiszt volt. Elődjét, *Metzger* altábornagyot, abban az időben váltotta föl, amikor *Arz Artúr* új beosztásba került és a legfelsőbb hadúr a hadseregfőparancsnokság személyzetében különben is nagy változtatásokat rendelt el.

Károly király egyéb személyi intézkedéseket is tett már trónra lépte után. Ezek közül még néhányat megemlítünk.

Beck Frigyes gróf tábornaszernagyot, a vezérkar egykori főnökét, az arciére-testőrség kapitányát rendelkezési állományba helyezte és utódaul *Banki Győző* vezérezredest nevezte ki. Dankl annyira bírta uralkodója jóindulatát, hogy *Károly király* őt 1917 február 16-án az öszszes testőrség ezredesévé tette.

Haus Antal tengernagy elhunyt. Utóda *Njegovan Miksa* altengernagy lett 1917 február 18-án, akit a király néhány nap múlva tenger-naggyá nevezett ki.

A leírt szemelvények bizonyítják, hogy *I. Ferenc József* halála után valóban — új idők, új emberek következtek ...

Ausztria további belpolitikája

A miniszterelnök optimizmusa hiábavaló volt. Olyan kormány összeállítására gondolni sem lehetett, amely minden nemzetiséget képviselt volna. Csehek és délszlávok a május 30-iki kijelentések után még tekintetbe sem jöhettek. A lengyelek bizalmatlanok voltak a galíciai katonai uralommal szemben és attól tartottak, hogy az önálló lengyel állam megteremtése körüli késlekedés ahhoz vezet, hogy Lengyelorszá-

got egészen Németország fogja beolvasztani. De az osztrák szociáldemokraták is visszautasították a kormányban való részvételt.

Ilyen áldatlan viszonyok között *Clam-Martinitz* és vele együtt az egész kormány 1917 június 23-án lemondott.

Károly császár egyelőre egykori tanárát, *Seidler Ernő* doktort bízta meg, hogy átmeneti kormányt alakítson, mert legalább a költségvetés ügyét el kellett intézni.

Vegyes érzelmeket keltett *Kramarz* és társainak kegyelmezési ügye. *Czernin* és *Arz Artúr báró* ellene voltak, azonban az ifjú uralkodó mégis megkegyelmezett nekik.

Seidler doktor miniszterelnök július 3-án olvasta fel a parlamentben az amnesztiát tárgyaló császári kéziratot, melynek különösen jellemző szavait idézzük:

„A mai napot választom, amelyen forrón szeretett, az Isten kegyelméből nekem ajándékozott legidősebb fiam neve védőszentjét ünnepli. Így annak a gyermeknek keze, amely egykoron arra lesz hivatott, hogy népeim sorsát irányítsa, visszavezeti a megtévedteket a szülői házba ...“

Mennyire csalódott az ifjú császár! Mennyire nem ismerte az embereket és az altkori idők fenyegető politikai viharait...

A császári amnesztia sok politikai bűnösnek adta vissza szabadságát. Hat cseh, egy szlovén és két ukrán képviselő szabadult ki a börtönéből. Az elsők között voltak *Kramarz* és *Rasin*. Együttal a nemzeti szociálista *Klofacs* ellen is megszüntették az eljárást. *Kramarz* Károly ügy vonult be Prágába, mint valami fejedelem ...

Nagyon erős volt a visszatetsző visszhang a 'hadseregben, különösen a politizálással nem foglalkozó tisztikarban. Különben az amnesztia nem terjedt ki azokra a cseh szökevényekre, akik az ellenséghez pártoltak át.

Károly császár, amint trónra lépett, azonnal népszerűvé vált nemcsak a polgári lakosság, hanem a hadsereg köreiben is. Kedves, közvetlen egyénisége magához vonzotta az egyszerű közlegényt is. Azonban később, midőn magát békefejedelemnek mutatta, ellenben befelé túlságosan szelídnek és engedékenynek mutatkozott, népszerűsége — éppen a haderőben — csökkenni kezdett.

Ennek meg is volt az oka.

A haderő fegyelmét békében is biztosítani kell, de különösen nagy gonddal kell azt ápolni a háborúban, amikor minden embertől úgyszólván emberfeletti teljesítményeket követel a kötelesség. Ezért

kínos hatást tett, hogy *Károly* császár és király eltörölte az egyik leg-hatásosabb fegyelmi fenyítést, a kikötést. Maga a csapat kívánta, hogy a császári rendelet helyeztessék hatályon kívül, hiszen voltak olyan egyének a haderőben, akiknek más, enyhébb fegyelmi fenyítés nem használt. Azonban a hatályon kívül helyezés hosszú ideig nem történt meg.

Az is az ifjú uralkodó békepolitikájához tartozott, hogy megtiltotta a repülőbombáknak, még közvetlenül a front mögött fekvő nyílt városokra is, valamint egyáltalában a gyújtóbombáknak ledobását.

A hadsereg ezeket az intézkedéseket úgy tekintette, mint az ellenséggel szemben való súlyos hátrányt. Feltűnőnek tartotta, hogy az uralkodó, mint legfőbb hadúr, a különben is nagyon gyengén fejlődő repülőcsapatot megfosztja azoktól a harceszközektől, amelyeket az ellenség mindig alkalmazott.

Hosszú ideig tartott, amíg ez a hátrányos rendelet hatályát veszítette. Még több olyan intézkedést lehetne felsorolnunk, amelyek mind az ifjú uralkodó békeszeretét és jó szívet dicsérték ugyan, de egyúttal gyengeségét is mutatták.

A megkegyelmező rendelet a haderőben súlyos visszatetszést szült. Annak soraiban már felhangzott a kritika, amely pedig addig teljesen hiányzott az uralkodó Legfőbb hadúrral szemben. A hosszú háború alatt különben is gyakran hallatszottak panaszok a megbízhatatlan kötelekekre, amelyek miatt a legjobb csapatok is vereséget szenvedtek. Nem lehetetlen, hogy az amnesztiarendelet kezdte megérlelni a dinasztiaellenes hangulatot.

Valósággal ökölcsapásként hatott a hadseregére, hogy éppen a megkegyelmezések idején Kelet-Galiciában, Zborovnál, egész cseh ezredek a legsúlyosabb kötelességzegést követték el és 1917 szeptemberében a déltiroli Carzano mellett azok a szláv tartalékos tisztek, akik már az ellenséghez szöktek, az olaszokat éjjel és a köd oltalma alatt az osztrák és magyar lövészárkokhoz vezették.

Midőn nem sokkal ezután *Károly király* ismét meglátogatta az olasz frontot, elszörnyűködve kérdezte, hogyan gondolhatták az árulók, hogy valamikor hazájukba visszatérhetnek. Erre *Conrad báró* tábornagy röviden és találóan ezt válaszolta:

— Arra számítanak, hogy — megkegyelmeznek nekik otthon! ...

Seidler kormánya 1917 augusztus 30-án véglegessé vált. Sok terv merült föl az állam belső ügyeinek orvoslására, de egyik sem került a megvalósulás állapotába. Az ügyek mentek, ahogy éppen a pillanatnyi

helyzet magával vitte őket. Ugyancsak augusztus 30-án történt, hogy Károly császár *Adler Frigyes* doktornak, *Stürgkh gróf* egykori osztrák miniszterelnök gyilkosának halálbüntetését elengedte és a büntetést a legfelsőbb bíróság 18 évi súlyos börtönre változtatta át.

Breszt-Litovszk után

Elérkezett az első békekötés ideje. A központi hatalmak és Oroszország 1918 március 3-án délután 5 órakor aláírták az Oroszországgal való békeszerződést, a pótszerződéssel együtt, miután a keleti harctér eseményeivel kapcsolatban már 1917 december 9-én Romániával Focsaniban fegyverszünetet kötöttek.

A Keleten megindult tárgyalásokat a monarchia nemzetiségei, de különösen Ausztria szláv elemei feszült figyelemmel kísérték, mert ez utóbbiak Oroszország győzelmétől várták politikai törekvéseik megvalósulását.

A csehek már a bresztlitovszki tárgyalások idején, 1918 január 6-án Prágában gyűlést tartottak, amelyen már teljesen nyilvánvalóvá lett a monarchiával való szakításuk. *Stanjek* az egész cseh nép és a „bilincsekbe vert és politikai tekintetben halott szlovák testvérhajtása“ nevében a legmesszebbmenő önrendelkezés jogát és a cseheknek a béketárgyalásokon való képviseltetését követelte.

Ettől kezdve Csehország már csak papiroson tartozott az osztrák császársághoz és képviselői már csak országuk állítólagos jogainak hangoztatására jártak el a birodalmi tanács üléseire.

Az orosz béketárgyalások nem elégitették ki a központi államok kifáradt népeit. Hiába írták alá a békét Breszt-Litovszkban, a háború tovább tartott és mindig újabb áldozatokat követelt.

Ausztriában sokan voltak, akik a kormányt azzal vádolták, hogy az orosz béke a nagynémet hódítópolitika eredménye. Ezt a vádat különösen a szociálista pártok hangoztatták.

A bomlasztó eszmék legerősebb képviselője *Bauer Ottó* volt, aki tartózkodás nélkül kijelentette, hogy a német katonai kaszt győzelme egyáltalában nem kívánatos. Hozzátette azt is, hogy a proletároknak semmi érdekük sincs Ausztria-Magyarország további fennállásában, sőt az az érdekük, hogy Német-Ausztria összeomoljék és azután egyesüljön az ipari téren erős Németországgal.

Bauer tanítása rendkívül termékeny talajra talált. Azokat csak a

békére vágyakozás szárnyalta túl. Ezt legerősebben kifejezte az *Arbeiter Zeitung* 1918 március 18-án, a következő sorokban:

„A német polgári elemek zajos „klikkjének“ kivételével, a háborúért való lelkesedés a null-fok alá süllyedt. A tömegek érzelmeiben már semmi támasza sincs többé. A népek semmi mást sem óhajtanak, csak a békét...”

A szláv szociáldemokraták — kivéve egy csekély cseh töredéket — csak abban különböztek német „elvtársaiktól“, hogy magukat teljesen odadobták annak a legradikálisabb nemzeti irányú politikának karjaiba, amely a monarchia széttörésére irányult. Ami bennük még internacionalizmus volt, az kielégülést nyert abban az „egységes frontban“, amelyhez — *Creicehause* szerint — Ausztria-Magyarország „elnyomott népei“ csatlakoztak.

Az 1918. év elején Ausztriában egyéb bomlasztó tünetek is mutatkoztak.

Mivel az élelmezés egyre nagyobb akadályokat mutatott, az anyaország éhezni s ennek nyomában elégedetlenkedni kezdett. Wiener-Neustadtban a munkások január 17-én a lisztadagok leszállítása miatt sztrájkba léptek és a sztrájk szétterjedt Ausztria más városaira is.

A *Seidler-kormány* helyzete ilyen súlyos viszonyok közt megingott. Bár a német pártokat megnyugtatta a képviselőházban, hogy a csehek prágai határozatát megvalósítani nem engedi, február elején mégis kénytelen volt lemondását benyújtani a császárnak, mivel a csehek és a lengyelek kisebb ügyek miatt ellene foglaltak állást. A császár nem fogadta el a kormány lemondását és így az március 7-én a költségvetési provizóriumot és a hadihiteleket a házzal elfogadtatta.

A hosszú idő óta tartó háborút *emberrel* táplálni már alig lehetett. Aki csak valamennyire alkalmas volt a front-, vagy frontmögötti szolgálatra, azt besorozták és elvitték. A gyárakban és más üzemekben egyre kevesebb lett a munkáskéz, már pedig ez válságos visszahatású volt a frontra.

Ez a helyzet arra indította az osztrák kormányt, hogy március végén törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé az általános háborús kötelezettségről. A javaslat szerint minden 17—60 éves férfi és minden 19—40 éves nő köteles a háború által okozott rendkívüli viszonyok miatt a közérdek javára szolgálatot teljesíteni. Még mielőtt ez a javaslat törvényerőre emelkedett volna, a császár felhatalmazta *Seidler* miniszterelnököt a birodalmi tanács elnapolására.

Ez a felhatalmazás kétségtelenül az osztrák törvényhozó testület munkaképtelenségét jelentette.

Az elnapolás május 3-án történt s a birodalmi tanácsot július 16-ára hívták ismét össze.

A csehek nem pihentek.

Prágában a cseh nemzeti színház ötvenedik évfordulója alkalmából, május 20-án, nagy cseh és délszláv tüntetés volt, amelyben az ucca is résztvett. *Kramarz Károly*, akitől az ifjú császár hűséget remélt, a „Kék lúd“ erkélyéről nagy beszédet mondott az osztrák „kényszerállam“ ellen. A rendőrség később tiltakozott és a „Národny Listy“ napilapot beszüntette.

Különösen hangzik, de úgy volt, hogy amikor a nyugati harctéren a német fegyverek egyik diadalt a másik után aratták, akkor Ausztriában a nemzetiségeknek még el nem használt energiái a nemzeti paroxizmusig növekedtek. Jelszavukká vált: „Szabadság vagy pusztulás!“ Egészen annak a hangulatnak hatása alatt állottak, amelyet *Masaryk* 1917 nyarán a *Kerenszki*-hadsereg csehszlovák légionáriusaival szemben a következő szavakkal fejezett ki:

„Bárhogyan végződjék is a háború, rosszabb nem lehet, mint ahogyan volt.“

Bátorságukat rendkívül növelte az is, hogy a nyugati hatalmak az amerikai haderőnek a harctérre özönlése következtében mindig harciasabbá váltak. Ezt az osztrák nemzetiségek jobban tudták, mint Bécs vagy Berlin.

Ezek a bomlasztó jelenségek nagy aggodalommal töltötték el a felelős államférfiakat. Ügyszólván napról-napra születtek különböző tervek, amelyek szerint az alkotmányt meg kellett volna változtatni, hogy a birodalmat megmentésük és a hadjárat további folytatásához új erkölcsi erőt adjanak.

Az udvarnál ismét fölvetették azt a régebbi tervet, hogy az uralkodó koronáztassa meg magát Prágában cseh királynak. Ettől egyes államférfiak sokat reméltek ugyan, mivel azonban ennek a fontos közjogi eseménynek beláthatatlan következményei lehettek, a terv megvalósítása nem történt meg.

Sokkal nagyobb kilátással biztatott az, hogy a *délszláv* kérdést megfelelően megoldják. Ezt a tervet 1918 május 30-án koronatanácsban is megvitatták.

A tanácskozás alkalmával *Mihalovich* horvát bán, valamint *Sarkotics báró* vezérezredes is, aki akkor Bosznia tartományfőnöke volt, sür-

gősen javasolták Horvátország, Bosznia és Dalmácia egyesítését — horvát vezetés alatt. A császár minden gondolkodás nélkül hajlott a terv megvalósításához.

Ezt a javaslatot sem követte megvalósítás.

Wekerle magyar miniszterelnök sem javasolta, de Ausztriának német nemzeti politikusai sem, mert egyrészt attól tartottak, hogy a három említett tartomány egyesítését a monarchia föderációja fogja követni, másrészt pedig jogosan féltek attól is, hogy a krajnai és a tengerparti szlovének a megalakult Nagy-Horvátországhoz fognak csatlakozni, már pedig akkor az alpesi osztrák tartományok a tengertől elvágtak volna.

Az eddigiekből látható, mennyi problémát vetett föl a hosszú világháború és hogy mily nehéz volt azoknak olyan megoldása, hogy a roskadozni kezdő monarchiát valahogyan megmentsék.

Az állandó habozás fokozatosan elidegenítette a császárhű szlovéneket és horvátokat is az uralkodótól és lelkükbe beférközött a jugoszláv és a nagyszerb propaganda bomlasztó eszméje. A magyar kormány — könnyen érthető okokból — a magyarországi és a szlavóniai szerbekkel szemben jóindulatot tanúsított. Ez még inkább növelte a délszláv propaganda hatását.

Időközben nyilvánosságra került a *Sixtus-ügy* is. Sohasem hangzott el oly sok és kemény szó az uralkodó ellen Ausztriában, mint 1918 husvét táján. Amint a kínos levélváltást *Clemenceau* közzétette, még a leghívebb német-osztrákok bizalma is megrendült a politikai vezérekben és magában a császárban is, hiszen a Sixtus-ügyben már a gyengeség félre nem ismerhető tünetét érezték és látták.

A *Seidler-kormány*, látván a német politikusok között is tapasztalható nyugtalanságot, kötelességének érezte, hogy legalább ezekért, akik mindig hívek voltak hozzá, valamit tegyen.

Az 1918. év május 19-én az osztrák kormány rendeletet adott ki, amelyben, a cseh-németek régi vágyának megfelelően, Csehországot tizenkét kerületre osztotta, amelyeknek a prágai helytartósággal szemben nagy önállóságuk lett volna. Egyúttal intézkedett arról is a kormány, hogy a két első kerületi kormány, Leitmeritzben és Prága környéke számára Prágában, 1919 január 1-én megalakuljon.

Ez az intézkedés, amelyet *Seidler* a német pártok nyomása alatt tett, a cseheknél olyan visszhangot keltett, aminőt — tőlük várni lehetett.

Gúnyos tiltakozások hangzottak el a csehek soraiból, sőt még a

nagybirtokosok is hevesen kikeltek a rendelet ellen. Ettől kezdve *Seidler* már csak a német-osztrákok miniszterelnökének tekinthette magát. Már a lengyelekre se számíthatott, mivel azok nagy ellenszenvet éreztek a kormány iránt azóta, hogy Cholmot Ukrajnának adták át. A lengyel párt június 11-én nyíltan állást foglalt Seidler és kormánya ellen. Erre Seidler elhatározta lemondását, azt azonban a császár nem fogadta el.

Az élelmezés rendkívül nagy gondot okozott a kormánynak. Bécsben 1918 júniusban a kenyéradagokat felére szállították le. Természetesen, hogy ez több helyen rendzavarást okozott.

Ausztriában ebben az időben minden azt jelezte, hogy közeledik az összeomlás ...

Ausztria az összeomlás küszöbén

Befejeződött az 1918. évi júniusi csata az olasz fronton.

Arra a kérdésre nehéz felelni, vajjon ez a csata, ha sikerrel végződik, megmentette volna-e a monarchiát?

A balsikernek igen nagy visszahatása volt a hadseregre és a hátsó területekre egyaránt.

A hadseregben a vezetőkbe helyezett bizalom teljesen megrendült.

Az uralkodó látta ezt s ezért megfontolta, nem volna-e célszerű, ha az általános kedvezőtlen hangulatra való tekintettel az olasz fronton parancsnokló mindkét tábornagyot, *Boroevicset és Conradot* is feláldozza. Egyúttal azt is megfontolás tárgyává tette, hogy a vezérkar főnökét, *Arz Artúr bárót* is elbocsátja, aki különben már több ízben kérte is szolgálati állásától való fölmentését.

Ezeknek a megfontolásoknak eredménye az lett, hogy az uralkodó csak *Conrad bárót* áldozta föl. Kinevezte őt testőrezredessé és grófi rangra emelte, 1918 július 15-én.

Conradban a haderő kiváló katonát, nagyszerű sztratégiai tudású vezért vesztett, akinek azonban ritkán volt ahhoz szerencséje, hogy kitűnő eszméit súrlódás nélkül átvigye a megvalósításba.

Az egész haderő érezte, hogy *Conrad* távozása súlyos következmények küszöbén történt.

Conrad helyett *József királyi herceg* vette át a tiroli frontot, a fenséges vezér utóda pedig, mint a Piave mellett küzdő 6. hadsereg parancsnoka, *Schönburg-Hartenstein herceg* lett.

A júniusi offenzíva balsikere megdöbbsentette a hátsó területeket. A németek és a magyarok legnagyobb része, akik minden megalkuvás nélkül odakapcsolták sorsukat a kettős monarchiához, keresni kezdték a balsiker okozóit, még pedig ott is, ahol azokat — nem találhatták meg.

A többiek ellenben, akik érzelmi téren különben is az ellenség táborában voltak, most már úgyszólván ujjongtak és azt remélték, hogy a monarchia összetörik és annak romjain megvalósíthatják nemzeti álmaikat.

A két ellentétes sarokpont között a népek milliói állottak, egyelőre ide-oda hajolva, határozatlanul. A júniusi vereség azonban ezek nagy részét odadobta az ellenséges véglet közeibe, ahol az államellenes elemek egyre nagyobb táborban csoportosultak. Ezek közé tartoztak — miként egy ízben már erre rá is mutattunk — az addig dinasztiahű horvátok is.

Abban az egyben egyik volt a monarchia milliói, hogy a véres háborúnak lehetőleg azonnal véget kell vetni.

A nép hangulata a törvényhozó testületekben erősen visszatükröződött. A radikális politikusok mindig hangosabbakká váltak.

De visszatükrözte azt a politikai sajtó is, amelynek egy része leplezetlenül hirdette a defetista elveket.

Ausztria május 31-ikétől kezdve ex-lex állapotban volt. Ezért sietni kellett a képviselőház összehívásával. Azonban a *Seidler*-kormány helyzete rendkívül kényes volt. A csehek, délszlávok és a lengyelek nagy harci kedvet mutattak iránta, sőt a lengyelek, akik elkésredve vették tudomásul, hogy Galíciát kettéosztották és csak egyik részét szándékoznak az önálló Lengyelországhoz csatolni, annyira ellene fordultak *Seidler*nek, hogy még a költségvetést is — más kormánynak akarták megszavazni.

A birodalmi tanács 1918 július 17-én végre összeült. Azonban már az ülés kezdetén valóságos botrány tört ki. *Seidler* miniszterelnök nyíltan kijelentette, hogy a német iránnyal nem áll szembe. Ezt nagy helyesléssel fogadták a német-osztrákok képviselői, ellenben a nemzetiségek hangos tiltakozással és gúnyos közbeszólásokkal zavarták a miniszterelnök beszédét.

Aggasztóan hangzott *Seidler*nek az a kijelentése, hogy sem a Magyarországból, sem a Romániából való behozatal nem elég Ausztria élelmezésére.

A *Seidler*-kormány helyzete azonnal megingott, amint a birodalmi

gyűlés összeült. Eltekintve az ellenzék erős támadásától, *Koliser* lengyel képviselő nyíltan kijelentette, hogy bizalmatlanságot érez a kormánnyal szemben s még a költségvetést sem szándékozik annak megszavazni.

A kormány valóban nem kapott többséget a költségvetési provizóriumra és a hadihitelre s ezért benyújtotta lemondását a császárnak, aki az egész kormány lemondását július 22-én el is fogadta.

Seidler az uralkodó kegyelmében távozott, ellenben a parlamenti pártok gyűlölettel váltak meg tőle, kivéve az osztrák-németeket.- A csehek a csehországi kerületi beosztás terve miatt vád alá helyezést javasoltak ellene, ami azonban, az akkori idők rohanó árájában, következmények nélkül maradt.

A július 22-iki izgalmas gyűlésen *Stranski* cseh képviselő leplezés nélkül kijelentette, hogy a csehek egy német hátgerinccel ellátott Ausztria ellen örök időkre küzdeni fognak és ha Isten akarja, azt szét is fogják zúzni. Ugyanilyen értelemben beszélt *Skerbek* lengyel képviselő is.

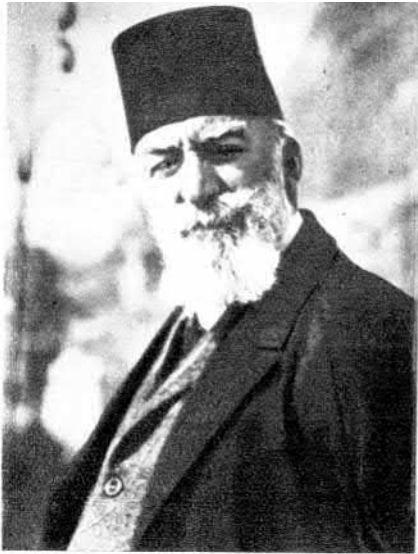
Tehát a birodalmi tanács megnyitása után egy héttel már magában a tanácsban súlyos bomlasztó jelenségek mutatkoztak.

Seidler utódául a császár július 24-én *dr. Hussarek Miksa báró* titkos tanácsost, volt minisztert nevezte ki. Helyzete már hivatalbalépésekor nagyon nehéz volt. A költségvetést csak néhány szavazattöbbséggel tudta megszavaztatni. Igaza volt az *Arbeiter Zeitung-mik*, midőn azt írta, hogy ez a szavazás már az Ausztriától való elfordulást bizonyítja.

A július 26-iki ülés komor képet mutatott Ausztria belső helyzetéről. De Magyarországnak is súlyos gondot okozott a csehek féktelen mozgolódása.

Stanjek cseh képviselő cseh nyelven kezdte hosszú beszédét, majd németül folytatta. Beszédének egyes részleteit idézzük.

A miniszterelnöknek a békés törekvésekről tett nyilatkozatában *Stanjek* kifogásolta, hogy nem nyilatkozott az annexiók nélküli békéről, sem a nemzetek felszabadításáról. A kormányválság egyáltalában nem érinti a *Cesky Svas* állását. Az egész cseh nép egyesül abban a megingathatatlan akaratban, hogy nem él tovább idegen járomban. „Jogunk van ahhoz, hogy ugyanarra törekedjünk, amire a magyar nép, és amit az oroszországi határszéli népek már el is értek. A cseli-tót állam elháríthatatlanul elkövetkezendő valóság és mi idejében felszólítjuk a magyarokat, ismerjék fel világosan a helyzetet és korlátozzák

Mohaimul szultán

Tirpitz, nemei tengernagy

*Wilson, az Észak Amerikai Egyesült
Államok elnöke*

Tisza István gróf. magyar miniszterelnök

Stürgkh gróf, osztrák miniszterelnök

Kramarz, cseh politikus

Brattianu Janel, román miniszterelnök

Károlyi Mihály gróf, magyar politikus

*Conrad v. Hötzendorf gróf, tábornagy,
a: osztr.-magy. mon. egész fegyveres
ereje vezérkari jónöke*

*Bolfras Arthur báró, vezérezredes, I. Ferenc
József király katonai irodájának főnöke*

*Paar Ede. gróf, vezérezredes, I. Ferenc
József király főhadsegéde*

*Bek Frigyes gróf, vezérezredes, az osztr.-
magyar monarchia egész fegyveres ereje
vezérkarának főnöke*

Apponyi Albert gróf

Sarkotics István vezérezredes

Hazai Samu báró vezérezredes, magyar honvédelmi miniszter, azután az egész fegyveres erő pótlásügyi főnöke

Szurmay Sándor báró gyalogsági tábornok magyar honvédelmi miniszter

hatalmukat 9 vagy 10 millió népre. A magyar népre korlátozott magyar államot a szlávok sohasem fogják fenyegetni.

Kell-e ennél kézzelfoghatóbb bizonyíték arra, hogy Magyarország feldarabolását az ellenségen kívül az *Ausztriában élő* — belső — ellenség is előkészítette!?

Ugyanakkor *Korosec* szlovén képviselő is súlyos kijelentéseket tett. Hangsúlyozta, hogy a szlovén nép elnyomása és üldözése még most sem szűnt meg és a „rosszindulatú“ híresztelésekkel szemben megállapította, hogy a horvátok, szlovének és szerbek egyesülésének gondolata a népek önrendelkező joga alapján létrejött szabad államban a dél-szláv népeknek minden rétegét áthatja.

A német szociáldemokraták sem kímélték a kormányt, sőt a nemzetiségek támadásait lelkesen magukévá tették és a legszélsőbb pacifizmus híveinek vallották magukat.

Azonban még a nem szocialista német-osztrákok, a cseh-németek, az alpesi lakók, a nemzeti és a keresztény szociálisták is a legsúlyosabb vádakkal illették a politikusokat és a hadvezéreket az olasz offenzíva balsikerének hatása alatt.

Még az uralkodó legfőbb személyét sem kímélték.

Ekkor már világossá vált, hogy a császárnak nagyon engesztelékeny politikája nem tudta a szláv népeket magához kapcsolni. Sőt, ez a politika még a német-osztrákok nagy részét is eltávolította az uralkodótól.

A dinasztiaellenes hangulat, amely már régen ott rejtőzött a látható felület alatt, a júniusi csata után a felszínre merészkedett. Sok hírt terjesztettek, amelyek ezt kétségtelenül bebizonyították. Ezek középpontjában — maga a császárné állott, egész családjával.

Zita császárnénak tulajdonították, hogy a francia harctérre nem szállítottak elegendő osztrák és magyar erőket, sőt azzal is meggyanúsították az uralkodó hitvesét, hogy — elárulta az Olaszország elleni júniusi offenzívát.

Ezeket a hihetetlen és megrendítő, alaptalan vádakot nemcsak Ausztriából, hanem Németországból is ápolták, ahol a Sixtus-levelek óta a Parma-ház ellen heves sajtóhadjárat indult meg.

Természetes, hogy ezeket a híreket nagy örömmel terjesztették azok, akiknek céljuk a monarchia széttörése volt és az is természetes, hogy a hírek terjesztésében és ápolásában az entente-nak nagy részt kell tulajdonítanunk.

Seidler dr. közvetlenül visszalépése előtt mindent elkövetett,

hogy megcáfolja a kínos híreket és hogy erősítse a császári család iránti hűséget, de — éppen az ellenkezőjét érte el. A felizgatott rendbontók most már a császárt is felelőssé tették olyan dolgokért is, amelyek tőle teljesen távol állottak.

A monarchia belső helyzete az 1918. év második felétől kezdve aggasztó fordulatot tett. Amíg a német fegyverek meg nem rendültek, azokat a monarchiában a hű lakosság úgy tekintette, mint erős támaszt, ellenben a felfogatok — féltek tőle. Midőn azonban a nyugati fronton a németek zászlóitól a szerencse elpártolt, akkor az előbbieket elvesztették legerősebb támaszukat, az utóbbiak pedig azt vélték, hogy a monarchiaellenes törekvéseiknek immár semmi akadályja sincs.

És — mindkét tábornak igaza volt..

Azután következtek a nyári béketanácskozások, majd Burián gróf elküldötte békeajánlatát — mindenkinek.

Ezekről már részletesen beszámoltunk.

Magyarország belső ügyei

Magyarország politikája a világháború előtt

Magyarországon az 1910. évi választásokon a nemzeti munkapárt óriási többséget kapott. Ez a győzelem a párt elnökének, *Tisza István grófnak* volt köszönhető, aki rettenthetetlen eréllyel készítette elő a választásokat. Bár ő maga és hívei nem voltak ellenzékben, a választójog tervezett kiterjesztése ellen elkeseredetten védekeztek, amit pedig maga *Khuen-Héderváry Károly gróf* miniszterelnök is hajlandó lett volna megvalósítani.

Az ellenzékét abban az időben csak *Justh Gyula* pártja, azután a nemzetiségi képviselők és a magára maradt *Bánffy Dezső báró* képviselték.

Justhék együttműködést kerestek a nemzetiségekkel, mert az volt a véleményük, hogy a magyar nemzet két politikai fronton egyszerre nem harcolhat: vagy Bécs ellen kell megegyeznie a nemzetiségi veszelelemmel szemben, vagy a nemzetiségekkel Bécs ellen.

Az ellenzéki párttöredékek között nem volt ugyan szilárd megegyezés, azonban a radikális választójog melletti küzdelem olyan kapcsolatot teremtett a *Justh*-párt és a nemzetiségek között, hogy ha annak segítségével egy frontot alkotnak, akkor — *Justh Gyula* véleménye szerint — kivívhatták volna az önálló vámterületet, az önálló bankot és a magyar hadsereget.

Minthogy azonban *Tisza gróf* kijelentette, hogy a nemzeti munkapárt programjának egyik pontja az, hogy a nemzetiségekkel jó viszonyt tartson, *Justh* magára maradt és így az ellenzék ereje meggyengült.

Az Osztrák-Magyar Bank szabadalma 1910 végén lejárt. Ebből a magyar parlamentben hosszú vita származott és -felütötte a fejét az — obstrukció. Ugyanebben az időben már közel állottak az új véderőtörvény tárgyalásai. A bank és a véderőtörvény ellen az ellenzék a leghevesebb ellenállást fejtette ki s megakasztotta a ház munkaképességét.

Az obstrukció miatt *Khuen-Héderváry gróf* miniszterelnöknek le kellett mondania; a király 1912 április 12-én *Lukács Lászlót* nevezte ki utódául s egyúttal megbízta őt a magyar belügyi és a király személye körüli minisztérium ideiglenes vezetésével is.

Időközben a munkapártban egyre erősebbé vált az egység. *Lukács László* hiába kísérelte meg, hogy a Justh-párttal megegyezzen, *Justh Gyula* erről hallani sem akart. Erre *Tisza István gróf* és *Lukács* elhatározzák, hogy az obstrukciót erőszakkal törik le.

Náday Lajos, a képviselőház elnöke, 1912 május 21-én lemondott és helyét *Tisza István* foglalta el, aki, látván azt a veszélyt, amely a monarchiára és így Magyarországra is hárul, ha az új véderőtörvényjavaslat tető alá nem kerül, mindent eltipró eréllyel június 4-én megszavaztatta a véderőtörvényt.

Mínthogy pedig a törvényhozó testületek a házszabályok szigorítását is megszavazták, végre helyreállott a rend és a ház munkaképessége.

Az ellenzék azonban ezután sem pihent. *Ádáz* harcot indított a miniszterelnök személye és a munkapárt ellen. *Lukács László* helyzete tarthatatlanná vált, lemondását benyújtotta a királynak és utódául *Tisza István grófot* ajánlotta.

A király *Tisza István grófot* 1913 június 10-én Magyarország miniszterelnökévé nevezte ki.

Az ellenzék ekkor végsőikig elszánta magát a harcra s ezért egy nagy, egységes pártba akart tömörülni, *Andrássy Gyula gróf* vezetése alatt.

Mivel azonban ez nem sikerült, a függetlenségi csoportok egyesültek közös pártba, amelynek *Kossuth Ferenc* és *Justh Gyula* lettek díszelnökei, ügyvezető elnöke pedig *Károlyi Mihály gróf*.

Károlyi Mihály gróf régi magyar főúri családból származott. *Károlyi Gyula* gróf főrend és *Károlyi Georgina grófnő* fia. Budapesten született 1875 március 4-én. Jogi és gazdasági tanulmányokat végezvén, nagy műveltségre tett szert és tapasztalatait már azért is bővíthette, mivel nagy vagyon ura volt.

Eleintén még a szabadelvű párthoz tartozott, később azonban, a magyar vezényszóért vívott parlamenti harcok hatása alatt, a függetlenségi párthoz csatlakozott. 1909-ben elnöke lett az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek, azonban erről az állásáról nemsokára lemondott, hogy az ne feszélyezze őt a képviselőházi harcokban. Fokozatosan mindig inkább a baloldali politikát írta zászlójára.

Az ellenzéki pártok egyesülése a két régi és igazi vezérnek, *Justh Gyulának és Kossuth Ferencnek* valósággal detronizálását jelentette, de jelentette azt is, hogy *Károlyi Mihály* attól kezdve az ellenzék legfőbb vezérévé vált.

Ugyanaz a *Károlyi Mihály*, aki nem régen még a szélső konzervatívizmus apostola volt, aki Tiszáékkal akart szövetkezni a radikális választójogi reform ellen és akit a botrányok a legszélső radikalizmus képviselőjévé tettek. Patinás neve és gazdagsága ama kipróbált függetlenségi vezérek fölé emelték, akik önzetlenül szolgálták azt a függetlenségi eszmét, amelynek a föléjük került harmincnyolc éves gróf még csak tapasztalatlan „újonca” volt.

A függetlenségek közül több komoly képviselő nem is lépett be a Károlyi-féle függetlenségi egységbe, hanem *Andrássy Gyulához* csatlakoztak.

Ilyen politikai helyzetben mutatkozott be Tisza István gróf 1913 június 12-én a képviselőházban.

Tisza István gróf politikája a háború kitöréséig

Tisza István gróf egyike volt Magyarországnak legnagyobb férfainak. *Tisza Kálmán fia*. Budapesten született 1861 április 22-én.

Mint politikus már 1911 óta állandóan a nemzetiségi problémákkal foglalkozott. Belátta, hogy Magyarország fölött viharfelhők kezdenek tornyosulni.

Midőn a franciák Marokkóban terjeszkedni kezdtek, ez visszahatást okozott az olasz és az orosz külpolitikában. Olaszország Afrika keleti részeiből az Adua melletti vereség után kiszorítottván, egyrészt Afrika északi területein, másrészt az Osztrák-magyar monarchia által is lakott területein óhajtott magának kárpótlást keresni, Oroszország pedig a török tengerszorosokat igyekezett megszerezni.

Ezek a külpolitikai törekvések azonban csak akkor lettek volna megvalósíthatók, ha a monarchia akkori, megszilárdult helyzete megzavartatik.

A monarchia vezérkarának figyelme Ausztria régi ellensége, Olaszország ellen irányult, *Tisza István gróf* ellenben az orosz törekvésekben látta a veszélyt.

Tisza gróf több olyan eseményből ítélte meg annak a politikának helyességét, amelyet hitvallásának vallott.

Máramarosszigeten 1912—14-ben lezajlott a *Skizma-pör*. Ez bizó-

nyitotta annak a föltevésnek helyességét, hogy a magyarországi nemzetiségek vezetői az ország határain kívül levő tényezőkkel állanak összeköttetésben. Az 1912. és 1913. évi balkáni háborúban Oroszország Szerbia mellé állt és Románia is csak úgy léphetett a háborúba, hogy a cár jóindulatát bírta.

Az a politikai merénylet, amelyet *Ilié Catereu* 1914 február 23-án *Miklóssy István* görög katolikus püspök ellen elkövetett és amelynek három halott és nyolc súlyos sebesült áldozata lett, a romániai izgatásokra vezethető ugyan vissza, azonban bizonyos, hogy *Catereu* — fizetett orosz ügynök is volt.

Tisza István gróf ezekből és más jelenségekből azt a következtetést vonta le, hogy a magyarországi nemzetiségeket szorosabban oda kapcsolja Magyarországhoz.

Erre már az is ösztönözte *Tiszát*, mert a monarchia közös kormánya a világháborút megelőző időkben még annak eshetőségeit is mérlegelte, hogy Romániának olyan engedményeket tesz, hogy a monarchia megtámadásától visszatartsa, amelyek Magyarországot súlyosan érintenék.

Tisza István gróf hallani sem akart arról, amit *Czernin Ottokár*, Ausztria-Magyarország akkori bukaresti követe mérlegelt, ihogy Erdélyt valaminő formában egyesítsék Romániával a Habsburgok fenhatósága alatt. A magyar miniszterelnök Magyarország területi épségének rovására, senkinek semmiféle engedményt sem volt hajlandó adni s ezért, hogy a várható mérközéskor az orosz támadással szemben a nemzetiségeket is egységes táborba hozza, azokat közelebb igyekezet kapcsolni a magyar állameszméhez.

Tisza István gróf mérlegelte azt is, hogy az orosz veszedelmet Ausztria viszonyai növelik. Ausztriában ugyanis a nemzetiségeknek az államegység gondolatától merőben eltérő politikai fejlődésük és törekvéseik voltak.

Ausztriában olyan kormányzat volt, amely nélkülözte a nemzeti jelleget és mivel a kormányzás igen gyakran az alkotmánylevél 14. szakasza alapján történt, Ausztria a többség politikai érvényesülésétől visszatért az — abszolútizmushoz.

A világháború kitörésekor az osztrák birodalmi tanács már másfél év óta nem ülésezett. Nem is hívhatták azt össze, mert kirobbant volna az üléseken a nemzetiségek elszakadásra irányuló törekvése. Erről az előző fejezeteinkben már beszámoltunk.

Az osztrák parlament szünetelése a magyar törvényhozói testüle-

tek jelentőségét erősen kidomborította és *Tisza István gróf* egyéniségének olyan súlyt kölcsönzött, hogy a magyar kormányelnök a külügyminiszter mellett úgyszólván döntő befolyással volt az eseményekre.

Tisza István grófnak ilyen helyzete természetessé tette, hogy az ellenség propagandája elsősorban ő ellene irányult, őt vádolták a világháború földidézésével. Magyarországot úgy állították a világ ítélőszéke elé, mint a háború okozásának egyik főbűnösét. Mivel pedig Magyarország nagyhatalmú miniszterelnöke a monarchia egyik legnagyobb vezérférfia is volt. ezért *Tisza István grófot* rágalmazták meg legjobban a nagy vérferteg okozásáért.

Tisza István állotta a rágalmak pergőtüzét. Nem bizonyította, hogy a vádak alaptalanok, holott ma már abból a sokezer iratból, amelyek a világháború előzményeit tárgyalják és amelyeket már föltártak, nemcsak egyetlen egy sem bizonyította Magyarország bűnösségét, ellenben azt bizonyítja nagyon sok okmány, hogy a világháború előtt megtartott korona- és miniszteri tanácskozásokon egyedül *Tisza István* volt az, aki a háborút mindenképpen elkerülni óhajtotta és erre vonatkozó javaslatait is mindig előterjesztette.

A magyar belpolitika a háború küszöbén

Magyarországban, ellentétben Ausztriával, a parlamentáris élet a háború idején nem szűnt meg. A törvényhozás állandóan működött.

Tisza István gróf miniszterelnök, amint láttuk, előrelátta azt a veszélyt, amely Magyarországra hárul, ha nem sikerül neki a nemzetiségeket a magyarság testvéreinek megnyernie. Ezért minden igyekezete arra irányult, hogy őket megnyerje. Bizonyos sikert el is ért.

Enyhítette a helyzetet Horvátországban és a nemzetiségek körében, különösen a románságnál is.

A magyaroknak egymásközi harca azonban tovább tartott. *Üffirássy Gyula gróf* megalakította az alkotmánypártot, hogy a mindinkább radikális irányba tolódó egységes függetlenségi párttal szemben legyen egy olyan ellenzéki párt is, amelyik nem távolodott el a hatvanhetes alaptól, tehát tovább is akarja az Ausztriával való dualizmust, kitart a hármas szövetség mellett és így középhelyet foglal el a munkapárt és a szélsőséges negyvennyolcas politika közt.

Az 1914. év elején összeült delegációkban már érezhetőek voltak a vihar előszelei.

Tisza István gróf és Krobotin Sándor tábornagy, az új

hadügyminiszter, nem titkolták, hogy emelni kell a katonai létszámot és a katonai költségeket, mert nemsokára szükség lehet rájuk.

Berchtold Lipót gróf külügyminiszter békés hangulatról beszélt ugyan, de szavaiból már kiérezhető volt a nyugtalanság.

Ebben a delegációs tárgyalásban *Károlyi Mihály* már a legelősebben és a legnyiltabban küzd *Apponyi Albert gróffal* szemben is, aki a Kossuth-párt tagja volt, a hármasszövetség ellen és bejelenti, hogy a franciákkal való barátság megszilárdítása érdekében Párizsba fog utazni. *Andrássy* ellenben a balkáni békét nem látván biztosított-nak, azt követelte, hogy tartsanak Oroszországgal őszintébb megbeszéléseket.

A delegáció befejeztével itthon ismét összecsaptak az ellentétek; különösen *Andrássy és Tisza* közt voltak hevesek a viták. A főrendiházban *Prónay és Hadik* is élesen támadták a miniszterelnököt.

A polgárság és a hadsereg közt az Országos Kaszinóban kellemtelen összetűzés támad. *Nádasi Tersztyánszky Károly* lovassági tábornok, budapesti hadtestparancsnok még párbajt is vívott.

San Giuliano olasz nagykövet Abbáziában találkozik *Berchtold* külügyminiszterrel, *Andrássy* pedig *II. Vilmos* császárral Korfuban. *I. Ferenc József* súlyos beteg és az egész monarchiát megreszketteti az a félelem, mi lesz, ha az ősz uralkodó meghal. Különösen Magyarország leste aggódva a király betegágyától érkező híreket, mert nem volt semmi várni valója *Ferenc Ferdinándtól*.

Ilyen politikai viszonyok közepette *Károlyi Mihály* lassanként ura lett a függetlenségi pártnak. Elutazott Amerikába. Hazaérkezése után — 1914 május 28-án — az elhunyt *Kossuth Ferenc* helyébe megválasztják pártelnöknek, június 22-én pedig *Kossuth* ceglédi kerületében képviselőnek.

Apponyi Albert gróf bölcs mérséklése elveszti súlyát. *Justh Gyula* — *Károlyi* javára — lemond a pártelnökségről.

Károlyi olyan szélső radikális politikát kezd, amelytől riadoznak még a régi, okos és józan függetlenségi politika hívei.

Nagy megdöbbenést okozott, amikor *Károlyi* nyilvánosságra hozta, hogy ki akar látogatni Párizsba és Szent-Pétervárra is, hogy a hármasszövetséggellenes államokkal keressen barátságot az ő függetlenségi politikája számára, a magyar hivatalos körökkel szemben.

Apponyi csak annyit tudott elérni, hogy *Károlyit* a szentpétervári úttól visszatartotta. *Károlyi* csak Amerikába utazott, hogy ott pénzt

gyűjtsön a legközelebbi választásokra egy hármasszövetségei lenes, függetlenségi, radikális többség győzelméhez.

Június 28-án *Ferenc Ferdinánd* trónörökösét és nejét megölték *Princip* és *Cabrinovic* golyói. A szarajevói gyilkosságok ügyében megindul a vizsgálat. Mindenfelé lázonganak a szerbek ellen. Boszniában kihirdetik a statáriumot. Nemsokára nyilvánosságra kerül, hogy a merényleteket a szerb hivatalos körök tudtával követték el.

A világtörténelem most már gyorsan pereg.

Pasic *Nikola* szerb miniszterelnök július 8-án még tiltakozik a merényletben való bűnrészesség ellen, 17-én azonban *Andrássy Gyula gróf* már figyelmezteti *Tisza Istvánt*, hogy Szerbiában mozgósítanak. Július 23-án elment az ultimátum Belgrádba. Két nappal később, július 25-én, alighogy átadta *Pasic* a szerb kormány válaszát *Giesl Vladimír báró* lovassági tábornoknak, a monarchia belgrádi követének, diplomáciai képviselőnk sietve távozik Szerbia fővárosából és 27-én a monarchia átadja hadüzenetét a szerb kormánynak.

Tisza István gróf helyesen érezte. Oroszország teljes erejével és hatalmával Szerbia mellé állott.

A magyar ellenzék még *Ferenc Ferdinánd és Hohenberg Zsófia* hercegnő temetésén külön küldöttséggel jelent meg. A magyar képviselőházban *Apponyi Albert gróf* ezekkel az emlékezetes szavakkal búcsúztatta a trónörökösöt:

— Egy jövő vált múlttá, anélkül, hogy jelenné alakulhatott volna.

A magyar parlamentben, kivétel nélkül mindenki, ellenzéki és munkapárti képviselő egyaránt, azt követelte, hogy a monarchiának meg kell óvnia érdekeit, tekintélyét és a dinasztia Magyarország erejére s hűségére biztosan támaszkodhatik.

Egyszerre enyhülni kezd az ellentét a kormánypárt és az ellenzék közt. Amikor a hadüzenet után a képviselőházat elnapolják: nincs többé ellentét a pártok között, megteremtődött a politikai „treuga Dei“, az „Isten békéje“.

A magyar ellenzék egyszerre elfelejtett minden sérelmet s a munkapárt teljes szívvel nyújtotta békejobbát.

Mindenki egy lett a haza megvédésében. *Tisza István gróf* miniszterelnök elmondhatta, hogy Nagy Lajos királyunk óta a magyar társadalom sohasem volt annyira egységes, mint azokban a sorsdöntő napokban...

Károlyi Mihály gróf akkor nem volt Magyarországon, mert idő-

közben ismét Amerikába utazott, ahonnan csak nagy viszontagságok után tudott szeptember 30-án Budapestre visszatérni.

Midőn *Károly* trónörökös ifjú nejével augusztus 2-án Budapestre érkezett, az egész nemzet az őszinte szeretetben egyesülten fogadta őket.

Magyarország a világháború elején

A vérvivatar tehát egységes táborban találta a nemzetei.

A kormány élén a törhetetlen erélyű nagy hazafi, *Tisza István gróf* állott. A világháború a magyar miniszterelnöknek az egész monarchiára kiható fontos vezérszerepet juttatott, bár ő maga — miként már említettük — erejének teljes megfeszítésével dolgozott a háború elhárításán. Ő ellenezte a háborút és a Szerbiához intézett jegyzéket a diplomáciai és a katonai körök felfogásától eltérő szellemben óhajtotta megfogalmazni.

Törekvései sikertelenek maradtak.

Ferenc József királyunkhoz intézett fölterjesztéseivel sem tudott 1918 július 8-án és 14-én meggyőződésének érvényét szerezni.

Tisza István gróf mégis megmaradt állásában. Ügy ítélte meg helyzetét, hogy kormányelnöki székét vereségei ellenére sem hagyhatja el. Lelkiismeretével ellenkező lett volna, ha duzzogva eltávozik; kötelességérzete maradásra bírta. Felelősséggel tartozott királyának és nemzetének. A parlamenti helyzet az ő többségi vezetése alatt állott. A belső egységes rendtartás, kifelé a háborús erők biztosítása és fokozása olyan fontos kérdések voltak, amelyeket kísérletezésekkel megoldani nem lehetett.

Tisza István gróf kényszerhelyzetében elfogadta az önvédelmi harcot. Annak lángját nem akarta felgyújtani, de ha már a tűz kitört, neki nem volt szabad visszariadni annak oltásától.

A történelem már igazolta őt. Helyesen tette, hogy helyén maradt, annál is inkább, mert bárki lett volna utóda, az egész magyar nép háborús hangulatát más irányba billenteni úgy sem lett volna képes.

Nem volt egyetlen egy ember sem Magyarországon a háború kitörésekor, aki azokban a sorsdöntő napokban nem állott volna *Tisza István* mögött. Mindenki érezte, hogy a háborút 1908-ban és 1913-ban bizonyos diplomáciai megaláztatások árán még elkerülhettük, 1914-ben azonban már nem lehetett diplomatizálni és félmunkát végezni. Mindenki érezte, sőt tudta is, hogy a győzelem Magyarország integritását, ellenben a katasztrófa annak bukását, feldarabolását jelenti.

Akkor még nem volt köztudomású, amit később a történelem igazolt és okmányokkal bizonyított, hogy *Tisza István gróf* a koronatanácsokban és külön tett felségelőterjesztéseiben is mindent elkövetett a háború ellen. Az sem volt köztudomású, hogy a Szerbiához intézendő ultimátum hangját enyhíteni törekedett.

Igaz ugyan, hogy a koronatanács egyhangúsága kedvéért hozzájárult az erőshangú ultimátumhoz és az is igaz, hogy nem vonta le ellenzése következményeit, megmaradt a helyén, vállalta minden gyűlöletes eshetőségeit annak a háborúnak, amelyet éppen ő akart elkerülni, mert magát tartotta legalkalmasabbnak és legerősebbnek, hogy a nehéz időkben Magyarország kormányzását vezesse.

A közvélemény azonban mégis megérezte, hogy a háborúért *Tisza István gróf* hozta a legnagyobb áldozatot. Magyarország miniszterelnöke a háború kitörése utáni időben maga mellett érezhette nemcsak az egész országot, hanem minden politikai ellenfelét is.

Mindenki tudta, hogy *Tisza István gróf* rendkívül nehéz szerepet vállalt magára, ennek minden terhével és felelősségével, abban a szilárd meggyőződésben, hogy a háború, amelynek kitörését megakadályoznia nem sikerült, most már a magyar nemzetre nézve a létfenntartás kérdése, amelyhez valamennyi nemzeti erőt összpontosítani kell.

Tisza István ebben a nehéz feladatban emberfeletti erélyt, önmagát nem kímélő munka- és felelősségérzetet egyesített.

Amint tudjuk, *Károlyi Mihály gróf* a világháború kitörése előtt Amerikába utazott. Visszautazásakor Franciarszágbán internálták és onnan *Tisza István gróf* közbenjárására szabadult ki. Midőn *Károlyi* 1914 szeptember végén hazaérkezett, elfogadta azt a kötelezettséget, hogy nem bontja meg a nemzet egységét, a pártközi békét.

Ugyanabban az időben a nemzetiségek is hűségfogadalmat tettek.

A román párt vezére, *Vajda Sándor*, egy bukaresti lapban nyilatkozta ki, hogy a magyarországi románok ragaszkodnak a Habsburg-dinasztiához és Szent István koronájához.

A háborúba sodródott Magyarország politikáját elsősorban az oroszok támadása szabta meg. Ez volt a legfontosabb, ez veszélyeztette legjobban életérdekeit. *Tisza István gróf* már júliusban előrelátta, hogy az orosz hatalommal szemben a monarchia — egyelőre — csak a védelemre szorítkozhatik. Sejtelve helyes volt. A cár seregei betörték Galíciába, Lemberg elesett és a szerb harctérről nagy erőket kellett északra szállítani, anélkül, hogy azok ott érezhető sikert vívtak volna ki.

A monarchia már a háború első heteiben gyengeséget árult el.

A sikertelenségekhez hozzájárult az is, hogy a németek elvesztették a kezdetben döntőnek mutatkozó marnei csatát és ezt a balsikert nem tudta ellensúlyozni sem *Hindenburg* északi győzelme, sem Belgiumnak a németek által történt megszállása.

Ilyen kedvezőtlen helyzetben a román kormány hirtelen azt követelte, hogy Erdélyt engedje át a monarchia, helyesebben — Magyarország. *Czernin gróf*, Ausztria-Magyarország bukaresti követe szerint ez kevesebbet jelentett volna, mint az, ha Románia a monarchia ellen szintén háborút indít.

Tisza István gróf azonnal közbelépett.

Az 1879. évi szövetségi szerződés alapján Németországhoz folyamodott. Csak a beavatottak tudják, milyen kínos tárgyalásai voltak a német legfelsőbb hadvezetőséggel, hogy megakadályozza azt a veszélyt, hogy a németek Magyarország testéről ígérjenek valamit Romániának semlegessége ellenértékéül. Szeptember 12-én pedig *Tschirschky* bécsi német nagykövettel tárgyalván, kieszközölte a németeknek azt az ígéretét, hogy ők katonai segítséget adnak a meg nem erősített kárpáti arcvonallal megvédésére és így annak megakadályozására, hogy az orosz katonák elárasszák Magyarországot.

Tisza gróf elutasítóan válaszolt a román kormány követelésére, egyúttal azonban messzemenő engedményeket helyezett kilátásba a magyarországi románok számára. A magyar miniszterelnök azokban a válságos időkben több ízben tárgyalt még a németekkel. Erélye és cél tudatos, következetes állásfoglalása azt eredményezték, hogy a 'háború politikája fokozatosan *Berchtold Lipót gróf* külügyminiszter, sőt inkább az ő maga kezébe ment át.

Midőn az oroszok 1914 szeptember végén Magyarország földjére léptek, Románia azzal a követeléssel állott elő, hogy egyezzen bele a monarchia Erdélynek a román haderő által való megszállásába, mert az különben, a monarchia gyengesége következtében, orosz kézbe került.

Románia ezt a javaslatát szeptember végén megegyezéssel megújította. *Tisza István* azonban elutasította azt, mert tudta, hogy a beleegyezés beláthatatlan következményeket vont volna maga után.

Ámde Románia nem pihent.

Azon a napon, amelyen *Tisza gróf* visszautasította a második román javaslatot, *Bratianu* román miniszterelnök Oroszországgal titkos szerződésre lépett, vele szövetséget kötött, de kikötötte azt is, hogy szövetsége jutalmául megkapja — Erdélyt. Ez 1914 október 1-én történt. Románia később a párizsi békekonferencián szintén ettől a naptól

kezdve számíttá magát a szövetséges és társult hatalmak szövetségésének.

Az első háborús parlament 1914 november végén ült össze. *Tisza István gróf* ekkor örömmel jelenthette, hogy a magyar csapatoknak minden dicséretet felülmúló hősiessége és katonai erényei kivívták az egész világ csodálatát. Örömmel jelentette ki azt is, hogy ez a küzdelem elnémította a pártviszályt, elnémította az osztályharcot, háttérbe szorította a nemzetiségi ellentéteket és az egységnek olyan fényes tanujelét szolgáltatta az országnak, amely nem tűnhet el nyomtalanul a magyar nemzet történetéből és jövő fejlődéséből.

Az alkotmánypárt megbízásából *Andrassy Gyula gróf*, a néppártból *Simonyi-Semadam Sándor* nyilvánították együttérzésüket.

Károlyi Mihály gróf, mint a függetlenségi párt vezérszónoka, hosszabb nyilatkozatot olvasott fel, amelyben a következő jellemző mondatok is voltak:

„A függetlenségi párt a háború idejére felfüggesztette a belpolitikai küzdelmeket és minden törekvését oda irányítja, hogy a nemzet összes erői a győzelem kivívására tömörüljenek.“

Károlyi a nyilatkozatban még azt is megígérte, hogy a hadviseléssel kapcsolatos javaslatok törvényerőre emelkedése elé a párt nem gördít akadályokat és azokat csak technikai szempontból veszi bírálat alá.

A parlamentben el is fogadtak minden javaslatot.

A belpolitikai helyzet akkor valóban kitűnő volt. Nem volt nemzeti kérdés, sőt a horvát szaborban is zajos tapsok között fogadják *Budiševljević Szergej* horvát képviselő mentelmi jogának felfüggesztését, mert őt hazaárulással vádolták s beleegyeztek más képviselők hazaárulási pörében is kiadatásukba.

Azonban ez a békés hangulat nemsokára romlani kezdett.

Potiorek 1914 decemberében vereséget szenved a szerbekkel szemben. Az oroszok a Kárpátokon át aggasztóan veszélyeztetik a magyar területeket. A németek sürgették a románoknak adandó kedvezményeket. Időközben, október 10-én meghalt a németbarát *Károly* román király, aki a vele szövetséges monarchiával nem akart nyíltan szakítani. Elhunytá után azonban egyre aggasztóbbá vált a román kérdés, amelyet *Tisza* szorososan összekapcsolt az orosz kérdéssel, mert tudta, hogy amíg Oroszország döntő sikert nem arat a központi hatalmak seregein, addig Románia nem lép ki semlegességéből.

Midőn azonban 1914 késő őszen a cár seregei már Homonnáig veszélyeztették az országot, a katonai helyzet a Kárpátokban aggasz-

tóra vált. *Tisza István gróf* a legszorosabb kapcsolatot ápolta a szintén erélyes és előrelátó magyar honvédelmi miniszterrel, *Hazai Samu báróval*, aki a miniszterelnökkel teljesen egyetértett abban, hogy Magyarországból ki kell verni az oroszokat.

Hazai Samu bárót 1914 késő őszén meghívta *Boroevics Szvetozár* hadseregparancsnok az északi harctérre. Ott Boroevics leírta azt a lehetetlen helyzetet, amelyben a Kárpátokat védő hadserege volt. Hetven-ezer puskával kellett tartania a Tyliczi-hágótól az Uzsocki-hágóig terjedő, csaknem kétszáz kilométer hosszú vonalat.

Boroevics kijelentette, hogy helyzete tarthatatlan és már meg is kapta a visszavonulásra vonatkozó irányelveket. Vagy Becs, vagy Budapest felé, vagy pedig a Tisza középső folyásán át kellett volna visszavonulnia, ha az oroszok visszavetnék.

— Azt nem lehet megengedni — szólt *Hazai*, — mert akkor befejeztük a háborút és Magyarország azt elvesztette. Miért nem kérészt erősítést?

— Azért — felelte a hadseregparancsnok, — mert akkor én fejeztem be a katona pályámat!

— Jól van, — nyugtatta meg *Hazai Boroevicset*. — Én magam fogok intézkedni.

Elutazott és a helyzetről magának a királynak tett jelentést. Az uralkodó megértette mit kell tennie, azonnal intézkedett, hogy *Boroevics* új csapatokat kapjon. Ezekkel már megvédhette állásait, sőt az 1914 december 11-én vívott limanovai csata után előkészíthette azt a diadalmas offenzívát is, amelynek eredménye az oroszoknak Magyarországból való kiverése lett.

Ha *Tisza István* és *Hazai Samu* nincsenek, akkor talán már 1914 karácsonykor — az orosz cár diktálta volna a békét Magyarországnak...

Időközben a külpolitikai helyzet is komorabbá vált.

Berchtold Lipót gróf külügyminiszter 1915 január 13-án lemondott. Bukása okául azt suttozták, hogy német nyomásra hajlandó lett volna területi engedményeket tenni Olaszországnak, hogy az ne fogjon fegyvert a monarchia ellen.

A leírtakból látható, hogy a magyar belső viszonyok a világháború első évében teljesen kifogástalanok voltak, ellenben Magyarországot — éppen a háború következtében — súlyos veszélyek fenyegették. Az akkori idők nyomasztó atmoszférájából hatalmasan kiemelkedik *Tisza István gróf*, akinek megértő társa volt a magyar honvédelmi miniszter.

Magyarország belső ügyei 1915-ben

A magyar országgyűlést 1914 december 9-én királyi kézirattal elnapolták és az csak 1915 április 19-én tartotta ismét első ülését.

Tisza István gróf 1915 január 1-én, a munkapárt tisztelgése alkalmával beszédet tartott, amelyben fontos kijelentések voltak. Egyebek közt azt mondotta, hogy a háború tisztázta azt, hogy a magyar nemzet helyzetének a háború után meg kell erősödnie az 1867-ben megállapított kettős monarchiában. Aki ezentúl még „centralizmusról” beszélne odaát, az közveszélyes örült“.

Ez a kijelentés, mely az akkori idők egyik legnagyobb és legbefolyásosabb államférfiának ajkairól hangozott el, rombadöntötte azokat a veszedelmes álmokat, amelyeket *Ferenc Ferdinánd* trónörökös megvalósítani akart. A néhai trónörökös valamikor még ilyen kijelentést is tett:

— Meg fogom találni azt a radirgumit, amellyel Magyarországot eltüntetem a térképről...

Tisza István gróf önérzetes kijelentése után többé már Ausztriában sem vallhatta senki az „összbirodalmi eszmét“. A kijelentés nem volt egyszerű szóvirág, hanem a rideg tényeken alapuló igazság. Ezeket a tényeket elsősorban a magyar katona teremtette meg hősiességével, a király és esküje iránti hűségével, áldozatkészségével...

Február 5-én maga az uralkodó intézett legfelsőbb kéziratot *Tisza Istvánhoz*. Ebben hálásan emlékezett meg a magyar nemzetnek a nehéz időkben tanúsított áldozatkész magatartásáról és megbízta a miniszterelnököt, hogy hozza köszönetét a nemzet tudomására.

A háborúnak azonban nemcsak fény-, hanem árnyoldalai is voltak.

A budapesti rendőrség 1915 március 18-án több vállalkozót és hadseregszállítót letartóztatott a hadsereg számára szállított posztó körül elkövetett csalásért. Ez nagyon sajnálatos ügy volt, de minden elfogultság nélkül mondható, hogy ilyen visszaélések Magyarországon nem fordultak elő nagy számban.

Midőn a parlament 1915 április 19-én ismét összeült, a pártközi béke még teljesen zavartalan volt. *Tisza István* örömmel ismerte el, hogy az ellenzék a háború alatt hazafiságának lélekemelő bizonyítékát adta. *Apponyi Albert gróf* és *Andrássy Gyula gróf* a legteljesebb együttérzésben támogatták *Tiszát*, ellenben a függetlenségi pártban már bomladozni kezdett az egység. *Károlyi Mihály* és *Batthyány Tivadar* már kritikát akarnak nyilvánítani a hadvezetés fölött.

De azért majdnem minden háborús javaslatot megszavaz mindenki.

Ennek az ülésnek első napján jelentik be, hogy *Berchtold* helyett *Burián István báró* lett a közös külügyminiszter, a közös pénzügyminiszteri székbe pedig *Bilinski* helyébe *Körber* lépett.

Az országgyűlés mindkét háza üdvözölte a haderőt és *Frigyes* főherceg hadseregfőparancsnokot. Meghosszabbították két évre a mandátumok hatályát. *Apponyi* indítványára kimondották, hogy a kivételes törvények hatálya idején nem lesz új választás. Ilyen kivételes törvényeket már előbb is hoztak és ezen az új ülésen kiegészítették őket. Valamennyit maga a háború tette szükségessé.

Szigorú törvényt hoztak a hadiszolgáltatás körül elkövetett visszaélések ellen, ezt még visszaható erővel is felruházták.

A népfölkelő kötelezettséget kimondották a negyvenháromötven esztendőes férfiakra is.

Azonban ezen az ülésen már gyűlni kezdtek a belpolitikai viharfelhők. *Károlyi Mihály gróf*, aki megfogadta, hogy pártja a háború idejére felfüggeszti a belpolitikai küzdelmeket, már megkezdte a harcot. Élesen követelt választójogot a nép legszélesebb rétegeinek és követelte a gazdasági függetlenséget, azaz a gazdasági elválást Ausztriától.

A románok megbízásából *Mihályi Tivadar* majdnem ellenséges hangon fejezte ki bizalmatlanságát a kormánnyal szemben. Sőt már *Andrássy és Bakovszky István* is, akik pedig teljesen hívek a kormánynak, szóvá teszik a cenzúra túlzásait.

Azonban ezek a fellegek még mindig nem sötétítették el a parlament békéjének egét. Május 4-én az egész képviselőház lélekemelő hangulatban vette tudomásul *Tisza István grófnak* azt az örömdöntő bejelentését, hogy haderőnk Gorlice galíciai községnél áttörte az oroszok acélfalát és a cár hada kelet felé menekül. Két nappal később ez a tüntetés megismétlődött, amikor Tisza újabb diadalról tett jelentést.

Azonban néhány nap múlva már ismét megzavarta a ház egyetértő hangulatát *Vázsonyi Vilmos* felszólalása. *Vázsonyi* ugyanis 12-én nagyon keményen tette szóvá *Auffenberg Móric* tábornok ügyét, aki ellen a galíciai és oroszországi balsikerek után még házkutatást is elrendeltek, iratait elkobozták, fogságra vetették, sőt cellája elé őrt állítottak, holott neki, mint a komarowi csata győztes vezérének a király a „Komarowi“ előnevet és a bárói méltóságot ajándékozta.

Itt megemlítjük, hogy *Auffenberget* az ellene lefolytatott vizsgálá-

lat után 1915 augusztusban fölmentették. Nem egészen érthető, miért tette szóvá ezt a tisztán igazságszolgáltatási ügyet Vázsonyi a magyar képviselőházban. Ennek olyan színezete volt, mintha Vázsonyi a hadvezetései szemben ápolta volna bizalmatlanságot. Valóban, kivüle is többen voltak, akik elítéltek egyes hadi intézkedéseket és vezéreket.

Károlyi Mihály gróf 1915 májusban a külügyi helyzetről kért felvilágosítást. Követelte, nyilatkozzanak őszintén, mi van Olaszországgal és mi van Romániával? *Andrássy Gyula* azt kérdezte Tisza Istvántól, igaz-e, hogy a külügyminiszter Olaszországnak területi engedményeket ajánlott, ha az megtartja semlegességét?

Tisza megdöbbenő választ adott. Bejelentette, hogy valóban történtek ilyen ajánlatok. A monarchia a legsúlyosabb áldozatokat is hajlandó meghozni azért, hogy — nem taktikai célból és nem a pillanatnyi nehézségek elhárítása miatt, hanem a tartós jó viszony kedvéért — megegyezzen Olaszországgal.

Olaszország május 4-én mégis felbontotta a hármasszövetséget és május 23-án hadat üzent a monarchiának.

Tisza István gróf a magyar parlamentben május 26-án nagy erővel cáfolta meg Olaszország vádjait, ismertette a megíúsult tárgyalások anyagát és ezzel fejezte be beszédét:

— *Moriamur pro rege nostro!* Ez él minden magyar emberben. Utolsó lehelletünkig vívni fogjuk a harcot a pokol minden ördögével szemben is és ki fogjuk ragadni a sors kezéből a diadalt. A kormány, amely elment a béke fentartása terén az engedékenységnek talán túlságos mértékéig, azzal a nyugodt tudattal, hogy még a lehetőség határán túl is hajlandó áldozatot hozni a békéért, egy kötelességet ismer csak, hogy azt a gyönyörűséges, dicsőséges erőt, amelyet az egész magyar nemzetnek lángban égő lelke eddig az igaz ügyért teljesített, latba vesse az igaz ügynek diadalára is.

Apponyi Albert gróf a függetlenségi párt nevében kijelentette, hogy ha volt is hiba, az csak velünk szemben történt, ellenben Olaszországgal szemben nem volt semmi sérelem. A függetlenségi párt azonosítja magát azokkal a kötelezettségekkel, amelyek a nemzetre hárulnak.

Andrássy Gyula gróf megállapította ugyan, hogy az ellenzéket ebben a kérdésben nem terheli felelősség, de az olasz perfídiával szemben vállalja a felelősséget ő is.

Ugyanezt jelentette ki a néppárt nevében *Rakovszky István*.

A főrendiház is ülést tartott, amelyen *Tisza István gróf* szintén

nyilatkozott az olasz hadüzenetről. *Csernoch János* hercegprímás tiltakozott az ellen az olasz árulás ellen, amelyet Itália a kereszténység egyik legnagyobb ünnepén, pünkösdi napján elkövetett.

Azután a képviselő- és főrendiházat május 26-án királyi kéziratral elnapolták.

Rossz érzések között, de mégis lelkes bizalomban és teljes egyetértésben oszlott fel ez az ülésnap is. Mintha az általános helyzet is enyhült volna.

A gorlicei sikeres, áttörés után az orosz front megingott, felszabadult Magyarország és Galícia legnagyobb része. A szövetségesek északon elfoglalták a Visztula-várat és erődöket. Az orosz hadsereg öszszetörten hátrált. Magyarországon Przemysl és Lemberg felszabadulásakor mámoros ünnepet tartott az örvendő lakosság.

Különben az 1915 tavaszi országgyűlés egymásután fogadta el a háborús javaslatokat, közöttük azt is, hogy a bukovinai és galíciai ezredek Magyarországból kaphassanak pótlást. Ezt a nem kívánatos és csak kivételes intézkedést az tette szükségessé, hogy a két tartomány orosz megszállás alatt volt és így onnan sorozni nem lehetett.

Apponyi Albert profnak azt az indítványát, hogy a magyarság hősiességének és áldozatainak arányszámát fegyvertényekben és áldozatokban egyaránt állapítsák meg, a miniszterelnök azonnal elfogadta.

Azonban *Rakovszky István* az ülésnap folyamán olyan indítványt nyújtott be, amely a későbbi ellenzékieskedés sarkköve lett s amelynek alapján az ellenzéki pártok később heves harcokat vívtak.

Ebben az indítványban *Rakovszky* azt kívánta, hogy minden magyar ember, aki huszadik életévét betöltötte, ha a harctéren szolgálatot teljesített, választójogot kapjon.

Tisza István gróf ez ellen a „hősi választójog“ ellen azonnal föl- említette tiltakozó szavát. Szerinte ugyanis a választójognak csak „objektív“ alapjai lehetnek és nem — érzelmiek. A választójog nem jutalom és különben is, az ilyen széleskörű választójogot nemzeti szerencsétlenségnek tartja.

Eszterházy Móric gróf szintén hevesen szállott síkra a hősök választójogáért.

Tisza István még ekkor is békülékeny hangon kérte az ellenzék- ket, hogy maradjon a tárgyilagos kritika terén. Beszédét így fejezte be:

— Kerülni fogok mindent, ami a háború alatt tápot adhatna a pártok közötti ellentétek kiélezésére és a szenvedelmek lángrobban- tására.

Károlyi Mihály gróf még tovább ment, mint *Rakovszky*. Ő már az általános, titkos választójogot követelte. Még *Andrássy Gyula* is felszólalt és azt kívánta, hogy a jogkiterjesztés terén jutalmazták meg azokat a néprétegeket, amelyek a háborúban vitézül viselkedtek.

Károlyi Mihály gróf még ekkor elismerte azt, amit később, a forradalmi politikájában már megtagadott, hogy „az entente-nak az a rágalma, hogy a háborút mi okoztuk, alaptalan“.

Időközben újra sorozták a tizenkilenc-negyvenkét éves férfiakat és besorozták az alkalmas negyvenhárom-ötvenéveseket is.

Már nagyon érezhetővé vált az a nagy pusztítás, amelyet a világháború Magyarország férfilakosságában okozott.

Időnként elítélő hangok hallatszottak a hadvezetőség és a tisztikar ellen. *Urmáncsy Nándor* kíméletlen beszédet mondott, amelyben bizonyítani igyekezett, hogy a hadseregben még mindig üldözik a magyarokat, leparancsolják a magyar zászlót, a magyar fiúk a legkritikább esetben kapnak kitüntetéset. Követelte, hogy „meg kell szüntetni a cseh őrmesterek unokáinak és egyéb, magyarul nem tudó hadnagyoknak, főhadnagyoknak, kapitányoknak, és korlátolt agyú tábornokoknak azt a garázdálkodását, hogy büntetlenül üldözzék a magyar fiúkat s e révén szerezzenek érdemeket“.

Tisza István gróf, aki mindenáron fentartani akarta a jó viszonyt az ellenzékkel, nagyon udvariasan válaszolt erre az erőshangú beszédre. Elismerte, hogy akadnak kisebbrangú tisztetek, akik efféle hibákat követnek el, de viszont arra kérte a parlamentet, hogy azok hibáit ne általánosítsák az egész hadseregére.

Az előrelátó kormányelnök mindenképpen arra igyekezett, hogy a megegyezést megóvja a magyar pártok között, a nemzetiségek között, végül Magyarország és Ausztria között.

Helyzete nem volt könnyű.

Tagadhatatlan, hogy Ausztria és Magyarország közjogi kapcsolatának hibái a világháborúban nem kívánatos helyzeteket, sőt súrlódásokat is teremtettek. A magyar külképviselőlet és a magyar hadsereg hiánya azt okozták, hogy Magyarországnak nem volt szabad keze az idegen államokkal való közvetlen érintkezésre, már pedig ez éppen nemzetiségeink és az ezek közötti jó viszony érdekében szükséges lett volna. A magyar hadsereg hiánya pedig olyan interpellációkhoz vezetett, aminőt *Urmánczytól* 1915-ben és későbbben is hallhatott a magyar parlament.

A magyar képviselőház sem nemzetiségi, sem szociális tekintet-

ben nem fedte egészen a nemzetet. Ezek a hiányok azonban nem voltak olyan horderejűek, hogy aggasztó összeütközéseket okozhattak, vagy éppen a magyar állam alappilléreit megrendíthették, egészen addig, amíg a nemzet a világháború terheit hordozni bírta. Viszont a magyar katonáknak hősiessége, amelyet még a semleges történetírónak is el kellett ismernie, arra indította azokat, akiknek joguk és kötelességük volt érdekükben fölszólalni, hogy nemzetük fiait olykor erősebbhangú kifakadásokkal igyekeztek megóvni, mint aminővel a tárgyalosság határain belül szükséges lett volna. Egyúttal egyre nagyobb erővel férközött a magyar lelkekbe az a vágy, hogy a magyar önálló hadsereg megalkottassék.

I. *Ferenc József* király a parlament szünetében 1915 nyarán magához kérte a magyar ellenzék vezérférfiait. *Andrássy, Apponyi Albert, Zichy Aladár* egymásután jelentek meg az agg uralkodó előtt és így alkalmuk nyílt a királyt a helyzetről úgy tájékoztatni, ahogyan ők azt ellenzéki szemüvegen át látták és megítélték. Ezek a felszólalások nem rendítették meg *Tisza Istvánnak* és kormányának helyzetét. A hajthatatlan erélyű kormányelnökben bízott *Ferenc József* és — méltán. Azokban az időkben, amikor a háború megpróbáltatásai mindig nagyobb súllyal neheztedek a népek vállaira, Magyarországon nem lehetett alkalmasabb politikai vezért találni, mint *Tisza Istvánt*, aki bölcs előrelátással, kemény gerinccel, de egyúttal bekülőkenységgel és megértéssel vezette az állam nyugtalan hajóját.

Tisza István gróf maga is pártolta az önálló magyar hadsereg tervének megvalósítását. Nagyon valószínű, hogy erre az a gyakori jegyzékváltás is indította, amelyet a véráldozat nagyságának megállapítása érdekében *Stürgkh* osztrák miniszterelnök és a magyar kormány feje között történt. Ez a megállapítás nemcsak a statisztikai adatok összegyűjtésének akadályai miatt, hanem azért is nehéz feladatnak mutatkozott, mivel az osztrák kormány — ami az ő szempontjából természetes volt — Ausztria fiainak igyekezett volna az elsőséget megszerezni. Ha lett volna magyar nemzeti hadsereg, amelyet magyar csapatparancsnokok és vezérek vezetnek, akkor a véráldozat nagyságának megállapítása könnyű lett volna.

Azonban a magyar hadsereget 7. *Ferenc József* életében megteremtteni nem lehetett. Az uralkodó ugyanis úgy ítélte meg a kérdést, hogy a monarchia egységének legerősebb képviselője a haderő. Amely pillanatban a két állam külön-külön kap hadsereget, azonnal bekövetkezhetik az a veszély, hogy a haderő elkülönítését a politikai elválás

követi. De attól is tartott a konzervatív császár és király, hogy amint Magyarországnak megadja a magyar nemzeti hadsereget, ugyanezt fogják követelni azok a nemzetiségek is, amelyek már aggályos propagandát fejtettek ki politikai önállóságuk érdekében.

Meg kell vallanunk, hogy *I. Ferenc Józsefnek*, aki ötvenkét millió alattvalónak volt az ura, jogosan tarthatott ilyen aggodalmak alaposságától ...

Mint hogy az oroszok kitakarodtak Magyarország északi szegélyéről, gondoskodni kellett a nyomukat kísérő rombolások megszüntetéséről is. Ezért 1915 augusztusban megalakult a *háborúban feldúlt tűzhelyek újra fölépítésének országos bizottsága*, melynek elnökévé *Khuen-Héderváry Károly grófot* választották meg.

Olaszországnak a háborúba történt beavatkozása kínos helyzetet teremtett volna, ha nem sikerül a gorlicei áttörés és annak nyomában az orosz haderő visszaűzése és ha nem sikerül az olaszoknak a Karszt szikláin való feltartóztatása. Mindezekkel a sikerekkel kapcsolatban Szerbia és Montenegró is elvesztették a hadjáratot, mivel a központi hatalmak és a hozzájuk csatlakozó Bulgária seregei elfoglalták a két országot és már Macedóniában Görögországot is megközelítették. Románia elhallgatott.

A harc térnek ez a kedvező helyzete Magyarországra nézve is nagyon kedvező volt. *Tisza István gróf* éppen ezért mindent elkövetett, hogy 1915-ben a béke megkötéséig, azonban szándékát megvalósítania nem sikerült.

Már láttuk Ausztria belpolitikájának ismertetésénél, mennyi -terv merült fel a kettős monarchia, de különösen Ausztria államjogi helyzetének átszervezésére. *Tisza István gróf* minden ilyen átalakulást ellenzett. Híve maradt az 1867-es alapon fölépített dualizmusnak, mert attól tartott, hogy ha Ausztria szervezetén változás történik, ez maga után vonhatja Magyarország területi integritásának megrendítését is.

Ez az alapgondolat vezette a magyar miniszterelnököt, hogy 1915 őszén kieszközölte az uralkodótól az *új közös címert és a magyar Szent Korona országainak egyesített, új címerét*. Ugyanis ezekben a magyar állam hangsúlyozottan jelképeztetek.

A magyar törvényhozó testületek 1915 november 30-án ültek össze — immár a világháború idején harmadízben.

A kormány sok javaslatot terjesztett a ház elé. Ezek közt szerepeitek: a köztisztviselők segítése, a kivételes intézkedések kiegészítése, az elpusztult községek újjáépítése, az 50—55 éves férfiak hadi szol-

gáztatása. Ez utóbbi javaslat ismét csak azt a pusztítást bizonyította, amelyet a háború az emberanyagban okozott. A képviselőház általában minden javaslatot elfogadott és a főrendiház is ugyanezt tette.

Azonban a vihar fellegei ott ültek a dunaparti palota fölött.

Az ellenzék vezérei 1915 karácsony előtt elhatározták, hogy a kormány ellen a legélesebb harcot fogják indítani. Ekkor már nem lehetett „treuga Dei“-ről, Isten békéjéről beszélni...

Ámde meg kell jegyeznünk, hogy kifelé nem mutatott sivár képet a parlament szelleme, sőt befelé sem mutatkoztak a viharfelhők olyati veszedelmeseknek, aminőknek Ígérkeztek. Legalább — *egyelőre* nem.

A pártok már 1916 január elején ismét kibékültek, sőt az ellenzék ismét lemondott a kormány ellen megindítandó harcról, mivel *Telcsky János* pénzügyminiszter elejtette a Pénzügyügyi Központra vonatkozó néhány rendelkezését.

Mindezek a tünetek azt bizonyították, hogy ha a parlament egészségesnek mutatkozott is, a nyugodt felszín alatt mégis viharzott már a politika tengere. És ezek a viharok itt-ott a felszínre is átcsaptak...

Magyarország belpolitikája 1916-ban

A parlamenti pártok tehát ismét kibékültek egymással, azonban mindenki érezte, hogy ez a békés állapot már nem tart sokáig. Az ország kifáradt a háborúban, a külpolitikai helyzet nem volt kedvező, békét kötni nem lehetett.

Budapesten 1916 január 10-én életbelépett a kenyérjegyrendszer, ami az élelemzés állandó rosszabbodásának jele volt.

Februárban összeült a magyar és horvát regnikoláris bizottság, hogy a kis címert rendezze. Még akkor teljes volt köztük a megértés. Elhatározták, hogy a címer heraldikai ábrázolásában a magyar címerben alul elhelyezik a horvát címert is, mely azután Horvát-Szlavon-Dalmátországek címerét képviselje. Ez a határozat azt jelentette, hogy Horvátországnak — még akkor — néni voltak olyan elszakadási törekvései, amelyek megnehezítették volna a Magyarországgal való szoros kapcsolat jellepes kifejezését.

A világháború egyre nagyobb véráldozatot követelt az országtól. A honvédelmi miniszternek 1916 február elején el kellett rendelnie, hogy a 43—45 és a 48—50 éves férfiak, ha katonai szolgálatra alkalmasoknak találtattak, bevonulni tartoznak.

Ez az intézkedés, valamint a kenyérjegyrendszer, már arra mutatott, hogy Magyarország nem bírhatja sokáig a háborút. Valóban, csak

a nemzetben rejlő őserőnek köszönhető, hogy a vérfergeteg megpróbáltatásait még ezután majdnem három éven át mégis kibírta!

I. Ferenc József az érdemeket mindig jutalmazni sietett. Ezért azok számára, akik nem teljesíthettek a harctéren szolgálatot, polgári hadiérdemkeresztet rendszeresített. Ennek alapszabályait 1916 március végén hagyta jóvá.

A háború a harci eszközökben is rengeteg pusztítást okozott. Kínos hiány kezdett mutatkozni ágyúban és egyéb lövegekben. Ez arra indította a magyar vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy 1916 március végén átiratot intézett valamennyi egyházi főhatósághoz a *templomi harangoknak* hadicélokra való igénybevétele tárgyában.

Tehát a háború még a templomokat sem kímélte meg...

A radikális ellenzék minden kibékülés ellenére mégis megindította a harcot a kormány ellen. Ebben *Károlyi Mihály* és pártja járt elől. Most már élesen kezdték kritizálni a hadvezetést és a külpolitikai tájékozódást. Amilyen arányban a helyzet romlott, abban az arányban váltak — békebarátokká.

Minden felelősséget *Tisza Istvánra* igyekeztek hárítani és maguknak biztosítani azt a hasznot, amelyet az esetleges összeomlás hozhat.

Az 1916. év közepe táján már nyílt volt az ellentét egyrészt *Aponyi Albert* és *Andrássy Gyula*, másrészt *Károlyi Mihályék* között. A két előbbi politikus vezér még mindig támogatják a kormányt és igyekeznek annak emberfeletti munkáját megkönnyíteni, Károlyiéék ellenben határozottan Tisza ellen fordultak.

Urmánczy Nándornak újabb interpellációja valósággal lábba hozta az országot. Ebben az újabb tények egész tömegét hozta fel, miként üldözik a magasabb parancsnokságok a magyar katonákat. *Kelemen Béla Höfernek* közjogellenes harctéri jelentéseiről mond éles bírálatot. *Tisza István gróf* férfiásán mondotta az interpellációkra:

— Valóban vannak olyan jelenségek, amelyek arra engednek következtetni, hogy bizonyos ellenszenv itt is, ott is felüti a fejét a magyarok ellen, de ez — távol áll a hadvezetőség akaratától.

Tiszának igaza volt. Állítását igazolta *Frigyes királyi herceg* hadseregfőparancsnoknak egy levelével, amelyben a főparancsnok a legnagyobb elismeréssel és magasztalással szólott a magyar katonáról.

Az ellátás nehézségei minden vonalon mutatkoztak. Az ipari Ausztria nagyrészt Magyarországtól kapta kenyerét, de innen a harcteret is bőségesen táplálni kellett. Ennek következménye az lett, hogy Magyarországon is mutatkozni kezdtek az élelmicikkekben való hiá-

nyok. Ez indította *Hadik János grófot* arra, hogy a főrendiházban hosszabb beszédben tiltakozott az ellen, hogy Magyarországból minden gabonát kivigyenek. „Amíg mi ellátjuk Ausztriát — mondotta Hadik — és a szövetségeseket, addig itthon fölüti a fejét a szűkölködés és éhezés.“

Rakovszky István megdöbbenően fedte föl, hogy Horvátországban már úrrá lett a szeparasztikus délszláv eszme. Nem sokkal azután, hogy a magyar címerben a horvát címert testvéries egyetértéssel egyesítették! ...

Az ellenzék követelni kezdte, hogy hívják össze a delegációt, mert a külügyminisztert csak ott lehet felelősségre vonni. *Tisza István azonban* ez ellen minden erejével tiltakozott, mert tudta, hogy a delegáció módot adna Ausztria nemzetiségeinek a monarchia elleni tüntetésre.

Ugyancsak az ellenzék követelte azt is, hogy hívják már össze az osztrák birodalmi tanácsot is. Tiltakozott az ellen, hogy a kiegyezést Ausztria és Magyarország között ez az országgyűlés hosszabbítsa meg. Ezt a tiltakozást még *Apponyi Albert gróf* is határozottan magáévá tette.

Károlyi Mihály gróf június 14-én már nyíltan békét követelt. A következő kérdéseket intézte a kormányhoz:

— Mi ennek a háborúnak végcélja?

— Mi az előfeltétele a békének?

— Mi az a minimum, amit Magyarország békefeltételnek elfogadni kész?

Andrássy Gyula és Apponyi még mindig szívesen osztoznak a háborús felelősségben.

Időközben megindult *Bruszilov* nagy offenzívája 1916 júniusban. Ennek hatása alatt *Rakovszky István* június 28-án azt kérdezte *Tisza* miniszterelnöktől, biztosították-e Erdélyt az esetleges betörésekkel szemben, mert különösen ezek nyugtalanítják az egész országot. De azt is kérdezte *Rakovszky*, vajjon felelősségre fogják-e vonni azokat a hadvezéreket, akiknek hibája okozta *Bruszilov* sikerét.

Tisza István gróf elismerte, hogy a váratlan orosz támadás példátlanul nagy áldozatokat követelt, de arra nem válaszolt, hogy Erdély' védelme megfelelő-e?

Néhány nappal később, augusztus 27-éu, megtörtént a katasztrófa. Románia úgyszólván hadüzenet nélkül megkezdte az előnyomulást Erdély ellen és előzönlötte annak nagy részét. Szeptember 2-án már szóba került ez az orvtámadás a főrendiházban; *Tisza István gróf* ott még simán felelhetett a szónokok kérdéseire; ellenben a képviselő-

házban szeptember 5-én hallatlan vihar tört ki. Az ellenzéki szónokok már a napirend előtt interpelláltak a román betörés miatt. Hevesen támadták Tisza grófot, aki a nagy zajban alig tudott szóhoz jutni. Őt magát is rendkívül leverte a románok hitszegése és váratlan támadása.

Zárt ülések következtek. Ezek után a nyilvános ülésen *Justh Gyula, Károlyi Mihály, Rakovszky István, sőt Szerényi József és Ugron Gábor* is az egész ellenzékkel együtt azt követelték, hogy *Tisza* azonnal mondjon le és feleljen a román betörésért.

Tisza alig tudta kifejtetni nézeteit. Amint mondotta, félig-meddig művelt nemzetek közt, ha 'háborús bonyodalmak keletkeznek, ezeket diplomáciai tárgyalások előzik meg. Románia, midőn Magyarországot a hadüzenettel egy időben megtámadta, olyan gazságot követett el, amely példátlan a világtörténelemben.

Tisza Istvánt valósággal megtörte Erdély aljas támadása. A parlament ellenzékének szitkozódását eltűrte, azonban Erdély balsorsa fáj a magyar miniszterelnöknek. Hosszú beszédét így fejezte be:

— Bízom abban, hogy Románia nem fogja kikerülni sorsát!

Pop-Csicsó István román nemzetiségi képviselő 1916 szeptember 6-án hűséget fogadott a magyarországi románok nevében. Beszédét mint fontos történelmi dokumentumot ismertetjük:

„T. Ház! (*Halljuk;! Halljuk!*) A magyarországi román nemzeti-ségi párt mély megdöbbenéssel vette a hírt, hogy a velünk szomszédos Románia hazánk ellenségei sorába lépett és monarchiánknak hadat üzent. (*Halljuk! Halljuk!*)

Mély megdöbbenéssel vettük a hírt, mert mindig lehetetlennek tartottuk azt, hogy Románia azon monarchia ellen harcoljon, amelyben a dicsőséges Habsburg-dinasztia védelme alatt több millió román él hűségben és örvendetes fejlődésben. (*Mozgás balfelől. Halljuk! Halljuk!*) És lehetetlennek tartottuk azt, hogy Románia az orosz birodalommal szövetkezhesék (*Helyeslés a jobboldalon.*), amely leginkább veszélyezteti a román fajnak egzisztenciáját (*Ügy van! Ügy van! a jobboldalon.*), mert hisz éppen Románia történelme tanúskodik Oroszország hálátlanságáról és perfidiájáról.

Egy évezreden keresztül Magyarország román népe a magyarsággal testvéries összetartásban védte hazáját (*Éljenés a jobboldalon.*) minden külellenség ellen és a jelen háború folyamán, amint azt az összes arra hivatott tényezők elismerik, a román nemzetiségi katonák hősiességgel tettek tanúbizonyságot (*Ügy van! Ügy van! jobbfelől.*) a trón és a haza iránti hűségükről (*Élénk helyeslés a ház minden olda-*

lán. *Taps a baloldalon.*), az otthonmaradottak pedig Magyarország összes népeivel egyetértésben és karöltve minden áldozatot meghoztak dicsőséges hadseregünkért és a végleges győzelem érdekében. *(Élénk helyeslés a ház minden oldalán.)*

Magyarország román népének a trón és a haza iránti hűsége törhetetlen *(Éljenzés a jobboldalon. Helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)*, azt a váratlanul jött hadüzenet meg nem ingathatja *(Élénk helyeslés. Halljuk! Halljuk!)* és a román nép, mint eddig, úgy ezentúl is minden ellenséggel szemben, jöjjön az bárhonnan is, hazáját és apostoli királyi trónját vérevel és vagyonával és minden tőle telhető áldozattal meg fogja védeni. *(Élénk éljenzés és laps a ház minden oldalán.)*

Kötelességemnek tartottam ezt a nyilatkozatot megtenni *(Halljuk! Halljuk!)*, nem azért, mintha a román nép hűségében monarchiánk keretén belül bárki is kételkedhetnék *(Helyeslés a jobboldalon.)*, de ezúton akartuk felvilágosítani az igazságról azon kültényezőket, akik a világháború ezen újabb fázisában Magyarország román népéről talán azt tételezték fel, hogy az a trón és haza iránti hűségben bizonyos körülmények között meginoghatna.

Kérem a t. házat, méltóztassék ezen nyilatkozatomat tudomásul venni. (Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a ház minden oldalán.)“

A parlamenti hangadat nagyon kedvezőtlen volt. *Apponyi Albert gróf* kijelentette, hogy' a kormány a súlyos kudarc után többé nem alkalmazhat diktátori rendszert. *Andrássy* viszont azt követelte, hogy a külügyek vezetése jobb kezekbe kerüljön. *Károlyi Mihály Czernint, Rakovszky István Höfört* támadta, mivel ez utóbbi Brassó és Kézdivásárhely elfoglalását „jelentéktelen eseménynek“ mondotta harctéri jelentésében.

Szterényi József éles beszéde után *Urmánczy Nándor* a magyar országgyűlésen át kérte a német császárt, hogy „helyezze gondnokság alá azt a hat-nyolc emberből álló társaságot, amelyik öreg királyunk mellett felelősség nélkül így intézi az ország ügyeit“.

— Erdélyből jövök — fejezte be felszólalását *Urmánczy*, — hoztam magammal valamit. Elhoztam a miniszterelnök úrnak a székely nép — üdvözetét.

Talán ez volt *Tisza István grófnak* legsúlyosabb napja egész életében...

A mérsékeltebb ellenzéki pártok már régóta követelték, hogy vezéreiket bizalmi férfikként vonják be a külügyi és hadvezetési ter-

vek elkészítésébe. *Apponyi és Andrássy* követelése megkönnyítette volna *Tisza István gróf* helyzetét, mert ha az ellenzék vezéreit bevonják a tárgyalásokba, akkor ezek a külügyi és hadügyi tervekért bizonyos felelősséget vállaltak volna.

Andrássy nyomós érvekkel fejtette ki, hogy minél nagyobb lesz a háború nyomása, annál inkább meg kell ragadni minden alkalmat a béke megkötésére. Ha az ellenzék vezérei is tudják, mi történik a külügyi és hadügyi tanácskozásokon, akkor ők is hozzászólhatnak ezekhez és így talán nem fognak egyetlen egy kedvező pillanatot sem elszalasztani, amelyben a béke előkészíthetése megkezdhető volna.

Tisza István gróf készséggel beleegyezett *Andrássyék* kérésének teljesítésébe. Ezért *Apponyi, Andrássy és Bakovszky* 1916 őszén legfelsőbb kihallgatáson meg is jelentek. Azonban kívánságuk nem valósiült meg. *Andrássy Gyula gróf* szeptember 13-án kijelentette a képviselőházban, hogy Pécsben semmiféle fontosabb felvilágosítást sem tudtak kapni, sőt a külügyminiszter azt mondta nekik, hogy még ő maga sincs egészen felvilágosítva a külpolitikai tervekről.

A három említett ellenzéki vezér ezek után ismét élesen megtámadta *Tiszát*. Ezután már nem is történt semmi olyan intézkedés, amely a tervezett ellenzéki „bizalini“-rendszert megeremtette volna.

Az ellenzék mérsékelt vezéreinek ilyen megbántása a legrosszabb időben történt. Ekkor ugyanis már veszedelmesen hangra kapott *Károlyi Mihály* és pártja radikális és defetista törekvése, melynek végcélja az volt, hogy a hosszú háború miatti elkeseredést, elégedetlenséget és a békevágyat a maguk hasznára fordítsák.

Talán helyesebben jár el *Tisza István*, ha a mérsékelt ellenzék vezéreivel a legteljesebb egyetértést ápolja, mert így könnyebben letörhette volna a parlament legkisebb, de legveszedelmesebb ellenzéki pártjának, *Károlyi Mihályéknak* bomlasztó törkvéseit.

Ezek nem voltak jelentéktelenek. *Károlyi Mihály* ugyanis már 1916 július 17-én kijelentette a parlamentben, hogy ő békében éppen azokkal az államokkal keresett barátságot és gazdasági összeköttetést, amelyekkel 1914 óta harcban állott Magyarország és hozzátette azt a bomlasztó kijelentést is, hogy a demokrácia és a radikális eszmék megvalósítása érdekében „semmi eszköztől“ sem riad vissza.

Még tovább ment a radikális vizeken evező főúr.

Azt állította a képviselőházban, hogy *Apponyiék* voltak az erősebb akciók kerékkötői és olyan elaltató, elfojtó politikát hirdettek, amely lidércnyomásként feküdt a mellükre.

Károlyi bejelentette, hogy ő és társai, köztük *Justh Gyula*, *Batthyány Tivadar gróf*, *Holló Lajos*, *Lovász Márton*, *Beck Lajos* kiléptek a függetlenségi pártból és ezentúl, most már elkülönítve Apponyiétól, nyílt, radikális eszméket hirdettek és bókéba rá toknak vallják magukat.

A mérsékelt ellenzék egyik legnagyobb vezére, *Apponyi Albert gróf*, még a parlamentben szembeszállt *Károlyi*ékkal. Figyelmeztette őket, hogy, ugyan mindenkinek kötelessége a békére törekedni, azonban a béke biztosítéka csak az akkori szövetség megszilárdítása, a magyarság szuverenitásának megcsonkítása nélkül. Hiába akarjuk mi a békét, ha az ellenség nem akarja ugyanezt. *Apponyi* valósággal kérte *Károlyit*, ne tévessze össze a függetlenséget az — elszigeteltséggel.

Ilyen volt a magyar képviselőház levegője akkor, amikor *I. Ferenc József* végnapjait élte. Már akkor mindenki érezte, hogy a nagy uralkodó halála — rendszerváltozást is fog jelenteni. Ennek kialakulását már megrajzolta *Károlyi Mihály*. Valósággal az örvény felé hajtotta Magyarország hányatott hajóját...

Az 1916. év szeptemberében már annyira mutatkozott az élelmi-szerekben való hiány, hogy a kormány az ország területén hetenként két hústalan és egy zsírtalan napot rendelt el.

A háború hajótöröttéiről a nemzet igyekezett gondoskodni. Eltekintve a sokirányban működő *Hadsegélyző Hivataltól*, melynek élén *Kirelmer Hermann* altábornagy állott, és eltekintve *Augusztó királyi hercegasszony* „gyorssegély“-akciójától, a hivatalos szervek és a magánosok is igyekeztek a könnyet letörölni. Gyón községben 1816 október 1-én megnyitották a hadi árvaházat *Vay Péter gróf* kastélyában és melléképületeiben, amelyeket a gróf jótékony célra ajándékozott. *Prohászka Ottokár* székesfehérvári püspök Pomáz községben megalapította a nevére elnevezett árvaházat.

I. Ferenc József november 21-én este 9 óra után schönbrunni kastélyában elhunyt. Utóda IV. Károly lett, aki mint Ausztria császára az I. számot vette föl. A nagy uralkodó temetése november 30-án történt Bécsben. A kapucinusok temploma alatti sírboltban helyezték örök nyugalomra.

Károly király megkoronázása 1916 december 30-án történt Budapesten. A magyar képviselőház december 5-én megkezdte a koronázásra vonatkozó tárgyalásokat; 18-án hosszabb vitát folytatott, ki legyen a nádorhelyettes, aki a hercegprímással együtt megkoronázza az ifjú királyt. Két nap múlva *Tisza István grófot* választottak meg nádor-

helyettség. Az ellenzék *József királyi hercegre* szavazott. A leadott 316 szavazatból *Tisza István gróf* 210-et kapott, *József királyi herceg* 103-at. Feltűnő és megfigyelésre nagyon érdemes jelenség volt, hogy a horvátok — nem szavaztak. Talán akkor már a horvát képviselőkben is élt az a törekvés, hogy Horvát-Szlavonországot elszakítják Magyarországtól...

A huszonkilenc éves ifjú királyt és nejét, *Zita királynét*, káprázatos pompa és szertartás mellett koronázták meg a budavári koronázó templomban. A koronázás napján, december 30-án délután az országgyűlés két házának választott küldöttsége átadta a királynak és a királynénak az országgyűlés által megszavazott koronázási ajándékot, ötven-ötvenezer darab aranyat. Azután a magyar hölgyek jelentek meg hódolni a királyi pár előtt.

A magyar főúri hölgyek még a koronázás előtt, december 28-án, pompás koronázóruhát ajándékoztak *Zita királynénak*. A küldöttséget *Augusztia királyi hercegasszony*, *József királyi herceg vezérezredez neje* vezette a királyné elé. A magyar nők sziklaszilárd hűsége sugárzott a királyi hercegasszony beszédéből:

— Engedje meg Felsőged — szölt *Augusztia főhercegnő*, — hogy a magam, valamint — pártkülönbség nélkül — valamennyi hölgy nevében, a mesés módon és mesés pompával készült koronázóruhát átadjam, mint tiszteletünk szimbólumát, tiszta szeretetből, dúsan hímezve. De nem azért jöttem, ó királyné, hogy egy múlandó ruhát átadjak. Egészen más kincset hozok, amelyet esztendőkön át őriztem, egy klenódiomot, melynek a világon párja nincs; fogadd el az egész nemzetnek végtelen szeretetét; fogadd ezt a tradicionális, aranyos, magyar szívet; foglald a magadéba, ó fiatal királyné és — légy jó hozzájuk. Én megtanultam szeretni és becsülni ezeket a hű magyarokat ezekben a nehéz időkben; szeretem őket minden hibájukkal és érényükkel, úgy ahogy csak egy anya szeretheti gyermekeit; aggódtam a harctéren levő férjért és fiúért, mint az utolsó aszony ebben az országban; szenvedtem velük és örültem velük. Éljen! Éljen a királyné!...

Ha a magyar nemzet minden kellemetlenséget elfeledvén, ami a szabadságharc után *I. Ferenc József* nevéhez fűződött, a nagy uralkodót benső ragaszkodással és szeretettel ajándékozta meg és koporsójánál őszinte könnyeket hullatott: akkor éppen ilyen hűséggel közeledett utódához, *IV. Károly* királyhoz és hitveséhez is. A hagyományos magyar királyhűség verőfényes sugarai nem halványultak el.

Ellenben akkor, amidőn az ifjú király, fején Szent István koro-

nájával, a budai Szent György téren a kardvágást elvégezte, a szép szertartást figyelő százezer magyar szorongva gondolt arra, vajjon lesz-e ereje az ifjú uralkodónak valóban megvédeni Szent István örökét, az integer Magyarországot?...

Az ifjú *Károly királynak* első uralkodói kötelessége volt, hogy a békekötést megindítsa. Szövetségeseivel együtt meg is tette erre vonatkozó ajánlatát *1916 december 12-én. Tisza István gróf* már ezen a napon nyilatkozott a magyar képviselőházban a központi hatalmak békeajánlatáról. Tudjuk, hogy a békeszerető uralkodó és a többi koronás fők is — süket fülekre találtak. Az entente hallani sem akart a békéről...

Magyarország belpolitikája 1917-ben

Károly császár és király trónralépte valóban bizonyos rendszer-változást is jelentett. Ezt bizonyította, hogy 1916 december 22-én *lemondott Burián István báró* közös külügyminiszter és az uralkodó *Czernin Ottokár gróf* volt bukaresti követet nevezte ki helyébe.

Czerninről mindenki tudta, hogy nem idegenkedik *Ferenc Ferdinánd* volt trónörökösnek ama terve ellen, hogy Romániát a Habsburgok közelebb vonják államaikhoz, úgy azonban, hogy — Erdély odakapcsoltassék Romániához. Ebből a tekintetből Magyarországra nézve fontosnak mutatkozott a külügyminiszter személyében történt változás, annál is inkább, mert *Czernin gróf* — Bukarestből került a külügyminiszter fontos állásába. Magyarország feszülten, sőt nem csekély aggodalommal tekintett Czernin gróf működése elé. Igaz ugyan, hogy 1917 elején a románok már „megérdemelték sorsukat“, mivel a központi hatalmak seregei 1916 december 6-án bevonultak Románia fővárosába, azonban kérdéses volt, meddig tart a román fegyverek kényszerű pihenése és mit fog tenni addig a külpolitika?

A magyar nemzeti öntudat szép bizonyítéka volt *Károlyi Imre grófnak* 200.000 koronás alapítványa, melynek évi kamataiból tizenkét olyan magyar katonát kellett évi ezer-ezer koronával jutalmazni, akik megszerezték maguknak a világháborúban az arany vitézségi érmet.

Nemzeti összetartásban és a Habsburg-dinasztiához való hűségben még 1917 elején nem volt érezhető hiány. A horvát országgyűlés 1917 januárban elhatározta, hogy *I. Ferenc Józsefnek* Zágrábban szobrot állít, február 1-én pedig a magyar főrendiház ülésén *Radu Demeter* nagyváradi görög katolikus püspök a hazai románság nevében hűségnyilatkozatot tett. Kérdés, vajjon őszinte meggyőződés sugallta-e

ezt a nyilatkozatot? Hiszen Radu Demeter 1918 december 1-én részt vett a gyulafehérvári román nemzetgyűlésen és ő maga is azt követelte ott, hogy Magyarország keleti részei Romániához csatoltassanak...

Tisza István gróf 1917 február 4-én bejelentette a képviselőháznak a németek korlátlan merülönaszádhareát. Az egész ház, beleértve az ellenzéki vezéreket is, hozzájárult a tengeri harc erősebb tevékenységéhez. Még *Károlyi Mihály* sem ellenkezett azzal, azonban sietett hozzátenni, hogy ő maga — antimilitarista.

Itt időnként fölmerül az a kérdés, vajjon mi történt volna a felforgatásra hajló *Károlyi Mihállyal*, ha ő ilyen nyilatkozatot mint — francia képviselő a francia kamarában mond? Valószínű, sőt bizonyos, hogy azonnal fogságra vetik, sőt ki is végzik ...

Kergették egymást az események. Az Északamerikai Egyesült Államok háborúba lépnek ellenünk. Az orosz forradalom megmozdítja a szociális tömegeket, amelyek Stockholmban konferenciára gyűlnek össze. A német középpártok kijelentik, hogy hajlandók — annexió és kárpótlás nélkül békét kötni. *XV. Benedek pápa* hiába intéz a hatalmakhoz jegyzéket a béke érdekében. A német császár felhívja a kancellárt, hogy a birodalmi gyűlés választójogi reformjáról terjesszen elő javaslatot.

Mindezek a külső események nem maradtak hatás nélkül a magyar belpolitikai életre. Az ellenzék nagy bizalmatlansággal fogadja *Czernin* kinevezését, a békevágy és a nyugtalanság erősödik. *Károlyi Mihály* és pártja elhatalmasodnak.

A horvát országgyűlésen *Radics István*, a parasztpárt elnöke, február 11-én interpellációt terjesztett be, amelyben a dualizmus ellen és a horvát területek egyesítése érdekében foglalt állást. Tehát már akkor nyíltan hozzátalmozott a monarchiái lenes politikához.

Ezzel ellentétben a hazai románság egyházi és világi képviselője február 13-án, *Tisza István gróf* miniszterelnök útján a királyhoz feliratot intézett, amelyben tiltakozott az enteute „felszabadító“ céljai ellen. Ebben azonban kissé gyanús volt az, hogy ezt a tiltakozást akkor tették, amikor Románia seregei a háborút — elvesztették.

A szükség egyre nagyobb lett. A front táplálása mind nehezebbnek mutatkozott. Ez indította az uralkodót arra, hogy *Hazai Samu báró honvédelmi minisztert* 1917 február 14-én az egész fegyveres erő pótlásügyeinek főnökévé nevezte ki, Bécs székhellyel. Utóda *Szurmay Sándor* altábornagy lett. Hazai erős kézzel ragadta meg a kezébe helyezett gyeplőket és — bár intézkedései olykor kellemetlenül érin-

tették a hatóságokat és személyeket — mindenesetre nagy része volt abban, hogy Magyarország, sőt az egész monarchia 1918 késő őszeig mégis tudta valahogyan táplálni a működő haderőt.

Nagy szükség mutatkozott a szénhiányban is. Ezért a magyar kormány február 17-én elrendelte a színházak, kabarék és egyéb mulatóhelyek bezárását és kimondta, hogy a klubhelyiségek csak este tizenegy óráig maradhatnak nyitva.

Az ellenzék nem pihent. *Holló Lajos* február 21-én interpellált a béke föltételeiről. Beszédében, bár nyíltan nem mondta ki, mégis az a felfogás nyilvánult, hogy a világháború felidézéséért Németországot terheli a felelősség, mert rossz politikája és terjeszkedő vágya okozta azt.

Bár *Tisza István gróf* azonnal viszautasította ezt az alaptalan vádat és bár még az ellenzék sem azonosította magát *Holló* felfogásával, a felszólítás mégis nyomot hagyott a lelkekben és azt bizonyította, hogy a szövetségi hűség már nem nyugszik azokon a gránitalapokon, amelyekre azt fölépítették.

Érdekes, hogy *Siegescu József* görög katolikus pap, egyetemi tanár, a képviselőházban erőteljes nyilatkozatot tett a román nemzeti-ségi árulókról. *Siegescu* hűségnyilatkozatával homlokegyenest ellenkezett az, hogy a kolozsvári honvéd hadosztálybíróság három hónapi tárgyalás után ítéletet hozott, 1917 március 8-án, *Pop Dávid* szászhermányi görög keleti lelkész és társai hazaárulási pórében; a vádlottak közül kilencet, köztük román papokat, ügyvédeket és tanítókat, kémkedésért — kötél általi halálra ítélték.

Szmrecsányi György képviselő pedig március 21-én, óriás megdöbbenést keltve, részletesen beszélt a nagyszerb agitációról. Azt kérdezte *Tisza István gróf* miniszterelnöktől, van-e tudomása arról, hogy a horvát-szlavonországi közélet vezető férfiai közül többen, akik egyúttal a magyar országgyűlés tagjai is, általánosságban a hazaárulás alapos gyanúja alatt állanak?

Adatait abból a névsorból vette, amelyet *Pasics Nikola* szerb kormányelnök iratai között a Belgrádba bevonult csapataink találtak. A jegyzékben — többek között — *Rajasics József báró* országgyűlési képviselő is szerepelt.

Tisza miniszterelnök a súlyos vádra azt felelte, hogy az ügyet még csak most vizsgálják ki. *Rajasics báró* megdöbbenve szólalt fel és védekezett a vád ellen. Kijelentette, hogy sejtelve sincs arról, miképpen kerülhetett az ő neve abba a jegyzékbe.

József királyi herceg, mint vezérezredes

Augusta királyi hercegnő

Giesl Vladimir báró tábornok, Ausztria-Magyarország utolsó belgrádi követe

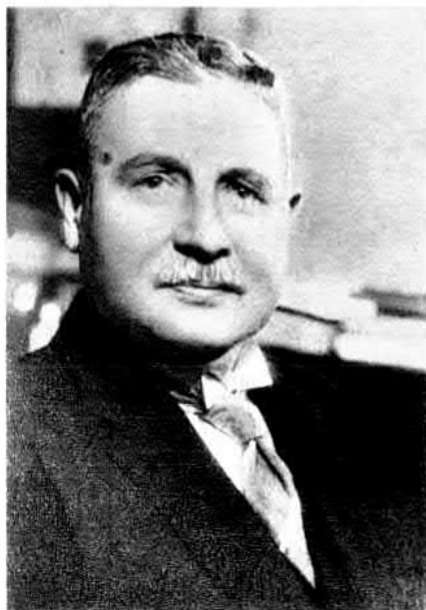
Wurm Vencel, vezérezredes

Haus Antal báró, vezérlengernagy, osztrák-magyar flotta-parancsnok

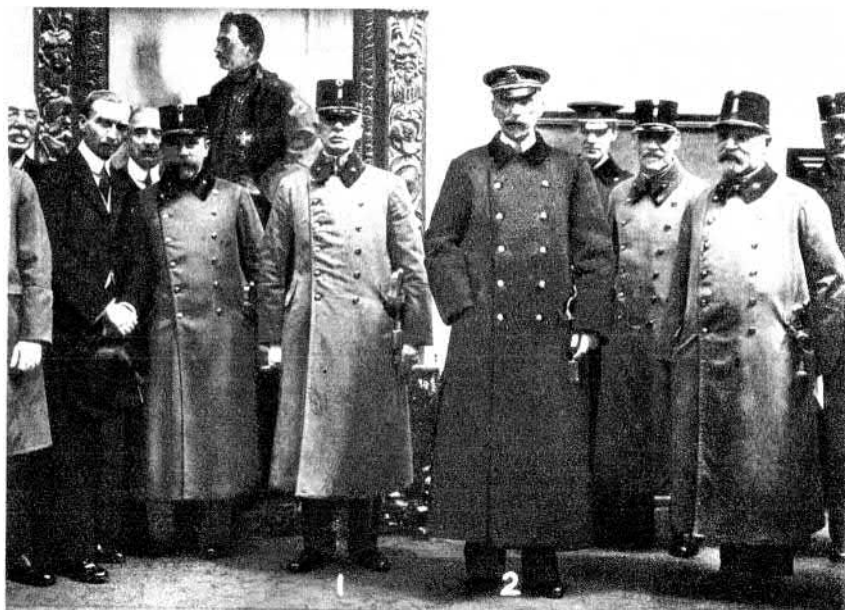
Krobatin Sándor báró, osztrák-magyar hadügyminiszter, tábornagy

Groener tábornok, Ludendorff utóda

Burián gróf, Ausztria-Magyarország külügyminisztere

Stöger-Sleiner Rudolf, Ausztria-Magyarország hadügyminisztere 2. Károly István főherceg,
(Hadi Múzeum)

Lansing, A: Unió külügyi államtitkára

Radics István, horvát politikus

I. Ferenc József, Ausztria császára és Magyarország apostoli királya

IV. Károly magyar király és Zita királyné

A képviselőházban valóságos vihart okozott *Szmrecsányi* interpellációja, amelyet csak hosszú idő múlva lehetett lecsendesíteni.

A vázolt események azt bizonyítják, hogy a nemzetiségek közötti béke már nem volt igazi. Bármennyire igyekeztek is egyes közéleti előkelőségek hirdetni a hűséget, abban már alig lehetett bízni. Sietünk azonban hangsúlyozni, hogy a *belföldi* nemzetiségek nem ápoltak elszakadó törekvéseket, ellenben azok, akik az elszakadástól érvényesülést, hatalmat reméltek, odadobták magukat a *külföldi* izgatok karjaiba. A propaganda ugyanis nem belföldről, hanem azokból az államokból indult ki, ahol a nemzetiségeknek fajtestvérei éltek. Természetes, hogy ebben a napról-napra jobban mutakozó propagandában igen nagy részük volt az ellenséges államoknak, különösen néhány monarchia- és magyarellenes politikai és más vezéreknek (*Selon Watson* stb.).

A király, tájékozódni óhajtván az ellenzék állásfoglalásáról, 1917 tavaszán egymás után magához rendelte a magyar ellenzék vezéreit. *Károlyi Mihály grófot* március 22-én fogadta.

Az orosz forradalmi fordulat a magyar képviselőházban azt okozta, hogy 1917 március 30-án maga *Apponyi Albert gróf* ötvenhét ellenzéki képviselő aláírásával a képviselőház indítványkönyvébe érdekes indítványt jegyzett be. Ennek tartalma az volt, hogy a magyar nép csak az *orosz abszolutizmus* ellen harcolt, amely nekünk is hadat üzent. Ellenben az *orosz nép* ellen nem kíván harcolni, vele békésen akar együtt élni. A magyar kormány hozzájárult ugyan ehhez az indítványhoz, annak azonban semmi gyakorlati jelentősége nem volt. Az oroszok — az entente nyomása alatt — még egy ideig harcoltak ugyan és a fegyvereket nem az Apponyi-javaslat következtében tették le.

Az 1917. év áprilisa új eseményeket hozott. A király kinevezte *Tabajdi Kálmán* altábornagyot honvédelmi államtitkárrá. Ez volt az első eset, hogy a honvédelmi államtitkár — a honvédség tényleges államanyához tartozott.

A magyarországi szociáldemokrata párt április 9-én Budapesten titkos kongresszust tartott. Ez logikus előzménye volt annak a nagy horderejű eseménynek, hogy *Károlyi Mihályék* 25-én megalakították a demokrata választójogi blokkot, amelyben részt vettek: a Károlyi-párt, a demokrata párt és a Jászi-féle polgári radikálisok. A blokk nemcsak a választójog kiterjesztését, hanem Magyarország egész demokratizálását is céljául tűzte ki.

Ausztriában a föderális eszméket megvalósítani törekvő tömegek

nagy érdeklődéssel kísérték a magyarországi belpolitikai eseményeket. A választójog kérdése minden politikai küzdelemnek középpontjába került. Ebben még a magyar feudális ellenzék is, *Apponyival* és *Andrássyval*, *Tisza gróf* politikai ellenfelévé vált.

Az ifjú *Károly király*, talán még *Ferenc Ferdinánd* törekvéseitől befolyásoltál), de mindenesetre több osztrák államférfiú és a magyar ellenzék vezéreinek sürgős tanácsára, napról-napra inkább hajlott a választójog kiterjesztése felé. Nemcsak a szociális bajok enyhítését, hanem az egész monarchia belső helyzetének javítását is várta a választójog reformjától.

Tisza István gróf nem pártolta az eszmét. Attól tartott, hogy a túlzottan liberális választójog a nemzetiségek előtérbe jutását, tehát a magyarság hátrányos helyzetét fogja okozni és egyúttal félt a reform nyomában beálló társadalmi megrázkódtatástól is.

Az 1917. év tavaszán már mindenki érezte, hogy *Tisza István* nem marad sokáig. Különösen azóta, hogy a király az ellenzék vezéreit fogadta és véleményüket meghallgatta. Azonban azok, akik a kormányelnök ellenségei voltak, korán örültek. Ugyanis *Károly király* április 28-án legfelsőbb kéziratot intézett *Tisza Istvánhoz*, amelyben a kormányt biztosította bizalmáról, de egyúttal utasította is, hogy javaslatokat terjesszen elő a népjóléti intézkedésekről és a választójog kiterjesztéséről.

A legfelsőbb kézirat nyomán a kormány félhivatalosan közölte, hogy a népjóléti intézkedések közé tartoznak: a tisztviselők anyagi helyzetének rendezése, a munkásszakszervezetek jogi állásának elismerése, annak törvényes rendezése, végül a birtokszerzés lehetővé tétele a széles néprétegek számára.

A választójogra vonatkozóan kifejtette a félhivatalos nyilatkozat, hogy a kormány a választójogot a vitézségi érem tulajdonosaira kiterjeszteni óhajtja és egyúttal az írni-olvasni tudó állampolgároknak az addiginál enyhébb feltételek mellett biztosítja a választójogot.

Mindenki tudta, hogy *Tisza István gróf* még ezekbe az enyhítésekbe sem egyezett szívesen bele és azt is tudták, hogy azt a javaslatot, hogy a Károly-csapatkereszttel kitüntetett magyar állampolgároknak is biztosítsák a választójogot, a miniszterelnök nem fogadja el. De azt is tudta mindenki, hogy *Tisza* választójogi tervei a királyt — nem elégítik ki.

A munkásság is megmozdult. Május elsejét munkaszünettel és

gyűlésekkel ünnepelte meg. Ezek főtárgyai a békepropaganda szabaddá tétele és az általános választójog rendszeresítése volt.

Ilyen viszonyok között *Tisza István gróf*, még mindig a pártközi béke érdekében, tárgyalásokat folytatott az ellenzékkel. Sőt arra is hajlandónak mutatkozott, hogy koncentrációs kormányt alakít, ez azonban nem sikerült.

Károlyi Mihály gróf május elején megállapította pártjának új programját. Ennek főbb pontjai: az általános, egyenlő, titkos választójogi, az ország demokratikus átalakulása, a béke minél előbbi megkötése, annak szilárd alapokra helyezése és biztosítása. Kijelentették Károlyiék, hogy ezekért a programpontokért teljes erővel fognak harcolni.

Tisza István gróf május vége felé megjelent a király előtt. Amint Budapestre érkezett, sürgősen összehívta a minisztertanácsot és bejelentette, hogy lemondani szándékozik. *A király másnap, május 23-án, elfogadta a lemondást* és megbízta a kormányt az ügyek további vezetésével.

A munkapárt értekezletén *Tisza István* búcsúbeszédet mondott, amelyben hangsúlyozta, hogy a választójognak messzebbmenő kiterjesztése, miként ő már elhatározta, elpusztítaná az ezeréves magyar nemzetet. Ez végveszedelmet jelentene az országra és a dinasztiára is.

Tisza István grófot a király később ezredesnek nevezte ki. Az ötvenhat éves, rosszul látó nagy férfiú kiment a harctérre és ott egyelőre a debreceni 2. honvéd huszárezred I. osztályának, majd négy héttel később az ezrednek élére állott és megmaradt ebben a szolgálati beosztásban 1917 október elejéig.

Tisza István kitért azoknak útjából, akiknek kellemetlen volt a jelenléte. A hadseregfőparancsnokság mindent elkövetett, hogy a nagy magyar államférfi ne kerüljön a harctérre; minden veszélytől távol kívánta őt tartani, mert tudta, hogy *Tisza Istvánt* Magyarországnak elvesztenie nem szabad. Azonban *Tisza* hajthatatlan maradt. Átvette, a csapatparancsnokságot és a harctéren csak katonai kötelességének élt. Minden alárendeltjének mintaképpül szolgált a kötelesség hű teljesítésében és a hazafiasságban. A szolgálati rendet és a fegyelmet ugyan erős kezekkel, azonban a legnagyobb jóindulattal tartotta fenn. Csak azokkal szemben volt könyörtelen, akik — nem jelentettek neki igazat...

Tisza István gróf kemény tölgy volt a büszke magyar erdőben. Távozása alkalmából megszólaltak az őt egymástól homlokegyenest

eltérő megvilágításba helyező írók. Álljon itt két jellemzés a nagy egyéniségről.

Bulla Antal ezt írja *A magyar országgyűlés története 1867—1927* című nagy műnek *Az összeomlás és a forradalmak* című fejezetében:

„Tiszát kitűrták helyéből, pedig hatalmas, egységes párt állott háta mögött, amely a vezért elszánt akarattal követte. Lemondatása *IV. Károly* királynak személyes műve volt.

Az udvari kamarilla taszította le a hatalom polcáról a konzervatív Magyarország leghatalmasabb egyéniségét; a király benfentes tanácsadói fűrták meg a munkapárt hajóját, a királyi vétó terrorjával arra kárhoztatván a hatalmas, egységes pártot, hogy asszisztáljon a kormányzó kisebbség mellett.

Tisza az uralkodói akaratnak lojálisán engedett. *Károly* király azzal a feltétellel bocsátotta el, hogy támogatni fogja utódát, aki a választójog lobogóját lengette. Két választás lehetősége elé állították: vagy lemond és többségi pártjával együtt jóakarátulag támogatja az új kormányt, vagy pedig a király, uralkodói jogával élve, feloszlatja az országgyűlést és elrendeli a választásokat. *Tisza* ez utóbbi eshetőségtől visszarettent, mert a választásokat a háború ideje alatt lehetetlenségnek tartotta.

A választójog híveinek volt egy érvük, amelyet kárhoztatni elfogulatlanul nem lehet. Úgy gondolták, hogy a tömegekben, amelyek a háborúban véreztek, csak ígéretekkel lehet tartani a lelket.

Ugyanebben az időben az autokratikus hajlandóságú *Vilmos* császár is arra a belátásra jutott, hogy Poroszországban nem lehet tovább fentartani a Bismarck-féle radikális államszisztémát, ezért megígérte, hogy az egész birodalom nyugateurópai mintájú parlamentáris ország lesz a háború bevégeztével.

Nálunk, Magyarországon, ebben az időpontban két jelszót találtak ki is dobtak be a forrongó köztudatba: az általános választójogot és a földbirtokreform kecsegtető ígérését.

Voltak, akik nemes emberbaráti meggondolásból, a tömegek véraldozatára hivatkozva, hangoztatták a földreformot és ismerték el a politikai jogok kiterjesztésének szükségességét. (Pl. *Prohászka Ottokár* püspök.) De a radikális szekták és a baloldali politikusok nagy része inkább a hatalmi szempontokat nézték, mert hiszen ez a jelszó könnyen kiforgathatta a sarkaiból nemcsak az akkori munkapárti uralmat, hanem az egész fennálló rendszert..

A másik „pólus“ *Tisza István gróf megítélésében* M. Schwarte:

Der grosse Krieg 1914—1918 című műve V. kötetének 361. oldalán olvasható.

„Sokszor lehetett később azt hallani, hogy *Tisza* elbocsátása *Károly* császár uralkodásának tulajdonképpeni szerencsétlen napja volt.

Helyezzük szembe ezzel a véleménnyel azt az ítéletet, amelyet *Cramon* tábornok mond a nagy államférfiúról:

„*Tisza* kétségtelenül az a legerősebb politikai egyéniség volt, akit a monarchia a világháború idején felmutathatott. Ismételten ő nem utolsó sorban akkor, amikor gyilkosai eléje léptek, a hősiességgel határos magatartást mutatott. Technikai tekintetben az volt, akit jó politikusnak neveznek. Értett a munkájához és ragyogó szónok volt.

Azonban abban, amit Ausztriában „glóbuszpolitikának“ neveztek, egyáltalában nem tért el azoktól a grófoktól és báróktól, akiknek kezében akkor és már régmúlt idők óta, a magyar parasztság sorsa volt.

Csak tiszta magyar politikát űzött és a világot mindenekelőtt abból a szempontból ítélte meg, hogy a magyaroknak — Magyarországon a vezető szerepet, állásukat pedig az egész monarchiában fenntartsa.

De ezáltal — és sajnos, e tekintetben nem lehet semmi kétség — a Habsburgok birodalmának sírásói közé tartozott...”

Cramon sajátos véleményéhez meg kell jegyeznünk, hogy ő a *német birodalom* tábornoka volt és az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokságnál működött, mint összekötőtiszt. Tiszát valószínűleg ismerte, azonban bizonyos, hogy olyanoktól kapta róla a tájékoztatást, akinek a nagy magyar államférfiú nem volt rokonszenves. És pedig azért, mert *Tisza* valóban nem igyekezett Nagy-Ausztria eszméjét megvalósítani, ellenben mindent elkövetett, hogy magyar hazáját és nemzetét naggyá, boldoggá tegye.

Tisza bukása megindulását jelentette annak a lavinának, amely Ausztria-Magyarországot és uralkodójának trónját maga alá temette ...

Tisza bukása után

Azokban a történelmi időkben, amikor az ifjú *Károly király* azzal a gondolattal kezdett barátkozni, hogy elejti az erős *Tisza István grófot*, előtérbe lépett *József királyi herceg* vezérezeredes személye. A király, éppen úgy, mint előde, *I. Ferenc József*, nagyrabecsülte rokonát és tanácsait több ízben meghallgatta.

Midőn *Károly király* 1917 elején már úgyszólván elhatározta, hogy szakít *Tisza István gróffal*, a királyi herceg nyíltan megmondotta az

uralkodónak, hogy az nem volna helyes, mert az akkori súlyos helyzetben csak Tisza gróf tudta az ügyeket elég erős kézzel vezetni.

József királyi herceg nagy örömmel hallotta a király ajkairól, hogy ő erős, egészséges Magyarországot óhajt, miként ennek szükségességét a királyi herceg kifejtette uralkodója előtt. *Czernin gróf* külügyminiszter javaslatára már akkor szóba került, hogy *József királyi herceg* legyen *Tisza* utóda a magyar miniszterelnöki székben. Ez a terv megdöbbsentette *József főherceget*, mert nem szívesen hagyta volna ott csapatait és nem szívesen vállalta volna a neki idegen, súlyos politikai feladatokat. Mégis készséggel kijelentette urának, hogy ha parancsolja, a megbízatást elvállalja.

Azonban aminő gyorsan származott az ötlet, olyan gyorsan el is oszlott az és *József királyi herceg* 1917 elején örömmel utazott vissza az erdélyi frontra.

De — az eszme nem aludt el egészen.

Miután *Károly király* 1917 május 23-án *Tisza Istvánt* véglegesen elejtette, ismét azt tervezték, hogy *József főherceg* mint „homo regius” szerepeljen. Az uralkodó a tűzvész áldozatává lett Gyöngyösről visszsaérkezett Badenbe és azonnal megkezdte ott a kihallgatásokat. A többek között az ellenzék vezéreit is fogadta. Azután május 25-én *József királyi herceg* vezérezredes jelent meg előtte. Azt óhajtotta *Károly király*, hogy a főherceg vállalja ugyan a magyar miniszterelnökséget, azonban úgy, hogy ő nem jelennék meg a parlament előtt, hanem maga helyett — angol mintára — „speakert”, azaz beszélő miniszterelnököt állítana, de a felelősségben ezzel osztoznék. *József királyi herceg* tekintélye alkalmasnak látszott, hogy a magyar parlament békéjét helyreállítsa.

A terv számai *Andrássy Gyula grófhhoz* vezettek. A királyi herceg, miként előbb is, nem szívesen vállalta volna ezt a politikai megbízatást, azonban a királyi iránti hűsége és hazaszeretete legyőzte benne a vonakodást.

Május 25-én behatóan tanácskozott a királlyal. Programját részletesen kifejtette. Leplezetlenül elmondotta véleményét a választójogról, az élelmezésről, a tiszta választásokról és az Ausztriával való kiegyezés megújításáról. Nagyon kérte *Károly királyt*, hogy Románia felé az új határokat tolja ki a Kárpátok külső szegélyére és közvetlenül az új határok mentén magyar telepítéseket teremtsenek; rok-kantak, amerikaiak, csángók, római magyarok jöjjenek oda. A telepe-sek hitbizományként tíz-tizenöt hold földet kapjanak.

A királyi herceg arra is kérte a királyt, hogy a magyar katonai és nemzeti engedményekre vonatkozóan már akkor — 1917 május — adjon uralkodói ígéretet.

Mínthogy pedig az akkori zűrzavaros viszonyok között azt is tervezték, hogy *Károly* magyar király lenne Románia uralkodója is és Magyarország, valamint Románia perszonál unióba lépnének egymással, *József királyi herceg* a legerősebben óva intette uralkodóját a román korona és az egyesülés elfogadásától.

Hiába kérte a királyi herceg a királyt, hogy *Tisza István grófot*, ezt az önzetlen magyar hazafii ne engedje távozni, az uralkodó nem fogadta el rokonának-ezt a javaslatát és kinevezte *József királyi herceget* magyar homo régiusszá.

A királyi herceg kinevezése után azonnal Budapestre utazott és ott megkezdte tárgyalásait a különböző párti politikusokkal. A következő napokban a király ismét több politikai vezérférfiút kéretett magához kihallgatásra és június elején *Burián István bárót* is Budapestre küldötte, hogy ő is egyengesse a kibontakozás útját.

József királyi herceg ismét több javaslatot terjesztett a király elé, aki azonban azokat nem találta elfogadhatóknak. Erre a főherceg visszaadta megbízatását és örömmel utazott vissza csapataihoz, hogy Erdélyt tovább védelmezze az oroszok ellen.

Időközben, június 6-án. *Károlyi Mihályék* ismét megmozdultak.

Károlyi pártcsoportja, továbbá a demokrata párt és a szociáldemokraták megalakították a *választóügyi blokkot*. Ez az általános, egyenlő, titkos választójog rendszeresítését, a hódítás és a kárpótlás nélküli béke megkötését és az állandó békének nemzetközi intézményekkel való biztosítását tűzte ki céljául.

Károly király június 8-án Budapestre érkezett s miután több politikust fogadott, megbízta a harminchat éves *Esterházy Móric grófot* a kormány megalakításával, aki ezt el is fogadta.

Még mielőtt a király véglegesen kinevezte volna az új kormányt, a munkástömegek Budapesten június 8-án nagy tüntetést rendeztek az általános titkos választójog mellett. A tüntetésben résztvettek a magántisztviselők, a kereskedelmi alkalmazottak és a pénzüzetek hivatalnokai is. Szónokaik fölkérték *Bárczy Istvánt*, Budapest polgármesterét, hogy juttassa feliratukat a király elé, amelyet Bárczy elő is terjesztett az uralkodóhoz. Bár a király megígérte Bárczynak, hogy a választójogot meg akarja valósítani, Pest vármegye közgyűlése június 10-én

kimondotta, hogy ellenzi a választójognak radikális módon való kiterjesztését.

A küszöbön álló kormányváltás miatt *Beöthy Pál*, a képviselőliáz elnöke, lemondott méltóságáról. A ház csak július 3-án választotta meg új elnökét *Szász Károly* személyében.

Károly király június 14-én Budapestre érkezett, hogy az új kormány esküjét itt vegye át. Ez a kormány az addigi, kisebbségben levő ellenzéki pártok és választójogi blokk támogatásával alakult meg. Miniszterelnökké valóban *Esterházy Móric grófot* nevezte ki a király. Honvédelmi miniszternek megmaradt *Szurmay Sándor* altábornagy, belügyminiszter *Ugrón Gábor*, pénzügyminiszter *Gratz Gusztáv*, vallás- és közoktatásügyi miniszter *Apponyi Albert gróf*, igazságügyminiszter *Vázsonyi Vilmos ár.*, horvát miniszter *Zichy Aladár gróf* lett.

Esterházy kinevezése valószínűleg *Hunyady József gróf* javaslatára történt. *Windischgratz Lajos herceg* azt mondta róla, hogy rokonszenves, szellemes, nagyon tehetséges ember. Szeretetreméltó, erősen kifejtett kritikai érzékkel, jelleme minden tekintetben kifogástalan, de — minden felelősségtől visszariad és nagyon könnyen befolyásolható.

Feltéve, hogy a herceg jellemzése találó volt, akkor *Károly király* nem választotta meg helyesen Magyarország miniszterelnökéi.

Esterházy minisztériuma nagymértékben demokratikus színezetű volt. Ez különösen kifejeződött abban, hogy az egyik tárcát *Vázsonyi Vilmos*, ki nem keresztelkedett izraelita vette át. *Vázsonyi* különben okos, lecsületes, képzett jogász volt.

Jellemző *Károly* király szociális érzékére, hogy az ötvenezer arany koronázási ajándékát a hadiözvegyek segítésére, a királynénak ugyanilyen összegű ajándékát pedig Erdély megsegítésére visszautalta a magyar kormánynak.

Az *Esterházy*-kormány június 21-én mutatkozott be a képviselőházban. A miniszterelnök hosszabb beszédet mondott, amely a kül- és a belpolitikai kérdéseket egyaránt felölelte. A külpolitikát illetőleg különösen hangsúlyozta *Esterházy gróf*, hogy benső meggyőződéssel ragaszkodik kipróbált német szövetségünkhöz. Horvátországban az unionista törekvéseket ápolja és ha a horvátok ahhoz ragaszkodnak, hogy a horvát miniszter horvátországi illetőségű legyen, szívesen tesz erre vonatkozóan előterjesztést a királynak.

Ami a belpolitikát illeti, a miniszterelnök teljesen az addigi ellenzék követeléseire alkalmazkodott, valamint a választójogi blokkhoz, mely tömörülés a legszélsőbb balszárnyat alkotta. *Esterházy* több

szociális reformot jelentett be. Ezek között helyet foglalt az állami gabonagazdaságok nagymértékű csökkentése is. A kormány elnöke ezt azért jelentette be, hogy a földműves népet megnyerje, azonban ez az intézkedés a gabonatermelés csökkentéséhez vezetett, ami a front el-látást is kedvezőtlenül befolyásolta.

A kormány céljainak középpontjában — bizonyos enyhítésekkel — az általános, egyenlő és titkos választójog állott. *Esterházy* kijelentette, hogy ha ezt a mostani parlamenttel nem szavaztathatja meg, akkor szilárdan elhatározta, hogy, még a katonai aggályok mellett is, felosztatja az országgyűlést és új választásokat rendel el. Erre a veszedelmes kijelentésre *Tisza István gróf* azonnal válaszolt és megígérte, hogy pártja mindent megad az országnak, amit annak tekintélye és a háború dicsőséges befejezése követel, azonban arra kéri a kormányt, tegye lehetővé, hogy a parlament, egységével összefoglalt erővel, kifelé tiszteletet szerezhessen magának.

Tisza István a választójog kérdésében elvetette a huszonnégy éves korhatárt, amelyet nagyon alacsonynak tartott, kárhóztatta a Károly-csapateresztesek választójogát is, mert azt, mint a jogoknak nagymértékű kiterjesztését, a nemzet végveszedelmével egyenlőnek vélte. *Andrássy Gyula gróf* azonnal válaszolt Tiszának. Véleménye szerint a szocialistáknak meg kell adni a választójogot, mert az lehetetlen, hogy a magyar munkásságnak a háború idején a magyar parlamentben ne legyenek képviselői. A ház elé vetítette az — akkor már dühöngő — orosz forradalom képét, ami legjobban bizonyítja, mit jelent az, ha a tömegektől a korszerű jogokat megtagadják. *Tisza István* konzervatívizmusa — így fejezte be *Andrássy* a beszédét — a radikalizmus karjaiba kergeti az országot.

A választójog reformjának bejelentése a különben csendes főrendiház nyugalmát is fölverte. *Ráday Gedeon gróf* azzal érvelt ott a választójog kiterjesztése ellen, hogy a népnek nem kell az a jog.

Hadik János gróf az orosz példára hivatkozván, azt fejtegette, hogy a konzervativizmus nem abban nyilvánul, hogy szembehelyezkedjünk a fejlődéssel.

A választójog kiterjesztésének rendkívül fontos és égető kérdésére vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy a konzervatívoknak, *Tiszának* és híveinek abban igazuk volt, hogy a magyar nép egyes széles rétegei, közöttük különösen a földművelők, a választójogot valóban nem követelték. Ez utóbbi társadalmi réteg zsellérekből, földművelő munkásokból, mezőgazdasági napszámosokból, cselédekből áll. Ezek,

leszámítva a Tiszántúlnak néhány nagyobb parasztvárosát, nem éltek politikai életet.

Ellenben az ipari központok szervezett munkásai nagyon követelték az általános választójogot, mert vezéreik ebbe már belenevelték őket.

Tulajdonképpen a magyar választójog kiterjesztésére nem is azért lett volna szükség, hogy a tömegek hatalmi vágyát kielégítse, hanem azért, hogy az izgatás felülete eltűnjék. A politikai jogokból kirekesztett néprétegeket ugyanis jelszavakkal könnyen föl lehet lázítani és így őket szervezni lehet az éppen működő uralmi rendszer ellen.

Kétségtelen, hogy a magyar választójog állandó vitája a magyar közéletre rendkívül káros volt, mert ez a tisztán belpolitikai kérdés elvonta az általános figyelmet a külpolitikai kérdésektől és a külföldi figyelmét nem valami nagy jóindulattal irányította Magyarország felé. Magyarország éppen akkor, amikor a világháború döntése következett, úgyszólván egy teljes esztendeig csak a választójoggal, mint belső problémával foglalkozott. Ez feltétlenül a gyengeség jelének minősíthető.

A képviselőház június 25-iki ülésén *Apponyi Albert gróf* hatalmas beszédet mondott a választójog kiterjesztése mellett. Ennek legfőbb érve az volt, hogy a világháború hősei a tömegek, ezeket tehát nem lehet többé a politikai jogokból kirekeszteni. A következő ülésen *Vázsonyi Vilmos*, 27-én pedig *Andrássy Gyula gróf* szólalt fel, szintén a jogkiterjesztés mellett.

Ezen a napon megmozdultak Budapesten a munkásság és az ucca szervezett tömegei. A választójog kiterjesztése jelszavával népgyűlést tartottak és onnan a munkapárt helyisége elé vonultak, zajosan követelvén a jog kiterjesztését. A fékevesztett tömeg azután lázadva vonult a főútvonalakon és indulatának rombolásban adott kifejezést. A rendőrség, amelynek még a tüntetés elején az volt az utasítása, hogy tapintatosan járjon el, kerüljön minden vérontást, csak akkor kezdett a zavargók ellen erélyesebben föllépni, amikor a rombolás már csaknem egészen véget ért.

A sajnálatos zavargás ügye a képviselőház elé került. *Teleszky János gróf* a felelősséget a kormányra hárította. A tüntetés *Boda Dezső* dr.-nak, az államrendőrség főkapitányának állásába került.

Jellemző, hogy a június 8-iki tüntetés még minden rendzavarás nélkül folyt le, ellenben a 27-iki, már a felizgatott tömegeknek nagy-

részt fékevesztett indulatkitörése volt. Ezt legnagyobb részben azok terhére kell írunk, akik a munkástömegeket üres jelszavakkal felizgatták. Szomorú kilátások voltak ezek a jövőre, hiszen minél tovább tartott a háború és minél több áldozatot követelt, annál könnyebbé vált a demagógok munkája.

Közöttük a legelsők közé kell helyeznünk — *Károlyi Mihályt*. Ez a balra tévedt főúr június 29-én egy képviselőjelölt programbeszéde alkalmával nyíltan beszélt nagy hallgatósága előtt a német militarizmus ellen.

Időközben megoldatott a horvát báni állás betöltése is. A király a horvát illetőségű *Mihalovics Antal* volt főispánt nevezte ki horvát bánná, aki képviselő is volt.

A június 27-iki nagy tüntetés arra bírta *Tisza István grófot*, hogy régebbi meggyőződésén változtasson. Megegyezni kívánt s ezért azt a javaslatot ajánlotta elfogadásra, hogy az ipari munkások kapják meg a választójogot és pedig nagyobb korlátozások nélkül.

Wilson elnök híres üzenete 1917 július első napjaiban érkezett Magyarországra, a népek önrendelkező jogáról. Ez a frázis mint gyorsan ható mérge járta át az Osztrák-magyar monarchiát. Különösen erős visszhangja volt annak — miként már leírtuk — az osztrák birodalmi tanácsban, ahol a csehek már szemérmetlenül kezdték követelni a magyar Felvidéket is.

A magyar képviselőház július 4-iki ülésén *Tisza István* nagyon kemény hangon interpellált ebben a kérdésben. *Esterházy gróf* miniszterelnök nyomban válaszolt. Felelete a magyar szuverenitásról és a magyar kormány felelősségéről teljesen kifogástalan volt. Határozottan tiltakozott az addigi állami kötelék felbontása ellen.

Wilson üzenete már a magyarországi nemzetiségek egy részét is felbátorítani kezdte a hangos fellépésre. A délvidéki szerbek július 22-én Újvidéken gyűlést tartottak. Ezen kimondották, hogy szövetkeznek a Károlyi-párttal, az összes szerb pártok programjának főpontja az általános, egyenlő és titkos választójog, amelytől — és ez volt a legaggasztóbb a kijelentésben — a szerb nemzetiségi törekvések teljesülését várják!

Július 23-án *Tisza István gróf* ismét felszólalt ama szemérmetlen kijelentések ellen, amelyek az osztrák birodalmi tanács ülésein és azon kívül is elhangzottak s amelyek Magyarország területi épségét is súlyosan érintették. A miniszterelnök ismét megnyugtatóan válaszolt, mire a parlament bizonytalan időre elnapolta az üléseit.

A felhők tehát ott gyülekeztek már a monarchia felett. Sajnos, ezekkel a magyar képviselőházban nagyon keveset törődtek. Mint már számtalanszor megtörtént, kicsinyes dolgokkal, vagy tisztán belpolitikai ügyekkel foglalkoztak a szónokok és nem vették észre, hogy körülöttük mindent a lángbaborulás veszélye fenyeget.

Balfour angol külügyminiszter augusztusban nagy beszédet mondott ugyan, amelyben kijelentette, hogy el kell ismerni a Habsburg-monarchia nemzeteinek önrendelkezési jogát, de ez nem jelenti azt, hogy az Osztrák-magyar monarchiát, ezt a történelmi egységet, részeire kell darabolni, ámde *Balfour* kijelentése már csak akadémikus jelentőségű volt. Ugyanis a csehek tovább folytatták agitációjukat és az elszakadás törekvései Horvátországba is félre nem ismerhető módon átszálltak. *Radics István* 1917 augusztusban a horvát szabor ülésén éles támadást intézett Magyarország ellen és követelte Horvátország számára a Bácskát és a Bánátot.

Időközben a munkapárt bomladozni kezdett, mert egyes képviselők, akik az általános választójogot helyesnek tartották, onnan kiléptek. *Esterházy Móric gróf* kormánya kinevezése után a harmadik hónapban már nagyon lanyhán tudta feladatát végezni. Helyzete tartahatatlanná vált. A rokonszenves, jóindulatú, azonban gyenge és lassú államférfiú alkalmatlannak bizonyult arra, hogy a kormányzásnak egyre magasabbra torlódó feladatait megoldja. A munkát már azért sem bírta, mert egészsége megrendült és fizikuma sem volt erős. *Tisza István* erős pártja ellen nem tudott sikerrel küzdeni. Különben is sokan voltak a képviselők között, akik az általános választójogot inkább csak azért tüzték programra, hogy Tiszát megbuktassák, midőn azonban ezt elérték, nem sokat törődtek a választójog kiterjesztésével.

Ellenben annál jobban előtérbe léptek a negyvennyolcas eszmék, elsősorban a *különálló magyar hadsereg* megvalósításának gondolata.

Ez a gondolat nemcsak eszményi, hanem nagyon is gyakorlati alapokon nyugodott. A magyar politikusok ugyanis belátták, hogy az általános, egyenlő és titkos választójog rendszeresítése a nemzetiségeket előtérbe helyezi. Ez ellen a tiszta magyar hadsereggel igyekeztek volna küzdeni. Különben az önálló magyar hadsereg megvalósításának eszméje, mint a magyar katonák mintaszerű vitézségének megjutalmazása, úgyszólván minden magyar harcos lelkében otthonossá vált.

Már 1917 nyarán annyira előtérbe került ez a fontos kérdés, hogy azt vagy még a háború alatt, vagy közvetlenül annak befejezése után okvetlenül megoldják.

Augusztus folyamán a király kinevezte *Jekelfalussy Zoltánt* fiumei kormányzónak. Ismét egy új embert!

Apponyi Albert gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyan-csak augusztusban a román tannyelvű tanítóképzőintézetek szeptemberi megnyitását felfüggesztette, mert a háborúval kapcsolatban megdöb-bentő adatok kerültek a kormány tudomására. Néhány nappal később-pedig a görög keleti román egyházakhoz rendeletet intézett, amely-ben tudatta, hogy a háború tapasztalatai miatt a kormány a román iskolákat államosítani fogja.

fm, erre kényszerítették a kormányt a lelkiismeretlen nemzeti-ségi agitátorok. Az ellenség jól működött!...

A magyar kormány előterjesztésére a király elrendelte, hogy négy új miniszteri állás szerveztessék. Augusztus 18-án meg is jelent az új miniszterek kinevezése. Közöttük *Vázsonyi Vilmos* tárcanélküli miniszter lett, utódául *Grecsák Károly* államtitkár neveztetett ki. *Vázsonyi* a választójog előkészítését végezte.

Esterházy Móric gróf augusztus 20-án lemondott. A király az új kormány megalakításával *Wekerle Sándor dr.* volt miniszterelnököt bízta meg, aki immár harmadízben lett a magyar kormány elnöke.

Az erőskezű és hajthatatlan erélyű *Tisza István gróf* lemondása után az új miniszterelnök úgyszólván csak néhány hétig bírta irányí-tani a kormány hajójának ideges kerekét...

Az önálló magyar hadsereg kérdése

Az előző fejezetben már érintettük, hogy a világháború idején Magyarországon napról-napra erősebbé vált az az óhaj, hogy a király elrendelje az önálló magyar hadsereg megalkotását. Ezt a nemzet előre-látó megérzése szerint a nemzetiségeknek az általános, titkos, egyenlő választójog miatti elönyomulása sürgősen szükségessé tette volna, mint a magyar eszme erős alappillérét.

A következő sorokban leírjuk a magyar hadsereg gondolatának a világháború idején történt fejlődését. Ebben a fejlődési folyamatban mint irányítók különösen kiemelkednek *Károly király és József kirá-lyi herceg*.

Az 1867. évi XII. törvénycikk, melynek tárgya a kiegyezés volt, Magyarországnak nem adta meg azt a két eszközt, amelyek önálló ál-lamiságának legfőbb tényezői lettek volna: az önálló hadsereget és az önálló külképviseletet.

Ezek hiánya okozta azokat a közjogi harcokat, amelyek az emlí-

tett törvény szentesítése után azonnal mutatkoztak és fokozatosan erősödtek. Különösen az önálló magyar hadsereg kérdése volt az, amely a törvényhozó testületben valóságos viharokat okozott.

A világháború — egyéb problémák és eszmék mellett — fölszínre vetette ennek a fontos kérdésnek megoldását is, mivel a nemzetiségek mozgolódása és a magyar katonák páratlan vitézsége azt nagyon előtérbe helyezte. A magyar nemzet fiai hősök és hőek voltak a nagy mérkőzésben; meg kellett a nemzetet jutalmazni.

Különben is Magyarország egész szerkezete rámutatott arra, hogy a monarchiának súlypontját Magyarország alkotja, nem pedig az évszázadok óta dédelgetett, de a világháborúban már korán megrendült — Ausztria. Ezért immár tárgyalni kellett arról a tényezőről, mely nélkül életerős állami fejlődés el sem képzelhető, az önálló haderő kérdéséről.

József királyi herceg nagyon elítélte a hadseregfőparancsnokságnak azt az intézkedését, hogy magyar katonákat idegen ezredbe helyezett át, viszont színmagyar csapatokba idegen katonákat osztott be. A királyi herceg többször hangsúlyozta, hogy az ilyen intézkedések aláássák a fegyelmet s idővel zendülésekre, lázadásokra vezethetnek. „Számolni kell — mondotta a fenséges vezér — az emberek érzelmével, mert csak az a megbízható fegyelem, mely érzelmi alapon épül föl. Ha a szenvedő, vérző katona legszentebb érzelmeit idegen környezetben, idegen nyelvű parancsnokok sértegetik, lábbal taposásák, akkor a hosszú háborúban még nagyon súlyos visszahatása lesz.“

Az idegenajkú csapatokhoz áthelyezett magyar katonák nagyon sokszor kérték a királyi herceget, vegye őket vissza magyar ezredeibe, mert — közel állanak az öngyilkossághoz.

Lehetséges, hogy az ilyen összekeverés következtében mutatkozó kedvezőtlen jelenségek is hozzájárultak a magyar hadsereg kérdésének tanulmányozásához.

Maga *IV. Károly* király sem zárkózott el ettől a háború harmadik évében. Midőn 1917 szeptemberben *József főherceget* a keleti fronton meglátogatta, ő maga vetette föl az eszmét.

A király kijelentette, hogy magyar hadsereget akar létesíteni és pedig úgy, hogy minden magyar ezredben a magyar szolgálati és vezénylő nyelv hozassák be. Ezzel szemben a honvédség megszűnik és csak az lehet tiszt, aki tökéletesen beszél — németül. A szolgálati és vezényleti nyelv a dandártól fölfelé kizárólag német. Magyarország fogja az ő területén kiegészítendő csapatok minden kiadását fedezni.

Ellenben a magyar ezredek az egész monarchia bármely helyén állomásozhatnak! ...

Ezt a gondolatot *József királyi herceg* helytelennek, sőt veszélyesnek tartotta. Mert — úgyszólván semmit sem adnának, de mindent elvonnának. A magyar teljesen kiszorulna az úgynevezett „magyar hadseregből“ is.

A magyar hadsereg eszméje már annyira tért hódított, hogy azal a magyar kormány is foglalkozni kezdett.

József királyi herceg a királlyal történt említett tárgyalása után néhány nappal levélben azt tanácsolta az uralkodónak, hogy oszlassa fel ugyan a honvédséget, azonban annak helyébe lépjen azonnal az a magyar hadsereg, mely a Magyarországon kiegészítendő addigi közös hadseregbeli és honvédségi csapattekekből alakíttatnék.

Ebben csak magyar állampolgárok lehetnek tisztek, akik, hogy törzstisztekké kinevezhessék őket, kötelesek lesznek a német nyelvet szóban és írásban elsajátítani. A tábornoki kar maradjon ugyan közös, azonban a szolgálati és a vezetési nyelv a magyar hadtesteknél, a hadtestparancsnokságig bezáróan magyar legyen. A magyar hadsereg csak Magyarországon állomásozzék.

Háborúban az osztrák hadsereggel együtt alkalmazzák. A kiadásokat Magyarország (Szent István koronájának országai) fedezik. A magyar hadseregnél *a hivatalos himnusz — Kölcsey Himnusza*.

Ezt a megoldás — írta a főherceg — öfelségét egyszersmindenkorra biztosítja, hogy egy lelkes, kétszeresen értékes hadsereg a legfelsőbb tulajdona, mely megbízhatóbb, mint az előbbi volt.

A királyi hercegnek ebben olyan erős volt a meggyőződése, hogy még a — fejét is nyugodtan ajánlotta fel zálogul uralkodójának. Bizott magyar nemzetében és katonáiban! ... Kifejezte a király előtt azt is, hogy az így szervezett magyar hadsereg a trónnak soha meg nem ingatható alapkőve volna.

József királyi herceg levele szerint a király ezzel a megoldással olyan Magyarországot teremt, amely — jöjjenek bárminő viharok is a háború után — a királynak biztos támasza és otthona marad.

Miután *József királyi herceg* az említett levelet *Károly* királynak elküldötte, az uralkodó 1917 november 29-én kihallgatáson fogadta a királyi herceget és közölte vele, hogy előterjesztését alapul — elfogadta.

— *Csak két pontot nem — folytatta az uralkodó. Az elhelyezést; ezt mint felségjogot fentartom magamnak. A másik — a Himnusz kérdése.*

A magyar hadsereg ügyében érdekes tanácskozások történtek a király elnöklete alatt 1918 elején. Ekkor a kérdés már a döntéshez közeledett.

József királyi herceget 1918 január 9-én tábornagi tanácskozásra idézték Badenbe. *Waldstatten* tábornok annyit közölt a királyi herceggel, hogy csak „fejet és szívet“ hozzon magával. Jellemzően jegyezte meg erre a főherceg:

— A fej és a szív nálam mindig a helyén és jelen szokott lenni; még a doberdói pergőtűzben sem vesztettem el.

József királyi herceg megjelent a tanácskozáson.

Először a tábornagyk, a hadseregarancsnokok és *Arz* gyalog-sági tábornok, a vezérkar főnöke tanácskoztak. Ez utóbbi fölkérte a jelenlevőket, hogy szóljanak a tárgyhoz.

József királyi herceg a következőket jegyezte fel erről a rendkívül érdekes, fontos és Magyarország jövőjét is nagyon közelről érintő tanácskozásról:

„*Arz* szólalt föl először és fölhívott mindnyájunkat, vitassuk meg azt a kérdést: kívánatos-e, hogy legfelsőbb kijelentés tétessék a hadseregnek szándékolt elválasztása végett, osztrák hadseregre és magyar hadseregre, ami — magától értetődően — csak a háború után volna végrehajtható.

Jenő főherceg hosszabb beszédet mondott. Ennek befejezése: „A háború után fognak csak a legrosszabb idők elkövetkezni, midőn minden forni fog. Csak ennek elmúltával szabad a kijelentésnek megtörténnie s a nagyon korlátozott engedményeknek (kicsiségek: címer, zászló, himnusz) jönniök!“

Utána *Conrad* beszélt és kijelentette, hogy ezzel a lépéssel a perszonalunió lép az eddigi helyébe és akkor „gonosz tett“ volt a háborút viselni, mely csakis a monarchia egységességéért vívatik. Ez mindent aláás és romlásba vezet. Különben is ez — osztrák kérdés, amelyről a magyarok nem tárgyalhatnak egyoldalúan.

Ekkor félbeszakítottam őt.

— Bocsánatot, tábornagy úr, én azt a meggyőződést vallom, hogy a hadsereg kérdése, amint azt az osztrákok a magyar obstrukció alatt állították, a felségjogokhoz tartozik, amelyet...

Krohatin ingerülten vág közbe:

— Nem, nem, nem! Ez nem felségjog! Ez a képviselőház ügye!...

Most én szakítom félbe őt.

— Úgy? Akkor tessék a képviselőházra bízni ezt és holnap két, teljesen elválasztott részre fog a hadsereg oszlatni! Nem úgy, tábornagy uram! Ez kizárólag felségjog és annak kell maradnia és öfelségének jogait bizonyos irányban még tetemesen bővíteni kell. Az 1867-es törvényt revideálni kell és pedig megfelelő engedményekkel Magyarország részére, amint azok *Szünnapnak* hármass alternatívájában foglaltatnak, úgyhogy ez egyszersmindenkorra elintézett kérdés legyen, amelyen az országgyűlés semmit se feszegethessen többé és minden intézkedést öfelsége adjon ki. Kell, hogy legyen egy általános védtörvény, mely szerint az országgyűlések kötelesek az újonclétszámot a törvényszabta számban elismerni. A költségvetésnek „fixumnak“ kell lenni és az országgyűlés csak az esetleges többletek fölött dönt. Mindez azonban csak akkor lehetséges, ha a hadsereg nem csupán osztrák, mint eddig, hanem egy osztrák és egy magyar hadsereg lesz külön-külön, de egységes vezetés alatt.

Conrad: Ez éppen a monarchiának pusztulása! Arra kell törekedni, hogy még jobban centralizáltassék minden és a honvédségeket egyszerűen beolvasszák az egységes hadseregbe. Nem tudom, miért nem történt meg ez régen, minthogy én ezt azonnal a háború kezdetén ajánlottam és követeltem!...

Ekkor *Stöger-Steiner* hadügyminiszter lép be és mellém ül. *Bo-roevics* pedig így szól:

— Igen, de akkor a horvátok is jönnek és pedig — joggal!...

— És a csehek és a románok, meg az olaszok — szól csípősen

Conrad — és a déli szlávok; mind ugyanazzal a joggal, amellyel a magyarok!

— Ohó — vágok közbe, — kegyelmességed nem ismeri a törvényeket.

Kövess kelt föl szólásra.

— A hadsereggel áll vagy bukik a dinasztia; a mai hadsereghez: nem szabad nyúlni; sem kijelentésnek, sem újításnak nem szabad meg-történnie!

Mind hevesen beszéltek minden magyar érdek ellen. *Jenő főherceg* beszél újból és azt mondja, hogy mégis kellene valamit tenni s kérdően néz reám. Sokatmondó mosoly vonul át az arcán. *Stöger-Steiner* egy általa megfogalmazott memorandum felolvasására kér engedélyt. Teljesen az én nézetemen van és a reform keresztülvitelét elkerülhetetlen szükségnek minősíti. Azután klasszikus ügyességgel védi álláspontunkat.

Az idő azonban lejárt, őfelsége vár ...

A király szól...

— Én az urakat magamhoz hívtam, hogy a következő két kérdést intézzem önökhöz: „Előnyös-e, alkalmoszerű-e, hogy most egy nyilatkozatot tegyek arra nézve, hogy a háború után a magyar hadsereg felállíttatik? Másodszor: milyen állásponton vannak a tábor-nagyok a magyar hadsereg felállításának kérdésében?”

Jenő főherceg megszólalt:

— Kis engedményeket adni. Például: zászlók, himnusz stb., ami az egységet nem érintheti. Többet nem volna szabad adni. Kijelentés pedig nem teendő ...

Conrad: Én ezt a nézetet osztom és tovább is megyek, azt mondván, egyáltalában semmit sem adni!

Kövess: A hadsereggel áll vagy bukik a dinasztia! A hadseregnek egységesnek kell maradnia!

Krobotin: Szükséges, amint azt ő császári és királyi Fensége *József főherceg* oly nagyon helyesen mondotta, az 1867-es törvényt revideálni. De a hadsereg egységét meg kell tartani és nem szabad kijelentést tenni!

Őfelsége, midőn *Krobotin* engem megnevezett, sokatmondóan nézett reám. Nem bírtam megérteni, vajjon szemrehányó vagy kérő-hosszan rám vetett tekintete?

Böhm-Ermolli feláll és meghajlik:

— Semmit sem adni!

Boroevics: Ugyanaz a nézetem!

Kritek: Szintén!

Kirchbach: Szintén!

Scheuchenstuel: Egység!...

Ekkor őfelsége felém fordul és vontatva kérdi:

— És mi a te nézeted?

— Felsőleges uram! Az én nézetem az, hogy az 1867-es törvény írott malaszt, amelyet sohasem hajtottak végre és mely határozottan egy magyar hadseregről szól, föltétlenül revideálandó; vitathatatlan, abszolút világosságot kell teremteni. Ez föl nem tartóztatható folyamat, amelyet a helyes mederbe kell terelni és pedig a felségjogok alapján. Az én — 1917 szeptember 8-án kelt — memorandumomban kifejtett s a *Szurmay-féle* memorandumban később megalapozott engedményeket meg kell adni! Az országgyűlés minden további követelését ki kell zárnia azáltal, hogy a vissza nem vonható, meg nem ingatható alapon túl

minden kezdeményezés Felséged kezébe legyen letéve. Ez az újítás nem lerombolása a hadsereg egységének. Ellenkezőleg! A vezetés megmarad és lelkes, elsőrangú csapat lesz alatta! Azáltal pedig, hogy a két honvédség megszűnik, a hadsereg csak egységesebb lesz. Én ezt a reformot, mint Felséged ajándékát, föltétlenül szükségesnek tartom. Ha így nem jön, akkor majd — alulról erőszakolják ki és pedig olyan formában, amely az egységes vezetést is el fogja törölni Ami pedig a Felséged által teendő kijelentést illeti, azt kell állítanom, hogy, mivel az összes újságok Felséged erre vonatkozó kívánságával vannak tele, valamit kell mondani, hogy a sejtéseket korlátok közé szorítsuk és a helyes mederbe vezessük s Felségednek legfelsőbb személyét megóvjuk minden meg nem engedhető kritikától. Mind a kettő szükséges!

Wurm vezérezredes:

— Felség! Ez nem kettéosztása a hadseregnek! Én semmiféle veszélyt sem látok benne és végrehajtása kívánatos!

Öfelsége feláll:

— Köszönöm, uraim!..

A további fejleményekről még a következőket írjuk:

Miután a király eltávozott, *József főherceg* hevesen vitatkozott a többikkel és erélyesen védte véleményét. *Wurm*ot a legszívélyesebben ülvözölte.

„Hú szomszédok voltunk — írja a királyi herceg — tizenkét hónapon át az Isonzónál, öt rettenetes csatában! *Rohr* vezérezredes valami kis vasúti baleset miatt, sajnos, lekésett és nem vett részt a marsalltanácsban. ő velem szavazott volna, akkor legalább három „igen“ lett volna..

Wekerle mondta, hogy a marsalltanács után koronatanács volt, amelyben öfelsége a következő nyilatkozatot tette:

— Az én meggyőződésem nem fog megváltozni, de oly erős ellenáramlatok vannak, hogy most nem vagyok abban a helyzetben, hogy megvalósíthassam..

„Én pedig nem adok föl minden reményt i— írja *József főherceg*, — mert ha látnám, hogy nem lesz belőle semmi, azonnal felmentésemért folyamodnám..

Helyesen tette a királyi herceg, hogy nem csüggedett.

Valamivel később, 1918 február 1-én *Károly király* a piavei harctérre érkezett és ott közölte *József királyi herceggel*, hogy a marsalltanácsban tett javaslata alapján az uralkodói kijelentés megtörtént. Mosolyogva tette hozzá:

— Csak te hoztál fel döntő érveket!...

Később, május első napjaiban a király ismét a frontra érkezett. *József főherceg* érdeklődött az ügy iránt. Az uralkodó szerint az oszt-rák urak háza erélyes vétót mondott, de ő mégis minden körülmények között létre fogja hozni a magyar hadsereget, ha másként nem — a 14. szakasz alapján ...

József királyi herceg még! egy ízben beszélt az ügyről az uralkodóval, midőn ez 1918 augusztus elején meglátogatta a tiroli harcteret. A királyi herceg megkérdezte, hogy a magas tábornoki kar még most is oly nyakason ellenzi-e?

— Igen! — felelte a király. — De én efölött el fogok lialadni és őket többé nem kérdezem meg!...

... A leírtakból látható, mily végtelenül nehéz volt a magyar állam egyik legszilárdabb alapját, a magyar hadsereget létesíteni. Mily ellentétes erők működtek már az ügy megindításánál! A jóindulatú ifjú királynak többé nem kínálkozott alkalmá, hogy *József főhercegnek*, leghívebb tanácsadójának javaslatát megvalósíthassa és magyar nemzetét megajándékozza trónjának és dinasztijának legerősebb támaszával, a magyar hadsereggel...

Wekerle Sándor — miniszterelnök

Tehát a hatvankilenc éves *Wekerle Sándor dr.*, 1917 augusztus 20-án, a magyar kormány elnöke lett. Az uralkodó és a kisebbségben levő kormánypárt megajándékozta bizalmával az új miniszterelnököt. Kétségtelenül egyike volt azoknak a legkiválóbb egyéniségeknek, akiket a letűnt hatvanhetes korszak a felszínre vetett. Nagystilú pénzügyi szaktekintély, példátlanul álló közigazgatási tehetség, rendkívüli munkaerő és nem mindennapi diplomatatulajdonságokkal megáldott államférfiú.

Wekerle Sándor a béke nyugodt éveiben nagyszerűen eltalálta azt a hangot, amely szükséges volt ahhoz, hogy a királyt és a nemzetet összekapcsolja és az emberekkel kitűnően tudott bánni.

Azonban 1917-ben, újabb miniszterelnöksége idején, már öreg és túlságosan lehiggadt volt. A világháborút nyugodt optimizmussal szemlélte és bágyadt könnyel fogott hozzá a kormányzáshoz abban az időben, amikor nagyon tetterős, rugalmas, gyors elhatározású, friss energiájú politikusra lett volna szükség.

Abban az időben a nyugateurópai államok a legjobb szervezői-

két, valóban hatalmas tenniakarástól telített államférfiakat állítottak a központi hatóságok élére. Angliában — a bár 54 éves — *Lloyd-George Dávid* állt a kormány élén, de előrehaladottabb kora mellett is egyike volt a legerélyesebb és legfürgébb politikusoknak. Franciaországban nemsokára a „vén tigris“, a hajthatatlan, sőt szörnyű erélyű *Clemenceau* állt az ügyek élére, akit az ő hetvenhat esztendeje nem gátolt abban, hogy munkatevékenysége és akarata a világ legelső vezető államférfiai közé ne állíthatta volna. *Wekerle Sándor* nem ilyen volt.

Az új magyar kormány 1917 szeptember 12-én mutatkozott be, mielőtt *Tisza István gróf* megígérte a kormány jóakarató támogatását.

Gratz Gusztáv megmaradt pénzügyminiszternek, *Serényi* is kereskedelmi miniszternek, a közéletmezést tovább is *Hadik János gróf* intézte, a közoktatást *Apponyi Albert gróf*, a helügyeket *Ugrón Gábor*, a földművelést *Mezőssy Béla*. *Vázsonyi Vilmos* műit tárcanélküli miniszter maradt *Wekerle* kormányában és kidolgozta a választójogi javaslatot. *Földes Béla* szintén tárcanélküli miniszter volt. Igazságügyi miniszterré a király *Grecsák Károlyt* nevezte ki, *Batthyány Tivadar gróf* is tárcanélküli miniszter. *Unkelhauser Károly* és *Zichy Aladár gróf* megtartották tárcájukat és *Szurmay Sándor báró* gyalogsági tábornok is megmaradt a honvédelmi minisztérium élén.

Az egész közvélemény feszült figyelemmel várta *Wekerle* szeptember 12-én elmondott kormányzati tervét, amely lényegében semmiiben sem különbözött a lemondott *Eserházy*-kormány programjától.

— Változatlanul fen tartjuk a választójog reformjára vonatkozó programunkat — mondotta *Wekerle*, — amelyre nézve bizonyosak vagyunk, hogy a korona legmagasabb jóváhagyásával és szentesítésével fog találkozni...

Wekerle ezenkívül a bőséges szociális tervét is vázolta beszédében. Megígérte a munkásbiztosítás reformját, a hadbavonultak családtagjainak hathatósabb támogatását, a lakásügy rendezését, a birtokkiszajátítást.

Legfelsőbb megbízásból bejelentette, hogy *az osztrák autonómikus törekvések nem léphetik át Ausztria és az illető osztrák tartományok határait és nem érinthetik a dualizmust*. Bejelentette azt is, hogy a kormány támogatni fogja Horvátországnak Dalmáciára vonatkozó igényét. Ez azt jelentette, hogy Dalmácia — a háború befejezése után — a magyar Szent Korona országaihoz fog tartozni, nemcsak jogilag, hanem valóban is.

Tisza István gróf kijelentette, hogy ellenzéki pártja hajlandó a

kormánynak az állami szükségleteket megszavazni és azt az erkölcsi előnyt is megadja neki, ami a magyar nemzet tekintélyének hathatós képviselésére szükséges.

A kormányban nemsokára személyi változás történt. *Gratz Gusztáv dr.* Bécsbe ment, mint a külügyminisztérium osztályfőnöke. A magyar pénzügyminiszteri tárcát *Wekerle* vette át.

Urmánczy Nándor képviselő szeptember 13-án szóvátette a magyarságnak a hadseregben elfoglalt lealázó helyzetét.

— Nem tűrhetjük — mondotta, — hogy a honvédség és a népfölkelés elnémetesedjék és hogy az osztrák tartományok védelmében elvérezzünk. Kössétek meg a békét. Ha pedig ezt nem tudjátok tenni, akkor a magyar katona lealázó és sérelmes helyzetét a legsürgősebben változtassátok meg,

Urmánczy azért intézte ezt a beszédet a kormányhoz, mivel abban az időben egyre gyakrabban megtörtént, hogy magyar csapattesteket idegen, tehát többnyire nemzetiségi kötelékekbe osztottak be, sőt magyar népfölkelőkkel pótolták egyes ausztriai csapattestek hiányait.

Urmánczy erélyesen követelte a magyar hadsereg megalakítását magyar szolgálati és vezényleti nyelvvvel.

Wekerle nagyon biztató választ adott *Urmánczynak*. Kijelentette, hogy a hadsereg kérdésének nemzeti szellemben való megoldása még sohasem állt olyan közel a sikerhez, mint most. A haderőnek nemzeti szellemben való átszervezése kormányprogrammá lett.

Erre az átszervezésre valóban igen nagy szüksége volt a magyar kormánynak, mert a haderőben megvalósítandó nemzeti engedmények reményével — legalább ideig-óráig — ellensúlyozhatta *Károlyi Mihály* szélső baloldali politikusnak és párthíveinek nemzetközi törekvéseit.

Azonban a remények, amint már az előző leírásunkból is tudjuk, a háború alatt hiábavalóknak bizonyultak. A magyar hadsereg — nem alakult meg.

Háborús ügyek a magyar országgyűlésen

A magyar országgyűlés október közepéig elhalasztotta üléseit. A ház szünetelése közben eredménytelen kísérletek történtek a béke érdekében. *XV. Benedek* pápa a hadviselő államokhoz intézett felszólításával kívánta a háborút befejezni, de — amint művünk más fejtegetéseiből már tudjuk — eredmény nélkül.

A központi hatalmak külpolitikája irányítóinak, *Czernin gróf* kül-

ügyminiszternek és *Kühlmann* német hadügyi államtitkárnak akkori nyilatkozatai szerint a békének egyik főakadálya 1917 őszén 'Elzász-Lotharingia volt. Az entente hadicéljai között az összeomlásig hivatatosan nem szerepelt Ausztria-Magyarország szétdarabolása. *Asquith*, a volt angol miniszterelnök, október 13-án Liverpoolban tartott beszédében még csak a határok biztosításáról beszélt Románia és Szerbia számára.

A képviselőház 1917 október 16-án ismét összeült. Az Elzászt és Lotharingiát illető kérdésben *Holló Lajos és Károlyi Mihály gróf* interpellálni szándékoztak, azonban *Wekerle* miniszterelnök közbenjárására mellőzték az interpellációt.

November első napjaiban nagy világesemény zajlott le; 7-én győzött Szent-Pétervárott a bolseviknek forradalma. A «tájékozatlan magyar sajtó és közvélemény akkor még nem sejtette, hogy az orosz forradalmi szocializmus győzelme — világveszedelmet jelent.

Oroszországból november 28-án *Mindenkihez!* szikratávirat ment, amely felszólította a hadban álló népeket, hogy a hódítás és hadikárpótlás nélküli, valamint a nemzetek önrendelkező jogát elismerő békét kössék meg. Magyarországon örömmel fogadták ezt a felhívást, mint egyrészt a diadal biztosítékát, másrészt a hosszú háborúnak minél előbbi befejezése ígérését. Reményeiben mindenki csalódott.

Wekerle miniszterelnök november 20-án betérjesztette az új költségvetést. Álljon itt néhány érdekes számadat.

Az államadósságok összege 1030 millió, a hadi kiadásoké 16 milliárd. A rendes kiadások 1138 millió koronára, az átmenetiek 42,200.000 koronára növekedtek. *Wekerle* új adókat jelentett be, amelyek a hihetetlen kiadásoknak még a legcsekélyebb töredékét sem fedezhették.

A ház összeülése előtt a csehek fenyegetései rendkívül felizgatták a magyar kedélyeket. *Polónyi Géza* a cseh támadásokra azzal válaszolt a képviselőházban, hogy a perszonáluniót követelte. *Wekerle* ismét, a király nyilatkozatára is hivatkozván, kijelentette, hogy *IV. Károly uralkodói hatalmánál fogva meg fog akadályozni minden olyan törekvést, amely Magyarország területi integritását fenyegeti.*

Ez nagyon enyhe válasz volt *Klofac és Stanjek* többszöri vakmerő támadásaira.

Nyilvánvalóan látszott, hogy Ausztria belső bomlása már megkezdődött és hogy azt még akkor sem lehetne feltartóztatni, ha a háború a központi hatalmak győzelmével fejeződne be.

Azonban a magyar kormány és a magyar országgyűlés munkája

csak a gyenge, az erőtlén tiltakozásokra szorítkozott. Most kellett volna a kormány élére egy *Clemenceau!*... Senkinek se jutott észéire még az sem, hogy a csehek és a többi szlávok külföldi aknamunkáját erős propagandával ellensúlyozzák.

A magyar képviselőház ülésein már régóta sürgették a delegációk összehívását, mert a közvélemény a béke és a háború nagy kérdéseiben nem láthatott tisztán. Ausztriában féltek a delegációk összehívásától, mert a nemzetiségek ott szabadon ostromolhatták volna Ausztriának különben is összeroppanni készülő épületét. Azonban a közös ügyek tárgyalására kirendelt országos bizottságok 1914 december 3-án Bécsben mégis összeültek s üléseiket az uralkodó másnap trónbeszéddel meg is nyitotta. *A közös minisztériumok akkori előterjesztése szerint 1917-ig a monarchia összes háborús kiadásai meghaladták a negyvenhárom milliárd koronát!*

A magyar bizottság elnökévé *Khuen-Héderváry Károly grófot*, az osztrákévé *Hauser-t* választották meg.

Az uralkodó a magyar bizottság fogadásakor különösen hangsúlyozta, hogy a monarchia mindenkor kész a tisztességes béke megkötésére. Beszéde további folyamán ezeket mondotta.

— Legszentebb kötelességnek kell tekintenünk azt is, hogy azt a kardot, amelyet rablásra kész szomszédok mohó zsákmányszomja kényszerített kezünkbe ebben a monarchia egész jövőjére annyira döntő küzdelemlren, ne tegyük le előbb, amíg ellenfeleink feldarabolásunkra és erőszakos elnyomásunkra irányuló ömletes terveikről kétséget kizáró módon le nem mondtak ...

Hangsúlyozta az uralkodó a megnyitó beszédben a Németország-hoz való törhetetlen hűséget és a Bulgária, valamint Törökország iránt érzett rokonszenvet is.

A delegációk összehívásakor az ellenség hadicéljai még nem voltak teljesen szilárdak. A korlátlan merülónaszádháború nem hozta meg a német legfőbb hadvezetőség által várt sikert, mindenki érezte, hogy a világháború immár a döntéshez közeledik.

Valóban meglepően színtelen volt az a beszéd, amelyet *Czernin gróf* külügyminiszter a delegációkban elmondott. Történelmi fejtegetéseinek kívül kevés újat és nagyon kevés olyat mondott, amely az érdeklődést lekötötte volna. Érdekes, hogy a monarchia külügyminisztere Amerika közbelpésének alig tulajdonított valami jelentőséget, vagy legalább is ezt nem vallotta fontosnak hosszú beszédében, holott akkor

mindkét hadakozó fél feszült várakozással tekintett az Unió csapatainak közbelépése elé.

Czernin beszédéhez a delegáció külügyi albizottságában *Tisza István, Andrássy Gyula és Károlyi Mihály* szóltak. *Tisza* a népek önrendelkező“ jelszaváról kijelentette, hogy tiltakozik ennek az elvnek alkalmazása ellen, amely mellett a monarchia egy nemzetközi ellenőrző szerv gyámkodása alá helyeztetnék.

Mennyire igaza volt *Tisza István grófnak!* Attól a pillanattól kezdve, hogy Párizsban kimondották a népek önrendelkező jogát és azzal kapcsolatban megalkották a *Nemzetek Szövetségét*, Magyarország valóban a nyertes államok gyámkodása alá került, de odakerült Ausztria is...

A delegációk december 5-iki ülésén *Stöger-Steiner* hadügyminiszter szólalt fel. Beszéde nem elégitette ki a delegátusokat, mivel sem a harcoló haderő helyzetéről, sem a jövő kilátásokról nem nyilatkozott.

Chorin Ferenc magyar delegátus azt a kérdést intézte a hadügyminiszterhez, hogy a haderőnek hányadrésze került ki Magyarországból és Ausztriából külön-külön? Arra vonatkozóan is tájékoztatást kért, hogy a harcoló katonák közül hányan kerültek hadifogságba Magyarországból és Ausztriából, szintén külön-külön?

Stöger-Steiner Rudolf hadügyminiszter a kérdésekre csak annyit válaszolt, hogy *a haderő számára Magyarországból adott katonák száma aránylag nagyobb, mint amennyit Ausztria adott.* Ez azt jelentette, hogy Magyarország a véradóból a kvótán felül vette ki részét a világháborúban. *Czernin gróf* külügyminiszter december 8-án a felszólalásokra adott összegező válaszában kijelentette, hogy a békének csak Elzász-Lotharingia az akadálya és Németország nem köthet előbb békét, amíg biztosítékot nem kap, hogy visszakapja gyarmatait. Az Unió közbelépését azonban most is teljesen jelentőség nélküli erőlködésnek mondta.

Azt lehetne mondani, hogy a monarchia külügyminiszterének ez a csodálatos optimizmusa is egyik oka volt az összeomlásnak, mert ha a közvélemény Amerikának ellenségeink sorába történt lelépéséről az igazságot idejében megtudja, akkor a lelkek összeroppanása talán nem történt volna meg oly rohamosan, amint azt 1918 késő őszen láthattuk.

Ingadozó politikai helyzet

Vázsonyi Vilmos tárcanélküli miniszter 1917 december 21-én be-terjesztette a választójogi javaslatot, amelyen több szakértővel együtt majdnem háromnegyed esztendeig dolgozott. Mivel ez a javaslat soha-

sem emelkedett törvényerőre, azzal nem is foglalkozunk, csak megemlítjük, hogy az tulajdonképpen megegyezés lett volna a parlamenten kívül álló radikálisok, szociálisták és a konzervatív munkapárt felfogása között.

December 27-én a központi hatalmak elfogadták a bolsevista Oroszország békeajánlatát. Oroszországban az októbervégi második nagy forradalom az egész polgári társadalmat ledöntötte. A bolsevisták szétzüllesztették a frontot. A katonák hazaözönlöttek és kimondották, hogy a háborút a szövetséges és társult hatalmak mellett nem folytatják tovább. December 27-én közzétették az orosz bolsevista kormány kaptulációját. Ez tulajdonképpen nagyon fontos volt az Osztrák-magyar monarchiára nézve, mivel ez most már elérte tulajdonképpeni háborús célját. Az igazi ellenség már kidőlt. A többiek, az olaszok, franciák, angolok és az ellenség többi része Ausztria-Magyarországnak nem voltak közvetlenül ellenségei. Attól a pillanattól kezdve, hogy az oroszok már nem harcoltak tovább, a háború csak egyfelől Németország, másfelől az entente háborúja lett.

Azonban éppen Németország miatt kellett a monarchiának tovább is véreznie, mert ezt követelte a szövetségi hűség.

Az entente érezte, hogy Oroszország kiválása a szövetséges és társult hatalmakban is megrendülést okozott és azt is tudta, hogy a monarchiának most már nincs semmi tárgyi oka a háború folytatására. *Lloyd-George David* 1918 január 7-én kijelentette az angol alsóházban, hogy Angliának nem szándéka Ausztria-Magyarország feldarabolása. Kijelentette azt is, hogy Anglia nem kíván mást, mint Belgium függetlenségét és helyreállítását, valamint annak a jogtalanságnak jóvátételét, amelyet Franciaországgal szemben a frankfurti békében 1871-ben elkövettek.

Nagyon valószínű, sőt bizonyos, hogy *Lloyd-George* nemcsak Anglia nevében beszélt, hanem az entente valamennyi hadviselő állama nevében is. Ha vizsgáljuk az akkori harctéri és diplomáciai helyzetet, azt kell mondanunk, hogy a békekötésre, de csak Németország nélkül, 1918 eleje lett volna lélektani tekintetből a legalkalmasabb időpont. Mivel azonban akkor még a monarchia nem is gondolt a szövetségi hűség megbontására, tovább kellett harcolnia és — elvesztette a diplomáciai háborút, majd elvesztette a fizikai fegyverekkel vívott háborút is...

Az orosz bolsevizmus hatása a háborúban már kimerült népekre rendkívül nagy volt, különösen attól kezdve, hogy *Wilson* 14 pontját

1918 január 9-én közzétette. A monarchiában, de különösen Ausztriában a bomlás tünetei napról-napra erősebben mutatkoztak.

Wilson destruktív elméletére *Wekerle Sándor* magyar miniszterelnök 1918 január 14-én bejelentette a házban, annak megnyitása után, hogy hódító céljaink nincsenek, nekünk az a szándékunk, hogy kárpótlás és annexió nélküli békét kössünk. Ez a kijelentés — ami természetesen az ellenséges táborban süket fülekre talált, mert még mindig ott harcoltunk Németország oldalán.

Két nap múlva *Wekerle* — egy interpellációra válaszolva — kijelentette, hogy *IV. Károly* király a magyar nemzeti katonai követelésekkel szemben jóindulattal viselkedik, azonban egyelőre — várni kell. Erről a kérdéstről már előbb részletesen megemlékeztünk.

Az akkor sztrájkoló munkások küldöttséget menesztettek a miniszterelnökhöz és követelték az azonnali, annexiómentes békét.

Wilson 14 pontjára *Czernin gróf* külügyminiszter meglehetősen békés hangon, ellenien *Hertling* német birodalmi kancellár harcias beszédben válaszolt. Hangsúlyozta, hogy Németország nem engedheti át Elzász-Lotharingiát Franciaországnak és gyarmatairól sem mondhat le.

Mivel ez a nyilatkozat homlokegyenest ellenkezett az entente hadicéljaival, a két hadakozó fél között szó sem lehetett megegyezésről.

A belpolitikai helyzet abban az időben, kétségtelenül a külső események hatása alatt is, nagyon nyugtalan volt. *Wekerle Sándor* január 24-én újjászervezte kormányát. Ebben *Apponyi Albert gróf* a vallás- és közoktatásügyi, *Windischgrütz Lajos herceg* a közéleti, *Esterházy Móric gróf* a népjóléti tárcát kapta. Megmaradt *Szurmay Sándor báró* gyalogsági tábornok, mint honvédelmi miniszter. *Földes Béla* mint tárcanélküli miniszter szintén belépett a kormányba, azzal a feladattal, hogy a békére való átmenetet előkészítse.

Wekerle a kormány megalakítása után azzal a tervvel foglalkozott, hogy új pártot alakít, amely nem adja fel egészen » 67-es elveket, de közeledik nagy lépésekkel a 48-as meggyőződéshez is.

Még mielőtt az új kormány megalakult volna, a közvéleményt nagyon foglalkoztatta egy feltűnő ügy. *Károlyi Imre gróf* ugyanis *Az Újságban* 1918 január 20-án levelet tett közzé, amelyben élesen megtámadta unokafivérét, *Károlyi Mihály grófot*, őt minden jóhiszeműség nélküli politikai kalandornak és a béke lehetőségét az ellenséggel való kacérkodás által elodázó félhazaárulónak nevezte, *Károlyi Mihály gróf* szintén hírlapi nyilatkozatban válaszolt, kijelentve, hogy semmiféle támadás sem fogja eltéríteni eddigi útjáról.

Minthogy mindkét gróf tartalékos tiszt volt, a kínos ügy katonai becsületügyi eljárás alá került, azonban a háború befejezéséig döntés nem történt.

Mindenesetre rendkívüli jelenség volt, hogy egy mágnást maga az unokafivére nevezzen — fél hazaárulónak. A mai szemmel tekintve ezt az ügyet, leghelyesebb lett volna *Károlyi Mihály* ügyét a katonai becsületügyi tárgyalás alá vonás után — azonnal elintéztetni és innen, megfelelő gyanúkok alapján, átutalni a hadbírószékhez ...

Wekerle Sándor dr. miniszterelnök 1918 január 31-én mutatkozott be a képviselőházban és a főrendiházban is. A miniszterelnök igen gazdag és szépen átgondolt programot adott. Legelőször a választójogról beszélt és hangoztatta, hogy mindenekelőtt ennek a kérdésnek megoldását siettetti. Az általános szociális követelményeken kívül erősen kidomborította a közjogi kérdéseket. Kijelentette, hogy *a magyar nemzeti hadseregnek* nemzeti és gazdasági szempontból való önálló kiépítése, amely a király helyeslésével találkozik, már a közeli problémák közé tartozik, azonban a terv megvalósítása csak a háború után történhetik.

Már tudjuk, hogy ez valóban így volt, mivel a haderő vezető tábornokai, talán egy-kettő kivételével és más egyének is, azt a merev nézetet vallották, hogy a haderő egységét megbolygatni nem szabad.

A földreform szintén benne szerepelt *Wekerle* programjában. A miniszterelnök szerint a szociális érdekek azt követelik, hogy széles rétegeknek nyissuk meg a fejlődés útját az által, hogy kisebb birtokok megszerzését lehetővé tegyük. A célt, a tulajdon szentségének feltétlen megóvása mellett kell megvalósítani, azonban a kisajátítás jogát nemcsak a kötött birtok, hanem a községek, társulatok, sőt egyesek kezén levő nagyobb birtokokra is fenn kell tartanunk mindenütt, ahol telepedési, feldaraboló akció vagy különösen a hadirokkantak elhelyezési művelete azt nélkülözhetetlenné teszi. A hitbizományok korlátozása szintén elkerülhetetlen.

Wekerle programja határozottan a demokrácia vizein evezett. Kérdés, vajjon helyes lett volna-e mindazt megvalósítani, amit ő hirdetett? Vajjon előnyös lett volna-e az országra, ha a nagyobb birtokokat szétvagdalták és olyan „kis embereknek“ juttatják, akiknek sem pénzük, sem értelmességük nem volt arra, hogy a könnyen szerzett birtokot jövedelmező módon műveljék. A hitbizományok széttörése pedig a kötött birtokokat kivette volna azok kezéből, akik — mint történelmi nevű családok leszármazottjai — a magyar állam területének a jog, a

származás és az értelem szálaival idekötött tulajdonosai voltak. Vájjon a hitbizományok felszabadítása után nem kerültek volna-e azok a jól berendezett nagybirtokok olyanok tulajdonába, akik arra érdemtelnek vagy éppen — külföldiek lettek volna?

Talán szerencse, hogy *Wekerle* tervei a háború idején nem valósulhattak meg.

Wekerle miniszterelnök a külpolitikáról nem sokat beszélt, azt azonban hangsúlyozta, hogy Magyarország békekészsége őszinte és komoly.

A miniszterelnök beszédére a munkapárt nevében *Tisza István gróf* tett megjegyzéseket. Általában helyesnek tartotta a kormány minden tervét, azonban a választójognak tervezett kiterjesztésében, mint azelőtt is, a nemzet jövőjének nagy veszélyét látta.

Február 5-ön megalakult az új parlamenti párt, amelynek neve „negyvennyolcas alkotmánypárt“ lett. A pártvezér maga a miniszterelnök; elnökök: *Apponyi Albert gróf és Andrássy Gyula gróf. Károlyi Mihály* és hívei nem helyeselték a kormányelnök programját.

Az orosz forradalmi szociálizmus győzelme Magyarországra is fertőzően hatott. Hasztalan volt a cenzúra és a hadiállapot, a lelki infekció, különösen a félművelt lelkekbe napról-napra jobban beszivárgott. A képviselőház 1918 február 6-iki ülésén a demokrata *Fényes László* megtámadta a kormányt, hogy programja nem eléggé demokratikus.

A bolsevizmus veszedelmét *Vázsonyi Vilmos* igazságügyminiszter a maga valóságában felismerte. *Fényes László*nak — kissé bolsevistahangú beszédére adott kemény válaszában kijelentette, hogy a helyzet ma a bolsevizmus miatt veszedelmesebb, mint volt *Tisza István* gróf kormánya idején. „A bolsevizmusnak — mondotta *Vázsonyi* — minden, akár lappangó, akár alattomos, akár nyílt glorifikálását nem engedem meg és elfojtom. Mi polgári kormány vagyunk és kötelesek vagyunk a polgári osztályt a végletekig megvédeni. Meg kell akadályozni, hogy a bolsevizmus csírái Magyarországon valaha is tenyésszenek...”

Vázsonyi jól tájékozott volt az orosz szociálizmusról. Az oroszországi bolsevisták, amint hatalomra kerültek, titkos utakon, minden országban sztrájkra izgatták a munkásokat, hogy a polgári társadalmat felborítsák. A *Wekerle*-kormánynak és főleg *Vázsonyi Vilmos* igazságügyminiszternek kétségtelen érdeme, hogy a keletről fenyegető mételetyt fölfedezték.

Sajnos, később azt nem bírta senki elnyomni az agyonfáradt Magyarországon.

Vázsonyi beszéde miatt a radikális párt és az igazságügyminiszter között ellenségeskedés tört ki. A radikálisok kiléptek a választójogi blokkból is, mivel a választójognak február 8-án kezdődött és hosszú ideig elhúzódott bizottsági tárgyalásával elégedetlenek voltak. *Károlyi Mihály gróf*, a blokk elnöke, szintén kilépett a blokkból, mire ez egészen feloszlott. A munkások április 19-én félórás sztrájkot rendeztek, amikor meghallották, hogy a választójogban bizonyos „kompromisszum” készül.

Mivel pedig a fontos törvényjavaslatban, amely ellen *Tisza István gróf* ismételten felszólalt, még a kormány sem volt egységes, *Wekerle* állása 1918 április közepén megingott. Siettette ezt az is, hogy *Czernin Ottokár gróf* közös külügyminiszter 1918 április 15-én a már részletelesen leírt Sixtus-ügynek *Clemenceau* francia miniszterelnök által történt közhírrététele miatt április 15-én lemondott és *IV. Károly* király 16-án *Burián István* bárót nevezte ki külügyminiszterré. Ebben a kinevezésben a magyar kormány mellőzést látott, mivel *Burián István báró Tisza Istvánnak*, a magyar ellenzék vezérének meghitt barátai közé tartozott.

A *Wekerle*-kormány 1918 április 17-én benyújtotta lemondását a királynak.

A magyar belpolitika nem tudott nyugvópontra jutni. A nagy idők szeizmográfja idegesen rángatózott és — vihart jelzett...

A bel- és külpolitikai helyzet további állapotáról, a fegyverszünetekről, a békekötésekről és a nagy háború egyéb kérdéseiről a következő kötetünk számol be.

TARTALOM

	Oldal		Oldal
<i>A nyugati-döntő harcok</i>		<i>Burián felhívása a béke előkészítésére</i> 104	
A német hadvezetőség célja	3	A jegyzék hatása a központi hadviselő csoportra	110
Chateau Thierry	5	A jegyzék hatása az ellenséges csoportra	111
A németek további tervei	8	A francia és angol válasz	113
Foch tábornok ellenintézkedései ..	10		
A Marne—Champagne-i csata ...	11		
<i>Piave — a magyarok szent folyója</i>		<i>Közeledik a katasztrófa</i>	
Helyzet 1918 első felében	13	A balkáni harctér helyzete	116
A Piave melletti csata előzményei ..	16	Harcok Macedóniában	119
Külön utakon	18	Bulgária kiválása	121
Az osztrák-magyar támadás terve ..	21	A bolgár kiválás következményei ..	125
József királyi herceg véleménye ..	23	A megértés akadályai	127
Erőviszonyok. Aggasztó helyzet ..	27	Harcok Kis-Ázsiában	133
Piave — a magyarok és olaszok szent folyója	30	Palesztina	134
		A török fegyverszünet	138
<i>Válságos helyzet nyugaton</i>		<i>A nyugati front válsága</i>	
A központi hatalmak seregeinek helyzete	41	A németek visszavonulása	140
Foch tábornok elhatározása	43	A németek fegyverszünetet ajánlanak	147
A csata lefolyása	45	Sorsdöntő írások	150
Helyzet július végén	46	A német-amerikai utolsó iratváltás	152
Súlyos küzdelmek augusztus 8-tól 18-ig	47	Ludendorff	154
Visszavonulás a Siegfried-állásba ..	51	Az utolsó napok nyugaton	158
A St.-Mihiel-ív kiüritése	54		
<i>Békekísérletek a világháború idején</i>		<i>Háború és külpolitika</i>	
A háborús célok	57	Fizikai és politikai fegyverek ...	161
Békekísérletek I. Ferenc József haláláig	59	A központi hatalmak és a háborús külpolitika	163
További békekísérletek	60	Nagy-Britannia és Olaszország ..	166
A Sixtus-levelek előzményei	63	„N'en parler jamais!“	168
Czernin Ottokár gróf szerepe ...	65	Frankfurtól Revalig	170
A Sixtus-ügy további fejleményei ..	67	Az annexiótól a világháborúig ...	173
A Sixtus-levelek kísérő körülményei ..	73	Oroszország és a balkáni országok ..	175
Az első Sixtus-levél	76	Az Északamerikai Egyesült-Államok	181
Czernin gróf emlékirata	78		
A Sixtus-ügy folytatódik	82	<i>Háború és belpolitika</i>	
A Sixtus-levelekért ki felelős? ..	85	Rejtett erők és törekvések	183
Czernin gróf és a németek	86	Franciaország	184
A Revertera-ügy	89	Nagybritannia	187
Czernin gróf és Clemenceau vitája ..	91	Olaszország	188
Baloldali megmozdulások	97	Oroszország	190
Wilson	98	Lengyelország	193
		Németország fölemelkedése	195

	Oldal		Oldal
A német alkotmány	198	<i>Magyarország belső ügyei</i>	
Bethmann-Hollwegtől Hertling grófig	201	Magyarország politikája a világháború előtt	255
Hertling gróf kancellársága	205	Tisza István gróf politikája a háború kitöréséig	257
Miksa herceg, kancellár	211	A magyar belpolitika a háború küszöbén	259
<i>Ausztria-Magyarország. Ausztria</i>		Magyarország a világháború elején	262
A monarchia két államának kapcsolata és belső élete	218	Magyarország belső ügyei 1915-ben	267
A lengyel és délszláv kérdés I. Ferenc József haláláig	221	Magyarország belpolitikája 1916-ban	274
A cseh kérdés I. Ferenc József haláláig	224	Magyarország belpolitikája 1917 elején	282
Ausztria belpolitikája I. Ferenc József haláláig	227	Tisza bukása után	293
Ausztria belpolitikája I. Károly császár trónlépte után	230	Az önálló magyar hadsereg kérdése	301
Új idők — új emberek	234	Wekerle Sándor miniszterelnök	308
Ausztria további belpolitikája ..	239	Háborús ügyek a magyar országgyűlésen	310
Breszt-Litovszk után	242	Ingadozó politikai helyzet	313
Ausztria az összeomlás küszöbén ..	246		